

Special Feature
with the author
The author
interviewed by
[Name]

SPY COUNTRY SPY

BY **DUGAN POPE**

Illustrations by [Name]
Copyright © [Year]

Published by
[Publisher Name]

Voorwoord

Zelfs diegenen onder ons die verslaafd zijn aan de opwinding, veroorzaakt door het lezen van gefantaseerde spionageverhalen - of die nu betrekking hebben op James Bond of op een vooroorlogse held als William le Queux - wendden zich met een gevoel van opluchting en belangstelling tot de realistischer beschrijving van de spanningen en risico's van de feitelijke spionage, zoals Somerset Maughams Ashenden. In dit boek geeft Dusko Popov ons het beste uit die twee genres. Bovendien berust zijn verhaal op ware gebeurtenissen en is daarom des te fascinerender. Door het te lezen kan men alle huiveringwekkende sensaties van het werkelijke gevaar meebeleven - niet dat van James Bonds alligators en mensenverslindende vissen, maar van iets zelfs nog meedogenlozer, kwaadaardiger en gevaarlijker: de Duitse Geheime Dienst. Tijdens de oorlog, toen hij voor de geallieerde zaak zoveel op het spel zette en bereikte, heb ik Dusko Popov goed gekend. In sommige opzichten had hij een held uit een boek van Ian Fleming kunnen zijn - een van de dapperste en vrolijkste mannen die men zich kan voorstellen, met een enorme charme en persoonlijke aantrekkingskracht. Hij leidde een zorgeloos, luxueus leven en genoot ervan. 'Waarom niet, als de Duitsers ervoor betalen?' placht hij te zeggen. 'Dat is nu eenmaal mijn stijl van leven. Als ik niet op deze manier zou leven zou ik door de mand vallen; de Duitsers zouden zich onmiddellijk realiseren dat er iets vreemds aan de hand was.' Tegelijkertijd gaf hij blijk van een fundamenteel gezond verstand dat James Bond nooit aan de dag heeft gelegd. Zo wist hij bijvoorbeeld wat er mis ging tijdens die afschuwelijke tijd in Amerika toen Hoover en zijn FBI zich niet konden indenken dat het misleiden van de Duitsers tot overwinningen zou leiden en duizenden levens kon sparen, maar er de voorkeur aan gaven arrestaties te verrichten - arrestaties die zo mogelijk openbaar werden gemaakt om hen aan invloed te doen winnen en meer fondsen ter beschikking te krijgen.

Ik herinner me, dat toen ik bij het begin van die moeilijkheden de oceaan was overgestoken om te proberen te helpen via de Britse dienst Dusko inlichtingen te verschaffen die hij aan zijn chefs kon zenden (als we de Amerikaanse inlichtingen die ze in die tijd werkelijk wensten, niet konden krijgen), hij in zijn appartement aan Park Avenue tegen me zei: 'Ze hoeven me echt niet onmiddellijk te vertrouwen, alleen maar omdat de Engelsen zeggen dat ik oké ben; maar ze zijn zó belachelijk. Overal microfoons, en dan nog zo opzichtig aangebracht. Ik hoef me maar voorover te buigen om aan bloemen in een vaas te

ruiken of ik stoot mijn neus aan een microfoon.'

Toch bezat hij de ijzeren wil, de meedogenloosheid en de koelbloedige moed die hem in staat stelden steeds opnieuw terug te keren naar de hoofdkwartieren van de Duitse Geheime Dienst in Lissabon en Madrid als het aannemelijk was dat zijn dubbelrol doorzien was; het leek of hij zijn hoofd in de muil van de leeuw stak. Dapper en koelbloedig riskeerde hij martelingen en de dood om het vertrouwen dat de Duitsers in hem hadden te herstellen, zodat hij voort kon gaan zijn grootse bijdrage aan de geallieerde overwinning te leveren.

Omdat ik met Dusko Popov (die ik toenmaals kende onder de codenaam Tricycle) vanaf het moment dat hij in het door de oorlog zwaar geteisterde Londen aankwam heb samengewerkt, heb ik met intense belangstelling kennis genomen van zijn standpunt ten aanzien van ondernemingen waarvan ik op de hoogte was, en gefascineerd gelezen over acties die in die tijd voor mij geheim werden gehouden volgens het bij veiligheidsdiensten gehuldigde principe 'dat je niets hoeft te weten wat je niet aangaat'. Vanaf het begin voelde ik me in de ban van zijn persoonlijkheid, zijn oprechtheid, zijn vrolijkheid en zijn moed. Ik ben ervan overtuigd dat hij op iedereen die dit boek leest dezelfde indruk zal maken.

The Hon. Ewen Montagu, C.B.E., Q.C.

Londen, februari 1974

Inleiding

Om de veelvuldige risico's die aan het bedrijven van spionage verbonden zijn te overleven is het beter niet al te serieus te zijn. Ik geloof dat het de kunst is luchthartig te zijn zonder tot oppervlakkigheid te vervallen. Ik heb nooit het leven, mezelf of anderen al te ernstig genomen. Ik ben daarvoor én om het feit dat ik 'te veel deviezen in mijn vaandel geschreven had' op mijn vingers getikt door niemand minder dan generaal-majoor Stewart Menzies, het hoofd van de Britse Inlichtingendienst, die eraan toevoegde dat het niettemin voor het werk dat ik te doen had ideaal was.

In diezelfde geest werd mij door veel mensen gezegd dat het verhaal dat ik te vertellen heb van serieuze aard is, dat ik iets bij te dragen heb aan de geschiedenis en dat mijn stijl van schrijven daarvan een afspiegeling moest zijn. Ik werd ervoor gewaarschuwd dat het gebruik van de gespreksvorm het boek zou doen lezen als een roman en dat het een doodzonde zou zijn me vrijheden te veroorloven in de beschrijving van werkelijk bestaande personen. Bovendien zou dat de geloofwaardigheid van het boek verminderen.

Toch heb ik die vrijheid genomen. Ik geef toe dat het onmogelijk is mensen letterlijk aan te halen, je hun woorden precies te herinneren. Maar de geest waarin gesprekken gevoerd werden herinner ik me wel degelijk, en ik ben van mening dat het die geest is waar het om gaat. Ik wil de lezer een zo nauwkeurig mogelijke indruk geven van bepaalde personen, van de levensomstandigheden in de tijden die ik beschrijf en waarin ik mijn werk deed. Ik geloof niet dat een droge verhandeling dat even doeltreffend zou kunnen bewerkstelligen. Daar komt nog bij dat ik achter in de twintig en voor in de dertig was toen deze geschiedenis zich afspeelde, en vastbesloten ten volle van het leven te genieten. Het zou een valse voorstelling van zaken zijn het verhaal van een jonge man - zorgeloos, romantisch, avontuurlijk, zij het voldoende gerijpt om met een hachelijke opdracht belast te worden - te overgieten met de ernst van een grijsaard. Hoe het ook zij, misschien ben ik nog niet oud genoeg om me gewichtig voor te doen. Ik heb veel onzin over het vak gelezen, droge verhandelingen zowel als bravoure-verhalen, en beide genres irriteren me. Toegegeven, spionage is een ernstige en tevens gevaarlijke zaak, maar ook een vervelende, door het eeuwige afwachten en het slechts zelden in actie komen die ermee gepaard gaan. Het zou soms onmogelijk te verdragen zijn als men zich naar buiten niet luchthartig kon voordoen.

Hoewel ik besloten had het verhaal te vertellen zoals het gebeurd is, om het beeld te schilderen zoals ik me het herinner, heb ik tevens alle feiten zo nauwkeurig mogelijk gecontroleerd om te voorkomen dat wat mijn vrienden van historisch belang achten verwaarloosd zou worden. Het geheugen speelt ons vaak parten, en ik heb een aantal maanden besteed aan reizen en research, aan gesprekken met vroegere strijdmakkers, aan het doorsnuffelen van archieven, zowel Engelse als Duitse. Tegenwoordig kennen de meeste landen wetten die het tot een misdaad maken staatsgeheimen openbaar te maken. Misschien gaan achter die geheimen misdaden verscholen. Maar in vele gevallen komt het ook voor dat bureaucratische laksheid en de filosofie dat het veiliger is geen actie te ondernemen, geheimen die geen wettig bestaansrecht meer hebben sub rosa houden-.

Tot voor kort waren mijn lippen verzegeld en mijn pen tot nietsdoen gedoemd. Ik kon niets over mijn activiteiten in oorlogstijd openbaar maken. Niet zozeer omdat ze als geheim waren aangemerkt. De opzet was nog arglistiger: ze waren nooit voor publicatie vrijgegeven. Gelukkig brachten bepaalde omstandigheden mee dat mijn oorlogsactiviteiten eindelijk in de openbaarheid kwamen. Mijn vriend Sir John Cecil Masterman bestormde de barricaden en wist de bureaucratische banden waarin zijn verhaal en daarmee het mijne verstrikt zat te verbreken. Misschien is het tijdstip waarop dat gebeurde door de Voorzienigheid bepaald. Sinds het eind van de Tweede Wereldoorlog had ik mijn ongeduld moeten bedwingen omdat ik met name de situatie betreffende Pearl Harbor zoals ik die kende en mijn ontmoeting met J. Edgar Hoover openbaar wilde maken. Hoewel het te laat is om de loop van de geschiedenis te veranderen, om honderdduizenden, misschien wel miljoenen die nodeloos de dood vonden als gevolg van de abortieve behandeling van de inlichtingen die ik Amerika verschaftte over de op handen zijnde Japanse aanval, tot het leven terug te brengen, was ik ervan overtuigd dat de wereld het recht had daarvan kennis te nemen. En dat heden ten dage in het bijzonder: misschien kan het oplichten van een tipje van de sluier het perspectief van onze toekomst op heilzame wijze beïnvloeden.

Er zijn ook nog een paar geheime zaken die in dit boek niet onthuld worden. Om een aantal mensen die wars zijn van publiciteit te beschermen heb ik ze met pseudoniemen aangeduid. De reden die ik daarvoor had was eenvoudig eerbied voor persoonlijke omstandigheden, in sommige gevallen zelfs bescheidenheid. Er is nog een, algemeen voor waar aangenomen zaak die ik nu onmiddellijk zal proberen te ontzenuwen. Geheime agenten trekken zich wel degelijk uit de dienst terug. Aan het eind van de oorlog kreeg ik twee burgerpakjes en een stel schoon ondergoed uitgereikt, en heb ik de hele zaak vaarwel gezegd. Ik moest

een eigen leven opbouwen en de kost verdienen.

Het is waar dat officieren die in de praktijk van de inlichtingendienst hebben gewerkt nooit officieel ontslag uit de dienst krijgen, maar alleen met groot verlof gestuurd worden. Maar dat gebeurt om ze onder de duim te kunnen houden.

Toch komt het bij uitzondering voor dat een van ons onder die druk uit weet te komen.

hoofdstuk 1

Een mens wordt nooit ergens werkelijk toe gedwongen. Hij moet het ook nog accepteren. Hij heeft de keus, zelfs tussen leven en dood. Toen mijn beste vriend, Johann Jebesen, de man aan wie ik mijn leven te danken heb, bezig was me zover te krijgen dat ik een Nazi-spion werd, werd ik me nogal snel van de situatie bewust en accepteerde, omdat het met mijn plannen strookte.

In het begin voelde ik enige tegenzin, voornamelijk omdat Johnny geen eerlijk spel speelde. Maar ik was niet geschokt. Ik voelde dat Johnny gedreven werd door een ingewikkeld samenstel van beweegredenen, waarvan sommige zelfs van menslievende aard. En als andere op persoonlijk voordeel gericht waren veroordeelde ik die niet op morele gronden. Men moet van niemand het uiterste vergen, niet wanneer het om diens eigen hachje gaat.

Johnny's openingszet was me een telegram te sturen, dat me in Dubrovnik bereikte. Ik was uit Belgrado gekomen in verband met de feestweek ter ere van onze schutspatroun, St. Blasius. In mijn geboortestad was dat de vrolijkste tijd van het jaar, elke avond waren er feesten en gekostumeerde bals. En het was tevens de meest losbandige tijd van het jaar. Onder de anonimiteit van kostuums en maskers konden de conventies makkelijker dan ooit getart worden. Ik was laat naar bed gegaan. Ik werd gewekt door mijn werkster die de gordijnen opentrok en op haar oude-vrouwenmanier halffluid iets mompelde.

'Kijk me die troep eens aan. Vrouwen. Drank.' Ze sprak met opzet luid genoeg dat ik het kon horen. 'En dat nog wel met St. Blasius. Ik heb je vader gezegd dat hij je nooit op je eentje had moeten laten wonen.' 'Zo is het genoeg,' zei ik. 'Ik heb je al duizend keer gezegd dat dat nu precies de reden is waarom hij het heeft gedaan. Zodat ik kon doen wat ik wilde. Waarom maak je me eigenlijk wakker?' Katerina kwam naar het bed en stak haar hand uit met een envelop erin. 'Een telegram, Gospar Dusko.' Ze had me bijna mijn hele leven gekend en noemde me bij mijn voornaam, waar ze het plaatselijke equivalent voor 'meneer' aan toevoegde omdat dat nu eenmaal de gewoonte was, niet omdat ze me respecteerde.

Ik scheurde de envelop open en keek allereerst naar de boven- en onderkant van het dunne gele formulier dat ze bevatte. Het telegram kwam uit Berlijn. Het was gedateerd op 4 februari 1940 en getekend 'Johann Jebesen'. De tekst luidde: 'Moet je dringend spreken. Voorstel 8 februari, Hotel De Servische Koning, Belgrado.' Behalve door zijn korthed was de boodschap niet karakteristiek voor Johnny Jebesen. Gewoonlijk waren er maar weinig dingen in het leven die hij

als dringend beschouwde, maar toch wist ik dat het geen vergissing was. Zijn zorgvuldigheid in zijn woordgebruik maakte het onmogelijk dat hij een woord zou gebruiken dat niet precies zijn bedoeling weergaf. Ik greep al naar de telefoon om een antwoord op te geven, maar legde de hoorn weer neer en sprong uit bed. Het was beter als ik zelf naar het telegraafkantoor ging. Een bericht dat door de telefoon in het Duits werd opgegeven zou verminkt kunnen overkomen. Katerina verliet haastig de slaapkamer terwijl ik mijn kleren bijeen begon te zoeken. Onder alle omstandigheden, dringend of niet, was ik door vriendschap, en meer dan dat, verplicht naar Belgrado te gaan om Johnny te ontmoeten. Zelfs in de feestweek van St. Blasius. Maar deze oproep was kennelijk geen onzin. Ik maakte me zorgen over de dringende aard ervan. Ik kon alleen maar denken aan de hachelijke situatie - om het maar zachtjes uit te drukken - waaruit Johnny me drie jaar eerder had gered, en veronderstellen dat hijzelf in een soortgelijke kritieke toestand verzeild was geraakt.

Zelfs voor de komst van het telegram had ik me al afgevraagd hoe Johnny op de oorlog die nu vijf maanden aan de gang was zou reageren. Hoewel hij anti-Nazi was, was hij waarschijnlijk veilig omdat zijn achtergrond boven iedere verdenking verheven was. Johnny was de erfgenaam van een groot vermogen en zou zich dus wel aan de status quo aanpassen. Hij stamde uit een oude Hamburgse familie die nauw verbonden was met het zeevaardersverleden van de oude Hanzestad. Maar Johnny kennende zou het me niet verbazen als hij door zijn gevoel voor onafhankelijkheid, zijn onvoorspelbaar karakter en zijn donquichotterie met de Nazi's overhoop was komen te liggen.

Hoe dan ook, veiligheid was in Duitsland op zijn hoogst een theoretisch begrip. Dat had ik drie jaar eerder ondervonden. Zelfs als buitenlander - bijna nog een kind - had ik een conflict met de Gestapo gehad en als Johnny er niet geweest was zou ik mijn verdere leven in een concentratiekamp gesleten hebben.

In 1940 was het een lange weg van Dubrovnik naar de hoofdstad. Joegoslavië was niet bepaald beroemd om zijn autowegen. Maar ik was tamelijk trots op mijn rijvaardigheid en op mijn wagen en voelde dat ik een afspraak met het noodlot had, dus joeg ik mijn BMW voort, de gaten in de weg zoveel mogelijk vermijgend, voortdurend denkend aan de tijd waarin ik Johnny gekend had. Ik ontmoette Jebesen in 1936. Ik had mijn rechtenstudie in Belgrado beëindigd en me laten inschrijven aan de Universiteit van Freiburg in Breisgau in Zuid-Duitsland om mijn proefschrift voor te bereiden. Die keus had een aantal redenen. Duitsland had op cultureel en economisch gebied zuidoost-Europa altijd overheerst. In de begintagen van Hitler wendde het alle mogelijke

middelen aan om die dominerende positie te versterken - en met succes. Iedereen in de kleine Balkanstaten die iets wilde bereiken moest Duits kunnen spreken, en dat was nu juist de zwakke plek in mijn talenkennis. Ik was al op scholen in Engeland en Frankrijk geweest. Een andere reden voor mijn keuze was Freiburg zelf. Het was een prachtig klein stadje aan de voet van het Zwarte Woud, dicht bij grandioze skihellingen en dicht bij huis. Het bezat een van de levendigste studentenwijken in Europa. Freiburg genoot ook wetenschappelijk grote faam. Het was mijn bedoeling studie, sport en genoeg te combineren, drie dingen waaraan ik mezelf met gelijke hartstocht overgaf.

Het is duidelijk dat ik politiek ongevormd was, of althans bijna. De Nazi's waren bijna vier jaar aan de macht en hoewel ze me afschuw inboezemden weerhield dat me er niet van in Duitsland te gaan studeren. Het leek me dat de voordelen zwaarder wogen dan de nadelen. Mijn naïviteit was niet van lange duur. Men kon de onheilspellende invloed van de Nazi's in de straten, op de universiteit en zelfs in particuliere woningen voelen. Het is waar dat veel mensen - voornamelijk witteboordenwerkers en de peut bourgeois - geestdriftig over de Nazi's spraken. Maar degenen die er niet zo over dachten leerden al spoedig op hun woorden te letten.

In wetenschappelijke centra als Freiburg werd de Nazi-invloed in die eerste dagen van het Hitlerdom sterker dan elders gevoeld. De meeste professoren die niet welwillend tegenover het regime stonden werden geëlimineerd. De weinigen die bleven konden dat alleen bereiken door zich omzichtig te gedragen en hun colleges strikt in overeenstemming met de officiële opvattingen te geven. Alle joodse hoogleraren waren zonder uitzondering verwijderd, maar in die tijd werd er nog een klein aantal colleges voor joodse studenten gegeven - ongetwijfeld om internationaal geen gezichtsverlies te lijden. De joodse studenten genoten geen enkel privilege behalve het mogen bezoeken van colleges, en de meesten van hen liet men opzettelijk voor hun examens zakken. Ook de Duitse studenten maakten zich geen illusies over hun vrijheid. De eerste praktische en niet-academische les die ze te leren kregen was zich fatsoenlijk te gedragen en zich te conformeren met het regime. Ze wisten ook, zonder dat het ze gezegd hoefde te worden, dat ze na het beëindigen van hun studie geen lucratieve carrière hoefden te verwachten, tenzij ze op zijn minst lid werden van een van de paramilitaire groeperingen binnen de universiteit. De meer eierzuchtigen sloten zich aan bij de SS, de Sicherheits-Staffel of veiligheidsdienst, waarvan het uniform het gevreesde teken van de dubbele bliksemflits droeg. Anderen gingen bij de Bruinhemden, de zogenaamde SA of Sturmabteilung, de stormtroepen. Wat de buitenlandse studenten, van wie er in Freiburg meer dan duizend waren, betrof: die werden door het regime in de watten gelegd. Ze kwamen uit alle

mogelijke plaatsen ter wereld, maar in meerderheid waren het Engelsen, een paar Amerikanen en een paar Fransen. Voorts waren er de Ausland-Deutscher, afkomstig uit de Duitse minderheden in Joegoslavië, Tsjechoslowakije en Hongarije. Ze waren ingezetenen van een vreemd land, maar nog steeds Duitsers. De buitenlandse studenten hadden vele faciliteiten: goedkope restaurants en kamers, georganiseerde sport, vooral wintersporten, en voor velen gold dat het onderwijs gratis was. Wat ook gratis verstrekt werd was Nazi-propaganda, altijd voelbaar, hoewel soms uiterst subtiel. Dat zou mijn ondergang worden.

Aangezien een buitenlander geen lid kon worden van een Duitse studentenvereniging of dispuut mochten we er zelf een oprichten - de Auslander-Klub. Het verenigingsgebouw in de Badenstrasse was piekfijn ingericht, zelfs luxueus, en er ontbrak niets waarom men de Duitse tegenhangers zou kunnen benijden. De knapste meisjes van Freiburg kwamen vaak op de club en de contributie was bijzonder laag, voor sommigen zelfs gratis. Ook Duitsers konden lid zijn van de Klub, maar later kwam ik erachter dat ze door de partij met zorg werden geselecteerd om deze eer te mogen genieten.

Naast het gebouw en de meisjes bood de vereniging nog een attractie die in de Duitse clubs niet te vinden was: het recht van vrije meningsuiting.

Johann Jebesen en ik maakten op de Auslander-Klub met elkaar kennis.

Misschien omdat we tot dezelfde meningen overhielden en dezelfde mogelijkheden hadden, accepteerde Johnny me al spoedig als vriend. Meer nog, ik was een van de weinigen aan de universiteit die hij als zijn gelijke beschouwde of mogelijk zelfs als zijn mentor leek te respecteren. Ik was een paar jaar ouder dan Johnny. We hadden beiden enige intellectuele pretenties, maar daarnaast waren we verslaafd aan sportwagens en niet al te preutse meisjes, en hadden we genoeg geld om ze ons allebei te kunnen veroorloven.

Ook onze achtergronden kwamen enigszins overeen, hoewel Johnny's familie bestond uit grote vissen in een grote vijver en de mijne slechts uit grote vissen in een kleine vijver. Johnny was de verweesde zoon van een rijke Hamburgse reder. Mijn vader, een industrieel die alleen volgens Joegoslavische maatstaven rijk genoemd mocht worden, was niettemin tamelijk gul. In de tijd die volgde zou Johnny mijn familie in figuurlijke zin adopteren en sloot hij met mijn broer Ivo een vriendschap die bijna net zo hecht was als die met mij. Aan de universiteit was Johnny een idool. De meeste studenten, niet in staat zich op intellectueel of ander gebied met hem te meten, vereerden hem en waren volkomen in de ban van zijn charme. Hij was een man met een gecompliceerd, veelzijdig karakter, tegelijkertijd een aristocraat, zelfs een autocraat, en een democraat.

Een andere goede vriend van hem en mij aan de universiteit was Freddy von

Kaghaneck. Freddy was van hetzelfde hout gesneden. Het was Freddy die de meeste zelfverzekerdheid toonde op de dag dat we besloten onze steun te verlenen aan onze favoriete Konditorei-eigenaar die weigerde een Nazi-decreet op te volgen. De plaatselijke partijbonzen hadden verordonneerd dat alle eigenaars van cafés en restaurants een bordje moesten ophangen met de tekst: 'Voor Joden en Honden Verboden'. Herr Billinger, die het Billinger Café aan de Berthold-strasse dreef, weigerde daaraan gevolg te geven. Twee SS-kerels in uniform betrokken de wacht bij de deur van de Konditorei om klanten te intimideren door hun namen te vragen.

'Johann Jebesen,' zei Johnny op aanmatigende toon, van zijn volle lengte van meer dan een meter tachtig neerstarend op het kleine, strijdlustige agentje.

'Dusko Popov,' snauwde ik.

'Graf von Kaghaneck,' galmde Freddy zijn illustere naam uit. Hij was een afstammeling van een van de meest invloedrijke katholieke families in Duitsland. 'Maar u weet waarschijnlijk niet hoe u het moet spellen: Graf. . . G-R-A-F ... von ... V ...'

De SS-man dreigde een beroerte te krijgen. We duwden hem opzij en namen een tafeltje waar men ons vanaf de straat duidelijk kon zien zitten.

In die tijd beschouwden we dat als een lolletje. Wij drieën konden ons er niet toe brengen de Nazi's serieus te nemen. Het was een beetje vergelijkbaar met de manier waarop Johnny de politie aanpakte. Johnny reed in een opgevoerde Mercedes 540K cabriolet. Hij reed geroutineerd maar tevens uiterst nonchalant, zonder zich van verkeersregels iets aan te trekken. Hij werd nooit aangehouden, omdat hij met een vooruitziende blik een overeenkomst met de politie had gesloten. Bij zijn aankomst in Freiburg had Johnny een bezoek afgelegd bij de hoofdcommissaris van politie en hem twee enveloppen overhandigd. 'De ene,' had hij uitgelegd, 'is bestemd voor het weduwen- en wezenfonds van de politie. De andere is een vooruitbetaling op mijn boetes. Als die opgesoupeerd is moet u het me maar laten weten. Het spaart tijd wanneer men vooruit betaalt.'

Ik weet niet of de commissaris ze allebei of geen van tweeën in zijn eigen zak heeft gestoken, maar het kunstje werkte. Johnny reed zoals het hem zinde en parkeerde waar hij wilde, en nooit heeft een politieman de bestuurder van die opvallende 540K met de ronkende knaldempers boven de motorkap tot stoppen gemaand. Als ik vaak over Jebesen praat heeft dat twee redenen. In de eerste plaats heeft hij mijn leven sterker beïnvloed dan wie dan ook, en bovendien wil ik proberen hem begrijpelijk te maken. Dat is niet makkelijk, zelfs niet tegenover zijn naaste vrienden. Zijn koele houding, zijn ontoeschietelijkheid konden afstotend werken, maar toch was iedereen in zijn ban. In feite bezat hij ook een grote warmte, maar die kwam alleen tot uiting door zijn daden en houding,

zelden door wat hij zei. Hij praatte kortaf, in korte zinnen, gebruikte vrijwel nooit bijvoeglijke naamwoorden en was bovenal ironisch. De intelligentie stond in zijn gezicht en de kienheid van zijn staalblauwe ogen te lezen. Zijn kennis was encyclopedisch en zijn geheugen onfeilbaar. Hij kleepte zich als een jonge Anthony Eden, elegant op een conservatieve manier. Hij zou net zo min zonder zijn paraplu als zonder zijn pantalon de deur uitgaan. Zijn enige Duitse accent was de monocle die hij in de rechter oogkas geklemd hield. Voor de rest was hij een afspiegeling van zijn half-Deense voorouders, met hoge jukbeenderen, helblond haar en regelmatige gelaatstrekken. Al met al was hij een knappe verschijning, sterk, pezig, niet overmatig gespierd.

Met dat al was Johnny een compleet mens, iemand die van pleziertjes en van vrouwen hield, open stond voor ieder gesprek en intens nieuwsgierig was naar menselijke reacties. Het was een van zijn trucjes in bepaalde situaties te gaan wroeten om te zien wat er zou gebeuren. Hij vond het prachtig mensen door te prikken, vooral als het pompeuze lieden waren die wel een tikkeltje minder opgeblazen konden zijn. In dat opzicht gaf ik hem een van zijn grootste kansen. Dat gebeurde op een middag toen ik met een van mijn vriendinnetjes bij een zwembad lag te zonnen. Ongetwijfeld om me op te juttten beklagde ze zich dat een medestudent, een zekere Karl Laub die ik eigenlijk wel mocht, achter haar aan zat. Ze had hem gezegd dat ze niet met hem uit wilde gaan omdat ze mijn meisje was. 'Hoe lang duurt dat nog?' had hij volgens haar gezegd. 'Dat is toch iets verschrikkelijks om te zeggen, vind je ook niet, Dusko ? Je houdt toch van me, is het niet ?'

Ik mompelde maar iets als antwoord op haar twee vragen, te doezelig door de zon om serieus aandacht aan haar te besteden. 'Nou, dan vind ik dat je er iets aan moet doen.' 'Zeker, liefje.' Ik probeerde haar tot bedaren te brengen. 'De eerste de beste keer dat ik Karl zie sla ik hem zijn kop van zijn lijf.' Ik draaide me op mijn buik om mijn rug aan de zon bloot te stellen. Het volgende dat ik gewaar werd was dat ze me in de ribben porde. Ik draaide me half om en zag Karl over me heen staan. Ik wenste nauwelijks een dispuut met hem aan te gaan over iets wat voor mij niet meer was dan een voorbijgaande affaire, maar ik was er nu eenmaal in verwickeld. Ik probeerde er zo makkelijk mogelijk van af te komen. 'Ga weg, Karl,' zei ik, 'je staat in de zon en ik heb gehoord dat je vervelende dingen tegen Anne-Lore hebt gezegd. Bied nu je verontschuldigheden maar aan en sta me niet in de zon.'

'Ik meende alles wat ik gezegd heb.' Karl was een dwaasverliefde idioot. 'En als je niet van schaduw houdt kun je overeind komen.' Ik sprong op en het volgende dat ik wist, was dat mijn hand hem, meer luidruchtig dan pijnlijk, in het gezicht had getroffen. Ik was verbouwereerd over mijn eigen reactie en probeerde de

ernst ervan te bagatelliseren door tegen hem te zeggen: 'Laten we ons niet als dwazen gedragen, Karl. Anne-Lore zal nu haar zin wel hebben, dus kunnen we het verder vergeten.'

'U krijgt bezoek van mijn secondanten.' Karl sprak de vaste formule uit, keerde zich om en liep met stijve passen weg. Op de Duitse universiteiten was de traditie van het duelleren herleefd. Hitier moedigde het gevecht op de sabel als demonstratie van mannelijkheid aan. De gevechten werden geleverd tussen twee evenwijdige lijnen waarbuiten men zich niet kon terugtrekken, en kleine maskers over de ogen en de neus waren de enige bescherming die was toegestaan. Dat was de reden dat de gezichten van zoveel Duitse studenten littekens vertoonden.

Ik koos Jebesen als mijn secondant en omdat ik van mening was dat mijn uiterlijk er niet op vooruit zou gaan als ik met een felrood litteken getooid zou zijn, zei ik hem precies wat hij moest zeggen. Als uitgedaagde had ik de keus van de wapens. Het was een inbreuk op de gewoonte, maar ik koos pistolen. Het was op de universiteit welbekend dat ik twee jaar achtereen bij het schieten op de aanslag op een bewegend doel de eerste prijs had behaald. Ik had schieten geleerd van de commandant van mijn regiment in Joegoslavië. Zijn methode, die na enige oefening onfeilbaar bleek te zijn, bestond eruit de middenvinger aan de trekker te houden en de wijsvinger langs de loop op het doel te richten. Zoals voorzien maakten Karls secondanten bezwaar tegen mijn keus van de wapens. Johnny kwam mijn instructies na en zei hun dat ik het aan mijn eer als reserve-officier van mijn regiment verplicht was uitsluitend met pistolen te duelleren. Wie kon tenslotte nagaan wat er bij een onderdeel dat in Bosnië gelegerd was tot de gebruiken behoorde? Een ereraad, gevormd door studenten, besliste over de zaak. Deze verklaarde dat van mij niet verwacht kon worden dat ik de eer van mijn regiment schond, maar dat van Karl evenmin geëist kon worden dat hij op het pistool zou duelleren. Karl en ik werden tot vijanden voor het leven verklaard. Maar dat was niet het eind van de geschiedenis. Jebesen zag in het gebeuren de kans om een grapje uit te halen ten koste van sommige van onze onaangenamere kameraden. Hij placht een van hen wijs te maken dat ik de bedoeling had een duel met hem uit te lokken. Niemand had genoeg lef om pistoolschoten met mij uit te wisselen of de schande te ondergaan dat te weigeren. Iedereen ging me uit de weg, vaak zonder dat ik wist waarom. Onze tartende houding tegenover de Nazi's nam een ernstiger wending toen ik erachter kwam wat er op de Auslander-Klub aan de hand was. Naast de aantrekkelijke meisjes werd de elite van de pro-Nazi studenten-intelligentsia door de partijmachine aangewezen als clubleden. Het was hun taak ons te indoctrineren met behulp van indirecte methoden, waarvan er één het 'Herren-

Essen' was. Dat was, op vrijdag om de veertien dagen, een formeel diner waarbij avondkleding verplicht was. Aan het diner zaten uitsluitend mannen aan; de meisjes mochten zich pas na elf uur bij ons voegen om met ons te dansen, teneinde te verhinderen dat ze met hun frivole praatjes het tafelgesprek zouden bederven. Maar met het vooruitzicht dat er naderhand meisjes zouden zijn bestond er voor deze bijeenkomsten met gratis en uitstekend eten en onbeperkte hoeveelheden wijn uit gerenommeerde kelders nooit gebrek aan belangstelling. Schijnbaar toevallig draaide het tafelgesprek altijd uit op een openbaar debat. In het begin leek die gewoonte nogal onschuldig, omdat het ons was toegestaan en we zelfs werden aangemoedigd te zeggen wat we maar wilden, met uitzondering van beledigingen aan het adres van de Führer. Na een tijdje begon het mij te verwonderen dat de Nazi-stellingen als regel de meeste stemmen kregen. 'Hoe komt dat?' vroeg ik Johnny. 'De meerderheid van de studenten bij die diners is buitenlanders. Je mag toch aannemen dat de meesten van hen geen sympathie voor de Nazi's hebben.' 'Je bent al net zo onnozel als zij,' lachte hij. 'Ze weten niet in welke bochten ze zich moeten wringen om maar eerlijk te blijven. Is het je niet opgevallen dat het altijd een van de Duitse studenten is die het onderwerp van gesprek aangeeft? Dat hebben ze van te voren met elkaar bekokstoofd. Begrijp je nu waarom ze zoveel overtuigender zijn?' Ik kon mezelf wel vervloeken omdat ik dat kunstje niet eerder doorzien had. 'Johnny, ouwe jongen' - de klank van mijn stem deed hem mij een scherpe blik toewerpen - 'denk je dat jij de onderwerpen van te voren zou kunnen vaststellen?'

'Niets is makkelijker dan dat.' In zijn ogen verscheen een warme gloed die ze slechts zelden vertoonden en dan alleen als hij een streek in de zin had. Om Johnny niet onnodig in gevaar te brengen bereidde ik samen met een paar Engelse en Amerikaanse vrienden de tegenargumenten voor onze tweewekelijkse woordenstrijd voor. Gedurende de volgende anderhalfjaar kreeg het Nazi-standpunt nooit meer een meerderheid. Het was leuk, en zoals bij alles wat leuk is kwam er een dag dat het gelag betaald moest worden. Het gebeurde kort nadat ik mijn doctoraal had gedaan. Om dat feit te vieren had ik me een reisje naar Parijs voorgenomen. Om zes uur in de ochtend van de dag waarop ik zou vertrekken werd ik gewekt door heftig gebons op de deur van mijn appartement. Ik deed open en stond tegenover vier Gestapomannen, die me bevalen me aan te kleden en klaar te maken om met hen mee te gaan.

Terwijl een van hen me onder bewaking hield doorzochten de drie anderen mijn appartement. Ze schenen er bijzonder veel genoeg in te scheppen het grondig overhoop te halen, waarschijnlijk omdat ik een van de weinige studenten was die zijn eigen kamers had, en zelfs binnen de universiteit bestond daar enige jaloezie

over.

Ik protesteerde uiteraard en vroeg wat dit allemaal te betekenen had, maar ik kreeg nul op het rekest. Op weinig zachtzinnige manier geleidden de Gestapomannen me daarna de trap af naar hun wagen en brachten me naar hun hoofdkwartier.

Acht volle dagen en nachten losten ze elkaar af in een vrijwel onafgebroken verhoor. Om de een of andere reden sloegen of martelden ze me niet. Dat was niet omdat ik een buitenlander was. Zoals ik later zou merken trokken ze zich van een dergelijk simpel onderscheid niets aan. Waarschijnlijk dachten ze dat hun aanpak voor mijn geval beter geschikt was. De ondervraging ging door tot ik op het punt stond niet meer te weten wat ik zei en dreigde flauw te vallen; dan stonden ze me toe een hazeslaapje te doen om, zodra ik weer enigszins bij de tijd was, opnieuw te beginnen.

Ze begonnen met me ervan te beschuldigen dat ik een communist was. 'Je bent uitgegaan met een fabrieksmeisje,' zei een van hen om dat duidelijk te maken. Ik legde hun uit dat we in Dubrovnik een aloude traditie van democratie kenden. Schoenpoetsers en hoge heren gingen met elkaar om, bezochten dezelfde scholen en bleven ook daarna op vertrouwelijke voet met elkaar. Waarschijnlijk maakte dat me nog meer verdacht.

'Je hing bij de fabriek rond, is het niet?' beschuldigden ze me. 'Waarom?' Ik kwam dat meisje afhalen, als u dat bij de fabriek rondhangen wilt noemen.' 'Geef maar toe dat je een communist bent,' drong een Gestapoman die eruit zag als een schoolmeester aan.

'Ik ben géén Nazi, als u dat soms bedoelt,' zei ik, vastbesloten tegenstand te blijven bieden. 'Uw propaganda deugt niet voor de exportmarkt.'

'Aha, propaganda.' Hij keek me woedend aan door zijn stalen bril met dikke glazen die zijn ogen groter deed lijken, zodat hij eruit zag als een fanaticus. 'Dus dat is jouw spelletje, hè? Je loopt leugens over ons rond te strooien. Je hebt gezegd . . .' Hij zocht in zijn borstzak en haalde een klein notitieboekje te voorschijn. 'Drie weken geleden heb je op de Auslander-Klub gezegd dat het voedsel hier gedistribueerd wordt. Dat was een leugen. In Duitsland bestaat geen distributie.' 'Ik heb gezegd dat men niet zoveel kan kopen als men wil en dat dat neerkomt op distributie. Hebt u Goerings redevoering over kanonnen of boter niet gehoord, mein lieber Herr? Mijn antwoord zal ook wel in uw boekje staan. Wat staat er nog meer in?'

Als hij een liniaal had gehad zou hij me op de vingers geslagen hebben. 'Ik heb hier staan dat je smerige opmerkingen over een patriottische optocht gemaakt hebt. En dat heb ik niet van een Duitser, maar van een brave Zwitserse jongen.' Ik kende de jongen en wist waarom hij als braaf werd beschouwd. Hij was alleen

Zwitsers door geboorte. Qua overtuiging was hij een Nazi. 'Ik heb alleen gezegd dat de meisjes na afloop stonken. Het was een grapje en dat weet u heel goed. Komt u nu maar ter zake. Wat wilt u hier werkelijk van me?'

'Wij willen dat je ons hier naar waarheid antwoord geeft en geen seksuele geestigheden debiteert,' raasde hij en droeg me over aan een collega die me op andere punten begon te ondervragen. Deze toonde me een boek dat ik als mijn eigendom herkende, een toneelstuk van Ernst Toller, *Masse Mensch*. Kort na Hitlers machtsovername kwam Toller als Duits afgevaardigde naar Dubrovnik voor een bijeenkomst van de Internationale Pen Club, die daar in dat jaar gehouden werd. Toller was een socialist en een jood. De Duitse regering probeerde de keuze van de Pen Club te dwarsbomen en stuurde een man die Muller heette naar Dubrovnik om hem te vervangen. De vergadering weigerde plaats voor Muller in te ruimen en Toller bleef de officiële afgevaardigde. Na de conventie bleef Toller nog een tijdje in Dubrovnik, kennelijk niet in staat naar Duitsland terug te keren. Toller was een briljant en amusant man; het lag voor de hand dat hij de jonge intellectuelen van de stad aantrok. We werden tamelijk goede vrienden en hij gaf me een paar van zijn boeken. 'Je kunt niet ontkennen dat dit van jou is.' De Gestapoman wees op het schutblad. 'Het is aan je opgedragen, aan je opgedragen door die communistische jood Toller. Je hebt verboden propagandamateriaal het land binnengebracht. Geef toe dat je een communistische agitator bent.'

'Ik heb *Mein Kampf* ook gelezen. Ben ik daarom een Nazi-agitator?' antwoordde ik met een logica waarvan ik me realiseerde dat die ongewenst was. Het had in het geheel geen zin te antwoorden, maar ik deed het omdat ik hoopte op die manier een eind aan de ellende te maken. In het algemeen vroegen ze me niets dat van enig belang scheen te zijn: ze stelden me vragen waarop ze de antwoorden makkelijk zonder mijn medewerking hadden kunnen verkrijgen. Het verhoor ging dagen achtereen door, omdat ze wilden weten hoe ik bijna ieder uur van mijn bijna twee jaren in Duitsland had doorgebracht. 'Met wie heb je die dag gesproken?' plachten ze te vragen. 'Waarover? Met welk meisje ben je uit geweest? Wat heb je gedaan? Welk boek heb je die avond gelezen?' Zelfs het veinzen dat ik mee wilde werken, dat ik mijn hersenen afpijnigde om me bijzonderheden te herinneren, al dan niet nauwkeurig, bracht me aan de rand van de uitputting, in een staat waarin ik nog nauwelijks mens was. Ik probeerde het te vermijden namen te geven van diegenen die ze misschien niet kenden en die er schade van zouden kunnen ondervinden.

Terwijl ik aan dit verhoor werd onderworpen ondervroegen de heren van de Gestapo tegelijkertijd iedereen die ooit met me in contact was gekomen, in welke hoedanigheid ook. Kelners van restaurants waar ik geregeld kwam, mijn

kleermaker, de monteur in mijn garage, en anderen van die aard, naast degenen met wie ik op vertrouwelijker voet stond. Het was een les in terreur... en in de gevolgen van terreur. Boezemvrienden beweerden me nauwelijks te kennen. Professoren die twee weken tevoren mijn werk hadden geprezen, verklaarden dat ik een nutteloze en snobistische anarchist was. Om zichzelf schoon te wassen verzonnen sommige kennissen compromitterende uitspraken die ze aan mij toeschreven, terwijl ze me bovendien op allerlei manieren belasterden. Later heb ik uitgerekend dat de Gestapo in mijn geval in totaal meer dan tweehonderd mensen heeft ondervraagd. Slechts twee van hen namen het voor me op: Freddy von Kaghanek en Johann Jebsen. Toen er een paar weken voorbij waren gegaan en ik als gevangene nog steeds in afzondering werd gehouden, werd Johnny zich eindelijk bewust van de ernst van de situatie. Hij had deze storm in een glas water als gevolg van een studentengrap niet erg serieus genomen. Het had onvoorstelbaar geleken dat die zo'n ernstige afloop zou hebben. Niet bij machte zelf tussenbeide te komen en omdat hij de Duitse telefoondienst niet vertrouwde, reed Johnny naar Zwitserland en belde mijn vader in Dubrovnik op. Mijn vader had zich geen zorgen gemaakt, toen hij niets van me hoorde, omdat hij dacht dat ik me na mijn examen in Parijs aan het ontspannen was. Hij was gewend aan mijn eenzelligheid in dergelijke omstandigheden, een trekje dat ik overigens van hem had.

Naast zijn zakelijke bezigheden was mijn vader voorzitter van een provinciale politieke groepering en hij bezat in die hoedanigheid grote invloed achter de schermen. Toen hij hoorde wat er aan de hand was ging hij rechtstreeks naar de minister-president, dr. Stojadinovic. En de minister-president wendde zich rechtstreeks tot Goering. Door tussenkomst van de laatste werd ik onmiddellijk in vrijheid gesteld, maar ik moest binnen vierentwintig uur Duitsland hebben verlaten. Ik had er beslist niets tegen om aan die eis te voldoen. Na mijn acht dagen van ononderbroken ondervragingen in het hoofdkwartier van de Gestapo was ik overgebracht naar de gevangenis van Freiburg, een koepelvormig gebouw van rode baksteen in het noordoostelijk deel van de stad dat in geen enkel opzicht leek op de attracties waarvoor de stad in de reclamefolders geprezen werd. Ik had een privé-vertrek, maar dan wel in eenzame afzondering. Mijn kleren werden me afgenomen en ik kreeg een boevenpak van ruwe, grijze stof en geen toestemming om bezoekers of post te ontvangen of iemand te schrijven. Elke dag werd ik op de binnenplaats van de gevangenis een paar minuten gelucht. Daar hoorde ik van een medegevangene die het me tersluiks toevoegde, wat vermoedelijk mijn lot zou zijn. Aangezien ik niets had gedaan wat volgens de wet strafbaar was kon er geen werkelijke

aanklacht tegen me worden ingediend. Daarom zou ik in het geheim naar een concentratiekamp worden overgebracht. Geen lastige formaliteiten als een schertsberechting. Niemand zou ooit meer iets van me horen. Uit het concentratiekamp kwam je gewoonlijk alleen in horizontale toestand.

Ik vond het ongelooflijk dat een buitenlander zo iets zou kunnen overkomen. Er zouden inlichtingen worden ingewonnen, familieleden en vrienden zouden protesteren. 'Je zult als vermist worden opgegeven,' legde mijn vriend en medegevangene uit.

Toen hij me mededeelde dat ik het land binnen vierentwintig uur moest verlaten waarschuwde het hoofd van de Gestapo me: 'Probeer met niemand contact op te nemen.' Ik ging rechtstreeks naar huis om mijn zaken, die na twee jaar aan de universiteit hangende waren gebleven, af te wikkelen. Ik regelde de verkoop van mijn BMW, die Duitse nummerplaten had, verkocht mijn boeken of vermaakte ze aan vrienden, voldeed mijn rekeningen en pakte mijn eigendommen bijeen. Ik merkte niet dat ik door iemand gevolgd werd, maar ik was er zeker van dat ik werd geschaduwd en daarom vermeed ik het met wie dan ook in contact te komen. Op straat ontmoette ik wel een paar kennissen die ik echter zonder verdere omhaal zei dat ik de volgende middag de trein naar huis zou nemen. De rest konden ze wel vermoeden en ze drongen niet aan op uitleg.

Moed vattend uit het feit dat ik was vrijgelaten en van blaam gezuiverd scheen te zijn, probeerden een paar vrienden die het heuglijke nieuws hadden gehoord me aan het station uitgeleide te doen. Slechts twee meisjes slaagden erin. Arglistig vertelden ze de Gestapoman bij de ingang naar het perron dat ze afscheid van iemand anders kwamen nemen. Toen de anderen hun perronkaartjes lieten zien vertelden ze naïef de waarheid en kregen te horen dat ik niet te spreken was. Het was een droevig afscheid. Geen Johnny. Geen Freddy.

Om van Freiburg per trein in Belgrado te komen moest men in Basel overstappen. Daar trof ik onverwacht Johnny aan het station - of liever gezegd: hij trof mij. Toen hem in Freiburg de toegang tot het perron was geweigerd, was hij in zijn 540K gesprongen en de trein naar Basel achterna geracet.

Dankbaar om wat hij voor me gedaan had zei ik geëmotioneerd tegen Johnny: 'Als je ooit iets nodig hebt, Johnny, hoefje het maar te zeggen, dat weet je. Ik meen het ernstig, en je weet dat ik gewoonlijk mijn beloften nakom,' voegde ik er hoogdravend aan toe. Er zou een tijd komen dat ik die belofte op meer dan één manier zou moeten nakomen.

hoofdstuk 2

De Johnny die ik in de bar van hotel 'De Servische Koning' in Belgrado aantrof was zichtbaar veranderd tijdens de drie jaar dat we elkaar niet hadden gezien. Dat viel te verwachten. Natuurlijk moest hij zich belast voelen door de daden van zijn land. De Tweede Wereldoorlog was ongeveer vijf maanden geleden begonnen. Polen was al verwoest en Hitler maakte zich op de Franse Maginotlinie te doorbreken en nog meer beschavingen te vernietigen. Johnny's gerijptheid, als je die zo kon noemen, vertoonde het ongezonde aspect dat je als gevolg van een slechte voeding kon verwachten.

In ons gesprek deed zijn scherpe intelligentie zich meer dan ooit gelden, maar hetzelfde gold voor zijn cynisme en zwarte humor. Zijn blik die altijd duidelijk maakte wat hij voelde, toonde nu vaak een zekere vrees. En ook de uitwendige tekenen van een gevoel van onbehagen waren aanwezig. Hij bestelde zijn whisky's puur en dubbel en in snelle opeenvolging. Hij rookte de ene sigaret na de andere. Qua stijl en correctheid wedijverde zijn kleding nog steeds met die van Eden, maar zijn blonde haar was niet meer zo kort geknipt en zijn snor was verwaarloosd en gekleurd door nicotine.

Zijn bezorgdheid bleek uit de woorden die hij eruit gooide vrijwel in antwoord op mijn: 'Hoe gaat het met je?'

'Hitler maakt idioten van de Duitsers,' zei hij na me begroet te hebben, 'en met hun hulp ziet hij misschien kans de wereld te veroveren.' Het was niet Johnny's gewoonte het voor de hand liggende te zeggen, en de blik die ik hem als antwoord toewierp was er een waaruit stomme verbazing sprak.

'Goed, laten we dat soort praatjes maar achterwege laten tot we genoeg gezopen hebben,' zei hij. 'Laat me je eerst mijn probleem voorleggen. We moeten snel handelen. In Triest liggen vijf Duitse schepen aan de ketting. Een ervan is mijn eigendom. Ik heb volmacht om ze allemaal aan een neutraal land te verkopen.'

De achtergrond van die geschiedenis kende ik min of meer. De vijf schepen in Triest waren niet de enige die in een haven aan de Middellandse Zee lagen weg te roesten. Deze wateren stonden volledig onder controle van Engelse en Franse oorlogsbodems. Als partner van de

As-mogendheden en als enige andere zeemacht in het 'Mare Nostrum' zou Italië graag gebruik van de Duitse schepen hebben gemaakt, maar het nam nog geen deel aan de oorlog en kon dus niet proberen de blokkade te doorbreken.

'Welk neutraal land zal het risico willen lopen die schepen te kopen?' wierp ik tegen. 'Als de Fransen en de Engelsen weigeren de verkoop te erkennen, zullen

ze ze bij de eerste de beste gelegenheid confisqueren.' 'Natuurlijk. Dat kan iedere gek begrijpen, zelfs die idioten in Berlijn ... op de duur. Maar op dit moment is alles wat ze vragen de vaste toezegging van een neutraal land dat de schepen niet gebruikt zullen worden voor de handel op Engeland of Frankrijk. Daarom moeten we snel handelen, voordat iemand van de admiraliteit doorkrijgt wat erachter zit.'

'En dat is het punt waarop ik op het toneel verschijn, is het niet? De specialist in vaste toezeggingen - of kletspraatjes, om het juister uit te drukken.'

'Je slaat de spijker alweer op z'n kop, m'n jongen. Je moet je uitstekende relaties gebruiken om een overeenkomst af te sluiten die ik erdoor kan jagen voordat er iemand al te nieuwsgierig wordt.' 'Weet je waar de schepen uiteindelijk terecht zullen komen?' vroeg ik. 'Voor mijn part gaan ze ermee roeien in de Henley-regatta.' 'Ben je niet bang dat je in moeilijkheden komt?' Er kwam een staalharde blik in zijn blauwe ogen. 'Dat stadium heb ik al achter de rug. Ik doe wat ik juist vind, óf. . .' Het veelzeggende gebaar van zijn opgeheven handen maakte een eind aan de zin. 'Dusko, jij bent een van de weinige mensen tegen wie ik het kan zeggen. Ik heb een paar moeilijke ogenblikken gehad voordat ik tot een besluit kwam, voordat ik besloot tot handelen in plaats van praten. Ik zit in de val. Net als de meesten van ons ben ik door mijn afkomst gebonden, maar met het verschil dat ik geen oogkleppen draag. Ik ben geen gehoorzaamheid verschuldigd aan een vervloekte tiran. Integendeel. Maar om je de volle waarheid te zeggen, ouwe vriend' - Johnny glimlachte ironisch - 'heeft de liefde voor mijn land misschien toch wel te maken met het feit dat zo'n groot deel ervan in feite aan mij toebehoort. Ik ben niet van plan dat op te geven, sterker nog, ik wil het op mijn voorwaarden hebben. Zoals ik je al zei is een van die schepen van mij en . . .' Ik voelde medelijden met Johnny. Er werd van zoveel kanten aan hem getrokken. Onder het masker van zijn snobisme en cynisme en zijn playboymanieren was hij in wezen een uiterst eerlijke vent. 'Het eerste wat we morgenochtend gaan doen is kijken wat we met die schepen kunnen aanvangen. Vanavond,' zei ik, voelend dat Johnny afleiding nodig had, 'zal ik je Belgrado laten zien.' Van waar we zaten, in de door glas ingesloten bar van De Servische Koning, keken we uit over de Donau en de oude Turkse forten. De aanblik van die stoffelijke herinneringen aan voormalige overheersers riep bij Johnny de ellende op waaronder ieder nadenkend mens in Hitler-Duitsland moest leven, en daarom ontvluchtten we snel dat oord om een ronde langs de nachtclubs van Belgrado te maken. Onderweg pikten we ergens twee meisjes uit het ballet van een van de clubs op en eindigden tenslotte met een prachtige ruzie met de directeur van ons hotel die dreigde ons en ons gezelschap op straat te zetten - niet om morele redenen maar omdat we erop stonden in de publieke

eetzaal een ontbijt bestaande uit champagne en biefstuk te nuttigen. Nadat we onze strijd gewonnen hadden liet ik dat versterkend maal volgen door een aantal koppen sterke Turkse koffie, wat een van de aangenamer erfenissen is die de Turken ons hebben nagelaten. Daarna een koude douche en ik was in vorm om Johnny's opdracht uit te voeren.

Na mijn terugkeer uit Freiburg was ik een advocatenpraktijk begonnen - hoofdzakelijk op civiel gebied, met een paar banken als cliënten. Zo nu en dan deed ik iets in regeringsopdracht, maar ik was bovenal nauw verbonden met de machtigste financiële figuur in Joegoslavië, Bozo Banac. Banac stond in nauwe relatie met invloedrijke Britse handelskringen. Via hem had ik kennis gemaakt met de Engelse handelsattaché voor de Balkanstaten, een zekere meneer Sturrack, Sturrack was bekwaam en alom bemind, en we waren op vriendschappelijke voet gekomen. Ik koos hem als de ideale tussenpersoon om Johnny's missie te volvoeren.

'Wat zou u ervan vinden om vijf schepen aan de Britse handelsvloot toe te voegen?' stelde ik Sturrack voor, 'ten koste van de Duitsers?' 'Wat voer je in je schild, Dusko?' vroeg hij, heel wijs en heel vaderlijk. Hij was eraan gewend de jongere mensen in Belgrado op die manier te bejegenen. Hij had twee knappe dochters wat de helft van de vooraanstaande mannelijke bevolking van Belgrado ertoe bracht Engels te leren. De andere helft sprak het natuurlijk al. Ik legde uit hoe we de Duitsers om de tuin zouden kunnen leiden door hun schepen via een Joegoslavische firma te kopen om ze later aan de Engelsen door te spelen. Sturrack had zowel de situatie als de kans die hier voor het grijpen lag onmiddellijk door. Op eigen verantwoordelijkheid gaf hij mij het groene licht om direct met de onderhandelingen te beginnen en voegde eraan toe dat hij erop vertrouwde de toestemming van Londen te zullen krijgen.

De volgende die ik bezocht was een grote vriendin van onze familie van wie ik wist dat ze voor honderd procent achter de geallieerden stond. Ik twijfelde er niet aan dat ik haar steun zou krijgen. Mevrouw Djurdjina Racic was de weduwe van een scheepsmagnaat en de dochter van de man die vereerd werd als de stichter en vader van Joegoslavië, Nicola Pasitch, die in 1918 onze eerste minister-president werd.

Mevrouw Racic was inderdaad bereid haar rederij als dekmantel voor de transactie te laten dienen. Haar enige voorbehoud was dat het project aan de Joegoslavische regering als reëel zou worden voorgelegd. 'Ze zijn er zo op gebrand neutraal te blijven,' klaagde ze met betrekking tot de regering, 'dat ze óf het afsluiten van de overeenkomst zouden kunnen verhinderen, óf de Duitsers

van onze ware bedoelingen op de hoogte zouden stellen.'

Het belachelijke was dat als de Duitse of de Joegoslavische regering oen beetje meer op haar qui vive was geweest, ze zich zou hebben gerealiseerd dat er een addertje onder het gras school. Een garantieverklaring dat er met de geallieerden geen handel zou worden gedreven was het papier niet waard waarop ze geschreven was. Binnen een paar dagen zond Londen de schriftelijke toestemming, het geld voor de aankoop en de dank van de admiraliteit voor zo'n dertigduizend ton scheepsruimte. Johnny en ik haastten ons om de transactie rond te maken voordat iemand er de lucht van kreeg. Hij vloog naar Berlijn om de benodigde documenten te verkrijgen terwijl ik in Belgrado alle formaliteiten vervulde.

Twee weken later keerde Johnny naar Belgrado terug en vierden we ons succes met een rustig feestje. Het contract werd gezegd en getekend. Tegelijkertijd lichtte Johnny een tipje van de sluier op waaronder hij zijn ware bezigheden verborg, en van de enorme scala van activiteiten die zich in de komende jaren zou ontwikkelen. We zaten op mijn kamer in het winterverblijf van de familie in Belgrado.

De zware gordijnen en de dikke Perzische tapijten droegen bij tot een sfeer van vertrouwelijkheid en samenzwering. Johnny legde zijn hart bloot.

'Zoals je je ongetwijfeld kunt voorstellen, had ik er geen behoefte aan me bij de gewapende macht van het Derde Rijk te laten inlijven. Om dat te voorkomen - en ook om andere redenen - heb ik me aangesloten bij de divisie Brandenburg.' Toen hij de verbaasde uitdrukking op mijn gezicht zag, legde hij uit: 'Dat is een soort van sabotagegroep die onder Controle van de Abwehr staat.' Ik knikte om te beduiden dat ik het begreep. Wat de Abwehr was wist ik tenminste: de belangrijkste Duitse inlichtingendienst, een onderdeel van het OKW, de hoogste legerleiding. 'Voor een anti-militarist' - ik liet mijn verbazing overgaan in ironie - 'heb je bepaald de juiste afdeling gekozen.'

Hij negeerde mijn steek onder water. 'Ikzelf heb goede vrienden bij de Abwehr, en dr. Hjalmar Schacht staat op zeer goede voet met admiraal Canaris.'

Schacht kende ik natuurlijk van naam, net als iedereen die de kranten las. Als president van de Reichsbank had hij de mark gerevalueerd en zich een internationale reputatie als financieel genie verworven. Zijn bijnaam luidde zelfs 'De Magiër van het Geld'. Ik wist ook dat Johnny hem enorm bewonderde en een soort leergang bij hem had doorlopen, tijdens welke hij het grootste deel van zijn kennis op het gebied van financiën had opgedaan.

De naam van admiraal Canaris daarentegen zei me niets. Johnny was graag bereid me in te lichten.

'Admiraal Canaris - Wilhelm Canaris - is chef van de Abwehr. Ik heb

hem ontmoet via zijn adjudant, kolonel Oster, wiens politieke ideeën en filosofie gelijk zijn aan de mijne.'

'En hoe staat het met Canaris ? Wat is hij voor een man ?'

Johnny dacht even na terwijl hij zijn sigaret uitdrukte en het vlammetje van zijn gouden aansteker bij een nieuwe hield. Hij mocht nog zo'n zware roker zijn, hij bleef altijd elegant. Hij stak nooit de ene sigaret met de andere aan.

Johnny beschreef de admiraal als een gevoelig mens, bescheiden, kort van stuk maar onvermoeibaar. Hij schreef hem grote nieuwsgierigheid, enorme intelligentie en een eersteklas gevoel voor humor toe. 'Hij geeft de indruk dat hij liever luistert dan praat, maar als hij tenslotte iets zegt is het alsof de bliksem inslaat,' herinner ik me dat Johnny zei. Is hij een Nazi ?' vroeg ik.

'Men zegt dat hij dat niet is, zelfs al heeft hij regelmatig gesprekken onder vier ogen met Hitler. Dat is nu eenmaal onvermijdelijk als je chef van de inlichtingendienst bent,' zei Johnny. 'Hij staat ook in nauw contact met Reinhard Heydrich, die zowel het hoofd van de S.D. als een van de chefs van de Gestapo is.' De S.D., hoorde ik, was de Sicherheitsdienst, de binnenlandse politieke inlichtingen- en veiligheidsdienst. Met andere woorden: contraspionage.

Johnny schonk zich nog een whisky in uit de nieuwe fles die ik op het tafeltje tussen onze stoelen had gezet. Die fles was al voor tweederde leeg, maar Johnny was broodnuchter. Toch snapte ik niet veel van zijn bedoelingen. Ik had me in Belgrado zijdelings met politiek bemoeiden begreep iets van de subtiliteiten en tegenstellingen ervan, maar ik kon de zin van Johnny's spelletje met diametraal tegenover elkaar staande belangen niet vatten.

'Ik heb je al gezegd dat ik geen uniform wil dragen. Bovendien wil ik vrij zijn om te reizen, om uit de eerste hand op de hoogte te blijven van wat er in de wereld buiten Duitsland gebeurt. Dat zou ik niet kunnen als ik deel zou uitmaken van een militaire eenheid die voorbestemd is voor kanonnenvoer. Ik kan het ook niet als ik me niet terdege bij de Abwehr heb genesteld. Als je daarbij wilt blijven kun je niet doen alsof, of alleen aan de periferie blijven hangen. Je moet jezelf ingraven, en om dat te kunnen moet je met resultaten op de proppen komen.' 'Wat voor resultaten, Johnny?' Mijn toon was enigszins scherp. Hij negeerde de kritiek die erin doorklonk.

'O, niets opzienbarends aanvankelijk. Om een voorbeeld te noemen: Vlak voor ik naar Belgrado vertrok was Hans von Dohnanyi - hij is ook een van Canaris' vrienden en adviseurs - bezig met het opstellen van een rapport over Franse politici die het beste benaderd kunnen worden zodra Frankrijk verslagen is.'

'Bedoel je niet 'als Frankrijk verslagen wordt'?'

'Dusko, ik ben bang dat het 'zodra' is. Duitslands vijanden maken allemaal

dezelfde fout. Ze onderschatten zijn kracht en Hitlers agressiviteit en vastberadenheid. Ze denken dat alles wat Frankrijk hoeft te doen, is op zijn gemak achter de Maginotlinie te blijven zitten. Maar zo zal het niet gaan.' 'Best,' wierp ik tegen, 'maar als Duitsland zo goed voorbereid is, zouden jullie de Franse politici die met jullie willen collaboreren moeten luimen. Jullie ex-ambassadeur in Parijs zou in staat moeten zijn die vraag zonder meer te beantwoorden.'

Ik ben er zeker van dat hij dat kan. En al gedaan heeft. Maar de Abwehr heeft het verzoek gekregen een onafhankelijk oordeel te geven, en daar zou ik het mijne toe willen bijdragen. Bij de inlichtingendienst zegt men: 'Een informatie is geen informatie tenzij die door een aantal onderling onafhankelijke bronnen bevestigd wordt.' Recht op de man af, zoals gewoonlijk, legde Johnny uit dat het voor zijn doeleinden gunstig zou zijn als hij kon helpen bij het opstellen van het rapport, en dat hij daarvoor mijn hulp nodig had. Hij waarschuwde me dat hij mijn naam en mijn bronnen aan zijn superieur zou moeten noemen.

Alles in aanmerking genomen was het een geladen verzoek. Johnny vroeg me als persoonlijke gunst iets te doen dat in werkelijkheid een karweitje - een stuk inlichtingenwerk - ten dienste van de nazi's was. Toch leek de vraag onschuldig genoeg. Het antwoord kon door iedereen die in diplomatieke of politieke kringen verkeerde makkelijk verkregen worden. Ik kon er geen kwaad in zien, en bovendien kwam er een plannetje van mezelf bij me op.

Goed, Johnny,' zei ik na een grote slok whisky. 'Ik zal het voor je doen, Op één voorwaarde. Vraag me niet meer dan dit. Het zal me een waar genoegen zijn je te helpen de oorlog door te komen, maar ik voel me alsof ik mezelf een mes in de buik steek bij de gedachte dat ik je nazivrienden ook maar een klein beetje help.' Johnny knikte een paar maal met zijn hoofd om uit te drukken wat hm niet onder woorden kon brengen.

Ik werd zakelijk en stelde de manier vast waarop we te werk zouden gaan. Hoeveel tijd heb ik?'

Je kunt er een paar weken voor nemen. Ik zou graag een uitgebreid rapport hebben.'

En hoe speel ik je dat toe?' 'Stuur me een telegram. Dan kom ik hierheen.'

Het verkrijgen van de inlichtingen was helemaal geen kunst.

Ik beschikte over alle benodigde contacten - persoonlijke vrienden, vrienden van mijn vader en familieleden, van wie velen vooraanstaande posities bekleedden op het Joegoslavische ministerie van buitenlandse zaken, sommigen experts waren in Franse aangelegenheden, sommigen gewezen ambassadeurs of zelfs ministers. Tevens was ik goed bekend met een aantal Franse

regeringsambtenaren in Joegoslavië. Mijn taak was alleen tijdverslindend omdat ik de vraag niet rechtstreeks kon stellen. Dat moest gebeuren tijdens diners, lunches, ongedwongen gesprekken. Ondanks mijn gereserveerde opstelling begon ik plezier in het karweitje te krijgen omdat het een fascinerend onderwerp was en de meningen die ik te horen kreeg allemaal verbazingwekkend gelijkkluidend waren. Afgezien van de leiders van de fascistische splinterpartijen in Frankrijk, die verwaarloosd konden worden omdat ze geen werkelijke invloed of prestige bezaten, noemden al mijn zegslieden dezelfde namen. Soms was het de voormalige minister-president en minister van buitenlandse zaken, Pierre Flandin, een enkele maal maarschalk Pétain, maar de eerste kandidaat op ieders lippen was een andere ex-premier, Pierre Laval.

Algemeen was men van mening dat Lavals verleden voor hem sprak. Steeds wanneer hij aan de macht was had hij de gedachte voorgestaan dat Frankrijk ten koste van wat dan ook een oorlog moest vermijden door overeenkomsten met Hitler en Mussolini aan te gaan. Hij offerde het pact tussen Frankrijk en de Sovjetunie daaraan op door de ratificatie ervan in het parlement te verhinderen, zelfs nadat hij het zelf ondertekend had. Zijn flirt met Mussolini verbrak de geest van de Petite Entente, een defensief verbond tussen Tsjechoslowakije, Roemenië, Joegoslavië en Griekenland, dat voornamelijk afhankelijk was van Franse steun. De belangrijkste reden waarom hij als collaborateur nummer één werd aangemerkt was zijn bittere haat jegens Engeland. Hij was ervan overtuigd dat er geen mogelijkheid bestond om Duitsland te verslaan; mijn informanten waren van mening dat hij de kans om van kamp te veranderen en -samen met Hitler de gemeenschappelijke vijand aan de overkant van het Kanaal te verslaan met beide handen zou aangrijpen.

Dat was in het kort de inhoud van het lange rapport dat ik in duplo voor de Abwehr schreef. Voor het tweede exemplaar had ik een andere bestemming in mijn hoofd, maar ik aarzelde om rechtstreeks toenadering te zoeken, omdat ik het contact op een onopvallende manier wilde leggen. Ik was bang dat men mij voor een bemoelial zou aanzien. Tijdens een diner op een van de ambassades kreeg ik de kans waar ik op gewacht had. Ik was een vrij regelmatige verschijning op de verschillende society-bijeenkomsten. Ik denk dat ik werd uitgenodigd een stukje couleur locale bij te dragen. Ik was een van die inboorlingen met wie men veilig kon omgaan. Ik dronk niet uit de vingerkom, ik kon me in een aantal talen uitdrukken en als vrijgezel vulde ik een bepaalde leemte.

Mijn prooi was de eerste secretaris van de Britse ambassade, Mr. Dew. Op een van die soirees, toen hij het terras opliep om een luchtje te scheppen, wist ik hem

alleen te spreken te krijgen. Het was een kille avond, zodat het onwaarschijnlijk was dat we gestoord zouden worden. Daarvan maakte ik gebruik door hem over Johnny's opdracht te vertellen. Mr. Dew stelde een massa vragen, waarvan er een was of ik er bezwaar tegen zou hebben als hij zijn superieuren van de kwestie op de hoogte stelde. Dat was natuurlijk precies mijn bedoeling. Hij vroeg me ook om een kopie van mijn rapport, die ik hem gaf voordat ik Johnny het origineel overhandigde. Ik wees Mr. Dew er nadrukkelijk op dat Johnny's overtuiging dat de Duitsers er zeker van waren Frankrijk te kunnen overweldigen belangrijker was dan mijn rapport. Omdat ik een francofiel was maakte ik me daar zorgen over, maar de eerste secretaris leek in het geheel niet van zijn stuk gebracht. 'Interessant,' was zijn commentaar. 'Het zou misschien een goed idee zijn als u met die vent in contact bleef.'

'Die vent' kwam om mijn rapport op te halen, maar behalve dat hij me wat later een officieel bedankje met zijn complimenten over de nauwkeurigheid van mijn inlichtingen stuurde, had ik geen verder contact met hem. Wat ik echter wel merkte was een duidelijke verandering in de houding die men van de kant van de Duitse ambassade tegenover mij aannam.

Door de aard van mijn zaken was ik nu en dan gedwongen geweest een bezoek aan de ambassade te brengen, en de staf had mij altijd kil en stijfjes bejegend. Men was er ongetwijfeld van op de hoogte dat ik in 'Das Vaterland' persona non grata was. Nadat ik het rapport over Frankrijk geschreven had zat ik op rozen. Iemand moest ze ingeseind hebben. Plotseling betoonden ze me allerlei kleine attenties; de moeilijkheden die ik vroeger had ondervonden waren opgelost. Ik geloof dat het niet alleen te danken was aan een officiële verandering van houding: door hun schuldcomplex waren de Duitsers bijzonder gevoelig of dankbaar voor elk teken van sympathie of vriendschap. De voorspelling die ik in mijn kleine karweitje verweven had kwam uit: Frankrijk capituleerde. In Joegoslavië werd de doorwerking van die overwinning op pijnlijke wijze duidelijk. De Duitsers, zowel als hun vrienden en sympathisanten, liepen van arrogantie naast hun schoenen. Uit angst voor Hitler probeerde de Joegoslavische regering zelfs nog wanhopiger de neutraliteit van het land te bewijzen. Ze voelde dat ze van iedere hulp verstoken was en dat het buigen of barsten zou worden. Maar het volk van Joegoslavië dacht er anders over. In de loop van zo'n vijfhonderd jaar was het land met tussenpozen overvallen en bezet, en het volk bezat een langdurige ervaring en traditie in het plegen van verzet. Het uitwijken naar de bergen was een oude Joegoslavische tactiek. Ondanks de pogingen van regeringszijde om de zaak in de hand te houden stond het volk, dat zich vrijwel unaniem achter de geallieerde zaak schaarde, gereed bij de minste of geringste provocatie in opstand te komen. In de bioscopen zongen de mensen 'La

Madeion' en begonnen te joelen zodra het Nazi-filmjournaal op het scherm verscheen.

Tijdens een van zijn bezoeken aan Belgrado zei Johnny somber tegen me, om het belang van onze verbintenis nogmaals te benadrukken: 'Met de val van Frankrijk is iedere hoop die we hadden om via een binnenlandse actie Hitler aan de kant te kunnen schuiven vervlogen.' Johnny werd tegen het eind van de zomer van 1940 een vaste bezoeker van ons huis in de stad. Hij was zogenaamd in Joegoslavië voor het afwikkelen van een aantal commerciële en financiële transacties in Belgrado. Het was waar dat Johnny een onvermoeibaar zakenman was. Hij kon nergens komen zonder de mogelijkheid te zien voor het afsluiten van een goed zaakje. Binnen ons kleine kringetje verzonnen we het woord 'Jebсениаde' als aanduiding voor een bij voorbaat geslaagd zakelijk voorstel of een handige streek.

De familie was voor de zomer naar Dubrovnik vertrokken en ik wilde er ook heen om te kunnen zeilen, maar Johnny had mij in zijn zaken betrokken en ik kon niet weg, tenzij hij alles liet schieten en met me meeding. Maar hoe ik ook aandrong, hij was niet uit Belgrado weg te krijgen. Dat was niet de Johnny die ik kende.

'Wat heb je toch?' vroeg ik tenslotte. 'Je bent toch geen kruideniertje die de zaak niet in de steek kan laten? Wat is er aan de hand?' Hij gooide het op verstrooidheid, zei me dat vrijwel iedere Duitser voor honderd procent achter Hitler stond sinds hij Frankrijk veroverd had, dat je voorzichtig moest zijn niet te tonen dat je tegen het regime was, dat je heel zeker moest zijn van zelfs je beste vrienden. Hij vervolgde met wat mij een hoop defaitistisch gewauwel leek: misschien was Hitlers reputatie onfeilbaar te zijn wel juist; tot dusverre had hij het nooit aan het verkeerde eind gehad. 'Hij is de onbetwistbare meester over Europa,' zei Johnny, Goebbels napratend. 'Binnen een paar maanden zal hij waarschijnlijk Engeland aan zich onderworpen hebben, en dan zullen Amerika en Rusland maar al te graag met hem tot een overeenkomst willen komen. Hitlers voorspelling dat hij de geschiedenis voor de volgende duizend jaar zal veranderen zou best eens uit kunnen komen.'

'Probeer je jullie propaganda op me uit, Johnny?' zei ik bij wijze van grapje. Maar hij bleef ernstig.

'Of je het wilt of niet, we zullen de feiten moeten accepteren en ons erbij moeten neerleggen,' verdedigde hij zich. 'De kans bestaat dat we deel zullen moeten uitmaken van Hitlers nieuwe wereld, of erdoor verpletterd worden.'

Ik was vervuld van ergernis en verbazing. 'Jezus, Johnny,' zei ik ongeduldig, 'waar wil je eigenlijk naar toe? Wil je dat ik op mijn knieën ga liggen en hun laarzen lik?'

'Neem me niet kwalijk,' verontschuldigde hij zich. 'Misschien heb ik me wat onhandig uitgedrukt.' Hij schonk me een van zijn zeldzame glimlachjes, waardoor hij mijn kwaadheid deed bedaren. 'Het was bedoeld als een inleiding tot iets waarvan ik weet dat het je niet bepaald aan zal staan.'

Ik wachtte zonder enig commentaar tot hij zou zeggen waar hij het eigenlijk over had.

'Zou je willen dineren met een vriend van me die verbonden is aan de Duitse ambassade? Of, wat nog mooier zou zijn, zou je het goed vinden dat ik hem mee te eten breng? Misschien zou het wat discreter zijn als we niet met hem samen gezien worden.' 'Is hij zo kwalijk?' 'Beoordeel dat maar nadat je hem zelf gesproken hebt.' Ik drong niet verder aan. Het was de eerste keer dat ik Johnny in verlegenheid had gezien.

De vriend die Johnny voor het diner mee naar ons huis bracht was ongeveer het type dat ik van een ambassadefiguur zou verwachten. Hij noemde zich majoor Müntzinger en naar zijn accent te oordelen was hij een Beier. Hij was erg zeker van zichzelf en van de Deutsche Endsieg. Mijn bloed kookte terwijl die man aan mijn tafel zat, mijn eten at en mijn wijn dronk, maar ik liet het niet merken. Mijn stemming daalde tot het nulpunt toen hij zei: 'De dienst die u ons verleend hebt' - ik dacht dat hij het rapport over Laval bedoelde - 'was van duidelijke aard, weloverwogen en bleek op juiste feiten gebaseerd te zijn. U hebt de gave te zien wat belangrijk is. Uw wens ons te helpen is een bewijs voor uw politiek inzicht en uw aanpassingsvermogen.' Het leek wel erg veel op de verhaaltjes die Johnny me had proberen te vertellen.

Ik spoelde mijn mond met een slok wijn, maar de vieze nasmaak bleef.

'In het vervolg,' hernam de majoor, 'zult u er wel achter komen dat u ons nodig hebt. Maar ik wil u eerlijk zeggen dat op dit moment wij het zijn die u nodig hebben.' Kennelijk was de majoor ergens op uit. Hij wreef zich driftig de lippen af en smet zijn servet op tafel, hoewel we onze maaltijd nog niet beëindigd hadden. Ik geloofde niet dat hij alleen maar gekomen was om de vakkennis van onze kok aan een test te onderwerpen.

'Een beter bondgenootschap dan tussen gemeenschappelijke belangen bestaat niet,' vervolgde Müntzinger, zeer tevreden met zichzelf omdat hij dat juweeltje van filosofie te berde had gebracht. 'Welnu, in Belgrado hebt u de reputatie een liberaal te zijn, en de tegenspoed die u als student in Freiburg hebt ondervonden is alom bekend. Niemand kent uw ware gevoelens, en we zouden u zeer verplicht zijn als u het zo zou willen laten. Hoe groot de verleiding vandaag de dag ook mag zijn, wij verzoeken u niemand te laten merken dat u een vriend van ons is. U kunt van veel meer nut zijn als iedereen denkt dat u anti-Duits bent. En

tussen twee haakjes' - hij probeerde al zijn charme in te zetten - 'ik ben er zeker van dat de onaangenaamheden die u hebt ondervonden voor het grootste deel te wijten zijn aan de dienstijver van de provinciale Gestapo.'

Ik vermeed het Johnny aan te kijken. Müntzingers palaver was van te voren in elkaar gezet en gerepeteerd, en ik had het gevoel dat Johnny er zijn bijdrage aan had geleverd, zo hij er al niet de instigator van was. Ik liet het over mijn kant gaan en vroeg: 'Op welke manier zou ik u kunnen helpen?'

'Daar kom ik straks nog op terug,' antwoordde hij. 'Binnen een paar maanden, beslist niet veel later, zal Engeland door onze troepen bezet worden - tenzij het land tot een redelijk inzicht komt en om een wapenstilstand verzoekt. Er bestaat geen land dat het Duitse leger kan weerstaan. Om de taak die het Duitse volk is opgelegd te verlichten en een eventuele invasie een minder bloederig aspect te geven - om vele Duitse en Engelse levens te sparen - zou u ons van nut kunnen zijn.' Misschien verwachtte hij applaus. 'O,' was alles wat ik zei, maar dat leek hem tevreden te stellen. Ik deed wat mijn grootvader me altijd had voorgelaten. 'Laat ze maar praten,' placht hij te zeggen. 'Daar leer je meer van dan door ze vragen te stellen. En laat je gezicht niet doen blijken wat je tong niet wil zeggen.'

De majoor kwam tot de kern van de zaak. 'U bent een goede vriend van Banac. U hebt de hertog van York bij Banac thuis ontmoet en hem tijdens zijn verblijf in Dubrovnik gastvrij beziggehouden.' Dat was niet precies de waarheid, maar ik was niet van plan om Müntzinger dat te vertellen. Ik had de hertog bij Banzac ontmoet, maar ik was nooit met hem opgetrokken. Ik had een erelidmaatschap voor hem versierd van de Argosy, de jachtclub van Dubrovnik waarvan ik een van de oprichters was, en had hem de stad een beetje leren kennen.

Ik dacht te kunnen vermoeden waar Müntzinger heen wilde. Met het rapport over Laval in mijn achterhoofd was ik voorbereid op een soortgelijk voorstel, maar uit de rest van zijn woorden bleek dat hij iets heel anders in gedachten had. 'Wij hebben een groot aantal agenten in Engeland,' zei hij, 'van wie vele uitmuntend zijn. Maar' - en toen kwam de aap uit de mouw - 'we zouden graag iemand hebben die overal toegang heeft. Met uw relaties zoudt u vele deuren kunnen openen. Bepaalde inlichtingen zijn niet zo maar op straat te verkrijgen. U zoudt ons een grote dienst kunnen bewijzen. En wij zouden voor u hetzelfde kunnen doen, Herr Popov. Das reich weet hoe het zijn dankbaarheid op royale manier moet doen blijken. In het toekomstige Joegoslavië zult u een belangrijke figuur zijn.'

Dat was wel heel wat anders dan het schrijven van een rapport waarvan iedereen de juistheid al kende. Op niet mis te verstane wijze vroeg hij me lid te willen worden van de Duitse inlichtingendienst. Het zou verkeerd zijn te zeggen dat ik

me gechoqueerd voelde, maar ik was evenmin verbaasd. Omdat ik wist wat Johnny uitvoerde moest ik me in mijn onderbewustzijn op het voorstel voorbereid hebben. Maar mijn hart sloeg over en ik kreeg goed de zenuwen. Johnny had geen woord gezegd sinds Müntzinger de touwtjes in handen had genomen. Hij vermeed mijn blik, staarde naar de rook van zijn sigaret en verdiepte zich in de kleur van de cognac. 'Wat voor soort inlichtingen zou u van mij verwachten?' Ik wist wat hij zou antwoorden maar wilde dat hij het me precies zou vertellen. Algemeen. Politiek.' Hij zweeg even. 'Militair. Maar daar heb ik eigenlijk weinig over te zeggen. Ik ben hier alleen om met u tot overeenstemming te komen. Johnny zal u aan de betrokken personen voorstellen als en wanneer u op ons voorstel ingaat.' 'Dus u verlangt geen onmiddellijk antwoord?'

'Beslist niet,' zei hij op hartelijke toon, alsof hij me een grote gunst bewees. 'Denkt u er rustig over na. Er zijn wat risico's aan verbonden, maar als goed gokker kan ik u zeggen dat ze minimaal zijn in verhouding tot de voordelen. Maar weegt u alle factoren zelf af. Ik blijf een paar dagen in Belgrado. Laat u me via Johnny weten wat u besloten hebt, dan kunnen we daarna uitgebreid op de zaak ingaan.' Hij was Heel zeker van zichzelf - of was hij dat van mij? Hij stond op. We hadden niet de moeite genomen de eetkamer uit te gaan. Ik liet hem uit en ging direct terug naar de salon waar ik wist dat Johnny zich zou hebben geïnstalleerd. Toen ik binnen kwam schonk 1111 ach net een drankje in, met zijn rug naar mij toegekeerd. Ik sloot de deur en hij draaide zich om, klaar met zijn uitleg zonder dat ik hem iets hoefde te vragen.

'Ik zou een andere manier gekozen hebben om deze zaak te behandelen Dusko,' zei hij, 'maar ze hadden haast.'

'Laten we onze kaarten op tafel leggen, Johnny. Jij hebt hier al een hele tijd naar toe gewerkt.' Mijn toon was niet beschuldigend, ik constateerde gewoon een feit. 'Dat klopt,' zei hij. Ik dacht wel dat je je daarvan bewust was. Dat maakt de dingen gemakkelijker.'

Johnny pakte de whiskyfles en zijn glas op en zette ze op het tafeltje voor de sofa. Toen schikte hij de kussens naar zijn zin en strekte zich erop uit. We hadden een lang gesprek voor de boeg. Ik nestelde me op het tijgervel voor de open haard. Dat is mijn geliefkoosd plekje. 'Müntzinger is mijn onmiddellijke chef,' begon Johnny. 'Hij staat in hoog aanzien bij Canaris en geniet diens volle vertrouwen. Hij is de belangrijkste ronselaar voor de Abwehr in Centraal-Europa. Zoals hij je zei heeft de Abwehr mensen in Engeland, maar niemand die in staat is op hoog niveau te opereren. En dat is wat de heren van de Tirpitzufer willen.'

'De Tirpitzufer?'

'Neem me niet kwalijk, ik was vergeten dat je Berlijn niet goed kent. Tirpitzufer No. 74-76 is het adres van het hoofdkwartier van de Abwehr. Het geniet een bepaalde reputatie.' Ik kon me wel voorstellen welke die was.

'Ze hebben wanhopig gezocht naar een man die zich in de hoogste regionen van de Engelse society vrij kan bewegen. Zoals je je kunt voorstellen moet die man ook nog over andere kwaliteiten beschikken. Vele andere kwaliteiten. Hij moet in aanleg een soort superspion zijn. Ik heb me een enorme vrijheid gepermitterd door jou voor te stellen. Ik volgde de ingeving die ik op dat ogenblik had. Later had ik er spijt van, maar toen was er geen kans meer om eronderuit te komen.' Ik kwam overeind en ijsbeerde door de kamer, gedeeltelijk om van Johnny's al te onmiddellijke nabijheid verlost te zijn. 'Wanneer heb je mij tot kandidaat gebombardeerd? Voor of na de kwestie Laval ? Of was het ten tijde van dat zaakje met de schepen ?' 'Nee, het was nadat al die dingen achter de rug waren.' 'Dingen waarmee je me hebt uitgeprobeerd.' Het was een vaststelling, geen vraag. Ik had bijna gezegd dat hij me zwaar had verneukt, maar daarvoor was ik niet kwaad genoeg. Ik dacht dat ik dat eigenlijk wel had moeten zijn, maar in feite was ik helemaal niet kwaad. Om een aantal redenen. In de eerste plaats vertrouwde ik Johnny. In de tweede plaats was de situatie waarin ik me bevond niet oninteressant en evenmin zo erg onverwacht. Ik had verwacht nog een paar kleine opdrachten te krijgen, niet om gevraagd te worden de rol van een meesterspion te spelen.

'Inderdaad, als je het zo wilt stellen. Ik wilde weten hoe je zou reageren,' gaf Johnny toe. 'En hoe zij zouden reageren. Je rapport over Frankrijk heeft in Berlijn een uitstekende indruk gemaakt. Ze vonden het even duidelijk als een rapport van de generale staf. Daarna hebben ze je dossier opgegraven en kregen nog wat aanvullende informatie . . .' 'Van jou?'

'Hoofdzakelijk van mij.'

'En waren ze werkelijk overtuigd dat ik sinds Freiburg van gedachten ben veranderd ?'

Johnny lachte. 'Mensen - zelfs keiharde politici als de Nazi's - geloven wat ze willen. Afgaande op jouw manier van leven ben je een ambitieus man. Je stamt uit een rijke familie; eigenlijk hoefje niet te werken, maar ik doet het toch. En hard ook. Dus, redeneren ze, als je ambitieus bent kun je alleen maar bij de Duitsers terecht. In economisch opzicht hebben we de Balkan altijd overheerst. En nu winnen we de oorlog ook nog.'

Een geweldige karakteranalyse,' zei ik.

'Freud was een jood.' Johnny lachte voor de tweede keer die avond. Je verwacht toch niet dat ze zijn theorieën toepassen en daaruit afleiden dat jij - en ik misschien ook - met de vaderfiguur willen wedijveren ?'

Ik grinnikte op mijn beurt. 'Daar ben ik zelf nog niet helemaal achter.' 'Dus' - Johnny voelde zich kennelijk een heel stuk opgelucht - 'om het verhaal te vervolgen, de Tirpitzufer heeft me opgedragen je te overtuigen en je te recruterem. Ik kon mezelf er niet toe brengen dat zo maar te doen. In elk geval niet snel genoeg. Müntzinger werd ongeduldig en besloot de zaak zelf in handen te nemen.'

Ik luid behoefte om na te denken, alleen te zijn. Ik schonk mezelf een slaapmutsje in en sloeg het achterover. Ik zal er over slapen, Johnny. Welterusten.'

'Ik hoop dat je het me niet kwalijk neemt, Dusko,' zei hij op zachte toon. 'Ik maak misbruik van je. Het spijt me erg. Het is de enige manier waarop ik dit kan overleven.' Aan zijn oprechtheid viel niet te twijfelen, maar zo gemakkelijk wilde ik me niet gewonnen geven. Ik knikte en maakte een vaag gebaar. 'Nog iets,' zei hij terwijl ik de deur opentrok. 'Als je een team te gronde wilt richten, kun je er het beste lid van worden.' Ik wierp hem een laatste blik toe en ging naar mijn kamer. Waarom had hij dat verdomme niet eerder gezegd? Mijn vriend Johnny had wél een gecompliceerde karakterstructuur!

Dat was geen nacht om te slapen. Niet dat ik me nog hoefde te beraden. Dat kan ik snel. Het heeft geen zin alles vijftig maal te herkauwen. Feiten staan nu eenmaal vast. Maar er ontbrak nog één stukje aan de legpuzzel. Zouden de Britten het spel meespelen? Als ze dat niet zouden doen zou ik tegen de Duitsers nee moeten zeggen, en het soort aanbod dat ze mij gedaan hebben kon men niet ongestraft afwijzen. Het eerste dat ik de volgende morgen deed was me naar de Milosa-Velikogstraat spoeden, waar de Engelse ambassade was gevestigd. 'Weet u wel heel zeker in welk avontuur u zich begeeft? vroeg de heer Dew, na nauwlettend naar mijn verslag over de gebeurtenissen van de vorige avond te hebben geluisterd. 'Niet dat ik u wil ontmoedigen. Het bestrijden van de Nazi's is het enige juiste, daar zijn we het allemaal over eens. Maar dit zaakje, waarvoor u zich als vrijwilliger wilt melden, heeft toch wel nare kanten. U kunt zich geen enkele fout permitteren.'

'Een mens doet wat hij kan, meneer Dew.' antwoordde ik, en liet zijn waarschuwing langs mijn koude kleren afglijden. Zowel zijn woorden als mijn antwoord klonken me als een stuk toneeldialoog in de oren. 'Dat is dan mooi,' stemde Dew met me in. Ik was als lid van de club geaccepteerd. 'Nu moet u goed begrijpen, dat dit soort zaken buiten mijn competentie valt,' gaf hij grif toe. 'Ik zal een vriend van me vragen contact met u op te nemen. Ik ben ervan overtuigd dat hij geïnteresseerd zal zijn. Hij zal u stante pede opbellen om een afspraak te maken.' De man die me 's middags 'op voorstel van de heer Dew' opbelde

introduceerde zichzelf als Spiradis. Hij vroeg me direct naar de visa-afdeling van de Engelse ambassade te komen.

Voor de tweede keer op die dag ging ik naar de Milosa Velikog. De visa-afdeling was gevestigd in een gebouw dat ongeveer tweehonderd meter van de ambassade in dezelfde straat stond. Toen ik werd binnengelaten in het kantoor van de man die zich Spiradis noemde dacht ik hem vagelijk te herkennen. Onze wegen hadden elkaar weleens gekruist, op de een of andere receptie, maar dat was zo kortstondig geweest dat we ons elkaars namen niet konden herinneren. Maar ik wist zeker dat de zijne niet Spiradis luidde, ik realiseerde me dat hij beslist iets hogers was dan een ambtenaar belast met de uitgifte van visa. Toen ik eenmaal in het spelletje was ingewijd kwam ik erachter dat hij het hoofd was van MI-6 voor de Balkan en dat Spiradis zijn schuilnaam was. Spiradis liet me het verhaal dat ik Dew had verteld herhalen. Ik deed dat nauwgezet, hoewel ik er zeker van was dat Dew het hem al had overgebrieft. Dat was, zoals ik later zou merken, standaardprocedure bij de inlichtingendienst. Spiradis ondervroeg me tot in de kleinste bijzonderheden, vooral voor zover die betrekking hadden op namen. 'Welja,' zei hij tenslotte, de lange haren die zijn kalende schedel ten dele moesten bedekken gladstrijkend, 'ik mag wel zeggen dat we inderdaad zeer geïnteresseerd zijn.' Spiradis had een uitgesproken Brits accent, maar toch hing er een buitenlands waasje om hem heen. 'Ik zal Londen om instructies moeten vragen, maar u kunt het als zeker beschouwen dat wij op de zaak zullen ingaan.' De verbindingen tussen Belgrado en Londen waren onder normale omstandigheden al berucht traag, en nu, tijdens de oorlog, nog veel trager. Spiradis beschikte over zijn eigen kanalen. Slechts een paar dagen later liet hij me weer op zijn kantoor komen. Opgelucht dat de zaak zo snel werd aangepakt sprong ik in mijn gloednieuwe BMW en scheurde naar de Milosa Velikog. 'Londen wenst dat u uw gesprek met de Duitsers voortzet,' deelde Spiradis me mee.

'Neem ik het baantje aan of hoef ik alleen maar thee met ze te drinken?' vroeg ik. Bureaucratische dubbelzinnigheden hebben me altijd geërgerd.

Spiradis' ogen twinkelden. Hij wreef met duim en wijsvinger langs zijn neus, vermoedelijk om een glimlach te verbergen. 'U moet hun voorstel aannemen. Wees vriendelijk, maar overdrijf het niet. Vraag tijd om uw zaken af te wikkelen en de reis voor te bereiden.' 'Dat lijkt me een logische zaak,' stemde ik in.

'Inderdaad. We willen ook dat u voorgeeft een vriend in Londen te hebben - laten we zeggen een Joegoslavische diplomaat - die geld nodig heeft. U beweert dat u hem ertoe kan krijgen u te helpen door via de diplomatieke post inlichtingen door te geven.'

Daar had ik bezwaren tegen. 'Hoe heet die man? Dat zal Müntzinger willen weten. Hij is net zo hongerig naar namen als u.' Spiradis deed mijn tegenwerping met een schouderophalen af. 'Och, bedenk maar iets. Zeg maar dat het u niet vrijstaat zijn naam bekend te maken. En nu' - hij prikte met een potlood in mijn richting - 'kunnen we beter ter zake komen: uw reis naar Engeland. Ik weet niet wat de Duitsers in gedachten hebben, maar u moet er een aannemelijke reden voor hebben. U bent er zogenaamd op uit ons in de maling te nemen. De beste dekmantel is een voorwendsel dat op feiten is gebaseerd. In uw geval vormt dat geen groot probleem. Als advocaat hebt u zich beziggehouden met onderhandelingen over zakelijke transacties met de Engelsen. Daarmee kunt u op vergrote schaal doorgaan, zodanig dat het voor u noodzakelijk is een bezoek aan Londen te brengen. Het zal u niet moeilijk vallen een paar cliënten te vinden die zich door u willen laten vertegenwoordigen. We zullen u alle mogelijke hulp verschaffen, vooral als het om scheepscertificaten gaat.' 'In dat geval,' verzekerde ik hem, 'ben ik er zeker van dat ik zoveel cliënten kan krijgen als ik wil.' Scheepscertificaten waren papieren waardoor goederen die vervoerd werden over het zeegebied dat door de Britten gecontroleerd werd ongemoeid gelaten werden. Als ze ontbraken werden de schepen in beslag genomen. De Engelsen waren bijzonder voorzichtig en karig met de afgifte van certificaten voor Joegoslavië. Omdat ze een mogelijke invasie van mijn vaderland door de Asmogendheden voorzagen, vreesden ze de aanleg van grote voorraden die eventueel in vijandelijke handen zouden kunnen vallen, om maar niet te spreken over de mogelijkheid dat de goederen aan de Duitsers konden worden doorverkocht. Spiradis, die het meest delicate onderwerp tot het laatst had bewaard zei, nadat we alles goed hadden afgesproken, bijna terloops: 'Ach ja, dat is waar ook, u zegt natuurlijk niets tegen meneer Jebesen over uw connecties met ons.'

'Hij heeft me hier praktisch heen gestuurd,' wierp ik tegen. 'Praktisch, ja.' Spiradis gaf het woord een heel andere betekenis. 'Maar in dit soort zaken kan men maar beter zo weinig mogelijk zeggen.'

Ik moest het met tegenzin toegeven, maar Johnny werd zo langzamerhand een raadsel voor me. Soms redeneerde hij zus, dan weer zo. Misschien was hij een opportunist die de twee partijen tegen elkaar uitspeelde. 'Hoe dan ook,' gaf ik toe, 'hij zal het waarschijnlijk wel vermoeden.' 'Laat hem.' En dat deed ik. Ik zei alleen tegen Johnny dat ik het geregeld had dat ik naar Engeland zou gaan en dat ik een vriend bij de diplomatieke dienst had die me

zou helpen. Johnny stelde geen enkele vraag, en ik was er zeker van dat hij dat niet deed omdat hij het zo het beste vond. Mijn volgende, door Johnny geregelde ontmoeting met Müntzinger, maakte me nog nijziger dan de eerste. Zoals me al eerder was opgevallen was hij op een verwaande manier zeker van zichzelf. 'Ik ben een uitstekend psycholoog,' kraaide hij. 'Ik wist dat u het juiste besluit zou nemen. Jebens hier zegt dat u zelfs op eigen initiatief de zaken aan het draaien hebt gebracht. Heel goed. Dat is precies wat we nodig hebben voor een taak als u wordt opgedragen. Wie is die diplomatieke vriend van u?' 'Een oude vriend. Ik kan voor hem instaan.' 'Daar ben ik van overtuigd, maar hoe heet hij?' 'De enige voorwaarde die hij zeer beslist gesteld heeft is dat ik zijn naam niet bekend zou maken.'

'Voor een inlichtingendienst,' verklaarde Müntzinger, 'is iedere informatie waardeloos tenzij er een naam aan verbonden is. Anders kunnen we de betrouwbaarheid niet controleren.'

'Ik kan u beloven dat u de bron van de informatie te weten zult komen,' draaide ik eromheen. 'Mijn vriend is alleen maar tussenpersoon.'

'Goed, voor het moment zal ik het erbij laten, maar straks zal ik er waarschijnlijk op moeten staan dat u mij zijn naam noemt.' 'Ik zal proberen hem van gedachten te doen veranderen.' Gelukkig hebben we het over die kwestie nooit met elkaar aan de stok gekregen. Ik was in staat mijn diplomatieke vriend van het toneel af te voeren voordat het zover kwam.

Tijdens het gesprek had Müntzinger met zijn hand een fraai diplomatenkoffertje van krokodilleleer geliefkoosd. Het was nieuw en zag eruit als een exemplaar zoals ik dat in de etalage van Hermès in de Rue Faubourg St. Honoré in Parijs had gezien. De vruchten van de bezetting werden kennelijk al geplukt. Hij opende het en haalde een metalen capsule te voorschijn.

'Alstublieft.' Hij hield ze in zijn hand alsof hij op het punt stond me een schat te overhandigen. 'Geeft u dit aan uw vriend. Onzichtbare inkt. Wanneer gaat hij terug naar Londen?'

'Over een paar weken.'

'Goed. Ikzelf vertrek binnenkort uit Belgrado, maar ik plaats u onder Jebens voogdij. Hij zal u een vragenlijst geven die u uw vriend moet voorleggen. Hij moet hem daarmee invullen.' Hij wees naar de inkt, zo gelukkig als een kind met de uitmonstering van zijn beroep. 'Jebens zal u ook inwijden, u trainen in het opstellen van codetelegrammen, u op de hoogte stellen van uw contacten en nog veel andere dingen. U zult het druk krijgen tot het moment van uw vertrek.' Müntzinger nam afscheid van me met veel vertoon van hartelijkheid, alsof ik al helemaal tot de klik behoorde, en schudde me de hand, lertwjl hij me verzekerde hoeveel vertrouwen ze in me hadden en me zei dat ik me over geld

geen zorgen hoefde te maken. Ze zouden me rijkelijk van fondsen voorzien. In verhouding was mijn dankbetuiging nogal stijfjes, maar ik geloof niet dat die uitstekende psycholoog dat opmerkte.

Binnen een paar dagen stuurde Müntzinger me via Johnny een uitputtende vragenlijst, bestemd voor mijn vriend in Londen. Die gaf ik, samen met de onzichtbare inkt, aan Spiradis. Hij was meer onder de indruk van de vragenlijst, want volgens hem hadden de Engelsen betere inkt. De vragen waarop de Duitsers een antwoord wilden waren nuttig, omdat eruit bleek wat ze misschien niet wisten. Uit de vragenlijst bleek tevens in welke streken van Engeland de Duitsers geïnteresseerd waren. Ze stelden met name vragen over verdedigingsmaatregelen aan de zuidkust, van Wash Bay tot Southampton. In militair opzicht wilden ze alles weten wat mijn vriend maar kon ontdekken, lukraak: de ligging van divisies en brigades, de plaatsing van commandoposten, de namen van officieren. Ze hadden speciale belangstelling voor anti-tankgeschut, maar wensten ook inlichtingen over andere wapens, in het bijzonder over de bewapeningsindustrie en de industrie in het algemeen. En verder hadden ze een hoop vragen op politiek terrein, vergelijkbaar met die welke ze mij over Frankrijk gesteld hadden. Wie waren Churchills vijanden? Wie waren er in Engeland van mening dat de oorlog snel beëindigd moest worden? Wie was er voor om vredesonderhandelingen met Duitsland aan te knopen? Omdat ik een fotografisch geheugen heb - hoewel dat niet altijd van lange duur is - kostte het me niet veel tijd mijn lesjes die ik van Johnny kreeg te leren. De zakelijke dekmantel die ik moest opbouwen kostte me heel wat meer tijd en een hoop heen en weer geroen. In feite moest ik een importorganisatie opbouwen. Ik liep mijn Joegoslavische bankrelaties af om een lijst van goederen die hun cliënten het hardst nodig hadden te bemachtigen. Daarna bezocht ik die cliënten en legde voor de Engelsen over elk van hen een dossier aan. Midden in al die koortsachtige activiteiten liet mijn BMW het afweten. Mijn monteur stelde als diagnose: moeilijkheden met de zuigers. Het zou wel even duren voordat hij gerepareerd kon worden, omdat er moeilijk aan onderdelen was te komen, en bovendien zou de motor volledig gedemonteerd moeten worden.

Mijn vaders chauffeur, Bozidar, bood zich vrijwillig aan me in de Buick van mijn vader rond te rijden. De familie was nog steeds in Dubrovnik, dus hij had weinig te doen. Dat had me achterdochtig moeten maken; Bozidar was lui en reed gewoonlijk niet meer dan strikt nodig was. Toch mochten we hem allemaal graag. Hij had me leren autorijden toen ik nog geen vijftien jaar was, en hij was een zeer bedreven chauffeur. Hij loensde, en we plaagden hem vaak door te

zeggen dat hij zowel vooruit als opzij kon kijken.

Een paar weken nadat ik tot passagier op de achterbank was gepromoveerd kwam Johnny op een ochtend mijn kamer binnenstormen zonder de moeite te nemen te kloppen. Hij was zo opgewonden als maar enigermate met zijn flegmatieke aard overeen kon komen en zwaaide driftig met een bundeltje papieren.

'Je wordt verraden door Bozidar,' riep hij. 'Bekijk dit maar eens.' Hij duwde me de papieren onder de neus.

Ik was net bezig wakker te worden en de gordijnen waren nog dicht, zodat ik niet kon lezen. 'Wat is dat ?' vroeg ik.

'Dat zijn negen vellen met een lijst van bijna iedere afspraak, van iedereen die je de laatste twee weken bezocht hebt. Ik heb het pas een paar uur geleden ontdekt. Müntzinger belde me om me te vragen de lijst op te halen. Voor hij terugging naar Wenen heeft hij Bozidar in dienst genomen om je te bespioneren. Je trouwe dienaar heeft je verkocht voor tweeduizend dinars in contanten.'

Ik was nog half verdoofd door de slaap en kon nauwelijks geloven wat ik hoorde.

'Bozidar?'

'Ja zeker, Bozidar. Ik heb hem vanmorgen nogmaals tweeduizend dinars gegeven. Ik word verondersteld het rapport naar Müntzinger te sturen.'

'Bozidar,' kreunde ik. 'Dus die smerige rotschoft heeft mijn wagen in de vernieling geholpen.'

Ik draaide een lamp aan en keek het rapport vluchtig door. Het was vrijwel compleet, maar op dat moment was ik niet helemaal doordrongen van het belang ervan. Ik haalde mijn schouders op. 'Behalve dat het een nogal gebrekkige opsomming is van de namen en adressen van mijn vriendinnetjes kan ik er weinig kwaad in zien.' Johnny nam de papieren terug.

'O ja? En wat denk je hiervan?' Hij wees het me aan. 'En dit, en nog vier maal? Allemaal hetzelfde adres aan de Milosa Velikog.'

'O, dat is de visa-afdeling waar ik mijn paspoort voor Engeland in orde heb laten maken.' Ik had mijn smoesje klaar.

'Moest je er daarvoor zes maal heen? Verzin maar wat anders, Dusko,' snauwde Johnny. 'Het is tevens het hoofdkwartier van de Engelse geheime dienst in Joegoslavië.'

'Verdomme.' Ik vervloekte Spiradis meer dan mezelf. Ik was nog maar een jongmaatje in dit bedrijf, maar hij had beter moeten weten dan me in zijn kantoor te ontvangen.

'Ik hoop dat de zaak hierdoor niet verpest is, Johnny. Ik had een paar plannetjes.'

'Verpest?' snoof Johnny minachtend. 'Het ziet er dik naar uit dat dit het einde

betekent van jou en van iedereen die met je in contact staat. Je vrienden, je familie. Je behoorde de Nazi's zo langzamerhand te kennen. Als ze ook maar de minste verdenking jegens je koesteren ben je ten dode opgeschreven. Later nemen ze dan nog wel wraak op je familie.'

Ik liep razend van woede door mijn kamer heen en weer en vervloekte de Nazi's, mezelf en Bozidar. De gedachte dat mijn familie, en Johnny ook, zoals ik me nu pas realiseerde, in een dergelijke rotzooi betrokken konden worden, deed me tegen de muren opvliegen. En daar kwam nog bij dat ik de Nazi's geen afbreuk deed, maar dat ik ze de kans gaf mij op hun beurt te grijpen.

'Johnny,' zei ik in wanhoop, 'hoeveel tijd hebben we nog? Wanneer moet je dat rapport inleveren?'

'Eigenlijk vandaag. Misschien kan ik het nog een of twee dagen uitstellen, maar niet langer.' 'Als we nu eens een vals rapport schreven?'

'Dat idee was ook al bij me opgekomen,' antwoordde Johnny. 'Maar we zitten met Bozidar. We zouden er verdomd zeker van moeten zijn dat hij zijn bek dicht houdt.'

'Ik neem Bozidar voor mijn rekening,' beloofde ik. 'En laat dat rapport ook maar aan mij over. Ik maak wel een vervalsing en heb die morgen voor je klaarliggen.' Er kwamen een aantal methoden bij me op waardoor ik Bozidar tot zwijgen zou kunnen brengen. Ik kon hem bedreigen, hem een fiks bedrag betalen, hem op de een of andere gefingeerde aanklacht in de bak laten slingeren. Misschien was het het beste, besloot ik tenslotte, om hem een heel eind weg te sturen en te zorgen dat hij bleef waar hij was. Ik begon na te denken over manieren om dat voor elkaar te krijgen. De familie zou geraadpleegd moeten worden. Op zijn minst zouden ze moeten weten welk risico ze eventueel liepen. Misschien niet de hele familie. Mijn broer Ivo zou wellicht voldoende zijn. Ivo was getrouwd en al een paar jaar in Belgrado als arts gevestigd. Ik trof hem op zijn praktijkadres aan de Dobracinastraat, niet ver van ons ouderlijk huis.

'Er is nog een patiënt voor u,' zei Ivo's assistente tegen me. Ik wacht wel, maar zeg tegen hem dat het dringend is,' droeg ik haar op. Net als Johnny gebruikte ik het woord 'dringend' slechts bij uitzondering. Ik wist dat Ivo zou begrijpen dat er iets aan de hand was. Ivo en ik staan elkaar erg na, zó na dat toen ik hem vertelde waar ik mee bezig was, hij zich niet gekwetst voelde dat ik hem dat niet eerder verteld had. Hij wist dat ik hem tenslotte toch wel in vertrouwen zou hebben genomen. Ik had het niet gedaan omdat ik hem de zorg wilde besparen.

'Dus jij denkt dat je Bozidar weg kunt sturen en hem koest houden?' blafte Ivo tegen me. 'Dacht je dat het zo makkelijk was?' zei hij, met zijn vingers knippend. 'Laten we dit praktisch bekijken. Bozidar is omkoopbaar. Dat weet ik, en dat

kunnen we ons allebei herinneren vanaf de dag dat hij ons op zijn schouders paardje liet rijden. Dat maakt wat hij gedaan heeft alleen nog maar afschuwelijker. Bozidar is uitgegroeid tot een kankergezweel. We kunnen niets meer doen om hem te veranderen. Zo lang hij leeft zal hij een bedreiging voor je blijven. Waar hij ook is en zo lang hij leeft.'

Ik wist dat Ivo gelijk had. Onbewust had ik hetzelfde idee gehad. 'Laat mij maar met hem afrekenen,' stelde Ivo voor. 'Het is veiliger als jij er niet rechtstreeks bij betrokken bent, voor het geval de Duitsers een onderzoek instellen.'

'Stel je niet aan als een ezel, Ivo.' Ik was erg ontroerd. 'Dit is mijn zaak. Het heeft geen zin dat jij erin gemoeid raakt.'

'Dat wil ik juist,' antwoordde Ivo. 'We kunnen onze koppen niet in het zand steken. Het is gewoon een vorm van zelfbescherming. We vechten of we worden onder de voet gelopen.'

'Maar het is nog steeds mijn zaak,' zei ik koppig.

'Best, het is jouw zaak,' zei Ivo min of meer beledigd, 'maar bij wat je verder doet kun je op me rekenen. Onthoud dat goed.'

Ik moest tot 's avonds wachten om mijn plan te kunnen uitvoeren. In het donker schijnt het de dood beter af te gaan. Of althans degenen die haar ten uitvoer brengen.

Net als in andere landen wezen de rechtbanken in Joegoslavië aankomende advocaten aan om de behoeftigen kosteloos te verdedigen. En meestal, zo niet als regel, waren die behoeftigen nog maar pas bij die baas. Jonge straitschendertjes die nog niet genoeg verdiend hadden om hun eigen advocaat te kunnen betalen. Ik had mijn aandeel in de gratis verdediging van misdadigers geleverd, en een of twee van mijn dankbare cliënten hadden betaling in natura aangeboden, iedere keer wanneer ik ze nodig had. Het was het soort voorstel dat niemand ooit ernstig neemt, hoewel het wel als zodanig werd gedaan. Mijn klantjes leidden het soort leven waarin dat nodig zou kunnen zijn. Ik niet. Of had het nooit gedaan.

Voordat ik die avond het huis uitging liep ik op mijn tenen naar de bediendenverblijven om te kijken wat Bozidar uitvoerde. De radio in zijn kamer stond aan. Door het sleutelgat kon ik hem zien zitten in een oude fauteuil, een afdankertje uit de bibliotheek. Hij luisterde naar een programma van Joegoslavische volksmuziek.

Ik wist nu tenminste waar mijn schaduw was gebleven. Ik was er tamelijk zeker van dat er geen tweede was, maar nam toch de voorzorg via de achterdeur het huis uit te sluipen. Ik had een oud schamel pak aangetrokken, waarin ik weieens op jacht ging, zodat ik niet al te veel op zou vallen in het oord waar ik naar toe

ging - de rosse buurt in het havenkwartier van Belgrado.

Mijn twee cliënten waren lieden met vaste gewoonten, vastgekleusterd aan hun stamtafel in de bar waar ze me gezegd hadden hen 's avonds na het eten altijd te kunnen vinden. Degene die met zijn gezicht naar de deur zat zag me zodra ik binnenkwam. Er verscheen een glimlach op zijn gezicht. Hij was oprecht blij me te zien. Ik had het klaargespeeld voor allebei voorwaardelijke straffen te krijgen op een beschuldiging van aanranding, door te stellen dat ze uit zelfverdediging hadden gehandeld.

'Pak een borrel en vertel maar eens wat de moeilijkheden zijn,' zei hij terwijl zijn maat me op de schouder klopte. Het was een gis stelletje. Ik ging aan hun tafel zitten en bestelde een rondje. Ik word gechanteerd,' zei ik. 'Door de chauffeur van mijn vader.' 'Motten we hem soms in mekaar slaan,' vroeg de ene. 'Nee, knul, dat helpt geen moer,' zei de ander tegen hem. 'Dan loopt ie alleen maar weg en begint later weer trammelant te maken.' 'Dat is precies wat hij zou doen,' was ik het met hem eens. 'Nou dan' - een van mijn vrienden hief zijn glas - 'daar gaat ie!' We spraken af dat ik een voorwendsel, de een of andere boodschap, zou verzinnen om Bozidar die avond nog de straat op te sturen. Ik zei ze dat ik voor een alibi zou zorgen als het ooit zo ver mocht komen, maar ze deden het zaakje met een schouderophalen af, zeker dat ze er geen last mee zouden krijgen. Ze protesteerden oprecht toen ik een stapeltje bankbiljetten te voorschijn haalde. Ik wist dat de vorm van misdaad die zij bedreven niet veel geld opbracht, dus drong ik aan. Voor één keer in hun leven, ook al wisten ze het niet, verrichtten ze een maatschappelijk nuttige daad, en ik vond dat ze daarvoor beloond moesten worden.

Door de deur van Bozidars kamer drongen flarden muziek tot me door. Het was één uur in de nacht. Ik klopte. Bozidar deed de deur open, zich door zijn open hemd op de borst krabbend.

'Het spijt me dat ik je moet vragen er om deze tijd nog uit te gaan,' zei ik, hem een verzegelde envelop en een biljet van honderd dinars overhandigend. Ik wil dat je dit onmiddellijk aflevert bij de heer Bogdan

Savic. Hij woont maar een paar straten verder. . . Car Dusana 195. Je hoeft de wagen er niet voor te nemen.'

Bozidar was gewend aan mijn vreemde gedragingen. Hij streek zijn haar glad en mompelde dat hij het begrepen had. Ik draaide me om en wilde weglopen, maar voelde me bezwaard.

'O, Bozidar,' zei ik, snel een laatste kans voor hem bedenkend om te bekennen en om genade te smeken. 'Heb ik je de laatste weken soms te hard laten werken? Je ziet er moe uit. Of maak je je ergens zorgen over? Is er iets aan de hand?'

'Nou, Gospar Dusko, u laat me wel harder werken dan uw vader,' zei hij.

'Je hoeft me niet meer te rijden als je vermoeid bent. Ik neem wel taxi's.'
'O, nee, nee, nee,' antwoordde hij haastig. Ik ben blij u van dienst te kunnen zijn.'
Om Müntzinger van dienst te kunnen zijn, dacht ik. Best, ouwe schooier, je hebt zo juist je kans op gratie verspeeld. De rechtbank dankt je voor het ondertekenen van je eigen vonnis. Ik had mijn twee cliënten niet om de details van hun executieplan gevraagd, maar alleen duidelijk gemaakt dat ik wilde dat zijn lijk gevonden zou worden. Verdwijningen brengen meer onderzoek met zich mee dan lijken.

Toen de politie de volgende ochtend verscheen slaagde ik erin oprecht verbaasd te doen. Mijn twee schurken hadden een meesterlijk toneelstuk opgevoerd. Bozidar, zo deelde de politie mee, was doodgeschoten op de plaats op het stationsemplacement waar een poging tot diefstal gedaan scheen te zijn. Ze dachten dat hij erbij betrokken was geweest. De poging was door bewakingspersoneel van de spoorwegen vrijdeld. Zoals van me verwacht werd betaalde ik Bozidars begrafenis. Hij had geen naaste familie en ik was de enige die bloemen stuurde. Maar alleen voor de vorm. Voor zover het mij betrof was hij de eerste collaborateur in Joegoslavië.

Jebesen stuurde het vervalste rapport van Bozidar naar Müntzinger, en we hoorden er nooit meer wat van; hij informeerde evenmin naar Bozidar. Johnny, die wist wat er gebeurd was, maakte een opmerking die ik vreemd vond. 'Je bent een vastberaden man, Dusko,' zei hij. 'Vertel me eens, zou je mij ook vermoorden als je ontdekte dat ik een vuil spelletje speelde?' 'Dat zou jij nooit doen, Johnny,' antwoordde ik, me afvragend wat hem die vraag had doen stellen. Na de kritieke situatie met Bozidar was het een paar weken al te rustig. Ik wachtte op nieuws uit Berlijn en Londen, en beide draaiden ze om de zaak heen. Londen stuurde de antwoorden op de vragenlijst niet en Berlijn treuzelde met de toestemming om naar Londen te vertrekken.

'Je zult ergens mee op de proppen moeten komen,' waarschuwde Johnny me. 'Müntzinger dringt aan op antwoorden. Zorg dat hij er een paar krijgt, ook al is het niet alles. Het gaat erom dat je jezelf bewijst. Maar zelfs als je dat doet mag je nooit de fout maken om te denken dat je goed zit. Er komen nog meer Bozidars.'

'Als ze me naar Londen lieten gaan zou ik zelf aan de vragenlijst kunnen werken,' merkte ik op. 'Waarom denk je dat ze de zaak ophouden?' 'Ik kan er wel een goeie slag naar slaan,' zei Johnny. 'Jij, mijn beste jongen, bent voorbestemd een belangrijke figuur in onze inlichtingenmachine te worden. Het neemt tijd om zo'n man aan het draaien te krijgen, om er zeker van te zijn dat er geen spaak in het wiel kan worden gestoken. Ik vermoed dat Berlijn je hier

onder handbereik wil houden, totdat ze je van alle kanten bekeken hebben.' Toen ik probeerde de zaken aan de Engelse kant wat te bespoedigen drong Spiradis - met wie ik nu met uiterste voorzichtigheid contact opnam - erop aan dat ik geduld moest hebben.

'Het is nu bijna eind augustus,' herinnerde ik hem. 'De Duitsers hebben me die vragenlijst midden juli gegeven. Het gaat om hun geduld, niet om het mijne. En ik kan u wel zeggen dat het hunne bijna ten einde is.'

'Ik zal Londen een dringende boodschap sturen,' beloofde hij.

Een paar dagen later kwamen er instructies vanuit Londen. Ze waren erop gebrand me ter plaatse te hebben en ik had een plannetje opgezet om de Duitsers tot actie te bewegen. Ik zou ze een brief laten zien van mijn diplomatieke vriend waarin de situatie uiteen werd gezet.

De brief, geschreven op het papier van de Joegoslavische ambassade in Londen, luidde als volgt.

Beste Dusko,

Ik kan je ongeduld begrijpen. Ik heb al een groot gedeelte van het Ming-porselein dat je als geschenk voor je moeder wilde hebben bijeen, maar ongelukkigerwijs kan ik het niet via de diplomatieke post sturen. Wat belangrijker is, het Britse ministerie van buitenlandse zaken gaat moeilijk doen, en we zijn gevraagd onze post tot het strikt noodzakelijke te beperken.

Ik stel voor dat je het porselein zelf ophaalt als je naar Londen komt, of maatregelen treft dat iemand anders het meeneemt. Anders zul je moeten wachten tot mijn volgende bezoek aan Belgrado.

Tussen haakjes, het geld dat je voor de aankopen hebt gestuurd is op. Als je de collectie compleet wilt hebben zul je voor meer fondsen moeten zorgen.

T.a.t., Bata

'Wie is Bata?' vroeg Johnny toen ik hem de brief gaf om aan Müntzinger door te sturen. 'Ik dacht dat jouw contact anoniem zou blijven.' Dat deed hij ook. Johnny had niet veel van onze moeilijke taal geleerd. 'Bata' betekent 'Broertje', in het Joegoslavisch een koosnaampje. Zoals Londen voorzien had deed de brief Berlijn het licht op groen zetten. Ik kreeg opdracht mijn reis te regelen - een

tijdverslindende, lastige aangelegenheid.

De eerste hindernis was dat ik als Joegoslavisch reserve-officier het land niet zonder toestemming van het ministerie van oorlog kon verlaten. Het kostte me persoonlijk veel moeite om die te verkrijgen. De rest vereiste nogal wat gegoochel. Ik moest via Italië reizen maar zou geen toestemming krijgen van daar te vertrekken als ik geen visum voor Engeland had. Aan de andere kant zou Portugal me niet binnenlaten als ik geen visum voor een ander land had. De enige manier waarop ik het voor elkaar kon krijgen was door heimelijk een brief van het Engelse ministerie van BZ mee te nemen waarin me gegarandeerd werd dat de consul in Lissabon een visum voor me zou uitschrijven. Toen ik al die formaliteiten voor elkaar had, arrangeerde ik een laatste ontmoeting met mijn beide chef-spionnen.

Om er absoluut zeker van te zijn dat we niet samen gezien zouden worden ontmoetten Spiradis en ik elkaar in Oplenac, een groot park, ongeveer twintig kilometer buiten Belgrado. Zelfs in het weekeinde kwamen er weinig mensen, en op werkdagen was het vrijwel verlaten. Op de top van het monument ter nagedachtenis aan de gevallen helden van de Eerste Wereldoorlog - tweehonderd treden hoog, vanwaar we de hele omgeving konden overzien - had Spiradis de gelegenheid me te instrueren omtrent mijn taken en verplichtingen als Brits officier. Het verbaasde me dat ik als zodanig beschouwd zou worden. Maar wat belangrijker was, hij waarschuwde me: 'Gedraag je alsof je werkelijk een Duitse spion bent. Vergeet dat je aan onze kant staat. Als je reist, probeer er dan uit te zien alsof je je bezorgd maakt dat de Engelsen je zouden kunnen verdenken. Je kunt er zeker van zijn dat de Duitsers je geen moment uit het oog zullen verliezen. Houd je ogen en oren wijd open en je mond dicht. Onthoud namen en adressen en gezichten en ieder woord dat je van of over de Duitsers hoort, maar zet niets zwart op wit. We zijn in het bijzonder geïnteresseerd in alles wat je over een eventuele invasie van Engeland te horen mocht krijgen. De Duitse codenaam daarvoor is Operation Seelöwe. Wees niet zo sceptisch' zei Spiradis toen hij de uitdrukking op mijn gezicht zag. 'Je schijnt niet helemaal te begrijpen wat je al bereikt hebt. Je bent erin geslaagd de Abwehr te infiltreren. Onder normale omstandigheden zou dat jaren van nauwkeurige voorbereiding vergen. Je staat op goede of zelfs uitstekende voet met een paar van hun hoogste officieren. Zorg dat je alles van ze te weten komt.' Hij maakte een gebaar alsof hij ze een gat in de schedel boorde. 'Als je in Londen aankomt zullen ze wat ze al weten samenvoegen met wat jij hebt aan te dragen, en iedere kleinigheid kan het ontbrekende stukje in de legpuzzel zijn. Tussen haakjes, ik weet niet precies bij welke afdeling ze je zullen plaatsen. De Britse inlichtingendienst is verdeeld in twee hoofdgroepen: M.I.6 en M.I.5. In het buitenland zijn we M.I.6 - directe

spionage. M.I.5 zijn de jongens die de contraspionage voor hun rekening nemen.' In feite zou het er later op neerkomen dat ik voor beide groepen werkte. Het was een lesje voor een beginneling maar het was nodig. Ik had me de volledige voordelen en mogelijkheden van mijn positie niet gerealiseerd.

Spiradis gaf me ook de naam van mijn contactpersoon in Lissabon voor het geval ik hem nodig zou hebben. Opnieuw was het de chef van de visumafdeling, een zekere Davis. Ik besloot hem zeer voorzichtig te benaderen. Johnny had me al op de hoogte gebracht van het feit dat de visa-afdelingen vaak werden gebruikt als dekmantel voor M.I.6 en dat de Duitsers dat wisten.

Na ons gesprek nam ik Spiradis mee naar een bijeenkomst met de eerste agenten die ik voor de inlichtingendienst had gerecruteerd. Spiradis probeerde zijn netwerk in Joegoslavië uit te breiden en had me gevraagd geschikte kandidaten te zoeken. De ene was mijn broer Ivo, de andere een studiegenoot, Nichola Lukas, door geboorte een Nieuw-Zeelander maar van oorsprong Joegoslaaf. Spiradis accepteerde ze zonder meer, hoewel ze, als iedere Joegoslaaf die ik recruteerde, één voorwaarde stelden: dat geen van hun acties ooit tegen Joegoslavië gericht mocht zijn.

Ik verloor het directe contact met Nichola en vond hem pas na de oorlog als kapitein in het Britse leger in Triest terug. Over Ivo kom ik later te spreken.

'Hallo, Ivan,' begroette Müntzinger me toen Johnny en hij bij mij thuis arriveerden om me mijn laatste instructies te geven. Ik keek stomverbaasd, en hij legde me lachend uit dat Ivan mijn nieuwe codenaam was.

Müntzinger was opgetogen dat hij me naar Engeland kon laten vertrekken. Het droeg bij tot zijn aanzien als chef-spion. Hij was mededeelzaam en breedvourig, en zodoende kreeg ik mijn eerste kans een officier van de Abwehr inlichtingen te ontfutselen, onder het voorwendsel dat het noodzakelijk was dat ik op de hoogte kwam van de situatie in het land waar ik voor werkte.

'Ach, Engeland kan beter snel met ons tot overeenstemming komen,' pochte hij.

'We hebben ze al op de knieën, en de Blitzkrieg zal ze volledig vernietigen tenzij ze tot bezinning komen.'

Nederig zei ik: 'Ik ben natuurlijk geen militair expert, maar voor zover ik het begrijp kun je met bombardementen een land alleen maar verzwakken. Later zul je het moeten bezetten. Hoe staat het met de Britse marine? We zullen het Kanaal moeten oversteken.'

'De Luftwaffe rekent wel met de Britse vloot af. En ik weet positief dat we de middelen hebben om het Kanaal over te steken. We hebben meer dan twee en een half duizend aken, bijna evenveel gemotoriseerde boten en meer dan honderdvijftig grote schepen klaar liggen.'

Ik floot goedkeurend tussen mijn tanden. Johnny wierp me een snelle,

scherpe blik en een grijns toe. Hij begreep waar ik op aanstuurde, en het vermaakte hem.

'We hebben ook landstrijdkrachten die goed getraind zijn en klaar om erop af te gaan,' voegde Müntzinger er tot mijn stichting aan toe. 'Ze wachten alleen op het bevel van de Führer om zich in te schepen.' Ik probeerde nadere bijzonderheden van Müntzinger los te peuteren, maar kreeg de indruk dat hij niet veel of helemaal niets meer wist. Hij draafde door met zijn opschepperij over de onverslaanbaarheid van het Duitse leger.

Toen we Müntzinger eindelijk kwijt waren en Johnny en ik ons laatste gesprek hadden zei hij geslepen: 'Als ik in Berlijn ben - en dat zal wel binnenkort zijn - zal ik proberen wat inlichtingen te krijgen om je 'natuurlijke' nieuwsgierigheid wat betreft Seelöwe te bevredigen.' Meer dan dat zei hij niet en ik ging er niet verder op in. Dat wilde hij kennelijk ook niet. Maar uit ieder onuitgesproken woord bleek dat hij wist dat ik een Brits agent was.

Met alle zakelijke beslommeringen achter de rug stond ik voor de taak afscheid van mijn familie te nemen en vloog naar Dubrovnik. Iedereen behalve Ivo dacht dat ik voor zaken naar Lissabon en eventueel naar Londen ging, iets dat ze voor krankzinnig versleten. Londen werd voortdurend gebombardeerd, vierentwintig uur per dag, zeven dagen in de week. Mijn familie koesterde geen illusies dat ons land aan de oorlog zou ontkomen, maar het was moeilijk zich de realiteit van al die afschuwelijke toestanden voor te stellen, terwijl men zich koesterde in de warmte van de Adriatische zon.

Mijn grootvader was de enige die ik niet om de tuin kon leiden. Hij gaf me een knipoogje toen ik zei dat ik mijn zaken niet kon verwaarlozen. Later, onder vier ogen, zei hij tegen me: 'Het is de oorlog. Je kunt niet wachten tot hij naar jou toekomt. Je bent van plan in Londen te blijven. Ik weet het.' Tegen de anderen zei hij niets.

hoofdstuk 3

Om tien uur 's ochtends, een uur te vroeg, liep ik Hotel Ambassadori uit en de Via Veneto af op weg naar het Café de Paris. Mijn 'Treff' -zoals de Abwehr hun afspraken betitelden - was vastgesteld op elf uur, maar ik wist geen betere manier om een uur zoek te brengen dan op een terrasje te zitten en de omgeving in ogeschouw te nemen. Zoals me was opgedragen was de Joegoslavische krant *Politika* duidelijk zichtbaar en had ik een pakje Morava-sigaretten en Joegoslavische lucifers op het tafeltje gelegd.

Ruim voor elf uur slenterde een oudere heer die eruit zag als een gepensioneerd hoogleraar een paar maal op het trottoir heen en weer, zijn blik gericht op de buitenlandse krant en de sigaretten die ik duidelijk in het gezicht had gelegd. Hij koos een tafeltje naast het mijne, verschoof zijn rotan stoeltje zodat het kraakte en schraapte zijn keel. 'Is dit uw eerste bezoek aan Rome?'

Ik keek hem aan. 'Nee. Ik ben hier al een paar keer eerder geweest.' 'O, maar misschien hebt u interesse om bepaalde plaatsen nog eens te bezoeken. Ik zou u als gids kunnen dienen.'

'Nee, dank u,' antwoordde ik, maar bedacht me. 'Ach, ik zou het Vaticaan wel eens willen bezichtigen.'

'Ik ben een expert waar het het Vaticaan betreft,' antwoordde mijn professorachtig type. 'Het is een prachtige ochtend. We hebben voldoende tijd. Zal ik een koetsje aanroepen?' Hij had precies het afgesproken antwoord gegeven. 'Dat lijkt me een heel goed plan.' Ik gaf het verwachte weerwoord; met het koetsje zouden we naar mijn Abwehr-contact gaan. Ik wierp een blik op mijn horloge. Het was half elf. We begaven ons op een sightseeingtour die Cook had kunnen verzinnen. We bekeken alles, van de teen van Sint Petrus tot de fresco's van Michelangelo. De professor was een expert in al die dingen en een even onvermoeibaar wandelaar als spreker. Terwijl ik de fresco's bewonderde bestudeerde ik tevens de gezichten van alle toeristen om me heen, verwachtend dat een van hen de man van de Abwehr zou zijn. Om één uur in de middag, toen de professor nog geen tekenen van uitputting begon te vertonen of de neiging leek te hebben me ergens heen te willen brengen vroeg ik ongeduldig: 'Hoe staat het nu eigenlijk met het grote werk?' Zijn ogen lichtten op.

'Natuurlijk, meneer. Het is nog wat vroeg, maar na de lunch kan ik het voor u regelen. Kiest u maar uit.'

Uit zijn binnenzak haalde hij een tiental foto's van naakte vrouwen, die hij me

een voor een begon te laten zien, vergezeld van een beschrijving van de specialiteiten van de respectieve dames. De Sixtijnse kapel daverde van mijn gelach. Vol afschuw gebaarde een groep nonnen om stilte. Ik rende de kapel uit, proberend mijn lachen te onderdrukken, het aan de oude koppelaar overlatend de zusters tot bedaren te brengen.

Om een uur of vier belde de portier van Hotel Ambadori me om te zeggen dat de gids die ik besteld had in de lobby zat te wachten. Ik barstte opnieuw in lachen uit en zei hem dat ik direct naar beneden zou komen. Ditmaal was het de juiste man en hij vond het maar matig dat ik niet om klokslag elf uur bij Café de Paris was verschenen. Het koetsje en het Vaticaan werden vervangen door zijn Fiat en de Villa Borghese. Hij parkeerde bij het park, overhandigde me tweeduizend dollar en zei me dat ik een vriend kon verwachten die diezelfde avond per vliegtuig in Rome zou arriveren.

Het kwam niet onverwacht dat die vriend Johnny bleek te zijn, die rechtstreeks uit Berlijn was komen vliegen. Ik was erg blij hem te zien, maar voelde dat er bij iedere ontmoeting tussen ons een gespannen sfeer heerste. Ik was voor negenennegentig procent zeker van hem, maar toch hadden we nooit dat beslissende gesprek gehad dat alles opgehelderd zou hebben.

'Wat drinken we, Dusko, whisky of Schnapps?' plaagde Johnny me terwijl we ons in de leren fauteuils in een verlaten hoekje van de bar van het Ambadori nestelden.

'Whisky,' zei ik tegen de kelner. En tegen Johnny: 'Ik zal eraan moeten wennen.'

'Voor mij ook een whisky,' bestelde hij. De kelner liet ons alleen. 'Whisky om een dronk op Engeland uit te brengen. Morgen zal het er ook nog zijn, als ik af mag gaan op de inlichtingen die ik in Berlijn voor je heb verkregen. Alleen om je nieuwsgierigheid te bevredigen uiteraard,' zei hij meesmuilend. 'Is het invasieplan - Seelöwe - van de baan?'

'Voor het moment wel. Dat weet ik van de admiraliteit.' Johnny noemde me zijn bronnen, zodat de informatie op de juiste waarde geschat kon worden. 'Binnen het algemeen hoofdkwartier bestaat een diepgaand verschil van mening. Het leger, de marine en de luchtmacht kunnen het niet met elkaar eens worden.

Generaal Halder, de chef-staf van het leger, vertrouwt erop dat hij Engeland snel onder de voet kan lopen als hij voldoende steun krijgt van de marine en de luchtmacht. Hij is van plan bij de eerste invasiegolf honderdduizend man in te zetten, onmiddellijk gevolgd door honderdzestigduizend man reservetroepen. Halders strijdplan is om op een breed front aan te vallen.' Johnny sprak snel, met zachte stem. Ik knikte om te beduiden dat ik hem kon volgen. 'De marine staat op een beperkt front. Ze beweren dat ze alleen op die manier de mogelijkheid van de overtocht ten overstaan van de Engelse suprematie ter zee kunnen

garanderen. Hun strategie zou zijn van mijnenvelden en onderzeeërs gebruik te maken om de invasievloot te beschermen.'

'Zijn de aantallen die Müntzinger genoemd heeft juist?' vroeg ik.

'Tweeëneenhalfduizend aken, bijna evenveel gemotoriseerde boten, en meer dan honderdvijftig grote schepen?'

'In grote trekken wel,' antwoordde Johnny. 'Müntzinger overdreef niet, maar wat hij niet zei - of niet wist - was dat het dubbele aantal nodig is om een leger van de grootte die Halder in gedachten heeft te transporteren. Maar de luchtmacht heeft nog meer stem in het kapittel. De marine wil niets ondernemen tenzij de Luftwaffe garandeert het absolute overwicht in het invasiegebied te zullen hebben. En ondanks alle opschepperij van Goering wil de Luftwaffe zich niet in die mate binden.

Het eind van het liedje is dat Hitler de meningsverschillen probeert bij te leggen, compromissen te sluiten waar die maar mogelijk zijn. Daarom wordt Seelöwe van maand tot maand uitgesteld, en intussen hopen ze allemaal dat bepaalde elementen in Engeland - redelijke en vredelievende elementen, zoals ze ze noemen - om vrede zullen smeken. Sinds Goering luchtmaarschalk is geworden en zegt de Royal Air Force te zullen vernietigen en de Britten met zijn Blitzkrieg op de knieën te zullen dwingen, gaan ze ermee akkoord het hem op zijn manier te laten proberen.

Mij werd gezegd dat Rudolf Hess beweert dat zekere vooraanstaande personen in het Verenigd Koninkrijk contact met Duitsland zoeken. Als plaatsvervangend Führer heeft Hess zijn eigen inlichtingendienst, weet je, de Verbindungsstab, die dat kletspraatje moet hebben opgepikt. Maar het zou ook uit andere bronnen kunnen stammen. De Abwehr staat in verbinding met een paar invloedrijk geachte nationalistische groeperingen in Wales, en in die kringen doet het praatje de ronde dat Lloyd George zal terugkeren als minister-president en over vrede zal onderhandelen.'

'Wat is je persoonlijke mening over dit alles, Johnny?' 'Ik denk dat ze geloven wat ze graag willen, op grond van een stukje waarheid. Als laatste redmiddel zouden ze in het voorjaar een invasie kunnen proberen als de Luftwaffe de RAF vernietigt. In elk geval niet in de winter. Niet bij mist en ruwe zee.'

De vorm waarin Johnny zijn antwoord had gegoten interesseerde me: het feit dat hij het woord 'zij' gebruikte in plaats van 'wij'. Hij identificeerde zich niet met de Nazi's.

Johnny keek op zijn horloge. 'Voor vanavond hebben we genoeg over zaken gepraat. Ik heb een verrassing voor je. Freddy von Kaghanek is in de stad. We gaan met hem dineren.'

Freddy!' Dit was werkelijk een verrassing. 'Heeft hij ook met deze zaak te maken ?'

'Nee, hij heeft niets met de Abwehr van doen. En hij weet totaal niets van jouw activiteiten. Hitler probeert de invloed van de familie Von Kaghanneck te gebruiken. Hij heeft Freddy benoemd als een soort buitengewoon gedelegeerde bij het Vaticaan.'

Tijdens het diner bij Alfredo vertelde Freddy me meer over zijn benoeming. 'Het is het makkelijkste baantje dat je je maar kunt dromen om tijdens de oorlog te hebben.' Freddy lachte alsof hij iets duidelijk wilde maken. Ik pap aan met kardinalen en geef door wat ze me vertrouwelijk vertellen. Als ze me geen confidenties doen verzin ik ze wel. Dit is een veel te goed baantje om het te verliezen.' Freddy's houding trof me als bijzonder vreemd. Als katholiek aristocraat deed hij iets dat neerkwam op majesteitsschennis. En hij deed het niet onder dwang. Freddy hoefde niet voor Hitler te werken. Hij zou nooit in militaire dienst zijn geroepen, omdat hij vanaf zijn geboorte mank was. Evenmin zou hij op andere wijze zijn lastiggevallen, dank zij de vooraanstaande positie van zijn familie. Tenminste, dat dacht ik. Ik wilde niet al te diepgaand ondervraagd worden over mijn activiteiten, dus vroeg ik Freddy niet naar de zijne. Voor mensen in onze positie bestond er een vreemde tweeslachtigheid waar het vriendschappen betrof. Je probeerde jezelf te overtuigen dat een vriend aan de goede kant stond; toch kon je het niet wagen de vriendschap genoeg te vertrouwen om jezelf bloot te geven.

Voordat ik Rome verliet lichtte Johnny me in over Lissabon. 'Je chefspion is majoor Ludovico von Karsthoff. Hij is het hoofd van de Abwehr in Lissabon, dat een van de belangrijkste buitenposten in Europa is. Lissabon en Madrid zijn de belangrijkste centra voor de Duitse en Engelse inlichtingendiensten sinds Holland en België bezet zijn. Eén waarschuwing wat Von Karsthoff betreft: je zult hem misschien mogen. Hij is bijna een buurman van je, een Oostenrijker die in Triest geboren is. Zijn werkelijke naam - die ik eigenlijk niet mag gebruiken - luidt Von Auenrode. Je neemt contact met hem op door hem uit een telefoonsel te bellen. Vraag naar Karl Schmidt en zeg dat zijn neef uit Stuttgart je gezegd heeft op te bellen. Schmidt zal je vragen binnen tien minuten terug te bellen en dan

duidelijk maken dat hij je graag op een bepaalde plaats en tijd zal ontmoeten. Zorg dat je daar een uur eerder bent. Er zal een vrouw langskomen die tegen je knipoogt. Volg haar. Ik weet zeker dat je dat zonder verdere instructies kunt. De vrouw leidt je naar een auto. Je stapt in zonder iets te zeggen en wordt naar de Treff gebracht.'

'Het klinkt als een spelletje,' zei ik. 'Ik hoop dat die vrouw er goed uit ziet.'

'Waarschijnlijk wel. Het hoort bij de cover. Waarom zou je haar anders volgen? Maar ik betwijfel het of je haar nog eens terug zult zien. Niet dat je in Lissabon gebrek aan vrouwelijk gezelschap zult hebben. Vandaag de dag zeker niet. Je kunt kiezen uit vrijwel iedere nationaliteit die je wilt - behalve de Portugese uiteraard.'

Voorzichtig geworden sinds ik de ontmoeting in Rome verknald had, volgde ik Johnny's instructies tot op de letter. Toen ik ditmaal een uur te vroeg arriveerde was dat volgens opdracht. Nadat ik slechts een paar minuten voor de etalage van een juwelier op de Rua Augustus had gestaan gaf een slank, blond meisje, kennelijk geen Portugese, me een vriendelijk knipoogje. Ik volgde haar enkele blokken waarbij we een paar keer een hoek omsloegen, naar een Opel sedan. De motor liep en er zat een man achter het stuur. Mijn begeleidster opende het portier en dook op de achterbank, me gebarend haar te volgen. De auto reed onmiddellijk weg. We wisselden geen woord. Het enige wat ze zei was 'Blijf' toen de wagen een paar huizenblokken verder stopte om haar uit te laten stappen. We reden in de richting van het Estoril. Dichtbij het Casino draaide de chauffeur zich half naar me om en zei: 'We zijn er bijna. Ga op de grond zitten, het huis wordt misschien in de gaten gehouden.' Ik deed wat me gezegd werd. Toen de auto tot stilstand kwam en de motor was afgezet merkte ik dat we in een garage stonden waarvan de deur juist door een andere man gesloten werd.

We liepen door de garage een huis binnen. De bouwstijl toonde de invloed van de Moorse bezetting van Portugal. Een lange, slanke, goed uit ziende man wachtte me in de salon. Hij stak zijn hand uit en kwam op me toe.

'Ik ben Von Karsthoff,' zei hij in het Duits met een zacht Weens accent. 'We zijn blij u hier te hebben.'

Ik drukte hem de hand en verzekerde hem dat ik even blij was er te zijn. Von Karsthoff bood me iets te drinken aan, en we praatten over koetjes en kalfjes, over mijn reis, over Lissabon. Hij slaagde erin de indruk te wekken dat hij werkelijk belangstelling voor me had, om me op mijn gemak te stellen.

'Ik heb aangaande u zeer speciale instructies,' zei Von Karsthoff terwijl een warme glimlach zijn gezicht verhelderde. 'Ik heb opdracht u met alle zorgen te omringen, u tot het uiterste te helpen. Nu ik u heb leren kennen weet ik zeker dat het een genoegen zal zijn die opdracht uit te voeren. U hebt aan de Tirpitzufer een hoop vertrouwen gewekt, en ze werken ambitieuze plannen voor u uit.'

Ik dankte hem, eraan toevoegend: 'Ik weet zeker dat het een genoegen zal zijn met u samen te werken, Herr Major.' Dit was een man die tot het uiterste gecultiveerd moest worden. Als ik zijn vertrouwen kon winnen zou hij een bron van veel waardevolle inlichtingen kunnen worden.

Von Karsthoff legde me de manieren uit waarop we in de toekomst contact met elkaar zouden opnemen toen de deur geopend werd en twee tekkels op hem afstormden. Een jonge vrouw rende achter ze aan en riep: 'Ivan 1! Ivan 2!' Von Karsthoff aaide de honden en lachte hartelijk. 'Dat heeft niets met uw codenaam te maken, het is puur toeval.'

Ik vroeg me af of Von Karsthoff met Canaris wedijverde. Johnny had me verteld dat de admiraal er twee tekkels op na hield. De jonge vrouw overhandigde Von Karsthoff een stukje papier. 'Mijn secretaresse, Elizabeth.' Hij stelde ons aan elkaar voor. 'Ik kom direct bij je,' beloofde hij haar. Er was iets in de klank van zijn stem, een zekere tederheid, wat me deed vermoeden dat Elizabeth meer was dan een secretaresse. Ook zij zou gecultiveerd moeten worden. Voorzichtig. En hoffelijk. Geen competitie met mijn chef-spion. 'Neem me de onderbreking niet kwalijk,' Von Karsthoff zwaaide met het papiertje dat Elizabeth hem gegeven had. 'Admiraal Canaris is in Madrid en komt misschien hierheen. Hij zal u willen ontmoeten,' voorspelde hij.

Ik verliet de villa op dezelfde manier als ik er gekomen was, liggend achter de voorbank van de sedan tot we ver uit de onmiddellijke omgeving waren en we er zeker van waren dat we niet gevolgd werden. De chauffeur zette me in Lissabon binnen loopafstand van mijn hotel af. Het was Hotel Aviz, het meest luxueuze in Lissabon. Berlijn had me opgedragen in het Aviz te logeren, en van de Engelse inlichtingendienst hoorde ik dat de Duitsers het onder controle hadden. Het was klein en stond in een tuin, zodat men het onmogelijk verlaten kon zonder gezien en gevolgd te worden. Mijn instructies in de wind slaand verhuisde ik binnen een paar dagen naar een ander hotel, maar tijdens mijn verblijf ontdekte ik tweemaal dat mijn bezittingen doorzocht waren. Ik was 'clean', dus vielen ze me niet lastig. Een derde incident speelde zich wat openlijker af en was gemakkelijker. Bij een paar gelegenheden toen ik in de eetzaal van het hotel zat had ik een heel mooi, opvallend gekleed meisje gezien. Ze was in gezelschap van een oudere dame die naar ik vermoedde haar moeder of tante was, beslist geen chaperonne, want direct na het eten verliet het meisje haar om zich bij de een of andere jongeman te voegen. Ze had waarschijnlijk gemerkt dat ik door haar geïntrigeerd was, maar ofschoon ze vele glimlachjes en blikken in mijn richting wierp was ik er niet zeker van dat ze voor mij bestemd waren. Niet uit overdreven bescheidenheid. Aan het tafeltje naast me zat een geduchte rivaal: de Boliviaanse tinkoning en miljonair, Patino.

Op een avond toen ik alleen met haar in de lift stond konden de blikken alleen voor mij bestemd zijn, maar de kortstondigheid van onze reis verhinderde dat we een gesprek aanknoopten.

'Kamer 25,' zei ik tegen de liftboy in plaats van hem het nummer van de etage te geven. Ik liet de deur van mijn suite onafgesloten, zoals ik trouwens altijd doe, en ging naar de badkamer om een douche te nemen. Toen ik te voorschijn kwam lag het meisje op mijn bed. Ze had sneller toilet gemaakt dan ik en droeg nu een puur zijden negligé van een opmerkelijke tweevoudigheid. Het bedekte haar en liet haar tegelijkertijd naakt. Ze had voor zichzelf een whisky-soda gemaakt uit de ingrediënten die ik eerder besteld had en keek me over de rand van haar glas aan.

'Goedenavond,' zei ik met een mondain air en met mijn beste slaap-kamerstem. 'Volg mijn voorbeeld,' antwoordde ze, een gebaar makend met de hand waarin ze haar glas hield.

Ik dacht dat die uitnodiging het voor de hand liggende betekende, maar het scheen dat ze een drankje bedoelde. Ze ontweek mijn omhelzing en maakte een glas voor me klaar.

'Laten we eerst wat praten,' wees ze mijn directe aanval af. 'U weet niet eens hoe ik heet.'

'Ilena Fodor,' antwoordde ik. 'De bedienden aan de receptie zijn erg behulpzaam.' 'Ja, dat zijn ze, Dusko Popov.' Ze toonde haar kleine tandjes, gemaakt om te knabbelen. Maar uw naam zegt me niet veel over u en ik wil een man graag eerst leren kennen.'

Ze kuste me op de wang alsof ze me een gunst bewees, voorgevend niet te merken dat haar borsten langs mijn arm streken en zei: 'Maak nu nog maar een drankje voor me en vertel me alles over jezelf.' Haar doorzichtige flirt deed me afknappen, maar ik wilde weten waar ze op uit was, dus deed ik wat ze vroeg. We namen nog een hele hoop drankjes, terwijl ik toestond dat ze me uithoorde over mijn afkomst, mijn meningen, en de redenen waarom ik in Lissabon was. Aangezien ik over de eerste twee onderwerpen al loog was er geen reden waarom ik haar zelfs maar mijn coverstory aangaande het derde zou vertellen. Ik verzon het verhaal dat ik hier was om drie schilderijen die van een Belgische cliënt gestolen waren op te sporen: een Gauguin en twee andere post-impressionisten.

Mijn verhaal moet haar tevreden gesteld hebben, want zodra ik het had afgestoken daalde haar belangstelling voor mij tot het nulpunt. Haar erotische uitdagingen hielden abrupt op, maar als een allergeoedkoopste hoer liet ze merken dat ze bereid was te leveren waar ze voor betaald was. Ze ging op het bed liggen met een lege, geeuwende, verveelde uitdrukking van pak-me-nu-maar op haar gezicht. Ik gaf haar de bijna lege whiskyfles en zei: 'Neem die maar mee, voor het geval je niet kunt slapen. Je verhaaltje voor het slapen gaan heb je al gehad.' Mijn sarcasme deed haar niets. De fles nam ze mee. Toen ik Von Karsthoff de

volgende maal ontmoette en we onze zaken hadden afgedaan en iets dronken zei hij ernstig tegen me dat 'ik beter kon ophouden te proberen die post-impressionistische schilderijen te vinden'. In mijn baan had ik echter absoluut geen tijd voor nevenwerkzaamheden.

'Nee,' - ik lachte - 'u gaat me toch niet vertellen dat u dat verhaaltje geloofde? Dat was een sprookje bestemd voor een niet al te aardige jongedame. Maar nu weet ik het. U bent degene die me die fles whisky gekost heeft. Ik dacht dat ik afdoende gecontroleerd was voordat ik uit Belgrado vertrok.'

'Nee, ik ben het niet geweest,' verzekerde Von Karsthoff me. Ik voor mij ben voldaan, maar niemand van ons heeft het alleen voor het zeggen. Ik mag dan het hoofd van de inlichtingendienst hier zijn, maar Abwehr III - onze afdeling contraspionage - wil graag blijk geven van ijver. Ik hoorde het verhaal toevallig, alleen doordat een van mijn ondergeschikten bij Abwehr III dacht dat de manier waarop u die juffrouw eruit gegooid hebt nogal grappig was.'

Dat incident bracht me op de hoogte van wat er achter de schermen van de Duitse inlichtingendienst aan de hand was. Von Karsthoff klaagde over andere organisaties die naast de Abwehr opereerden. Ze waren meestal van politieke aard en daarom gevaarlijk, legde hij me uit, en de meest verraderlijke was de Gestapo-groep, de Sicherheitsdienst onder leiding van Kaltenbrunner.

Tijdens een andere ontmoeting stelde Von Karsthoff me voor aan de chef van Abwehr III in Lissabon, kapitein Kramer. Kramer was van beroep politie-officier, van het vasthoudende soort, een grijze, stille en grondige man. Niemand ontsnapte ooit aan zijn wantrouwen, ik evenmin. Zo lang Kramer belast was met het oprollen van spionagecom-plotten moest ik voortdurend op mijn hoede zijn. Von Karsthoff kon hem tegengestelde orders geven, Johnny mocht voor me instaan - voor Kramer was dat niet voldoende. Hij bleef me voortdurend controleren. Omgaan met Von Karsthoff was alsof men zich in gezelschap van een gedresseerde panter bevond. Lichamelijk was er een gelijkenis: hij was groot en donker, en zijn bewegingen waren even lenigen soepel als die van een grote kat.

Hoe beminnelijk hij mocht zijn, je was je er voortdurend van bewust dat je in zijn aanwezigheid geen grapjes moest uithalen.

Waar Johnny me voor gewaarschuwd had gebeurde: ik begon een zwak voor Von Karsthoff te krijgen. Ik hoefde niet al te veel te huichelen om zijn gezelschap te zoeken. In het begin had ik dingen gedaan, als laat in de ochtend komen zodat ik voor de lunch zou worden uitgenodigd, of extra-hoffelijk tegen Elizabeth zijn die, zoals ik ontdekte, zijn verloofde was. Maar na een tijdje werden zulke listen overbodig. Er ontstond een zekere band tussen ons, en hij zocht ook mijn gezelschap. We tutoyeerden elkaar.

In plaats van mij aan een ondergeschikte over te dragen nam Von Karsthoff mijn opleiding zelf ter hand. Hij leerde me codes en de techniek van dode brievenbussen en gaf me een Leica en instructies hoe ik die moest gebruiken. Ik leerde de Leica te gebruiken, maar bracht van het donkere-kamerwerk totaal niets terecht. Het maken van foto's op Von Karsthoffs manier was makkelijk. Hij zei me op foto's van installaties of soortgelijke objecten altijd een meisje op de voorgrond te plaatsen. Het idee was ze er allemaal als toeristenkiekjes uit te laten zien. Wat de donkere-kamertechniek betrof bespaarde Von Karsthoff me de ellende en droeg me op mijn films voor ontwikkeling bij hem te brengen.

Een paar dagen lang waren Von Karsthoff en zijn staf verschrikkelijk opgewonden en druk bezig met zaken die samenhangen met het bezoek van admiraal Canaris. Ik ben er nooit achter gekomen of hij werkelijk een bezoek aan Lissabon bracht. In elk geval had hij zeker niet gevraagd om mij te zien, en het zou niet op mijn weg gelegen hebben rechtstreeks naar hem te informeren. Ik haalde mijn inlichtingen uit praatjes die rondgingen en uit tafelgesprekken. Die waren voldoende om me in staat te stellen een tamelijk volledig beeld op te bouwen van de aard van de Spaanse missie van de admiraal en de mislukking daarvan.

Ik kwam te weten dat de admiraal naar Spanje was gekomen om de onderhandelingen die Hitler persoonlijk drie weken eerder met Franco was begonnen voort te zetten. Hitler probeerde Franco te bewegen aan de oorlog deel te nemen met een aanval op Gibraltar. Hij had de generalissimo op 23 oktober in de buurt van Hendaye aan de Frans-Spaanse grens ontmoet, maar was er niet in geslaagd met hem tot een overeenkomst te komen. Er werd rondverteld dat Hitler tegen Canaris gezegd zou hebben dat hij zich liever vier tanden liet uittrekken dan zo'n ervaring nog eens te moeten doorstaan. Canaris was dan wel een persoonlijke vriend van Franco, maar kennelijk bracht hij het er niet beter af dan zijn baas.

Volgens Von Karsthoff wilden de Duitsers dat Franco hun troepen vrije doortocht zou verlenen om Gibraltar op 30 januari aan te vallen. De Caudillo zei 'nee' tegen de aanwezigheid van Duitse troepen op zijn grondgebied en bood aan het zaakje met zijn eigen leger te klaren als de Duitsers hem kanonnen en ander materiaal zouden leveren. Maar niet onmiddellijk. Hij wilde de garantie hebben dat de oorlog slechts kort zou duren. Aangezien Canaris hem geen datum voor de invasie van Engeland kon geven, zei Franco dat hij Gibraltar zou bezetten zodra de Duitsers Suez veroverd zouden hebben. Von Karsthoff gaf me een aanduiding van Hitlers bedoelingen door op te merken: 'Tenzij de invasie van

Engeland zeer snel plaatsvindt zullen we ons moeten gaan concentreren op het verkrijgen van inlichtingen over Noord-Afrika.'

Toen ik genoeg had van Hotel Aviz en verhuisde naar het Palacio in Estoril gaf ik als reden op dat ik daar de kans had meer mensen te ontmoeten en misschien wat toevallige informatie kon oppikken. Bovendien, zei ik tegen Von Karsthoff, prefereerde ik het om persoonlijke redenen. Het Aviz was me te saai.

In werkelijkheid was het Palacio veel veiliger voor me. Niet alleen was het groot genoeg om me een soort persoonlijke vrijheid te kunnen geven, het werd ook geleid door een Engelsman, George Black, iemand die te vertrouwen was.

Niemand heeft me ooit officieel verteld wie hij was en ik weet niet wat hem over mij gezegd werd, maar op onopvallende manier fungeerde hij als mijn schutsengel. Als iemand belangstelling voor me leek te hebben of wanneer er iemand was in wie ik misschien interesse kon hebben gaf Black me een tip. Het Hotel Palacio en het nabij gelegen Estoril Casino vormden de spil waar alles in Lissabon om draaide. In 1940 was Lissabon een wereldje op zichzelf, een kleine, neutrale enclave waar alle partijen in de oorlog op eikaars lip zaten. Het was vol vluchtelingen van allerlei aard en nationaliteit. Sommige waren bovenmatig rijk en smeten met geld alsof er geen dag van morgen was - wat ook het geval had kunnen zijn. Sommige waren verarmd tot een punt waarop ze bereid waren alles te verkopen, wat gewoonlijk hetzelfde betekende. Naast de vluchtelingen zat Lissabon propvol zakenlieden, een aantal ambtenaren van internationale organisaties, en agenten en spionnen van allerlei aard, met inbegrip van een aantal zogenaamde en freelance spionnen. En als je geen spion was werd je er toch door ieder veelvuldig van verdacht er een te zijn.

De meeste vluchtelingen wachtten op transport naar elders - waar ook buiten Europa. Scheepspassage was schaars, aan een plaats in een vliegtuig viel vrijwel niet te komen. Dus wachtten ze, en de beste plaatsen om te wachten waren het Casino en het Palacio, als ze zich dat konden veroorloven. De rijken kwamen om de verveling te verdrijven en zetten hogere bedragen in dan in Monte Carlo of Las Vegas ooit vertoond was. De armen kwamen in een vruchteloze poging een nieuw leven op te bouwen. En de anderen kwamen om zich onopvallend tussen hen te bewegen.

Na een paar weken in Lissabon kreeg ik bericht van de K.L.M. dat het meest begeerde - een plaats in een vertrekkend vliegtuig - beschikbaar voor me was. De reservering ging langs normale kanalen, maar natuurlijk had de verreikende hand van de inlichtingendienst aan de juiste touwtjes getrokken. De meeste reizigers vanuit Lissabon waren op scheepspassage aangewezen - als ze geluk hadden - dus vliegtuigen waren uitsluitend bestemd voor het vervoer van VIPs of

van diegenen die een of ander recht op een voorkeursbehandeling hadden. Ze vormden vaak interessant observatiemateriaal.

Het K.L.M.vliegtuig vertrok laat in de middag van het vliegveld van Lissabon. Om de Duitse jagers te ontlopen zette de piloot koers naar het westen tot ver boven de Atlantische Oceaan, om daarna Engeland in noordelijke richting aan te vliegen. Om mogelijke spionage of kletspraatjes te voorkomen werden houten blinderingen over de raampjes aangebracht toen het toestel de kust naderde.

We landden op Felton Airport in de buurt van Bristol. We passeerden de immigratiedienst en de douane zonder moeilijkheden, en een man met een roze uiterlijk kwam op me toe zodra ik de uitgang gepasseerd was.

'Bent u Mr. Popov, meneer?' vroeg hij op zachte toon. 'Ja,' antwoordde ik, me vrij voelend om op Britse bodem mijn identiteit aan iedereen bekend te maken.

'Ik ben Jock Horsfall, meneer,' zei hij. 'Ik heb opdracht u naar de stad rijden.'

Hij pakte mijn koffers op en ik volgde hem naar een nieuwe Citroen. Horsfall reed de Citroen met wat een nog hogere snelheid dan die van het vliegtuig leek, maar toch werd er geen grassprietje in de landelijke omgeving gekrenkt. Horsfall was een van de stuurwiel virtuozen van M.I.5. Van beroep was hij coureur, en altijd wanneer ik bijzonder snel ergens moest zijn kreeg Horsfall opdracht me te rijden. We waren nog ongeveer tien mijl van Londen toen Horsfall de snelheid verminderde en zich naar me omkeerde. 'Daar is het,' zei hij. Ik keek vooruit om te zien wat hij bedoelde. Aan de horizon was de lucht rood gekleurd. Bijna elke paar seconden steeg er een vurige paddestoel naar de hemel. Goerings bommenwerpers waren bezig met hun vaste nachtelijke missie.

'Ze gaan vannacht nogal flink te keer,' merkte hij op, maar dat weerhield hem niet de Citroen met een vaart opnieuw in de richting van de Blitz te sturen.

Niets scheen de Engelsen te kunnen verhinderen gewoon hun gang te gaan.

Horsfall zette me af bij het Savoyhotel. Het was al vrij laat en ik had niet verwacht iets anders dan mijn lege kamer te vinden. De lobby en de publieke ruimten daarachter waren volgepakt met mensen die zich geen van allen iets aantrokken van de luchtaanval die rond ons woedde. Terwijl ik me bij de receptie in liet schrijven werd ik benaderd door een man die eruit zag als Hollywoods idee van een kranig Brits militair.

'Popov, hallo. Hoe maak je het?' Hij stak me zijn hand toe. 'Ik ben Robertson.'

Ik had verwacht hem pas de volgende ochtend te zullen ontmoeten. Kolonel T. A. Robertson was het hoofd van de afdeling van M.I.5 die bekend stond als B.A.1, welke zich bezighield met het doorkruisen van vijandelijke spionage.

Tar, zoals Robertson genoemd werd, nam me mee naar de bar van het Savoy, waar we een sandwich en een biertje namen en een 'babbeltje' hielden. 'Ik wilde alleen even kennismaken,' verklaarde Tar. 'Morgen gaan we ons aan de zaken

wijden.'

Hij was van buiten de stad gekomen om me te ontmoeten en logeerde eveneens in het Savoy.

Het was de eerste keer dat ik de Blitz meemaakte. Het Engelse flegma moet me geïnfecteerd hebben. Ik kon de verleiding niet weerstaan om een kijkje te nemen. Nadat ik alle lichten in mijn slaapkamer had uitgedraaid opende ik het raam en zat, ondanks de kou, een paar uur in de vensterbank. Het luchtafweergeschut vuurde onophoudelijk, en het geluid van de schoten vermengde zich met het gieren van de bommen en de explosies. Het geluid van ineens stortende brandende gebouwen was oorverdovend.

De aanblik greep me aan zoals nooit tevoren iets had gedaan. En er gingen gedachten door me heen die bezien in het licht van een rustiger tijd overgeëmotioneerd lijken. Ik kon het niet laten me af te vragen hoe mensen te midden van zo'n hel konden leven. Hoe konden ze normaal doorgaan vrolijke diners te geven, te flirten en beleefde gesprekken te voeren zoals ik die zo juist in de bar had aangehoord? Ik voelde een diepe bewondering voor het Britse volk en was er zeker van dat een natie met een dergelijke zelfbeheersing de oorlog onmogelijk kon verliezen.

Ik was vastbeslotener dan ooit mijn bijdrage aan de overwinning te leveren, tot het uiterste van mijn vermogen.

Terwijl ik daar zat als een schouwburgbezoeker, terwijl het toneel dat Londen was onder me explodeerde, moest ik mezelf toegeven dat ik voor een deel aan dit spel was gaan meedoen uit niet erg bewonderenswaardige overwegingen. Ik wist dat ik gedreven was door ambities en de hang naar avontuur. Ik schaamde me niet, maar die drijfveren leken nu onbelangrijk. Alleen het stoppen van deze waanzin, deze slachtpartij, was belangrijk. De waarden die ik eens gekend had waren naar het tweede plan gedrukt. Mijn belangrijkste wapens zouden leugens en bedrog zijn, en ik zou vrienden moeten vragen verraad te plegen - dat wil zeggen wat als verraad beschouwd werd en als zodanig bestraft. Ik had mezelf al beziggehouden met activiteiten die buiten de normale maatschappelijke conventies vielen, met inbegrip van moord. Na deze nacht, waarin ik getuige was geweest van de gelegaliseerde moord die oorlog heet, voelde ik geen enkele wroeging meer. Het was mijn vuurdoop.

hoofdstuk 4

Ik was naar Engeland en bij de inlichtingendienst gekomen op aanbeveling van Spiradis en Dew. Ik was door Tar warm verwelkomd in een van Londen's luxe hotels. In mijn naïviteit meende ik al een volwaardig lid van de 'firma' te zijn. Maar het bleek dat het Savoy een vergulde kooi was. Ik was vrij, ik kon gaan en staan waar ik wilde, de deuren waren niet afgesloten, maar ik werd nog niet vertrouwd. Nog niet. Ik kon best een echte Duitse agent zijn die door de eerste verdedigingslinie had weten te slippen. Niemand kon het zich in dit vak veroorloven wie dan ook te vertrouwen.

Omringd door het comfort van een suite die speciaal door de inlichtingendienst was gehuurd, onderwierpen ongeveer twaalf officieren me aan een ondervraging die vier achtereenvolgende dagen duurde en nog net geen derdegraadsverhoor was. Maar ik had er helemaal niets tegen en vond het zelfs een prettige ervaring. Gedeeltelijk leek het veel op een psycho-analyse. Het bereidde me ook voor op een gelijke behandeling door de Duitsers. Hier in het Savoy, met een zuiver geweten en niets waarop ik gepakt zou kunnen worden, kon ik me ontspannen en eenvoudigweg zo goed als ik kon antwoorden, maar ik realiseerde me dat, wanneer ik in Duitse handen zou zijn, de zaken er heel anders voor zouden staan. Dan zou ik me verre van ontspannen voelen. Mijn verhaal zou verzonnen zijn en de tegenstrijdigheden erin misschien voor de hand liggend.

De officieren ondervroegen me om de beurt over alles en iedereen die met mijn missie te maken had - en velen die er niets mee te maken hadden. Ze slaagden erin gebeurtenissen uit het diepste van mijn geheugen op te graven die ik me niet meer bewust herinnerde. Ze deden me ook bepaalde perioden uit mijn leven en zekere daden zien vanuit een standpunt van waaruit ik ze nooit beschouwd had. De meeste van deze mannen die zo bedreven waren in het stellen van vragen waren specialisten in ondervragingstechniek, en tijdens operationele missies zag ik ze zelden of nooit meer. Een uitzondering werd gevormd door Ronnie Howe, toen hoofd van de recherche-afdeling van Scotland Yard, met wie ik nauw bevriend raakte.

Mijn inquisitoren behoorden tot alle verschillende afdelingen van de inlichtingendienst: M.I.5, M.I.6, de inlichtingendienst van de marine en die van de luchtmacht. Elk van hen ondervroeg me over zaken die met zijn speciale afdeling te maken hadden. Het kon niet anders of hun vragen overlaptten elkaar wel eens, maar ik moest wel merken dat er bepaalde rivaliteiten tussen hen bestonden, hoewel niet vergelijkbaar met de jaloezie en zelfs haat die heersten

tussen de Duitse organisaties die ik in Lissabon bestudeerd had.

Toen het zover kwam dat ik moest vertellen wat ik van Seelöwe wist legde ik mijn inside-information die ik van Jebesen had aarzelend op tafel, uit angst de lachlust op te wekken. De vragenlijsten die de Duitsers me hadden voorgelegd leken Johnny's inlichtingen tegen te spreken. Ze waren toegespitst op zaken die de Duitsers zouden moeten weten als ze van plan waren tot een invasie over te gaan. Maar ondanks mijn aarzeling trokken mijn ondervragers - in dit geval hoofdzakelijk van M.I.6 en de marine-inlichtingendienst - ieder woord dat ik met Johnny gewisseld had uit me. Ze leken sceptisch over het bericht dat de invasie van de baan zou zijn. Het is mogelijk dat mijn informatie volkomen nieuw voor ze was. Ik kon er niet achter komen. Ik werd ondervraagd, zij niet. Dat is een van de teleurstellingen die een geheim agent te verwerken krijgt. Hij kent maar zelden het resultaat of de werkelijke waarde van de inlichtingen die hij verschaft. Alles wat ik kon doen was de dagen rond de voorgenomen invasiedatum - 30 januari - vastgekleusterd aan de radio doorbrengen en alle krantenedities kopen zodra ze op straat waren. Toen Seelöwe uitbleef was mijn persoonlijke voldoening lang niet zo groot als mijn opluchting.

De werkelijkheid was dat mijn ondervragers evenmin wisten waar ze zich aan te houden hadden. Ze waren ook niet meer dan een schakeltje in de keten. Wat ze uit mij gepeuterd hadden gaven ze door aan anderen. Dat zou worden gecontroleerd, vergeleken, verwerkt en gevoegd bij al wat bekend was.

Door de ondervraging leerde ik het vak kennen. Ik werd me bewust van bepaalde technieken, van dingen waar ik op moest letten, van de vragen die ik zou moeten stellen. Ook begon ik meer te begrijpen van de evaluatie van mijn eigen materiaal. Later bekeek ik, om ervan te leren, de vragenlijsten opnieuw. Die welke me in Belgrado gegeven waren wezen duidelijk op een plan Engeland binnen te vallen. De lijsten die ik in Lissabon kreeg sloegen op hetzelfde onderwerp, maar ik kon kleine verschillen opmerken. Vragen over de produktie van wapens en ander materiaal wezen erop dat de Duitsers nu aan een langere oorlog dachten.

Een vertegenwoordiger van buitenlandse zaken, Cavendish-Bentinck, liet me komen voor het verhaal van admiraal Canaris' onderneming in Spanje. Opnieuw werd me niet gezegd of de Britten het verhaal al via andere kanalen hadden vernomen.

Een van de meest indrukwekkende leden van het team dat ik in het Savoy ontmoette was J. C. Masterman, ex-rector van het Christ College in Oxford, die bij M.I.5 gehaald was om leiding te geven aan het zogenaamde XX Comité. De Groep Twintig, of de Dubbele-kruis Groep, zoals het Comité ook wel genoemd

werd, was speciaal opgezet om de gecompliceerde taak van het begeleiden van dubbelagenten op zich te nemen. Een van de doeleinden was om de vijand te bedriegen door hem via zijn eigen agenten van valse inlichtingen te voorzien. Bij mijn aankomst in Engeland werd ik aangewezen om met het XX Comité samen te werken, waar ik tijdelijk de codenaam 'Padvinder' kreeg. J. C. behoorde tot een groepje intellectuelen dat was opgeroepen om nieuw bloed in de inlichtingendienst te brengen. Hij was niet alleen leraar en historicus, maar tevens voormalig Wimbledontennisser en lid van het Olympisch hockeyteam. Door zijn koele en berekenende houding temperde hij mijn impulsiviteit, en ik heb het ongetwijfeld aan zijn strakke teugels te danken dat ik ongedeerd door de oorlog ben gekomen.

Nadat ik in het Savoy door de mangel was gehaald leken de Engelsen me als lid van de firma te accepteren. Ik begon nu mijn nieuwe vrienden thuis, in hun clubs of in hun stamkroegen te ontmoeten. De Blitz verhinderde niet dat het Engelse sociale leven op de gewone voet werd voortgezet. Het was zelfs intensiever dan normaal, ongetwijfeld als gevolg van de 'eet, drink en wees vrolijk'-filosofie die in tijd van oorlog de boventoon viert. Behalve dan dat bij de Engelsen de vrolijkheid niet geforceerd leek. Die stemming paste bij mijn aangeboren temperament en praktische instelling, maar soms kwam ik onverhoeds terecht in gezelschap dat te bedaard was om bij mijn explosieve aard te passen. Dat was een fout die ik probeerde niet opnieuw te maken. Richard Butler, de adjudant van generaal Sir David Petrie, het hoofd van M.I.5, belde me kort voor Oudejaarsavond en bracht me een invitatie over om dat weekend door te brengen in een van de statige Engelse landhuizen waar ik al eens eerder een bezoek had gebracht. 'Nee, bedankt,' zei ik tegen Butler. 'Ik ben er al geweest. Schattige mensen. Aardig, dat is precies de manier om ze te beschrijven. De familie was aardig, het huis was aardig, en hetzelfde gold voor de tuin, de vrienden, het eten en de wijn. Maar de moeilijkheid is dat ik niet aardig ben. Ik geef er de voorkeur aan Oudejaarsavond door te brengen met een goed boek of een temperamentvol juffertje.' 'In omgekeerde volgorde, neem ik aan,' antwoordde Butler begrijpend. 'Ik zal zeggen dat het je spijt.' Een paar uur later was Dick weer aan de telefoon. 'Weer een uitnodiging, ouwe jongen. Kom om zes uur in White's, dan zal ik je de bijzonderheden geven.' Hij legde de hoorn neer voordat ik kon protesteren. Dick zat in de lobby op me te wachten toen ik, een tikkeltje gebelgd, maar prompt om zes uur arriveerde. 'Er is iemand die kennis met je wil maken,' zei hij, terwijl hij me langs de receptie naar de bar leidde. Daar voerde hij me naar een alleenstaand tafeltje waaraan een man in burger zat, alleen. Hij was mager, een jaar of vijftig, en had donkerblond haar en blauwe ogen.

'Stewart Menzies.' Dick stelde ons aan elkaar voor waarbij hij nogal ondeugend

keek, heel goed wetend dat ik door dit sociale contact allerminst teleurgesteld zou zijn.

Menzies, een generaal-majoor, was 'C', het hoofd van M.I.6. In tegenstelling tot een goed gepropageerde mening staat het hoofd van de Britse Geheime Dienst altijd bekend als 'C', niet als 'M'. De eerste bevelvoerende officier van de Geheime Dienst was kapitein Mansfield Cumming, en uit traditie is de aanduiding van de functie door de eerste letter van zijn achternaam sindsdien steeds gehandhaafd. 'Ik zou graag willen dat u het weekend met ons doorbracht,' zei Menzies tegen me zodra we de kwesties van drankjes en dergelijke geregeld hadden. 'In het huis van mijn broer Ian, Little Bridley, in Surrey. Er zullen niet erg veel mensen zijn en we zullen de gelegenheid hebben rustig te praten.' Menzies was ongetrouwd en ontving vaak, naar ik vermoedde, mensen ten huize van zijn broer. Ook gebruikte hij White's, Londens meest exclusieve herenclub, zo dikwijls dat het bekend raakte als het tweede hoofdkwartier van de inlichtingendienst.

Ik antwoordde nogal stijfjes dat het me een genoegen zou zijn het weekend te komen en C zei met een begrijpende glimlach: 'U hoeft zich geen zorgen te maken over het ontbreken van juffertjes. Mijn moeder, Lady Hartford, speelt nog steeds de rol van gastvrouw. Ze zorgt altijd dat er een paar mooie vrouwen zijn.' Ik lachte met hem mee. 'Ik merk dat Dick u volledig verslag heeft uitgebracht.' 'Dat doen al mijn agenten. Tussen haakjes, ik maak u een compliment voor uw rapporten,' zei hij ernstig. 'Maar over dergelijke zaken zullen we het in het weekend wel hebben.'

Dick reed me naar Surrey. Little Bridley was een Victoriaans landhuis, gelegen in een groot park, en de gazons waren zo glad als een biljartlaken.

Vanaf het begin was ik in de ban van de hele familie Menzies. Het duurde niet lang of ik werd een veelvuldig bezoeker van het huis in Surrey en tenslotte zelfs peetvader van Ians eerste kind. Ian was majoor bij de A.A.T. en in het burgerleven een der directeuren van Lloyds. Lady Hartford was inderdaad een goede gastvrouw. Ze leidde me naar de salon waar verschillende andere gasten al verzameld waren, en stelde me direct voor aan de mooiste vrouw die ik sinds mijn aankomst in Engeland gezien had.

'Zo, dus u bent Dusko Popov,' was haar raadselachtige reactie op onze kennismaking. Ze had een Duits accent, ze heette Gerda Sullivan, en de manier waarop ze zich gedroeg was al even raadselachtig als die combinatie. Ze had in ieder opzicht een voorsprong op me. Kennelijk had ze van me gehoord en uitgezien naar onze kennismaking, maar op welke manier kon ik niet uitmaken. Ik hoopte dat ze geneigd zou zijn tot een flirt maar was er helemaal niet zeker

van. Ik was het in elk geval wel, het hele weekend lang, wanneer ik er maar de gelegenheid toe kreeg. Ze moedigde me aan, meer niet. Sullivan was de naam van haar Engelse echtgenoot van wie ze gescheiden was.

'Kunnen we elkaar in Londen ontmoeten?' zei ik op een gegeven ogenblik.

Gerda had grote, zeer uitdrukkingvolle ogen. Ze nam me van top tot teen op.

'We zullen elkaar in Londen heel vaak zien,' was haar antwoord. Ik voelde me alsof ik een examen had gedaan en zo juist had gehoord dat ik geslaagd was, maar er was nog steeds iets onuitgesproken dat ik niet begreep.

Menzies moest me bijna letterlijk van Gerda losrukken voor het gesprek dat zogenaamd de belangrijkste reden was waarom hij me naar Surrey had uitgenodigd.

'Ik denk dat u nog vaak de gelegenheid zult hebben Gerda te ontmoeten,' zei hij goedmoedig.

Menzies nam me mee naar een kleine studeerkamer. Diepe fauteuils, een haard waarin een regelmatig vuur brandde, muren vol boeken - het traditionele en volmaakte decor. Maar wat volgde was niet gewoon. Zelfs nu, vele jaren later, voel ik me nog onbehaaglijk over de manier waarop hij in staat was me zo duidelijk te doorzien, na me nog maar een paar uur te hebben meegemaakt en waarschijnlijk een dossier over me te hebben gelezen. Nu en dan voelde ik me of hij mijn karakter ontleedde en het me voor de eerste keer in mijn leven mezelf liet zien. En dat alles gebeurde op geduldige en ongeëmotioneerde manier. Ik zag in waarom hij het hoofd van de Geheime Dienst was, wat zo iets betekende als 'schipper naast God'. C bracht uitsluitend en direct verslag uit aan de eerste minister - in dit geval Winston Churchill. 'Misschien zullen we er spijt van krijgen dat je niet meer tot M.I.6 behoort,' begon hij met wat een lange monoloog zou worden. 'Maar je bent nu een dubbelagent en als zodanig kwetsbaarder dan een gewone agent. Jouw activiteiten maken het gebruik van misleiding en het infiltreren van de Abwehr noodzakelijk. Jij en het nut dat je hebt kunnen alleen blijven voortbestaan als je grondig beschermd en begeleid wordt door een gespecialiseerde organisatie. Ik ben ervan overtuigd dat het XX Comité dat met uiterste efficiency klaar zal spelen en je tot het uiterste voor zijn eigen spelletje zal exploiteren. Dat is een belangrijk spelletje, maar we moeten de mogelijkheid ook op andere akkers de oogst binnen te halen niet over het hoofd zien. Mijn afdeling wenst van jouw talenten en de positie waarin je je bevindt eveneens de vruchten te plukken.'

'Ik weet niets over mijn talenten,' zei ik, en dat was geen valse bescheidenheid. Deze man dwong me eerlijk te zijn. Ik twijfelde werkelijk aan mijn capaciteiten als ik geconfronteerd werd met een intellect als dat van Menzies.

'Dusko,' zei hij, als een ziener in het vuur starend, 'één man op de duizend bezit de gave viool te kunnen spelen. Eén op de honderdduizend heeft de capaciteiten om een virtuoos te worden, en één op het miljoen wordt er een. Het is mijn gave waarden te beoordelen en te meten. Als ik dat goed doe heb ik de helft van mijn taak vervuld.' En daarna begon Menzies me in mootjes te hakken. Hij gaf zijn analyse snel, zonder te stoppen.

'Je bent eerlijk maar kent geen scrupules. Je instincten en intuïties zijn sterker dan je intelligentie, die ver boven het gemiddelde ligt. Je hebt nooit last van je geweten, en geestelijk gezien ben je tegelijkertijd bijziende en verziende. Je bent ambitieus en onbarmhartig en je kunt zelfs wreed zijn. Maar als je wreed bent is het de wreedheid van een dier, geen ziekelijke wreedheid. Je houdt ervan om terug te slaan maar je hebt geen haast om dat te doen. Als je bang bent raak je niet in paniek. Gevaar betekent een stimulans voor je. Je denkt helderder en neemt snellere en betere besluiten wanneer je gedreven wordt door het instinct van zelfbehoud dan wanneer je alles grondig overlegt.' Menzies keek me nu recht in de ogen.

'Naar mijn smaak heb je te veel deviezen in je vaandel geschreven,' zei hij, 'maar voor jouw beroep is dat ideaal.' Ik dacht daar later over na, proberend erachter te komen wat hij daarmee precies bedoelde. Al het andere dat hij gezegd had was juist, of ik mezelf uit zijn beschrijving herkende of niet. Deze opmerking bood ruimte voor speculatie. Het is waar, ik was ervan beschuldigd politiek en sociaal alle mogelijke standpunten in te nemen, van conservatief tot radicaal. Naar mijn eigen mening had ik de vrijheid in mijn vaandel geschreven, maar ik veronderstel dat die vele gedaanten kan aannemen, vandaar die vele deviezen. 'Je hebt aanleg om een heel goede spion te worden,' vervolgde Menzies meer ter zake, 'behalve dat je er niet van houdt bevelen te gehoorzamen. Dat kun je beter leren, anders zul je een heel dode spion zijn.' Menzies was geen man om van melodrama te houden. Ik hield mezelf voor dat ik zijn advies ernstig moest nemen, zelfs al deed dat het devies in mijn vaandel wat verflensen.

Nu hij me aan stukken had gehakt begon Menzies aan mijn opvoeding tot dubbelagent waarbij het zijn streven leek ervoor te zorgen dat er geen lacunes in mijn kennis van de vijand zouden blijven bestaan.

'Zoals je weet, maar misschien ook niet weet,' lichtte hij me in, 'is de Abwehr onderverdeeld in vijf secties of Abteilungen. Abteilung I houdt zich bezig met rechtstreekse spionage in het buitenland. Ze staat onder leiding van kolonel Hans Pieckenbrock, een goede vriend van admiraal Canaris. Door zijn vrienden, onder wie jouw vriend Johann Jebesen, wordt hij Piecki genoemd.

Abteilung II houdt zich bezig met sabotage en controleert de spionage-opleiding, de Brandenburg Division. Ze wordt gecommandeerd door kolonel Von Freytag-

Loringhoven, maar de werkelijke baas is Walter Schellenberg, een meedogenloze gentleman-gangster. Abteilung III, contraspionage, wordt geleid door kolonel Bentivegni . . . Benti,' voegde C eraan toe. 'Abteilung IV probeert alle mogelijke inlichtingen te verkrijgen. Dat wil zeggen via militaire attachés en militaire missies in het buitenland. Vice-admiraal Leopold Bürkner staat aan het hoofd. De laatste Abteilung, nummer V, gewoonlijk Abteilung Z genoemd, is de meest interessante. Ze is de centrale administratieve sectie en staat, zoals je weet, onder leiding van de beschermheer van je vriend Jebesen, kolonel Oster. Oster wordt terzijde gestaan door Hans von Dohnanyi, die geacht wordt eveneens een vriend van Jebesen te zijn. Z bezit alle archieven en coördineert het werk van de andere afdelingen.' 'Wel' - Menzies zweeg even, hield een lucifer bij zijn pijp en leek zijn gedachten te verzamelen - 'om ter zake te komen, we hebben al heel wat inlichtingen over veel officieren in de Abwehr, met inbegrip van Canaris, maar ik wil nog veel meer weten over iedereen die nauwe relaties heeft met Canaris, en ook met Von Dohnanyi en Oster.

Ik denk dat je die inlichtingen via Jebesen zou kunnen krijgen.' 'Hij zal het waarschijnlijk wel weten,' stemde ik in. 'Het is misschien nuttig als ik je de redenen voor dit verzoek uitleg. We weten dat Canaris, Von Dohnanyi en Oster geen door de wol geverfde Nazi's zijn. Ze zijn wat mag worden aangemerkt als loyale officieren of vaderlandslievende Duitsers. In 1938 had Churchill een gesprek met Canaris - hij was toen geen minister. Churchill kwam tot de conclusie dat Canaris een soort katalysator is voor de anti-Hitler-elementen in Duitsland. Daarom wil ik meer weten over de mensen die hij om zich heen verzamelt. Het zou er van kunnen komen dat ik het gesprek dat Churchill begon zou willen voortzetten. In dat geval moet ik de kracht van de lieden rond Canaris op de juiste waarde kunnen schatten.'

Ik knikte ten teken dat ik hem begrepen had. Menzies overwoog een gesprek met Canaris of nauw met hem verbonden personen met de bedoeling Hitler aan de kant te zetten.

'Ik behandel deze kwestie persoonlijk,' onderstreepte Menzies. 'Alle inlichtingen die je verzamelt dienen mij rechtstreeks te bereiken, zonder tussenpersonen. Normaliter,' voegde hij eraan toe, 'kunnen alle inlichtingen die ik je vraag óf direct aan mij óf aan een van de officieren van M.I.6 met wie je in contact staat gegeven worden.'

Ik overwoog het en vond het het beste om te vragen: 'Brengt dat me niet in een nogal delicate positie tegenover de andere secties van de dienst?'

'Helemaal niet,' verzekerde Menzies me. 'Maar als er ooit iets vervelends gebeurt zal ik het wel gladstrijken. Bovendien zijn enkele van onze topmensen al over

deze kwestie ingelicht. En zoals ik al eerder zei, als we jouw activiteiten beperken tot het om de tuin leiden van de Duitsers zouden we zeer belangrijke informatie kunnen missen. Je bent nog te kort bij de dienst om je te kunnen realiseren hoe belangrijk één enkel detail kan zijn.'

Menzies nam een slokje van de whisky-soda die hij in de loop van zijn verhandeling vergeten was. Hij zette het glas voorzichtig neer voordat hij verder ging.

'In alle objectiviteit - en niet uit hoofde van mijn positie - moet ik je zeggen, Dusko, dat we de strijd op het gebied van de spionage moeten winnen als we als overwinnaars uit deze oorlog te voorschijn willen komen. Zoals de zaken er nu voorstaan zouden onze vliegtuigen, onze kanonnen, slagschepen en dergelijke wel eens niet voldoende kunnen zijn om Engeland te verdedigen.'

'Wel' - Menzies stond op en beëindigde zijn monoloog - 'de volgende paar weken zul je een druk bezet programma hebben, maar zoek me in elk geval op voor je Engeland verlaat. Mijn broer Ian zal je graag ontvangen, wanneer je maar wilt, en hij zal me op de hoogte stellen als je hier bent. Dan zal ik van de gelegenheid gebruik maken langs te komen en een praatje met je te maken.'

Met zijn hand op mijn schouder leidde Menzies me naar de deur. 'Ten slotte nog dit. Alle vertegenwoordigers van M.I.6 in het buitenland zullen opdracht krijgen je in alles te helpen, maar neem alleen contact met ze op als het om een noodtoestand gaat.'

hoofdstuk 5

Zoals C had voorspeld werd ik druk beziggehouden. Het leek op het uitrusten van een schip voor een zeereis. De veiligheid van het schip kon van het kleinste detail afhangen, en het weinig spectaculaire werk vóór het vertrek was zwaarder dan dat tijdens de reis, stormperioden uitgezonderd.

Mijn cover-story veroorzaakte bijna een diplomatieke storm. De Joegoslavische ambassadeur, Subbotic, had met gering resultaat geprobeerd de Engelsen te bewegen scheepscertificaten af te geven voor het vervoer van goederen naar het vaderland. Natuurlijk hadden de Engelsen niet veel zin die af te geven omdat ze bang waren dat de goederen in Duitse handen zouden vallen. Toen ik arriveerde veranderde de situatie. Het was van het hoogste belang dat de scheepscertificaten zouden worden afgegeven zodat ik mijn werk kon blijven doen. Naast het in orde brengen van de certificaten moest ik ook de inkoop verzorgen. Sommige goederen kwamen uit Engeland, de rest uit Spanje en Portugal waardoor ik een plausibele reden had om naar die landen te reizen. We losten het probleem als volgt op: Joegoslavische zakenlieden zouden toestemming krijgen goederen te kopen, op voorwaarde dat ze niet onmisbaar waren voor de oorlogsinspanning en - daar ging het in feite om - in Egypte zouden worden opgeslagen. Van daar zouden ze naar Joegoslavië verscheept kunnen worden aan de hand van een maandelijks behoeftenprogramma. Dat bracht het risico van doorverkoop aan Duitsland of een eventuele inbeslagneming als Joegoslavië bezet zou worden tot een minimum terug.

De Joegoslavische handelsattaché was zeer in zijn nopjes met deze overeenkomst. Ze verlostte hem van een hoop kopzorgen. We gebruikten de lunch met de ambassadeur, die me eerst het geheim over de manier waarop ik de certificaten had weten los te krijgen probeerde te ontfutselen. Uiteraard kon ik hem dat niet vertellen. Subbotic werd woedend. Hij was een ijdele kerel. Hij had zelfs de schrijfwijze van zijn naam veranderd, hij schreef hem met twee b's, wat in Joegoslavië niet voorkwam, om zich te onderscheiden van een journalist in Londen die dezelfde naam droeg.

'U hebt iemand omgekocht,' beschuldigde de ambassadeur me.

'Kom nou, Subbotic,' zei ik. 'De Britse admiraliteit kun je niet omkopen.'

Hij bleef razen en schelden. Zijn beroepstrots was zwaar gekrenkt.

Ondiplomatiek zei ik: 'Hou toch op je als een stomme ezel te gedragen.' Dat zal ik met mijn opmerking wel niet bereikt hebben, maar hij hield in ieder geval verder zijn mond. 'Gooi me er na de lunch maar uit,' voegde ik eraan toe om

onze botsing een grapje te doen lijken. En at verder. Zijn keuken was in ieder geval uitstekend. Iedere agent heeft aan het thuisfront een officier die zijn zaken in de gaten houdt. Men zou kunnen zeggen dat zo'n 'case-officer' de boekhouder van de agent is. Hij controleert onder andere alle details zodat er geen fouten worden gemaakt, er geen tegenstrijdigheden ontstaan die de vijand alles duidelijk zouden kunnen maken. De case-officer is tevens de verbindingsman, de steun, de grote broer en de vader van de spion.

Bill Matthews was mijn case-officer. Degene die ons samenbracht -vermoedelijk was dat J. C. Masterman geweest - was een uitstekend psycholoog. Bill en ik konden fantastisch goed met elkaar opschieten. Hij was een Schot uit een familie van vooraanstaande industriëlen en had een gevoel voor humor dat ik nog maar zelden door iemand overtroffen heb gezien. Hetzelfde gold voor zijn moed. Bill vergezelde me vaak op reizen die ik verplicht was te maken om inlichtingen voor de Duitsers te verzamelen. Het XX Comité had besloten dat ik dat zaakje zelf op moest knappen, zodat de Duitsers me nergens op zouden kunnen betrappen wanneer ze me ondervroegen. In theorie was dat een heel gezond uitgangspunt. Maar in de praktijk werkte het niet zo goed.

Het knelpunt was dat ik een fotografisch geheugen had. Niet alles wat ik zag kon doorgegeven worden. Een hele verzameling experts maakte uit wat de Duitsers verteld kon worden. Dat betekende dat ik een groot gedeelte van wat ik had gezien weer moest vergeten. Ik verloor meer tijd met het bestuderen van wat ik moest vergeten dan met het memoriseren van wat ik moest rapporteren. En dan bestond er altijd nog het risico dat er bij een straffe ondervraging iets doorheen zou slippen.

We beraamden een andere methode voor mijn speurtochten. Ik moest al het voorbereidende werk doen, maar niet de laatste stap nemen. Op die manier zou ik bijvoorbeeld de exacte bijzonderheden kunnen vertellen van een reis per auto die ik had gemaakt om de situering van een jachtvliegtuigbasis waarom de Duitsers me hadden gevraagd te beschrijven. Ik reed niet verder dan tot de onmiddellijke nabijheid van de vliegbasis en trok me vervolgens in een kroeg terug. Later werden me dan foto's getoond waarvan sommige geretoucheerd waren of gedeeltelijk zwart gemaakt, van wat ik geacht werd gezien te hebben. De luchtmachtbasis in het onderhavige geval was namaak. Tijdens de Slag om Engeland bouwde een gespecialiseerde camouflage-eenheid gefingeerde vliegvelden, compleet met vliegtuigen van papier-maché. Zelfs luchtfoto's - die de Engelsen trouwens zelf ook namen - toonden niet aan dat het een mystificatie was. De Luftwaffe verspilde dagelijks bommen en vliegtuigen aan dat soort bases. Als ik er dichtbij was geweest zou ik bijzonderheden hebben gezien die er

niet hadden moeten zijn en de Duitse experts een aanwijzing zouden hebben gegeven dat het namaak was. Zoals de zaken stonden leverden mijn reisjes door Engeland me een prachtige hoop praatjes en anekdotes op die me konden helpen mijn betrouwbaarheid te bewijzen. Een trip naar Edinburgh, waarop ik zoals gewoonlijk begeleid werd door Bill Matthews, gaf me de gelegenheid de Duitsers een bijzonder lekker snoepje toe te gooien, 's Middags lieten we ons inschrijven in Hotel Caledonian. Ik smeed mijn koffers in mijn kamer, nam de Leica die Von Karsthoff me gegeven had, en zette met Bill koers naar de havenstad Leith en de Firth of Forth. Ik was uit op maritieme inlichtingen. De baai van Forth was een belangrijke basis voor de Britse Home Fleet. Bill en ik stroopten de buurt af tot we een kroeg naar onze zin hadden gevonden. We wierpen ons op de serieuze taak Schotse whisky te proeven in haar natuurlijke omgeving, zolang als we dachten nodig te hebben om tersluiks een paar foto's van de marinebases te maken. Later werd ik door de Duitsers gecompimenteerd voor mijn geslepenheid en durf bij het maken van deze foto's. Toen we een paar uur later in het hotel terugkwamen wachtte de politie me op om me te ondervragen. Ik beschikte niet over de speciale vergunning waarmee buitenlanders Edinburgh konden bezoeken. Gelukkig waren we op Bills geboortegrond. We wisten de politie ervan te overtuigen dat ik op legale gronden in de stad was om een partij garens van een van de weverijen van zijn familie te kopen. Ik beschikte over documenten die iets met scheepscertificaten te maken hadden om ons verhaal waar te maken. De politie verdween onder het aanbieden van verontschuldiging, en ik had weer een authentiek en met bewijzen gestaafd verhaal voor de Abwehr.

Het was zondag toen we Edinburgh verlieten om naar Glasgow te gaan. Ik had onder andere de opdracht het moreel van de bevolking van de British Isles aan een onderzoek te onderwerpen. 'Voor het beoordelen van het moreel kun je nergens beter terecht dan in een kroeg,' stelde Bill vast. 'Maar op zondag heb je in dit land met een kleine moeilijkheid te kampen. Volgens de wet kun je geen borrel kopen tenzij je vijf mijl hebt gelopen.'

Ik ontdekte dat de Schotten tijd noch afstand verspilden. Om de vijf mijl - ik zou haast durven zweren tot op de centimeter - stond een kroeg. En de plaatselijke interpretatie van die ietwat verouderde wet was volgens Bill dat je om de vijf mijl een rustpauze moest nemen en een borrel pakken. De laatste twintig mijl van die tocht reken ik tot de grootste risico's die ik tijdens de oorlog ooit gelopen heb. In de lobby van Hotel Central in Glasgow heb ik, opnieuw volgens Bill, een vurige redevoering tegen Hitler afgestoken. Ik wist er niets meer van.

'Je was nog anti-nationaalsocialistischer dan de opperrabbijn van Berlijn,' zei

Billy de volgende ochtend tegen me. 'Of je bent de beste toneelspeler ter wereld. Maar ik geloof maar half dat je een stuk opvoerde, met een liter whisky in je lijf.' Ik begreep de toespeling niet. 'Waarom zou ik een stuk hebben opgevoerd, Bill?' 'Zatladder, begrijp het nou. Omdat je een dubbelagent van vreemden huize bent en we voortdurend onze vinger aan jouw pols moeten houden. Ze verwachten dat ik ze op de hoogte houd van je gevoelens. Ik ga ze nu vertellen dat je eigenlijk bij een anti-nazi-indoctrinatie-eenheid zou moeten dienen.' Bill maakte de verveling van onze lange trektochten wat draaglijker, maar ik had nog steeds de pest in dat ik niet in Londen kon zijn. Daar zat nog een collaboratrice wier gezelschap me zeer aanlokte. En dat gecombineerd met de zaken.

De raadselachtige opmerking van Gerda over de mogelijkheid dat we elkaar in Londen nog vaak zouden zien werd me door Bill verklaard nadat ik uit Surrey terug was. Bill had zijn RAF-snor opgestreken en geil tegen me gegrinnikt. Zijn uiterlijk was bijzonder Brits, maar zijn zedelijk leven stond dichterbij dat van Rabelais. 'Mijn gelukwensen. Je hebt de fraaiste social mistress van heel Londen op de kop getikt.'

'Waar heb je het verdomme over?' vroeg ik.

'Een social mistress, beste jongen, bij gebrek aan een beter woord, is iemand die zorgt dat je leert hoe je in de betere kringen moet bewegen. De nadruk valt helaas op het eerste woord van de functiebeschrijving. Gerda Sullivan heeft erin toegestemd je rond te leiden. Het hoort bij je reclame-campagne voor de jongens aan de Tirpitzufer. Grote klasse. Gerda zal je introduceren bij de beste families van Engeland. Je zult de hele adel leren kennen. Daarmee zul je veel van de juweeltjes van informatie die we via jou door willen geven kunnen verklaren.' 'Zo, dus ik was op proef. Gerda neemt alleen de baantjes aan waar ze zin in heeft.'

'Nou, ze is eigenlijk geen lid van de firma. Knapt zo nu en dan een klusje voor ons op.'

Gerda deed haar werk heel wat beter dan ik. Ze was charmant, mooi en sexy. En intelligent. Ze sleepte me van de ene party naar de andere, stelde me aan iedereen die de moeite van het kennen waard was voor.

Alle deuren stonden voor haar open. Ik liet me voorstellen, maar besteedde aan deze maatschappelijke contacten zo weinig mogelijk moeite. Het enige contact dat ik wilde was met Gerda en het zag er naar uit dat ik opnieuw door haar op de proef werd gesteld. Het was een onmogelijke situatie. Ik leefde in een trance, volgde haar op onze rondes als een vis met uitpuilende ogen die niets anders ziet dan het aas. En ze wist het.

Nooit eerder in mijn leven had ik zo'n overweldigende passie voor een vrouw gevoeld. Ik besloot het met haar uit te praten; de toestand stond op het punt gevaarlijk te worden. Ik kon begrijpen, zo niet goedkeuren, hoe een man zichzelf zou kunnen ruïneren, verraad plegen, alles doen om zich van een zo verterend verlangen te bevrijden. Dit was geen sex of liefde. Dit was een verslaving. Ik zou Gerda afhalen voor de lunch. Met opzet verscheen ik te vroeg bij haar flat achter Claridge's. Ik belde en wachtte ongeduldig. Het duurde lang voordat Gerda de deur opende. Ze was gekleed in een korte badstoffen jurk, haar blonde haar was nog vochtig. 'Gerda, ik moet een ernstig gesprek met je voeren,' gooide ik eruit nadat ik haar gevolgd was langs de smalle trap die naar haar flatje leidde. Ik had mezelf krachtig moeten bedwingen om haar niet bij de wiegelende heupen te grijpen toen we de trap opliepen. Gerda lachte en liep de slaapkamer in. Ik had me bijna omgedraaid en de flat verlaten. Wat had het voor zin om te praten? Ze wist wat ik te zeggen had. Ik ging de slaapkamer binnen. Gerda lag op het bed. 'Praat dan, alsjeblieft,' zei ze. Haar stem klonk hees. Ik had de proef doorstaan.

We misten de lunch. We misten een cocktailparty. We misten het diner waar we geacht werden heen te gaan. Maar na die dag waren mijn maatschappelijke moeilijkheden opgelost. Gerda en ik werden een meer dan volmaakt team.

Ik was nu naar behoren geïnstalleerd als zakenman in mijn eigen kantoor op de zesde verdieping van Albany House, een gebouw vlak bij Piccadilly Circus. Het bronzen naambord op de deur vermeldde: TARLAIR LTD. - EXPORT - IMPORT. Het TAR stond ter ere van kolonel T. A. Robertson. We konden het niet laten dat grapje met de Duitsers uit te halen.

Albany House bood onderdak aan minstens vijftig verschillende firma's. Er liepen voortdurend mensen in en uit en mijn bezoekers gingen onder in de massa. Het was veiliger mijn collega's van de inlichtingendienst hier te ontvangen dan dat ik naar hun kantoren zou gaan. De leiding in Albany House was in handen van Susan Barton, een juweel van een secretaresse die me door het XX Comité was toegevoegd. Zelfs spionnen moeten archieven en ordelijkheid hebben. Zonder Susan zou ik verloren zijn geweest. Ze mengde mijn onzichtbare inkt en bereidde codeberichten en de concepten van brieven die naar mijn dode brievenbussen moesten worden gezonden voor. Het enige wat ik te doen had was in mijn eigen hand het materiaal dat Susan me gaf overschrijven.

We stopten Von Karsthoff via de geheime post net voldoende toe om zijn eetlust aan te wakkeren. Het grootste deel van wat ik vergaard had zou ik persoonlijk overbrengen omdat het te omvangrijk was of te belangrijk om per brief te

worden verzonden. Dat was een uitvlucht -maar een goede, zoals alle uitvluchten behoren te zijn - om naar Lissabon te kunnen terugkeren. Samen met mijn andere excuus - zaken -zou het me tijd en gelegenheid geven om de inlichtingen te krijgen die M.I.6 van me wilde hebben.

Buiten de enige andere dubbelagent, wiens codenaam Snow was en die later onbetrouwbaar bleek te zijn, was ik de enige die feitelijk contact met de Duitsers had. De andere agenten waren in hoofdzaak Duitse spionnen die gepakt en 'omgeturnd' waren. Voor het merendeel waren ze door onderzeeboten aan land gezet, geparachuteerd of als geallieerde soldaten na de slag om Frankrijk vanuit Duinkerken het land binnengesmokkeld. Degenen die niet mee wilden werken werden gewoonlijk geëxecuteerd, de anderen werden 'gerund' in de gevangenis waar ze zaten of op het adres waar ze onder huisarrest verbleven. Ze waren het exclusief eigendom van het XX Comité en vormden de kanalen waardoor valse inlichtingen aan de Duitsers werden toegespeeld. Hun rapporten werden via brieven in geheime inkt of via hun eigen radiozenders doorgegeven. In de meeste gevallen werd het toestel bediend door een Engelse telegrafist die de aanslag van de desbetreffende agent tot in perfectie wist na te bootsen. Dat vereiste veel oefening en bekwaamheid, want iedere morsetelegrafist heeft een andere en duidelijk te onderscheiden aanslag.

In deze periode lag de nadruk, althans wat mij betrof, op het misleiden van de Duitsers met betrekking tot de Britse sterkte en het vermogen een invasie af te slaan. Seelöwe werd nog altijd een potentieel gevaar geacht, ondanks de inlichtingen die ik had meegebracht. De misleidingstechniek bestond uit het doorgeven van de waarheid als die geen kwaad kon of als de voordelen groter waren dan de nadelen, van halve waarheden die misleidend konden zijn, of van leugens over dingen die de Duitsers niet konden controleren. Soms dienden de leugens ook om foute inlichtingen die de Duitsers al hadden nog eens te beklemtonen.

Onder het materiaal dat ik bij Von Karsthoff moest planten waren documenten die ik zogenaamd in handen had weten te krijgen toen ik bij het ministerie van transport mijn scheepscertificaten in orde liet maken. Daaruit bleek dat dertigduizend antitankgeweren aan de troepen waren uitgereikt. De documenten en de cijfers waren authentiek.

Onze experts waren van mening dat het geen kwaad kon de Duitsers onze sterkte op dit gebied te laten weten, vooral omdat die sterkte illusoir was. In werkelijkheid waren de dertigduizend antitankgeweren van weinig nut omdat de productie van ammunitie voor dat wapen een wanhopige achterstand vertoonde. Nauwelijks een vijfde deel van de werkelijke behoefte was beschikbaar.

De munitie was zo schaars dat de troepen zelfs de kans niet hadden met hun

wapens te oefenen. De inlichtingendienst vulde de leemte in de industriële productie aan. Ik moest ze ook stukjes informatie toespelen die na analyse zouden bevestigen wat de Duitsers, naar we als vrijwel zeker aannamen, ten onrechte dachten over de gevechtswaarde van het Britse leger. Voor zover we wisten schatten de Duitsers dat vijftien van de bekende zevenentwintig Engelse divisies volledig uitgerust en paraat waren. In werkelijkheid waren er op dat moment nauwelijks zes divisies in staat de strijd aan te binden.

De meningen en geruchten die ik zogenaamd als man van de wereld in Londen had opgepikt vielen onder een andere categorie. Het idee was om Hitler te geven wat hij wilde horen, namelijk dat bepaalde elementen in Engeland bereid waren met hem tot een overeenkomst te komen. De Duitsers geloofden dat de Blitz bezig was het Engelse moreel te ondermijnen tot het bijna ineens stortte, en dat vele politici dachten dat het hoog tijd was om Hitler en zijn klik af te zetten en vredesonderhandelingen aan te knopen.

Door de manier waarop me deze valse inlichtingen werden doorgegeven had ik zo mijn twijfels of Winston Churchill wel volledig was ingelicht over de beschrijving van de politieke situatie in Engeland door de inlichtingendienst. Maar in spionage heiligt het doel alle middelen en de bedrijvers ervan hebben de neiging een staat in de staat te vormen. Normaliter werd alle informatie die mij werd doorgegeven nauwgezet genoteerd, tot in de kleinste details. In dit geval waren er geen documenten en de lekkere beetjes werden me in gesprekken na tafel toegeschoven. 'Je zou je kunnen laten ontvallen . . .,' zeiden ze tegen me, en noemden dan het een of ander. Veel politici leenden hiervoor via een omweg hun naam. Van andere, vermoed ik, werd de naam gebruikt zonder hun formele of stilzwijgende toestemming. Naarmate ik verder doordrong tot de kern van de dienst werd het me duidelijk dat de vele lunches, diners en weekeinden waarbij ik sommige toppers ontmoette niet alleen een maatschappelijke functie hadden. Ze bereidden me voor, conditioneerden me mentaal door me advies te geven, en observeerden hoe ik het in me opnam. 'Het kan gebeuren,' zei Stewart Menzies tijdens een weekend tegen me, 'dat je op een beslissend moment duidelijk ziet wat je doel is. Als je er absoluut van overtuigd bent dat je dat alleen via je eigen methoden kunt bereiken kun je de regels opzijzetten en doen zoals je wilt. Maar vergeet niet dat je dan ook moet slagen.

Bij spionage zijn mislukkingen vaak fataal.'

Ik begreep dat ik carte-blanche had gekregen - een gevaarlijke kaart. Ik mocht niet te veel wagen.

In één opzicht werd me echter geen enkele keuzevrijheid gelaten. En dat was het moeilijkste punt. Mij werd officieel gezegd dat ik tegenover Johnny onder geen

enkele omstandigheid mocht toegeven dat ik officier van de inlichtingendienst was. Ik kon argumenteren wat ik wilde dat dat een handicap voor me zou zijn, dat ik zeker was dat Jebson het wist en het goedkeurde - sterker nog, dat het vanaf het begin zijn bedoeling was geweest - ik kon ze niet overreden hun bevel in te trekken. Mijn opleiding ging in steeds sneller tempo. De Engelsen hadden haast me naar de Duitsers terug te sturen met een lading inlichtingen, net zoals Von Karsthoff, hongerig naar informatie, gespannen op mijn terugkeer zat te wachten.

Het was nu een kwestie van huiswerk, van het in mijn geheugen prenten van al het materiaal dat door de experts van het XX Comité in samenwerking met het leger, de marine en de luchtmacht, de ministeries van oorlog, produktie, burgerverdediging en civiele luchtvaart voor me was verzameld. Dat was een taak die voor het laatst bewaard was, vanwege een ander tekort in mijn fotografisch geheugen. Ik was in staat alles, tot en met de laatste komma, dat op een blad zij stond te onthouden, maar slechts voor beperkte tijd, een paar weken. Daarna werd het begraven in mijn onderbewustzijn. Een gedachte, een woord, kon dat onderbewustzijn activeren zodat ik me alles weer herinnerde, maar dat kon ik niet uit eigen initiatief voor elkaar krijgen. Twee nachten voor mijn vertrek leverde een bomrichter van de Luftwaffe een van zijn grote eieren bij het Savoyhotel af. Het rukte een hoek van het gebouw af, doodde een aantal mensen en verwondde een paar anderen. Ik was naar een van die eindeloze party's geweest en had een eindeloze hoeveelheid drank verzwolgen. Hoewel ik diep in slaap was werd ik toch door de explosie gewekt. Ik draaide het licht aan en zag dat de kamer en mijn bed bezaaid waren met glassplinters van de grote spiegels die een specialiteit van het Savoy waren. Ik maakte het bed min of meer vrij van scherven en viel binnen een paar seconden weer in slaap om opnieuw gewekt te worden door een goedbedoelende en bezorgde Amerikaanse journalist.

'Bent u in orde?' vroeg hij, aan mijn schouder schuddend. Ik kwam knipperend met mijn ogen overeind. 'Natuurlijk ben ik in orde. Laat me slapen.' 'Maar Popov, laat me . . .'

Ik onderbrak hem. 'Donder op en laat me slapen,' grauwde ik. En sliep weer in. Het volgende dat ik wist was dat de directeur van het Savoy me wakker schudde. Ik opende maar één oog en nam niet de moeite overeind te komen.

'Dat was me nogal een druk nachtje, meneer,' waren zijn eerste woorden. Ik gromde iets.

'U kunt beter de dokter even naar u laten kijken. U bloedt.' Ik keek in een stuk spiegel dat nog aan de muur hing. Mijn gezicht vertoonde hier en daar sneden maar ik was goed verdoofd. De directeur keek angstig toe terwijl ik de dekens weer over me heentrok. 'Alstublieft, meneer Popov, eh . . .'

'Luister, betaal ik

mijn rekeningen?' vroeg ik. Verrast zei hij: 'Natuurlijk doet u dat.' 'Ga dan weg en laat me slapen.'

De paar lichte krassen die ik op mijn gezicht had toen ik later in Lissabon aankwam zeiden meer dan duizend woorden. Ze waren prachtig verbonden en bepleisterd en maakten mijn verhalen over de ondraaglijke uitwerking van de bombardementen voor de Duitsers veel geloofwaardiger.

Gerda vergezelde me in de Citroen naar het vliegveld. We zaten hand in hand op de achterbank. De aanraking van haar huid deed nog steeds een gloed in me opstijgen, maar we namen geen onstuimig afscheid van elkaar en deden elkaar geen lege beloften.

Net als het gebombardeerde Londen en de Londenaren die we voorbijreden waren we ingesteld op de oorlogsomstandigheden. We waren dankbaar voor de paar weken die we gehad hadden, zagen uit naar meer weken als dat mogelijk zou zijn, maar waren ons bewust van de onbestendigheid en ongewisheid van het leven. In zeker opzicht maakte de oorlog relaties tussen mensen heel wat eerlijker en realistischer. Scheidingen en dood waren aan de orde van de dag. De eeuwigheid bestond als een dimensie in tijd en ruimte, niet in de verhoudingen tussen mannen en vrouwen. Ik voelde me gespannen omdat ik Engeland ging verlaten, een gevoel zoals soldaten moet bekruipen wanneer ze zich naar het front begeven.

Ik verwisselde de veiligheid voor vijandelijk gebied, hoewel dat in geen enkel opzicht te vergelijken was met een verblijf in de loopgraven. Ik ging een verstandelijk spelletje spelen waarvan ik hield, en dat in een omgeving van grote luxe. Het was een ervaring als van Alice in Wonderland, waarbij ik van de ene wereld in een andere terechtkwam, behalve dat in dit geval beide werelden abnormaal waren. Van het door de oorlog geteisterde Londen naar de kunstmatige wereld van Lissabon, tot barstens toe overstroomd met vluchtelingen en elkaar beconcurrerende geheime diensten die van die stad met haar middeleeuws voorkomen en archaïsche mentaliteit een ratjetoe maakten. Mijn diplomatenkoffertje zat propvol contracten die ik moest afsluiten voor de aankoop van Portugese tin en terpentijn. Gedurende mijn vorige verblijf in Portugal had ik contracten afgesloten voor levering van goederen waarvan verscheping afhankelijk was van toestemming door de Britten. Ik passeerde de Engelse douane als de bona fide vertegenwoordiger van een consortium van Joegoslavische bankiershuizen.

hoofdstuk 6

Ik was nu helemaal ingeburgerd in Lissabon. Er waren maar weinig mensen die terugkwamen nadat ze eenmaal passage naar het buitenland hadden weten te verkrijgen. Op het vliegveld Sintra sprong ik in een van de antieke taxi's die in Portugal normaal zijn en liet me rechtstreeks naar Estoril en het Palaciohotel rijden. George Black bracht me persoonlijk naar mijn oude suite op de derde verdieping met uitzicht op de tuin.

Volgens de procedure die we van te voren hadden uitgewerkt ging ik de straat op om Von Karsthoff vanuit een telefooncel op te bellen. Het was laat in de middag, daarom belde ik naar zijn kantoor. 'Ik ben een vriend van de neef van de majoor in Italië,' maakte ik mezelf aan zijn secretaresse bekend. Mijn Duitse codenaam Ivan diende net als mijn Engelse (op dat moment Padvinder, maar die zou later veranderd worden) alleen voor administratieve doeleinden. Hij kwam in mijn dossier voor maar werd nooit tijdens missies gebruikt.

Von Karsthoff kwam zelf aan de lijn en antwoordde met de afgesproken code. 'Een vriend van mijn neef in Italië? U moet me een bezoek komen brengen. Dan kunnen we nog eens lachen'.

"Dat zal ik heel graag doen," antwoordde ik. 'Het is nogal dringend. Kunnen we een afspraak voor woensdag maken?' 'Uiteraard,' stemde Von Karsthoff toe.

Als ik opbelde werd normaliter aangenomen dat de ontmoeting de volgende dag zou plaatsvinden. Als ik duidelijk maakte dat het dringend was betekende het dat ik Von Karsthoff dezelfde dag nog wilde spreken. Het uur waarop werd bepaald door de dag van de week die ik noemde. Maandag betekende 18.10, dinsdag 19.10, woensdag 20.10 enzovoort.

'Ik kom per trein,' zei ik tegen Von Karsthoff, daarmee aangevend dat ik in Lissabon op de gebruikelijke plaats aan de Avenida da Liberdade moest worden opgepikt. Als ik zei dat ik per taxi kwam betekende het dat ik op de hoofdweg naar Lissabon, een mijl buiten Estoril moest worden opgehaald.

Als Von Karsthoff op zijn initiatief een ontmoeting met me wilde arrangeren moest er een ingewikkelder procedure gevolgd worden. Dan kreeg ik een telefoontje van een meisje dat willekeurig welke naam noemde.

'Het spijt me dat ik me gisteren zo stom heb aangesteld,' zei ze dan, waarna ze voorstelde dat we elkaar later op de avond in een nachtclub zouden treffen. Daar

stemde ik dan mee in of, als ik het werkelijk druk had, zei ik dat en stelde voor: 'Of zullen we het op morgen houden?' Zoals overeengekomen ging ik dan diezelfde avond, of de avond daarop, naar het Estorilcasino. Op een gegeven moment kwam dan Von Karsthoffs secretaresse, Elizabeth, opdagen. Ze liep naar een roulettetafel, ik volgde haar, en dan speelde ze driemaal, waarbij de cijfers achtereenvolgens respectievelijk de datum, het uur en de minuut van onze afspraak aangaven. Daarna speelde ze de zero of de 36. Zero betekende dat ik in Lissabon zou worden opgepikt; 36 betekende Estoril op een van te voren overeengekomen plaats. Het was een dure code. Ze won zelden. En dat was niet het enige, want ik had onze afspraaketechniek en herkenningmethoden plus de nummers van onze auto's en dergelijke informatie doorgegeven aan kolonel Jarvis, mijn plaatselijke contactman van M.I.6. Die inlichtingen waren uiterst belangrijk om andere Duitse geheime agenten die dezelfde methode gebruikten op het spoor te komen.

Kolonel Jarvis bezat een hoog ontwikkeld gevoel voor veiligheid, te hoog ontwikkeld naar mijn smaak. Zijn code en afspraken veranderden bij iedere ontmoeting. Onze eerste ontmoetingen duurden maar kort en dienden gewoonlijk om boodschappen uit te wisselen of de een of andere specifieke informatie door te geven, zodat ik geen bezwaar kon maken tegen de hoogst oncomfortabele plaatsen die hij uitkoos, zoals de tweede bank links van de ingang van het Salazarpark, of het herentoilet van een restaurant of een bar.

Later moesten we soms een langer onderhoud hebben en gaf ik blijk van mijn ongenoegen, maar vergeefs. Bij een volgend bezoek aan Londen diende ik een klacht in. Ik leidde drie levens: ik was een Duits agent, een Brits agent en een Joegoslavisch zakenman. Ik had al genoeg details waar ik op moest letten en het had geen zin ze nog ingewikkelder te laten maken door zulke hokus-pokus. Jarvis werd naar Londen geroepen en kreeg de opdracht met mijn voorstellen akkoord te gaan.

Waarschijnlijk gedroeg ik me als prima-donna. Een mens is niet altijd redelijk als hij voortdurend op het slappe koord balanceert. Jarvis' voorzichtigheid was gerechtvaardigd in een situatie waar elke verkeerde stap een val in de ruimte kon betekenen. Ik begon Jarvis' bekwaamheden te waarderen en wist na die episode niet wat ik moest doen om hem mijn sympathie en bewondering te betuigen, maar ik geloof niet dat ik erin slaagde de wrok die hij tegen me koesterde wegens mijn onprofessioneel gedrag weg te nemen.

Zoals afgesproken sloeg ik om precies 20.10 uur vanuit de Rua Rossio de Avenida da Liberdade in. Terwijl ik voortsloopte controleerde ik als gewoonlijk of ik gevolgd werd. Die voorzorg diende hoofdzakelijk om de Duitsers zand in de ogen te strooien, want ik hoefde me natuurlijk geen zorgen te

maken dat ik door de Engelsen geschaduwd zou worden. Maar het kon gebeuren dat ik door een van Kramers mannen of, wat in deze maalstroom van tegenstrijdige belangen ook wel plaatsvond, door anderen gevolgd werd.

Liberdade was uitzonderlijk breed, met trottoirs aan weerszijden en een ruime, parkachtig aangelegde esplanade in het midden. De verlichting was er schaars en 's nachts was het onmogelijk om van de andere kant gezien te worden. Ik hield de paar andere voorbijgangers en de enkele geparkeerde auto in de gaten.

Niemand leek enige speciale belangstelling voor me te hebben. Een auto van een recent bouwjaar passeerde me en parkeerde ongeveer vijftig meter verder. De motor bleef lopen. Ik herkende hem niet, maar Elizabeth en Von Karsthoff, die me één van tweeën moesten oppikken, reden nooit met hun eigen wagen naar een Treff. Die waren bij iedere agent in de stad bekend. Het was hun gewoonte een wagen van een van de leden van de ambasadestaf te lenen.

Langzaam lopend wierp ik een blik in de geparkeerde auto. Het vage licht was voldoende om het profiel van Von Karsthoff te herkennen. Ik sprong achterin en bleef op de bank liggen tot we de lichten van Lissabon achter ons hadden gelaten. We reden naar een van de huizen in Estoril die Von Karsthoff als uitgebreide voorzorgsmaatregel aanhield. Ze hadden alle tenminste één ding gemeen: een aan het huis vastgebouwde garage zodat men ongezien binnen kon komen. De Duitsers geloofden dat Von Karsthoffs huizen voortdurend in de gaten werden gehouden. Hun vermoedens waren volkomen juist. We dineerden met Elizabeth en ons gesprek omvatte in grove trekken alles wat ik in Engeland gedaan en ontdekt had. Voor mijn vertrek waren we op vriendschappelijke voet geweest en nu stonden we elkaar zelfs nog nader. Ik was opgetogen toen Von Karsthoff me voorstelde de hele volgende dag met hem in zijn landhuis door te brengen. Ik zou minder enthousiast zijn geweest als ik geweten had welke bezoeking me te wachten stond.

Het huis lag in de heuvels buiten Estoril op een punt van waaruit men de zee kon zien. Ik wist niet of het als observatiepost gebruikt werd, maar de enige keer dat me gegund werd een korte blik op de Atlantische Oceaan te werpen was tijdens een zeer korte onderbreking in een marathonverhoor. Als ik in Engeland niet op zo'n ondervraging zou zijn voorbereid zou ik me ongetwijfeld lelijk hebben vergaloppeerd. Niet dat ik geloofde dat Von Karsthoff probeerde me erin te laten lopen. Hij was een hoogst ervaren inlichtingenofficier en haalde methodisch het uiterste uit me.

Van ieder stukje informatie dat ik hem gaf stond Von Karsthoff erop de bron, de tijd waarop en de omstandigheden waaronder ik het had gekregen te weten. Hij vorste naar ieder detail, benaderde ieder onderwerp vanuit ontelbare gezichtspunten, op zoek naar verdere bijzonderheden. Vaak kon ik de

antwoorden niet geven omdat zijn vragen een nauwgezette precisie eisten die we in Londen niet voorzien hadden. Ik was verbaasd over de manier waarop hij erin slaagde al onze zorgvuldig voorbereide verhalen uiteen te rafelen en had moeite de antwoorden die hij eiste bij elkaar te flansen.

Elizabeth was de hele tijd aanwezig en legde in steno ieder woord dat we zeiden vast. Ik wist dat ik me aan mijn verhaal - of liever gezegd verhalen - moest houden, en daarom haalde ik me de volgende dag de hele zitting nog eens voor de geest, waarbij ik alle toevoegingen die ik verzonnen had in mijn geheugen prentte. Dat was geen nutteloze voorzorg. Tijdens latere zittingen kwam Von Karsthoff steeds terug op dingen die ik hem eerder had verteld.

Als een bloedhond op een vers spoor scheen Von Karsthoff speciaal belangstelling te hebben voor Gerda Sullivan en een van mijn andere informanten, Dick Metcalfe. Gelukkig was het een spoor dat we zelf gelegd hadden.

Ik had Gerda beschreven als een meisje dat ik tijdens een diner op de Joegoslavische ambassade had leren kennen en schreef veel van mijn politieke inlichtingen aan haar toe. Von Karsthoff ging diep op haar achtergronden in - naar ik vermoedde in het bijzonder omdat ze een Oostenrijkse was. 'Geloof je dat ze sympathie voor de Duitse zaak heeft?' wilde hij weten. 'Geen twijfel mogelijk,' verzekerde ik hem, een paar gesprekken die we gehad zouden hebben verzinnend. 'Denk je dat ze voor ons zou willen werken?'

'Of ze dat zou willen?' Ik hield een slag om de arm. 'Ja, ik denk het wel, net als veel andere mensen in Engeland waarschijnlijk zouden doen als ze de kans zouden krijgen. Al was het alleen maar omdat ze aan de kant van de overwinnaar zouden willen staan. Maar ik kan niet definitief zeggen dat ze het risico zou willen lopen, en ik zou degene niet willen zijn die haar benadert. Gerda is nuttig voor me, ze is ontvankelijk, ze stelt me voor aan allerlei invloedrijke lieden, en het is bepaald geen corvee om met haar naar bed te gaan, maar ik wil mijn veiligheid niet afhankelijk stellen van een meisje met wie ik slaap.' Von Karsthoff was het met me eens dat sex en nieuwsgierigheid niet samen gingen. In feite was het een vertragungstactiek die ik voor de vuist weg verzoon, omdat ik het niet kon riskeren al te veel vertrouwen in haar aan de dag te leggen, en inderdaad recruteerde ik Gerda een tijdje later als dubbelagente op grond van een volmaakt voorwendsel. Gerda had een foto van haar vader in haar flat staan. Bij toeval bekeek ik die op een dag wat nader en merkte op dat de kleine onderscheiding die hij op zijn revers droeg getooid was met een hakenkruis. De Engelse geheime dienst was al op de hoogte van deze blaam op het vaderlijk blazoen. Toen ik dit tegen Von Karsthoff zei liet hij het in Wenen nagaan en stelde voor zichzelf vast dat de oude heer inderdaad partijlid was geweest.

Dat opende de deur voor Gerda, hoewel ze de politieke inzichten van haar vader beslist niet deelde.

Ik had Dickie Metcalfe genoemd als de bron van veel van mijn technische informatie en als iemand die me geholpen had de scheepscertificaten te verkrijgen. Opnieuw schreef ik de introductie toe aan een Joegoslavische diplomatieke vriend die hem had gebruikt om wat kleinere zaakjes voor de ambassade op te knappen. Dickie was ideaal materiaal voor een potentiële Duitse spion. Hij was het klassieke geval van de vrolijke, onverantwoordelijke legerofficier. Hij bezat een renpaard, een racewagen, massa's vriendinnetjes, en een hang naar drank en het goede leven. Dickies uitgaven overschreden tenslotte zijn inkomen en er waren een paar vervelende schandalen. Hij werd uit zijn regiment gegooid en kreeg de reputatie een mopperige ex-officier te zijn die vond dat hij slecht behandeld was. Bovendien ging het praatje dat hij voortdurend geldgebrek had.

Wat ik verzuimde aan Von Karsthoff te vertellen was dat Dickie gerehabiliteerd was en nu als officier van de inlichtingendienst nauw samenwerkte met Lord Suffolk van de inlichtingensector van buitenlandse zaken. Tijdens een missie naar het vasteland werd hij op 13 juni 1940 neergeschoten maar hij was binnen zes dagen weer terug in Engeland.

Von Karsthoff hapte ook in dat aas, maar volgens instructies van de Engelsen hield ik de boot af. Toen Von Karsthoff vroeg wat Metcalfe van de Duitsers dacht antwoordde ik: 'Dat zou ik niet weten. Ik heb het hem nooit gevraagd. Maar terloops meen ik opgemerkt te hebben dat hij opmerkelijk veel bewondering koestert voor het Duitse militaire apparaat.'

'Probeer hem wat nader uit te horen,' stelde Von Karsthoff voor, zonder me specifiek op te dragen hem te recruterem. Met behulp van een uitstekende champagne waarmee Elizabeth binnenkwam draaide ik een geïnspireerde beschrijving af van de uitwerking van de bombardementen en ontberingen op Engeland. Het verhaal was volkomen tegenstrijdig met mijn werkelijke indrukken, en ik eindigde met als mijn mening te geven dat de Britten op hun laatste benen liepen.

Von Karsthoffs antwoord kwam geheel onverwacht. 'Je onderschat de Engelsen, net als Berlijn en Hitler doen. Mij lijken ze gevaarlijker dan ooit. Het moet iets te maken hebben met de mist, met hun klimaat.

Iedereen die in dat klimaat kan leven, groeien en ademen, ziet altijd kans opnieuw te beginnen. Maar maak dat Berlijn maar eens wijs.' Hij schudde zijn hoofd.

'Dus je geeft mijn bevindingen niet aan Berlijn door?' vroeg ik, geërgerd dat onze misleiding niet werkte. Von Karsthoff haalde zijn schouders op.

Tk zal doorgeven wat je me gezegd hebt, niet wat ik ervan denk. Hoe dan ook, het is precies wat ze willen horen. Ze willen geen gevolgtrekkingen, ze willen waarnemingen.' 'Canaris geeft wel zijn mening.' Ik viste naar informatie.

'O, Canaris.' Hij deed hem met een handgebaar af. 'De admiraal is het type van een man wiens advies nooit gevraagd wordt en wanneer hij het toch geeft wordt er niet naar geluisterd. Luister, Dusko, Duitsland werkt volgens het

Führerprincipe. Bij ons is er maar één man die de beslissingen neemt. De meningen van anderen tellen alleen naar gelang van hun trouw aan de Führer.'

De onorthodoxe uitspraken van Von Karsthoff verrasten me. Hij was niet de door de wol geverfde Nazi die ik verwacht had dat hij zou zijn, en dat maakte het makkelijker mezelf te bekennen dat ik de man inderdaad graag mocht.

'Als je hier verder niets voor me te doen hebt zou ik beter naar Madrid kunnen gaan,' bracht ik Von Karsthoff in herinnering. Ik had hem naar waarheid verteld dat ik mijn zakentransacties via de Joegoslavische ambassade in Spanje moest laten lopen, omdat er in die tijd in Portugal geen gevestigd was. Tk heb haast om de zaken voor elkaar te maken en naar Londen terug te keren voordat de Engelsen achterdochtig worden aangaande de tijd die ik in het buitenland doorbreng. Ik ben in Londen onderhandelingen begonnen over de aankoop van banden en enige koloniale produkten - in hoofdzaak thee en koffie - en ik heb gezegd dat er dringend behoefte aan was, zodat de Engelsen me snel terug zullen verwachten.'

Ik had nog een reden om snel in Madrid te willen zijn. Toen we elkaar in Rome zagen waren Johnny en ik overeengekomen dat we elkaar daar bij de eerste gelegenheid zouden treffen. Ik had hem via Von Karsthoff bericht gestuurd dat ik over een week of zo in Madrid zou zijn.

'Er is niets dat je hier houdt,' stemde mijn chef-spion toe. 'Je kunt gaan wanneer je wilt. Tussen haakjes, in welk hotel zul je in Madrid logeren? Het Ritz of het Palace?' vroeg Von Karsthoff, de twee beste hotels noemend.

Geen reiziger die zichzelf respecteert zou een ander overwogen hebben.

'Ik weet het nog niet. Hoezo?'

'O, het doet er ook niet toe,' antwoordde Von Karsthoff en ging voort met me dingen te vertellen die er wel degelijk toe deden. 'Mijn tegenspeler in Madrid is een man die Lentz heet. Misschien zul je hem ontmoeten, Jebson kent hem, en trouwens, hij zal wel nieuwsgierig naar je zijn. Hij zal misschien zelfs proberen je van mij af te troggelen uit angst dat je je op zijn terrein indringt. Hij heeft in Spanje een sterke organisatie en het Palacehotel staat vrijwel geheel onder zijn controle. De Engelsen hebben grote invloed in het Ritz, hoewel hij ook daar geïnfiltrerd is. Je zult het in het Ritz wat rustiger hebben,' tipte Von Karsthoff me.

Ik wist dat Johnny in het Palace zou verblijven. Ik koos voor het Ritz. Dat zou me in beide hotels een observatiepost verschaffen. Hoe dan ook, ze lagen vlak bij elkaar, met vrijwel niets anders dan de tuin van het Prado ertussen.

'Wat voor soort man is Lentz?' vroeg ik Von Karsthoff. 'Hij is een vriend van Canaris, in de vijftig, efficiënt en een goed organisator. Maar hij is een tikkeltje pedant. Je zult misschien merken dat uiterlijk vertoon voor hem belangrijker is dan het doel.

Maar ik moet zeggen dat hij een eersteklas spionagenetwerk in Engeland heeft. In de Spaanse ambassade. Of hij heeft de stilzwijgende toestemming van de regering, óf hij werkt via de persattaché, dat weet ik niet precies.' Ik zette mijn oren wijd open. Dit kon een grote vangst voor M.I.5 betekenen. Later zou blijken dat Lentz in de maling werd genomen. Er bestond geen spionageorganisatie binnen de Spaanse ambassade. Die was uit de duim gezogen door een pientere freelance agent in Spanje die de Abwehr inlichtingen verkocht die hijzelf verzonnen had. Later ging hij voor de Engelsen werken onder de codenaam Garbo. Toen hij het werken via een ambassade noemde begon er plotseling een lichtje bij me te branden. Dat spelletje kon ik net zo goed spelen als Lentz. Me aan de woorden van Menzies houdend besloot ik op eigen initiatief te handelen. Mijn plan stond vast, en nu was het de juiste tijd om toe te slaan. Als ik eerst toestemming vroeg zou dat een fataal uitstel kunnen betekenen.

'Dat brengt me op een interessant idee,' zei ik tegen Von Karsthoff. 'Ik heb een paar vrienden aan de Joegoslavische ambassade in Londen, en de Joegoslavische ambassadeur in Madrid is een vriend van de familie. Ik zou het misschien voor elkaar kunnen krijgen de diplomatieke post van de ene plaats naar de andere te brengen, en met een beetje hulp van jouw kant . . .' 'Je hebt het maar voor het zeggen.'

Von Karsthoff sprong als een bok op de haverkist voordat hij zelfs maar wist wat ik nodig zou hebben.

'Zou je aan vervalsingen kunnen komen van de zegels van de Joegoslavische ambassades in Londen en Madrid? Twee van elk? Jij zou één stel hier kunnen houden en ik zou het andere mee kunnen nemen naar Londen. Als ik dan documenten of volumineus inlichtingenmateriaal over zou moeten brengen zou ik de zegels kunnen verbreken, mijn zaakjes in de koffer stoppen, en die opnieuw verzegelen. Aan de andere kant zou ik hetzelfde in omgekeerde volgorde kunnen doen.' Die stunt zou me bij de Duitsers in aanzien doen stijgen en me tegelijkertijd helpen materiaal voor de Engelsen over te brengen. 'Lentz heeft precies de geschikte man voor dat werkje. En het zal je bij Lentz in de gunst brengen als je hem erin betreft. Hij is een lichtgeraakt man. Maar ik kan

beter degene zijn die het hem vraagt, niet jij.' Hij wendde zich tot zijn verloofde. 'Elizabeth, een telegram naar Berlijn. We willen de afmetingen en de vorm weten van de zegels die door de Joegoslavische ambassades worden gebruikt.' Efficiënt tot in haar nieren als Elizabeth was, verliet ze onmiddellijk de kamer om het bericht te coderen.

'De stempels liggen voor je klaar tegen de tijd dat je uit Madrid terugkomt,' beloofde Von Karsthoff. 'Maar zeg me eens, welk excuus zul je je Joegoslavische vrienden opgeven voor je wens de diplomatieke post over te brengen?' Zoals gewoonlijk dacht hij overal aan.

'We hebben er allemaal voordeel van. Zij hebben een tekort aan koeriers, en ik heb vrij veel moeite visa voor Spanje en Portugal te verkrijgen.'

'Heel slim bedacht,' prees hij me.

'Wat Lentz betreft,' zei ik bezorgd. 'Ik zou niet graag verwickeld raken in interne jaloezietjes en intriges binnen de Abwehr. Kun je hem van mijn lijf houden? Ik wil niet dat hij het idee krijgt dat ik onder zijn jurisdictie val.'

'Dat kan Jebesen misschien beter dan ik. Hij kan tegen zijn vriend kolonel Oster zeggen dat je liever met Lissabon te maken hebt dan met Madrid. Maar zeg niet tegen Jebesen dat ik daar ook de voorkeur aan geef. Als Lentz dat ooit te horen krijgt zou hij er beslist een verkeerde uitleg aan geven.'

Von Karsthoff vertrouwde me vervolgens een uiterst geheime ontwikkeling toe die een van mijn belangrijkste primeurs zou blijken te zijn. 'Zeer binnenkort zullen we ons niets meer aan hoeven te trekken van diplomatieke postzendingen of andere toestanden. We zullen over een middel beschikken dat het verzenden van inlichtingen zal vergemakkelijken. In Berlijn wordt een manier ontwikkeld om een hele pagina te verkleinen tot een negatief ter grootte van een punt. Uitsluitend te lezen door een microscoop. Een microdot wordt het apparaat genoemd.'

'Een punt!' Ik liet merken dat ik onder de indruk was. 'Die zou zeker makkelijk te verbergen zijn.'

'Volkomen onzichtbaar, als je niet weet waar hij zit. Het is allemaal nog in het experimentele stadium, maar zodra het klaar is zal ik ervoor zorgen dat jij tot de eersten behoort die van deze nieuwe vinding kan profiteren.'

hoofdstuk 7

Tien dagen lang wachtte ik in Madrid op Johnny, of althans op een bericht van hem. Ik had mijn zaken afgedaan en bleef alleen om hem te ontmoeten. Lentz had geen contact met me opgenomen, wat me wel zo goed uitkwam. Ik had aangevoeld dat Von Karsthoff er de voorkeur aan gaf dat ik hem uit de weg bleef. Hij wilde niet dat Lentz op zijn terrein binnendrong.

Tenslotte ging mijn telefoon, en het was Johnny. Ik schoot mijn jasje aan en legde de paar honderd meter naar de bar van het Palacehotel in een voor de Spaanse hoofdstad onfatsoenlijke haast af. 'Het is jouw schuld dat ik te laat ben,' verontschuldigde Johnny zich. 'Je rapporten uit Londen waren te goed. Piecki was er zo mee in zijn sas dat hij me liet blijven terwijl hij alle bijzonderheden naploos. Hij heeft met name waardering voor de nauwgezetheid van je rapporten en de positieve manier waarop je je uitdrukt als je zeker bent van de feiten. En louter van de omvang was hij al onder de indruk. Het ziet eruit als het werk van tien man.' Of meer, zei ik tegen mezelf.

'Hier,' zei Johnny en gaf me een envelop. 'Een bonus, met de complimenten van Piecki.'

Ik stopte de envelop in mijn binnenzak zonder de moeite te nemen hem te openen. Er zat tienduizend dollar in.

'Het gaat jou niet om geld, is het wel, Dusko ?' Johnny keek me aan alsof hij mijn gedachten probeerde te raden.

'Probeer maar niet me door te lichten,' zei ik, niet op mijn gemak. 'Als je iets dwars zit, kom er dan mee voor de draad.' Johnny deed alsof hij mijn opmerking niet gehoord had en zei: 'Je bent doorgestoten naar de top, je bent nu bijna de belangrijkste agent die de Abwehr heeft. Müntzinger kreeg een pluim omdat hij je gerecruteerd heeft, en hij loopt rond als een trotse haan, alsof hij werkelijk degene is die je ontdekt heeft.'

'Goed, maar dat is niet watje dwarszit.' Ik kwam terug op wat ik eerder gezegd had, omdat ik wist dat Johnny boven jaloezietjes en onderlinge ruzies binnen de Abwehr stond.

'Inderdaad,' gaf Johnny toe en keek me opnieuw onderzoekend aan. 'Dusko, ik heb geen ouders, geen broers, alleen twee stiefzusters, oud genoeg om mijn

moeder te kunnen zijn. Ze zijn volledig van me vervreemd. Ik heb vriendinnen, zoveel dat ik niet meer weet wat ik ermee moet beginnen, maar niet één waar ik werkelijk om geef. Jij bent mijn beste vriend - dat zeg ik je zonder enig voorbehoud. Als je het wilt analyseren: je bent voor mij een surrogaat-broer, en ik wilde dat je een echte was.'

'Ik zal je door mijn vader laten adopteren,' grapte ik om Johnny van zijn geobsedeerde ernst te verlossen.

'Waar ik het over wilde hebben' - Johnny liet zich niet afleiden - 'is dat ik me, laten we zeggen, niet zo gerust voel dat ik je in dit spelletje heb betrokken. Het past helemaal bij je en je schijnt het leuk te vinden, maar,' zei hij terwijl hij een handvol pinda's van het schoteltje op de tafel nam, 'je kunt zó vernietigd worden.' Hij opende zijn hand en toonde me de verpulverde resten.

'Nou, laten we dan maar gaan eten voor het te laat is.' Ik maakte een eind aan zijn macabere gesprek. 'Je kent het laatste edict van de regering. Als ze de Spanjaarden de wet voor kunnen schrijven wordt de wereld sowieso onleefbaar.' 'Oké.' Johnny keek op zijn horloge. Het was bijna tien uur in de avond. 'De Madrilenen trekken zich niets aan van de avondklok, dus waarom zouden wij het doen?'

Om te proberen de Spanjaarden eerder naar bed - en dus vroeger op - te krijgen had de overheid de restaurants opgedragen hun deuren na tien uur voor nieuwe gasten gesloten te houden. Het was - vooral in de betere kringen - een Spaanse gewoonte om rond middernacht te dineren. Daardoor verschenen de topfiguren uit het zakenleven pas rond twaalf uur in de middag op kantoor. Maar een ingewortelde gewoonte kan men niet per decreet afschaffen. De Madrilenen kwamen een paar minuten voor tien bij de restaurants opdagen. Tot die tijd waren ze leeg. De plotselinge toevloed van gasten veroorzaakte de nodige vertraging in de bediening. Men nam eerst een drankje, en tegen de tijd dat het diner geserveerd werd was het middernacht en de traditie gehandhaafd. Het was niet eenvoudig in Madrid goed te eten te krijgen. Men kon alleen in de weinige luxe hotels en in een paar zwarte-marktrestaurants behoorlijk eten, maar daar was het dan ook uitstekend.

'Laten we naar Horcher gaan,' stelde Johnny voor, 'maar pas op je woorden. Het is eigendom van een Duitser en staat onder controle van de Abwehr. Op bijna iedere tafel staat een verborgen microfoon. In de bloemenvaas.'

Horcher lag op maar een paar minuten lopen van het Palace. Ik denk dat de straten in die luxewijk zo schoon waren omdat het volk zo arm was dat het alle

vuil verwijderde. Een weggegooide sigarettepeuk lag niet lang in de goot. Horcher had glanzend gesteven linnen tafelkleden, gepoetst zilver en kaarslicht. We bestelden wat te drinken en bereidden ons voor op een comfortabele periode van afwachting. Met de verborgen microfoons in mijn gedachten herhaalde ik het relaas dat ik ten behoeve van Von Karsthoff uit mijn hoofd had geleerd en gaf Johnny een zeer sombere beschrijving van de toestanden in Engeland. Ik bedacht dat als de Duitsers wisten wie de spreker was, dat mijn positie bij hen nog zou versterken. Als ze dachten dat mijn verhaal uit een andere bron voortkwam zou het misschien nuttig zijn om mijn rapport te bevestigen. Johnny begreep niet wat voor spelletje ik speelde en keek oprecht bezorgd. Ik herstelde het misverstand met een knipoogje en een blik op de vaas op ons tafeltje. Daarna speelde hij het spel met veel plezier mee. We lardeerden ons gesprek met pikante bijzonderheden over meisjes en andere dingen waar je niet over zou spreken als je wist dat je afgeluisterd werd.

Op de terugweg naar onze respectieve hotels, in de beslotenheid van het Pradopark, waarschuwde Johnny me dat ik in mijn kamer of waar dan ook in Madrid voorzichtig met mijn woorden moest zijn. Lentz - Papa Lentz, zoals hij werd genoemd, in werkelijkheid heette hij Wilhelm Leisner - beschikte over een uitgebreide staf. De Duitse ambassade zorgde voor diplomatieke onschendbaarheid voor ongeveer honderdtwintig agenten van de Abwehr, terwijl er nog ongeveer vierhonderd over de stad waren verspreid bij verschillende schertsfirma's. Onder hen bevond zich een neef van admiraal Canaris. Johnny gaf me ook de naam van een man van heel ander kaliber, iemand die vertrouwd kon worden. 'Als je ooit in moeilijkheden komt, neem dan contact met hem op via de ambassade,' zei hij. 'Hij kan me zonder tussenkomst van wie dan ook een boodschap overbrengen.' Het was laat geworden. We hadden nog heel wat te bespreken en geen gelegenheid om het te doen. Ik stelde voor de volgende dag een auto te nemen en naar Toledo te rijden. 'Een prachtige rit, een prachtige stad vol El Greco's, en geen microfoons.' 'Ik zorg voor de wagen,' bood Johnny aan. 'Ik kom je om tien uur afhalen.'

We gleden over de smalle bergweg naar Toledo in een magnifiek monster van een Hispano Suiza sportwagen uit de twintiger jaren die Johnny van een Spaanse vriend geleend had. Ditmaal geen remmingen, noch door microfoons, noch door moeilijkheden met de motor. Terwijl Johnny tijdens de rit door de stad met de versnellingen worstelde zat ik me te beklagen dat ik niet rechtuit met hem kon spreken. Om de taak die Stewart Menzies me had opgedragen uit te voeren, moest ik proberen hem vanuit alle streken van het kompas te benaderen. Ik merkte op dat een aantal officieren van de Abwehr die ik had leren kennen geen

Nazi's waren. Een zeker aantal leek zeer beslist anti-Nazi, zoals Johnny zelf. 'Hm,' zei Johnny, terwijl hij aan het grote houten stuurwiel wrong om een paard en wagen te passeren.

'En dan zijn er ook nog mensen als Schacht,' zei ik, 'en generaal Von Blomberg. Voor zover ik begrepen heb zijn ze allebei uit de gratie.' De voormalige opperbevelhebber van het leger was door Hitler ontslagen als gevolg van een opgeklopte aanklacht wegens immoreel gedrag. Hij zou met een hoer zijn getrouwd. Op het moment dat hij dat deed was het voor de hele Nazi-hiërarchie geen beletsel om naar de bruiloft te komen, maar later werd hij aan de kant gezet omdat hij probeerde Hitlers voornemen om de gewapende strijdkrachten tegen Oostenrijk en Tsjechoslowakije in te zetten te dwarsbomen.

'Er moeten toch een heleboel invloedrijke lieden zijn die inzien dat Hitler krankzinnig is, die zijn macht zouden willen beknotten en een eind aan deze oorlog maken. Ze zouden naar mijn mening met Engeland kunnen onderhandelen - laten we zeggen via de Abwehr. Met de bewegingsvrijheid die de Abwehr heeft zou ze het ideale instrument kunnen zijn.' Johnny wierp me een snelle blik toe om me duidelijk te maken dat hij naar me luisterde. 'Wat denk jij,' vroeg ik, 'zou zo iets mogelijk zijn?'

Hij concentreerde zich en gaf geen onmiddellijk antwoord. Hij gooide zijn hoofd achterover en keek meer naar de lucht dan naar de weg. Na een minuut van spanning kwam zijn antwoord.

'Dat is een verschrikkelijk ambitieus en naïef idee, waar we overigens op onze knieën om zouden moeten smeken dat het waarheid werd. Mijn antwoord is een categorisch nee. Een 'nee' dat even recht overeind staat als deze bergen. Hitler ondervindt in Duitsland geen tegenstand. Die is verdelgd of teruggebracht tot volledige machteloosheid. De Duitse jeugd is van de wieg af grootgebracht met het geloof in Hitler, het is ze met de paplepel ingegeven. Om een geslaagde revolutie of staatsgreep op touw te zetten moet je het volk mee hebben. En zelfs dat is niet genoeg. Je hebt ook het leger nodig, of je moet tenminste verzekerd zijn dat de strijdkrachten zich neutraal zullen opstellen. Hitlers tegenstanders zijn mensen zoals ik, salonopponenten. We praten over Hitler onder een borrel of een kopje thee. En zelfs een groot deel van die klik - de salonoppositie - heeft een tik meegekregen. Ze vinden dingen om het goed te praten, hebben toch wel iets goeds over het nationaal-socialisme te zeggen. Bovendien hebben ze geen enkel onderling verband. Ze variëren van royalisten tot links getinte figuren. Ze kennen geen enkele vorm van organisatie en doen niets dan praten . . . en dan nog heel voorzichtig.'

Johnny maakte een handgebaar alsof hij het hele zaakje terzijde schoof. 'Dusko,' vroeg hij me, 'kun je me één voorbeeld uit de geschiedenis noemen waarbij

legermaarschalken of generaals revolteerden toen ze nog aan de winnende kant stonden? Zolang ze nog toejuichingen, glorie en krijgsbuit kregen? De meesten van hen houden van Hitler, en degenen die dat niet doen bewonderen hem. Vergeet niet dat zij alle plannen voor deze oorlog gemaakt hebben en die voor Hitler willen winnen.'

We hadden de rivier en het ravijn voor Toledo bereikt. Johnny stuurde de Hispano in de berm van de weg en stopte.

'Een prachtig uitzicht,' zei hij en zette de motor af. Maar er was meer dan de bolwerken van Toledo die hij aan een beschouwing wilde onderwerpen.

'Jouw idee is van een krankzinnig idealisme,' zei hij en keek me recht aan, 'of wiens idee het ook mag zijn,' voegde hij er spits aan toe. 'Het is volslagen absurd, maar zo verlokkelijk dat ik het niet meer uit mijn gedachten zal kunnen zetten. Het is waard om voor te leven of voor te sterven.'

Hij deed een lange haal aan zijn sigaret en blies de rook met kracht uit, alsof hij zo juist een nieuw idee het leven had geschonken. 'Niemand kan ooit beweren dat het Duitse volk de Nazi-doctrine vrijwillig heeft aanvaard. Als het dat gedaan had zouden er geen Gestapo, geen SS en geen SD zijn geweest.

De Nazi's namen de hele actieve oppositie 'in Schutzhaft', zoals ze het noemden - met andere woorden, ze vermoordden ze. De rest, de passieve oppositie, leeft onder de terreur van vervolging, marteling en concentratiekampen. Op dit moment is het tijdverspilling om over een verandering te praten. Maar als de een of andere onvoorziene gebeurtenis of keer in de krijgskansen het mogelijk zou maken, dan betekende dat nog niets als er geen brug zou zijn die over de rivier geslagen kon worden. En ik ben het met je eens, er bestaat geen betere brug of beter hanteerbaar instrument dan de Abwehr. Als je de Abwehr wilt gebruiken moet je weten wie wie is en wie wat denkt. Ik zal mijn oor te luisteren leggen en als we elkaar de volgende keer ontmoeten zal ik je laten weten wat er te weten valt. En daarna, als mij iets mocht overkomen, kun je mijn bevindingen doorgeven aan iemand anders die het onmogelijke najaagt.' Ik voelde me tegelijkertijd bedroefd en opstandig. Mijn eed van geheimhouding - die Johnny naar mijn mening zonder meer aangevoeld had - belette me hem te zeggen dat er nog iemand was die het onmogelijke najoeg, een man van kolossaal formaat, Sir Stewart Menzies, die gereed stond hem de hand toe te steken.

hoofdstuk 8

Mijn eerste openlijke conflict met de Duitse contraspionage vond plaats toen ik in Lissabon terugkwam. Ik merkte dat een lange magere man met uitgesproken flaporen die hem bijna op een konijn deden lijken opdaagde waar ik ook ging, in het Casino, in de lobby van het Palacio, in de trein van Estoril naar Lissabon. Zijn voorkomen was zo opvallend dat het moeilijk aan te nemen was dat hij was aangewezen om mij te schaduwen, maar ik besloot hem in elk geval op de proef te stellen.

Ik liep van het Palacio naar het station en kocht een kaartje naar Lissabon. De flapoor, waarvan ik gezworen zou hebben dat hij me niet gevolgd had, dook op het perron op als een konijn uit een hoge hoed. Als gevolg van de een of andere onberedeneerbare associatie doopte ik hem Oom Oscar. De trein kwam binnenrijden. Ik stapte in en koos een zitplaats bij de deur. Oom Oscar ging aan de andere kant van het rijtuig zitten en verborg zich zoals gewoonlijk achter een Portugese krant. Vlak voor de trein vertrok haalde ik het oudste trucje van het vak uit. Ik sprong de trein uit. Het viel Oom Oscar niet makkelijk zich tussen de mensen door een weg te banen, maar hij volgde me. Daarna draaide ik de procedure om en stormde de trein weer binnen waarbij ik bijna tegen hem opvloog. Hij was snel ter been en zag kans ook weer binnen te komen. Punt nummer één was vastgesteld. Het was geen toeval. Hij schaduwde me wel degelijk. Ik maakte me niet erg bezorgd, want ik had in die dagen geen afspraak met de Engelsen. Maar ik wilde weten wie er achter de schermen aan zijn touwtjes trok. De volgende avond had ik een afspraak met Von Karsthoff. Mijn schaduw zat in de lobby zijn krant te lezen toen ik van mijn suite naar beneden kwam. Ik verliet het hotel door de achteruitgang en rende rond het gebouw naar de hoofdingang aan de kant van het park. Oom Oscar was niet meer in de lobby. Ik ging te voet verder naar mijn ontmoetingsplaats op de weg naar Lissabon. Ik liep snel en haalde al gauw mijn lange magere schaduw in. Hij liep langzaam en probeerde me in de duisternis voor zich te ontdekken. Aangezien hij kennelijk mijn ontmoetingsplaats kende bestond er weinig twijfel aan dat hij in dienst van Abwehr III stond. Kolonel Jarvis wist ook waar ik werd opgepikt, maar ik dacht niet dat hij me zou laten volgen, en zeker niet door zo'n onhandige vent.

Ik gaf Oom Oscar de ruimte op de weg naar Lissabon en liep het hele eind naar Von Karsthoff's villa. Ik liep de tuin van een buurman in, hees me over een hoge stenen muur en belde aan de achterdeur. Als antwoord hoorde ik het klikken van

hoge hakken in het huis. 'Elziabeth,' zei ik op halfluide toon, 'draai het buitenlicht niet aan!' 'Wat is er met jou gebeurd?' zei ze toen ze de deur had geopend en mijn bestofte kostuum zag. Ze borstelde me af terwijl ik haar mijn avontuur met Oom Oscar vertelde. Elizabeth was uitgereden om me op te halen, omdat Von Karsthoff nog niet thuis was. Toen ik niet op kwam dagen had ze daaruit opgemaakt dat ik verhinderd was en was weer naar huis gegaan. Ze wist niets van Oom Oscar af en had evenmin op onze ontmoetingsplaats iets van hem gezien. 'Als hij één van onze mensen is ken ik hem in elk geval niet,' hield Von Karsthoff bij zijn terugkomst eveneens vol, 'maar ik zal naar hem informeren.' Mijn afspraak met Von Karsthoff was belangrijk. Het commentaar uit Berlijn op mijn rapporten was binnengekomen. Ze wilden nog meer details. We werkten tot na middernacht, waarbij mijn vindingrijkheid zwaar op de proef werd gesteld. Toen we klaar waren reikte Von Karsthoff mij de gouden medaille uit. 'Admiraal Canaris heeft een zeer hoge dunk van je werk,' zei hij. 'Hij wil dat we bijzondere zorg aan je besteden.'

'Dat lijkt me op dit moment nogal overbodig, vind je ook niet?' blufte ik. 'Als Oom Oscar niet een van jouw mensen is moet hij aan de Engelse kant staan. Ik geloof dat ik nutteloos ben geworden.' 'Laten we niet te snel conclusies trekken.' Mijn chef-spion trok zich van de kwestie verdacht weinig aan. 'Geef me een paar dagen de tijd.' Oom Oscar moet een paar dagen vakantie hebben genomen. Hij schaduwde me in elk geval niet. Ik controleerde het steeds opnieuw omdat ik een afspraak met kolonel Jarvis had.

'Geen man van ons,' bevestigde Jarvis, en voegde er somber aan toe: 'Nu moeten we nog voorzichtiger zijn. De Duitsers kunnen wel van waakhond gewisseld hebben.'

Toen ik Von Karsthoff die avond zag leek hij niet verbaasd dat ik Oom Oscar al een paar dagen niet gezien had, maar hij onthield zich van commentaar. Hij was niet bang dat Oom Oscar van de Engelse kant was, want hij gaf me een nieuwe vragenlijst die ik uit mijn hoofd moest leren voor mijn volgende reis naar Engeland.

De volgende avond dook Oom Oscar in de nachtclub van het Casino weer op. Ik kreeg zijn vertrouwde hoofd aan het andere eind van de zaal in de gaten terwijl ik me over de dansvloer bewoog met Margot, een Frans vriendinnetje. Ik ergerde me wild. Mijn afspraakje had er veelbelovend uit gezien. Margot klemde zich aan me vast als aan een heetwaterkruik in een koud bed, dus ik was vol vertrouwen op de afloop van de avond, maar had visioenen van Oom Oscar op de drempel. Margot had tot deze avond het keurige jonge meisje gespeeld, zodat ik aannam dat ze niet op een voyeur gesteld zou zijn. Niet wetend wat te doen liet ik me inspireren tot een twijfelachtige vorm van humor en naam wraak op

een zielig aangeschoten juffertje dat ons de hele avond al verveeld had. Ze maakte deel uit van het gezelschap aan het tafeltje van de correspondent in Lissabon van de Londense *Daily Mail*. Ze koesterde de illusie dat ze kon zingen en had de hele avond onze trommelvliezen geweld aangedaan door bij de jazzband in de microfoon te kwelen.

Toen de kelner een nieuwe fles champagne voor ons opende nam ik de kurk, legde die op zijn zilveren dienblad en zei hem die aan de zangeres te overhandigen, met mijn complimenten. Hij nam het letterlijk op en bood ze haar bij de microfoon ten overstaan van het voltallige publiek aan.

Het meisje hield op met zingen maar gebruikte de kurk niet voor het gesuggereerde doel. Ze keek in onze richting en ging tot de aanval over. Waarschijnlijk omdat ze de verkeerde voorhad pakte ze Margots glas op met de kennelijke bedoeling het haar met inhoud en al in het gezicht te slingeren. Nog net op tijd greep ik haar arm. Het glas viel uit haar hand en ik dacht dat ze afgebluft was. Ik draaide haar in de richting van haar tafeltje en stuurde haar met een tik voor haar billen op weg, terwijl ik zei: 'Wees nou maar een zoet meisje.' Het incident trok natuurlijk ieders aandacht. De verslaggever van de *Daily Mail* verhief zich dramatisch van zijn tafeltje en kwam onze kant op. Ik zag dat hij een arm in het gips had. 'U hebt een gast van mij beledigd,' sprak hij plechtig. 'Het spijt me, het was een domme grap,' gaf ik toe. 'Wilt u de jongedame mijn excuses aanbieden?'

Maar hij wilde geen excuses accepteren en wilde me met zijn goede arm een oplawaai verkopen die je tien minuten van te voren kon zien aankomen. Mijn reflexen werkten onmiddellijk. Ik dook en antwoordde met een korte directe op zijn kaak. De dansvloer was glimmend gepolijst. Hij gleed hem op zijn achterwerk bijna helemaal af. Van zijn tafeltje stonden nu meer mensen op en alle voorwaarden waren aanwezig om een stevige kroegherrie te doen ontstaan. In de binnenzak van mijn smokingjasje had ik een verzegelde envelop met de Duitse vragenlijst en een paar notities van namen en inlichtingen die ik aan de Engelsen moest doorgeven. Ik stopte de envelop snel in Margots tasje dat op de tafel lag.

'Rennen!' zei ik tegen haar. 'Er zitten een hoop geld en cheques in. Wacht op me in de lobby van het hotel.'

Margot was bang. Ze wilde niet in een schandaal verwickeld raken en ik hoefde het haar dus geen twee keer te zeggen.

De delegatie van het tafeltje van de man van de *Daily Mail* kwam op me af, aangevoerd door een gedrongen, gespierd uitzienende vent. 'Ben jij soms een Nazi of zo iets?' zei hij agressief met een nasaal Amerikaans accent.

'Hoezo ?'

'Omdat het verdomd laf is een man met een gebroken arm te slaan.' 'Als je een gebroken arm hebt moet je niet beginnen te vechten,' antwoordde ik, naar ik dacht tamelijk logisch.

Maar het was geen moment voor logica. De gezette man stond moed te verzamelen om me aan te vallen, en uit mijn ooghoek zag ik dat Oom Oscar naar de uitgang liep, Margot achterna. Hij moest gezien hebben dat ik de envelop in haar tasje stopte.

De gezette man begon op me af te komen. Er stond een tafel tussen ons in en die duwde ik in zijn middenrif. Hij sloeg er dubbel over heen. De croonster sprong me op de rug en probeerde mijn ogen uit te klauwen. Ik moest haar over mijn hoofd slingeren en gelukkig knalde ze tegen de vent aan die net op het punt stond me aan te vallen. Ze bracht hem uit zijn evenwicht wat me de gelegenheid gaf mijn linkervuist nauwkeurig op de zijkant van zijn kaak te plaatsen. Voor alle zekerheid gaf ik hem nog een klap terwijl hij neerging. Dat gaf me de tijd het op een lopen te zetten. De andere gasten van de man van de Daily Mail vergenoegden zich met boegeroep en kreten van 'lafaard, blij hier en vecht'. Ik kwam de deur uitrennen en hoorde Margot van de andere kant van het park - een afstand van ongeveer zestig meter - gillen. Ik sprintte naar het hotel en zag twee worstelende figuren op de grond. Terwijl ik naderbij kwam zag ik dat Oom Oscar haar haar tasje probeerde te ontrukken. Het ging open en de inhoud verspreidde zich over de grond. Oom Oscar greep mijn lange witte envelop en krabbelde overeind, terwijl ik nog enige meters van hem af was. Ik trapte hem in zijn gezicht. Oom Oscar ging weer neer, bewusteloos, terwijl hij bloed en tanden uitbraakte maar de envelop nog steeds vasthield. Terwijl ik die van hem afnam kwam George Black aanrennen. Black was nauwelijks een meter zestig en had een revolver die bijna net zo groot was als hijzelf.

Hij boog zich voorover om Oom Oscar te bekijken.

'Hij is niet dood,' verklaarde hij koeltjes terwijl hij de revolver tussen zijn broekriem stak. Ik klaar dit zootje verder wel, Popov. Neem madame Broche mee naar haar kamer en blijf daar. Als de politie komt zal ik ze zeggen dat je in een taxi bent gesprongen en naar Lissabon gereden. Ga niet weg uit madame Broches kamer voordat je mij gebeld hebt.' Het was twaalf uur 's middags voordat ik hem belde.

'Je kunt er nu wel uitkomen,' zei Black. 'Je mannetje ligt in het ziekenhuis, maar de politie weet niet dat jij hem daarheen hebt gestuurd. Ik heb ze verteld dat hij door twee boeven is aangevallen. Hij is een paar tanden kwijt en zijn neus . . . nou ja, de rest van zijn leven zal hij wel snuiven als een bulldog.'

Het nieuws gaf me een opgewekt gevoel. Ik had mijn eerste Nazi-bloed doen

vloeien. 'Bedankt,' zei ik tegen Black, 'voor alles,' denkend aan het zeer comfortabele bed waarin hij me geholpen had. Een paar avonden later was de chef van Abwehr III, Herr Kramer, aanwezig bij mijn gesprek met Von Karsthoff. Ik neem aan dat Von Karsthoff hem had ontboden.

Hij leek een beetje in de verdediging toen Von Karsthoff verklaarde niet geweten te hebben dat Kramer me had laten schaduwen voordat ik erover geklaagd had.

'Ik heb Herr Kramer gezegd dat hij je niet meer moet laten volgen, maar misschien heeft hij ook orders van admiraal Canaris om goed op je te passen,' zei Von Karsthoff sarcastisch. 'Oom Oscar, zo is me gezegd, was er uitsluitend om je te beschermen. Hij moest opletten of de Engelsen je niet volgden. Je kunt met een gerust hart naar Londen vertrekken. Niemand heeft je gevolgd. Hetzelfde geldt voor Madrid. Ik heb juist een telegram ontvangen waarin bevestigd wordt dat je ook daar niet geschaduwd bent.' Door de Engelsen bedoel je, dacht ik. De Abwehrman in Madrid verstond zijn vak blijkbaar beter dan Oom Oscar.

'Als hij er alleen was om mij te beschermen, waarom ging hij het meisje dan achterna?' wierp ik tegen. 'En waarom probeerde hij de envelop te bemachtigen?'

Kramer grijnsde zelfvoldaan. 'Mijn waarde Popov, hij verdacht het meisje ervan voor de Gaullisten te werken. En misschien doet ze dat ook wel. Hij was bang dat ze de envelop zou openen. Hebt u daar nooit aan gedacht? Bent u er zo zeker van dat u haar volkomen kunt vertrouwen?'

In elk geval meer dan ik een anonieme schaduw kan vertrouwen. Ik had ervan op de hoogte gesteld moeten worden dat ik beschermd werd,' beschuldigde ik hem. Kramer haalde zijn schouders op en nam afscheid. 'Ik geloof dat we een borrel nodig hebben,' zuchtte Von Karsthoff toen de deur achter de man van de contraspionage dichtgevallen was. Hij schonk me een glas cognac in, schudde spijtig zijn hoofd en zei: 'Duitsers kunnen nogal onhandig zijn, vind je ook niet, Dusko? Ik kom uit Triest, weet je,' legde hij uit. 'Ik heb een Fenicische achtergrond, net als jij. Daardoor zijn wij wat spitsvondiger, hebben we meer psychologisch inzicht. Duitsers zijn blunderaars. Zelfs als ze het goede doen, doen ze het vaak op de verkeerde manier. Jouw botsing met Oom Oscar is maar een klein voorbeeld. Weet je wat er met de hertog van Windsor gebeurd is?'

Ik schudde ontkennend mijn hoofd in antwoord op zijn vraag, en hij gaf me zijn versie van de Duitse poging om de hertog van Windsor te ontvoeren.

'Toen de hertog na de val van Frankrijk in Spanje kwam,' vertelde Von Karsthoff, 'zei hij tegen een paar Spaanse vrienden dat hij niet naar Engeland zou terugkeren, tenzij hem een zeer hoge positie zou worden aangeboden en de hertogin als lid van de koninklijke familie zou worden erkend. Hij zei ook dat,

als hij op de troon zou hebben gezeten, hij voorkomen zou hebben dat Engeland aan de oorlog tegen Duitsland ging deelnemen.

Hitler had grote belangstelling voor dat verhaal en stelde voor dat de hertog in Spanje bij de hand zou blijven. Hij kreeg Windsors vriend, Juan Baigbeder y Aienza, de Spaanse minister van buitenlandse zaken, zover dat deze hem benaderde om hem te overtuigen dat Duitsland vrede met Engeland wenste, maar dat de klik rond Churchill in de weg stond. Hitler wilde dat de hertog zich gereed hield om op het geschikte moment mee te werken om tenslotte opnieuw de troon te bestijgen. Natuurlijk zou de hertogin dan koningin worden. Voor de tussentijd wilde Hitler hem vijftig miljoen Zwitserse franken aanbieden - in Zwitserland te deponeren - zodat de hertog het leven kon leiden dat een koning toekomt.'

'Hoe zou hij ooit opnieuw koning kunnen worden?' onderbrak ik hem. 'Volgens de wet op de troonsopvolging is dat onmogelijk. Niet nadat hij eenmaal afstand had gedaan.'

Von Karsthoff strafte mijn naïviteit met een lachje af. 'Dat is wat de hertog ook antwoordde. Maar als wereldrijken uiteenvallen, Dusko, denk je dan heus dat een kleine inbreuk op de wet er zo heel erg veel toe doet?'

'Natuurlijk,' stemde ik snel met hem in. 'Ik begin al als een Engelsman te denken.'

'Baigbeders gesprekken met de hertog verliepen heel gunstig,' vervolgde Von Karsthoff. 'Maar midden in de onderhandelingen kwam de hertog naar Portugal en kreeg van Churchill de strikte opdracht naar de Bahama's te vertrekken om daar de functie van gouverneur-generaal op zich te nemen. Maar zelfs toen zouden we er waarschijnlijk in zijn geslaagd hem in Spanje of Portugal te houden als Berlijn zijn zware geschut niet in stelling had gebracht. Walter Schellenberg van Abwehr II kwam hier met wilde plannen om de hertog te ontvoeren en hem bang te maken met het verhaal dat de Engelse geheime dienst hem wilde vermoorden.'

'Schellenberg,' kwam ik tussenbeide. 'De naam komt me bekend voor, maar ik kan hem niet precies plaatsen.'

'Schellenberg is een van mijn chefs, een rijzende ster in Berlijn, een specialist in sabotage en dergelijke subtiele zaken. Je hebt waarschijnlijk wel eens iets over hem gelezen in verband met het incident bij Venlo.'

Ik kon het me nu weer tot in bijzonderheden herinneren. De Gestapo lokte een majoor Stevens en een kapitein Paine naar een kleine stad aan de Nederlandse grens onder het voorwendsel dat ze daar een Duitse generaal en een groep anti-Nazi's zouden ontmoeten die vrede wilden sluiten.

Schellenberg nam de twee Engelsen gevangen en beweerde veel belangrijke

inlichtingen van hen verkregen te hebben. 'Toen Schellenberg zich ermee begon te bemoeien,' verklaarde Von Karsthoff, 'ging alles fout. En wat meer is, we hadden tegen die tijd zelfs vorderingen gemaakt. We waren in onderhandeling met Primo de Rivera, eveneens een vriend van Windsor, en met de bankier uit Lissabon Spirito Santo, die hier zijn gastheer was. Schellenberg maakte de hertog zo bang dat hij ervan overtuigd raakte dat de geheime dienst hem zou vermoorden als hij niet naar de Bahama's vertrok. Schellenberg haalde allerlei grappen uit, zoals schoten die op de ramen van de slaapkamer van de hertog werden afgevuurd en het zenden van bloemen met anonieme boodschappen waarin hij ervoor gewaarschuwd werd niet naar de Bahama's te gaan. Het resultaat van die stomiteiten was dat de hertog zei: 'De heren worden bedankt,' beloofde contact te zullen houden en als een haas naar Nassau verdween. Maar zelfs terwijl hij al onderweg was gaf Schellenberg het niet op. Hij stuurde een boodschap dat er een bom aan boord van het schip was geplaatst. Het vertrek werd er een paar uur door uitgesteld.'

Ik had geen enkele mogelijkheid om te beoordelen of het verhaal al dan niet juist was, maar het was interessant genoeg om door te geven, al was het maar als illustratie van het schisma binnen de Duitse geheime dienst.

Als voorbereiding tot mijn hernieuwde bezoek aan Engeland ondervroeg Von Karsthoff me weer als een schooljongen over de vragenlijst die Oom Oscar bijna gestolen had en over de nieuwe adressen en codes die hij me gegeven had.

Gelukkig kende ik ze van buiten als het Onze Vader.

Toen ik me beklagde dat de vragenlijst zo uitgebreid was - 'Straks willen jullie ook nog weten wat Churchill aan het diner heeft gegeten,' zei ik - raadde Von Karsthoff me aan me te concentreren op het belangrijkste en makkelijkst te verkrijgen materiaal. Berlijn was onder de indruk van de kwaliteit van mijn werk, en hij adviseerde me niet te veel achter details aan te jagen. 'En in elk geval,' suggereerde hij, 'bestaat de mogelijkheid dat sommige van je contactpersonen - die uitstekend zijn - genegen zijn onafhankelijk voor ons te gaan werken. Dat zou je een hoop werk uit handen nemen. Hoor ze maar eens uit. Als je tot de conclusie komt dat je absoluut zeker van ze bent kun je ze hun eigen gang laten gaan.'

Ik liet me tenslotte overtuigen. Dat was precies wat Masterman en Tar wilden.

hoofdstuk 9

De bom maakte het huilende geluid van het exemplaar waar je naam op geschreven staat. Een oorverdovende explosie deed Albany House op zijn grondvesten schudden. Ik verwachtte het op ons in elkaar te zien storten, maar het was een misser, al scheelde het niet veel. Susan Barton werd van haar stoel gegooid. De ruiten werden naar binnen geblazen waarbij de rondvliegende glasscherven ons net niet raakten. Matthews kwam overeind, spuugde een mondvol fijn stof en kalk dat ons allemaal bedekte uit en liet ons kennis maken met Schotse verwensingen en blasfemieën. Nadat hij zijn keel had geschraapt en zijn gemoed gelucht en we Susan weer op de been hadden geholpen, die van haar ongemotoriseerde vlucht geen kwalijke gevolgen had overgehouden, betoonde hij mij zijn medeleven.

'Arme Dusko,' zei hij. 'Dit zou wel een verdomd triest eind voor je geweest zijn. De ironie van het lot! Na het slangenest op het vasteland in en uit te zijn gekropen zou je het hier in Londen voor je kiezen krijgen!' 'Ach, verdomme, romantiseer niet zo!' protesteerde ik oprecht. 'Ik schaam me bijna dat ik de oorlog op zo'n comfortabele manier in neutrale landen doorbreng. En als ik in Engeland terugkom geniet ik ervan door vrienden omringd te zijn. Waar ik niet tegen kan zijn die vervloekte rapporten waar we nu mee bezig zijn. Het is altijd hetzelfde. Tien of twaalf uur per dag, meer dan een week lang, dicteren, vragen beantwoorden. Ik lijk wel een kantoorhengst in plaats van een spion. En om de ene ellende op de andere te stapelen geven ze me ook nog Susan als secretaresse,' plaagde ik haar. 'De grote ongenaakbare.' Onze min of meer spottende reactie op het bombardement was eigenlijk typerend voor de instelling die ik in deze tijd in Londen meemaakte. Sinds februari waren de luchtaanvallen op de Britse hoofdstad afgenomen. Dat was voor een deel te danken aan het slechte weer, maar de voornaamste reden was dat luchtmaarschalk Goering besloten had zijn strategie en tactiek voor de derde maal te wijzigen. In het begin - in de nazomer van 1940 - concentreerde de Luftwaffe zich op het bombarderen van vliegvelden, met de bedoeling de Britse luchtmacht uit te schakelen. Daar was ze bijna in geslaagd. Veel bases voor jachtvliegtuigen werden geheel of gedeeltelijk vernietigd. Maar de Duitsers zetten niet lang genoeg door. In plaats daarvan beloofde Goering Hitler dat hij Londen en de andere grote Engelse steden met de grond gelijk zou maken. Het doel was de geestkracht van het volk te breken. Dit stelde de RAF in staat weer overeind te krabbelen, waardoor ze de Slag om Engeland gehavend

maar onverslagen overleefde.

Nu begon Goering de steden met rust te laten en de havens te bombarderen.

Deze nieuwe tactiek duidde erop dat de Duitsers zich op een lange oorlog voorbereidden. Goering was erop uit Engeland uit te hongeren. De vragenlijst die ik had meegebracht duidde ook op die veranderde instelling. De Duitsers dachten niet meer aan een invasie. Ze vroegen geen nadere inlichtingen over land- en kustverdediging of troepenconcentraties in het zuidoosten. Nu wilden ze alles weten over konvoeien, vliegtuigfabricage, de bouw van tankers en vrachtschepen, en de uitwerking van de onderzeebootblokkade. Nu de angst voor een invasie geweken was steeg het Britse moreel, hoewel de U-bootoorlog grote zorgen baarde. De U-boten brachten meer vrachtschepen tot zinken dan er gebouwd konden worden.

En de zee was Englands levensader. Over de zee werden de vitale goederen uit het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten aangevoerd. Psychologisch gezien werden de Britten zwaarder getroffen door het verlies van een slagschip of een onbelangrijk marinetreffen dan door de val van Frankrijk of het debacle van Duinkerken.

Tijdens dit verblijf in Engeland installeerde ik Gerda en Dickie als dubbelagenten. Ze verschilden van de andere agenten die onder controle van het XX Comité stonden doordat wij ze zelf hadden gekozen en ze niet 'omgeturnd' waren. Ze kregen respectievelijk de codenamen Gelatine en Ballon. Omdat het strookte met het feit dat haar vader lid was van de N.S.D.A.P. deed Gerda het werk zogenaamd uit vaderlandslievende beweegredenen. Ze specialiseerde zich in het gebruiken van haar sociale contacten om politiek nieuws en geheimen en inlichtingen over nieuwe legercommandanten, benoemingen etcetera te verzamelen. Ze kreeg alleen nu en dan een bonus, plus een onkostenvergoeding. Vaderlandsliefde is geen winstgevend bedrijf. Dicky voer er als huurling heel wat beter bij. Als een uit de dienst gegooide officier die bekend stond om zijn dure levensstijl hield Ballon zijn reputatie hoog door voortdurend meer geld van de Abwehr te vragen. Hij kreeg het omdat zijn inlichtingen juist waren en regelmatig binnenkwamen.

Aangezien ik nu een team met twee subagenten runde vond de Britse geheime dienst het juist me een nieuwe codenaam te geven: Tricycle (Driewieler).

Vermoedelijk vonden ze dat een mooie typering. Volgens een ongeschreven wet dienen mannelijke en vrouwelijke agenten niet intiem met elkaar om te gaan, opdat in kritieke situaties de emoties geen rol spelen. Toen Gerda Gelatine werd zei ze midden in een omhelzing half ernstig tegen me: 'Ik geloof dat we hier beter mee op kunnen houden.'

'Hm, nee,' mompelde ik, 'we moeten het wel doen. Het hoort bij de manier

waarop we de Duitsers bedonderen.'

Gewetensvol bleven we de regels overtreden. Gelatine en Ballon deden onderling hetzelfde. Ze waren zogenaamd niet van eikaars bestaan op de hoogte, waardoor het risico verminderd werd als één van beiden gepakt zou worden. Berlijn gaf me een pluimpje omdat ik mijn agenten zo goed gescheiden wist te houden.

Door de rekrutering van mijn twee nieuwe agenten steeg mijn ster in de kringen van de Abwehr zo mogelijk nog hoger. In de paar maanden dat ik mijn werk gedaan had was ik al stevig ingeburgerd, en de Tirpitzufer prees me als hun belangrijkste en meest succesvolle agent in Engeland. Nu steeg mijn prestige nog meer en daarmee dat van Von Karsthoff als mijn chef-spion. Materieel voer hij er waarschijnlijk ook wel bij. Ook werd ik het troetelkind van de Pau de Bandeira, zoals het kantoor van de Abwehr in Lissabon werd genoemd, volgens de gewoonte deze bureaus de naam van de straat te geven waar ze gevestigd waren. Mijn uitgaven beliepen ettelijke duizenden dollars per maand, en ik werd nooit gevraagd om ook maar over één cent verantwoording af te leggen. Het uitbetalen van spionnen op vijandelijk gebied is een van de grote problemen van alle inlichtingendiensten. Op de een of andere manier moet er voor geld gezorgd worden om ze aan het werk te houden. Veel agenten hebben gefaald bij gebrek aan fondsen; een in Engeland gearachuteerde Duitse spion pleegde zelfs zelfmoord omdat hij nergens meer terecht kon. Zelfs het XX Comité kon zijn 'omgeturnde' agenten niet runnen als de Abwehr ze niet van geld voorzag. Alles zou zonder meer uitkomen als het ze zonder dat met hun werk liet doorgaan. Toen Berlijn toestemming gaf Ballon als mijn belangrijkste subagent in Engeland aan te stellen vroeg Von Karsthoff me een paar duizend pond voor hem mee te nemen. Ik stemde toe, omdat het de enige manier was om Dickie Metcalfe in zijn nieuwe carrière op de been te helpen. Maar voor de vorm maakte ik bezwaren en stond erop dat de Abwehr een andere manier vond om hem te betalen.

Het was riskant voor me om geld voor hem mee naar Engeland te nemen, vanwege de deviezen-bepalingen. Wettelijk kon men Engeland alleen met een beperkt bedrag in Engelse ponden binnenkomen, en alle buitenlandse valuta's moesten in ponden worden omgewisseld. Bij het wisselen werden de serienummers van alle bankbiljetten met een waarde van meer dan een pond genoteerd. Ik kon moeilijk om bijvoorbeeld vijfhonderd pond in één-pondsbiljetten vragen. Dat zou op zich al verdacht zijn geweest. En als Ballon gepakt werd zouden de genummerde biljetten die in zijn bezit waren rechtstreeks naar mij leiden.

Von Karsthoff onderkende het dilemma en stemde erin toe naar een andere

manier uit te zien. Hij vertelde me ook terloops dat Duitse chefspionnen speciale toestemming van de Tirpitzufer nodig hadden om een agent een groot bedrag voor te schieten.

Zó ver vertrouwde Berlijn zijn spionnen nu ook weer niet. Men was bang dat ze zonder meer van het toneel zouden verdwijnen als ze te veel geld in handen kregen of, als ze niet gewend waren daarover te kunnen beschikken, verdenking op zich zouden laden door extravagante uitgaven. Door dit voorval kwam ik op een idee waarbij de Britse inlichtingendienst in de buitengewone positie zou komen te verkeren dat hij als betaalmester van de Duitse spionnen in Engeland kon optreden. Ik ging heel omzichtig te werk met mijn plannetje en probeerde het eerst uit op Bill Matthews om te zien wat die ervan dacht. 'Bill,' zei ik tegen hem, 'ik ben ervan overtuigd dat een meisje dat zes weken huurachterstand heeft makkelijker overtuigd kan worden op de amoureuze voorstellen van een man in te gaan als hij die met contant geld kracht bij kan zetten.'

Matthews staarde me aan alsof hij dacht dat ik krankzinnig was geworden. 'Over welk meisje heb je het?' vroeg hij. 'Ik heb het niet over een meisje. Ik heb het over de betaalmester van de Abwehr,' antwoordde ik, alsof dat de zaak ook maar iets duidelijker maakte.

'Jij met je byzantijnse ideeën.' Hij keek me met geveinsde grimmigheid aan.

'Probeer je eens duidelijk uit te drukken in termen die een eenvoudige Schot kan begrijpen.'

'Als ik nu eens over x-duizend pond in Londen zou kunnen beschikken en ik zou ze aan Von Karsthoff aanbieden, weet ik zeker dat hij daar gretig op in zou gaan. Om zijn agenten te kunnen betalen. Net als het meisje dat de huur moet betalen.' Ik had het allemaal zo goed overdacht dat de vergelijking me heel begrijpelijk leek. 'En?'

'En uiteraard heb ik dat geld niet en ik kan ook niet doen alsof ik het heb. We moeten iemand zien te vinden die het wel heeft en betaling in Lissabon wil accepteren tegen de ponden die hij hier fourneert. Laten we zeggen iemand die zijn kapitaal uit Engeland weg wil hebben. Dat is aannemelijk. Misschien wil hij naar het buitenland vertrekken en krijgt geen toestemming om zijn geld mee te nemen. Of iemand die bang is dat Engeland de oorlog zal verliezen en zijn ponden afwil stoten.' 'Je vriendinnetje begint zin te krijgen,' zei Bill enthousiast. Met Tar werkten we de details uit en noemden het het Plan Midas. We vonden een rijke impresario, Glass genaamd, die bereid was op goed vertrouwen zijn medewerking te verlenen. We hebben meneer Glass nooit verteld wat precies onze bedoeling was. Alles wat hij wist was dat we hem als stroman zouden gebruiken. Als de tijd gekomen was zouden we hem een groot bedrag in ponden ter beschikking stellen, dat hij aan een door ons aangewezen persoon moest

overhandigen. Als tegenprestatie zou er dan zogenaamd een gelijk bedrag in dollars op een rekening te zijnen name in Lissabon gestort worden. We legden ons zorgvuldig beraamd plan voor aan het XX Comité. De raad der wijzen beraadslaagde erover en wees het af. Veel te ingewikkeld, zeiden ze.

Bill was somber gestemd toen hij me het nieuws vertelde. 'Dit kunnen ze niet maken,' zei hij en sloeg met zijn vuist op zijn bureau. 'Verdomme, het is de vervulling van de droom van iedere geheime-dienstofficier! Stel je voor dat je de controle over de betaalmeester van de Abwehr in Engeland zou hebben!' Wij drieën waren voldoende overtuigd van de merites van ons plan om opnieuw in de aanval te gaan. We legden nogmaals de nadruk op het nut dat het voor ons werk zou hebben. Gemiddeld runde het Comité dertig tot veertig gepakte Duitse spionnen. De Abwehr had de gebruikelijke moeilijkheden om velen van hen te betalen en als ze geen geld kregen zou de fictie dat ze nog actief waren niet langer kunnen worden volgehouden. Het plan zou ons ook de mogelijkheid verschaffen spionnen die nog los rondliepen op het spoor te komen. Ze zouden naar onze man gestuurd worden om hun geld in ontvangst te nemen. Onze logische redenering en ons enthousiasme wonnen het. Het Comité keurde Plan Midas goed en stelde twintigduizend pond ter beschikking.

Tijdens mijn volgende bezoek aan Lissabon zei ik op een avond toen ik met Von Karsthoff zat te praten tussen neus en lippen door dat ik toevallig op de gelegenheid was gestoten aan wat extrageld te komen. Ik vertelde hem dat ik een man had ontmoet die zijn kapitaal naar de Verenigde Staten wilde overbrengen en vroeg hem of hij een bank of een wisselagent kende die bereid was in Engeland ponden te accepteren. Ik zei dat mijn cliënt uiteraard bereid was een klein verlies te nemen door het verschil in wisselkoers. Zoals ik verwacht had zag Von Karsthoff onmiddellijk de mogelijkheid die dit bood om onze agenten in Engeland te financieren.

Hij liet me beloven een paar dagen niets te zullen ondernemen. 'Ik ben er zeker van dat ik een beter aanbod kan doen dan welke bank ook,' zei hij.

Von Karsthoff zond een spoedtelegram naar Berlijn. Binnen een paar dagen vloog overste Toeppen, de opperbetalmeester van de Abwehr, persoonlijk naar Lissabon.

'We kunnen deze kwestie hier en nu regelen,' zei Toeppen tegen me. 'Stuur maar bericht aan uw cliënt.'

Ik legde hem uit dat ik de regelingen zelf in Londen zou moeten treffen. 'Ik zal mijn cliënt een codewoord geven, waarmee de agent die u naar zijn kantoor stuurt om het geld op te halen zich bekend kan maken.' 'Dat is goed,' moest

Toeppen toegeven, 'maar u vertrekt al snel weer naar Londen. Hoe heet die man en wat is zijn adres?' 'Hij heet Charles Sand.' Ik spelde de naam terwijl Toeppen schreef. 'Hij is impresario en zijn kantooradres is Haymarket 15, Londen W.I.' Ik keerde triomfantelijk naar Londen terug en gaf een woordelijk verslag van mijn onderhoud met Toeppen. Plotseling realiseerden we ons dat mijn geheugen me weer eens parten had gespeeld. Ik had een deel voor het geheel verwisseld. Zand is een van de ingrediënten waaruit glas gemaakt wordt. We haastten ons naar Glass' kantoor, verwisselden de naamplaat op zijn deur, hingen een geheimzinnig verhaal op ter verklaring van het feit dat hij de naam Sand moest noemen als hij de telefoon opnam en posteerden tijdelijk een receptioniste van M.I. 5 in zijn kantoor.

We hadden ons geen zorgen hoeven maken en onze voorzorgsmaatregelen bleken overbodig. We hadden gedacht te maken te zullen krijgen met een ons onbekende agent die we zouden moeten omturnen. Maar in plaats daarvan kreeg een agent, genaamd Tate, die door ons gerund werd, opdracht het geld af te halen. Tate was een radiotelegrafist die na boven Engeland gearachuteerd te zijn in september 1940 werd gegrepen. Het XX Comité vond hem zo betrouwbaar dat hij volledige vrijheid van beweging kreeg. En de Abwehr had zoveel waardering voor de rapporten die hij naar Berlijn zond dat ze hem als betaalmester kozen.

Ik reisde in die tijd veelvuldig naar Lissabon heen en weer, en Johnny kwam vrij regelmatig uit Berlijn overvliegen, zodat ik hem op vrijwel iedere reis ontmoette. We werkten nauw samen, hoewel we eikaars standpunt nooit tot op de bodem hadden uitgesproken. Met Johnny's hulp stelde ik een volledige lijst voor C samen van de belangrijkste mensen van de Abwehr in Berlijn en van vele anderen in Duitsland en de rest van Europa. Hij wees op het verbazend hoge percentage officieren die tegen Hitler waren en onder bevel van Canaris stonden. Stewart Menzies toonde veel waardering voor mijn rapport, maar een paar van zijn naaste medewerkers stonden er nogal sceptisch tegenover. Veel later, na de zuivering van de Abwehr die volgde op de mislukte aanslag op Hitlers leven op 20 juli 1944, zou de waarheid aan het licht komen. Meer dan drie kwart van de hoofdofficieren van de Abwehr werd ter dood gebracht, het grootste deel zonder vorm van proces.

Ongetwijfeld ten gevolge van het feit dat hij later zo berucht zou worden herinner ik me in het bijzonder de opmerking van Kim Philby, die als expert voor het Iberische schiereiland aan M.I.6 verbonden was.

'Probeer je je bazen bij de Abwehr te verontschuldigen of bescherm je ze?' vroeg hij mij. Ondanks de mening van zijn medewerkers beschouwde Menzies mijn rapport als uiterst waardevol en maakte een lijst met aanvullende vragen over

bepaalde officieren van de Abwehr. Geleidelijk wist ik de witte plekken op die vragenlijst in te vullen. Menzies' belangstelling voor het materiaal dat we hem over de Abwehr toespeelden lag ten grondslag aan de opmerking die een van zijn subalterne officieren maakte. 'Ik spreek C iedere dag,' beklagde hij zich, 'maar ik geloof dat hij Canaris beter begrijpt.'

Ook voorzag ik kolonel Jarvis van een lijst van de voornaamste Abwehrofficieren in Lissabon, compleet met hun codenamen, specialiteiten en privé-adressen, en deed ongeveer hetzelfde voor ons kantoor in Madrid.

Van de Duitse agenten die ik in Lissabon op het spoor kwam was er een die me een hoop kopzorgen gaf. Het was een schok voor me toen ik merkte dat deze man - die ik vrij goed kende - voor de Duitsers werkte. Ik kwam erachter toen Von Karsthoff op een dag in mijn aanwezigheid een telefoontje aannam van Baron Von Breisky, een Duitse diplomaat. De baron had een schrille stem die het me mogelijk maakte het hele gesprek af te luisteren.

'Ik heb onmiddellijk geld nodig,' hoorde ik hem zeggen, 'om mijn Russische graaf te betalen.'

'Onmiddellijk!' tierde Von Karsthoff. 'Uw Russische graaf heeft geen enkel recht om zo veeleisend te zijn. Zijn inlichtingen stellen niets voor. Ons dure geld dient alleen voor de aanschaf van rijlaarzen en zadels voor zijn vrouw. Ze mag dan veel indruk maken met al die blauwe lintjes die ze met haar paarden wint, maar van die dieren worden we niks wijzer.'

Een Russische graaf wiens vrouw in de paardesport zat. Het was kinderspel om erachter te komen wie hij was. Door een paar vragen te stellen kwam ik te weten dat het ging om graaf Tsjoevalov, die ik in Dubrovnik, waar hij met zijn vrouw vaak de vakanties doorbracht, had ontmoet.

We besloten weloverwogen de graaf de kans te geven zijn spionage-activiteiten voort te zetten, hem zelfs te helpen, zodat we hem valse inlichtingen konden geven die hij aan de Duitsers doorgaf. Mijn verzoek om meer informatie over de microdot bracht Von Karsthoff ertoe te zeggen dat ik geduld moest hebben.

Johnny was me van veel meer nut. Met het excuus dat hij me maximale veiligheid en bescherming wilde verschaffen probeerde Johnny uit Berlijn een microdot-apparaat los te peuten.

Het procédé was nog niet volmaakt, maar hij kwam iets te weten over de theorie die erachter zat. Men had hem gezegd dat er foto's van documenten konden worden gemaakt door een soort omgekeerde microscoop. De techniek was ontwikkeld door professor Zapp van het Technisch Instituut in Dresden.

Professor Zapp was tevreden met de optische resultaten en de reproductiemethoden, maar was er nog niet in geslaagd de juiste soort negatieffilm te vervaardigen. De tot nu toe bekende films waren niet bestand

tegen de hitte die tijdens het proces werd ontwikkeld, waardoor de tekst volkomen onleesbaar werd.

Ons misleidingsprogramma was nog steeds in een experimenteel stadium, niet te vergelijken met wat het later, in 1943 en '44, zou worden. Het bestond er in hoofdzaak uit dat we de vijand verkeerde informatie doorgaven die op dat moment onze marine of luchtmacht zou kunnen helpen hun doelstellingen te verwezenlijken. Veel daarvan bestond uit informatie over productie, defensiemaatregelen en technische aangelegenheden, waarvan we wisten dat ze niet kon worden nagetrokken en daarom niet in aanmerking zou worden genomen. Om een aanval met gifgas te voorkomen gaf ik via Ballon een rapport door over de Engelse paraatheid, dat erop berekend was eventuele plannen in die richting volledig te torpederen. We speelden de vijand ook veel politieke inlichtingen toe die geen directe invloed op de oorlog hadden maar bedoeld waren om mijn aanzien nog te versterken. Een dubbelagent vormt een investering op lange termijn. De strategie is genoeg materiaal te leveren, zodat men hem volkomen vertrouwt als de tijd is gekomen om de grote slag te slaan. De politieke inlichtingen, voor het grootste deel doorgegeven door Gelatine, speelden een rol in de psychologische oorlogvoering tegen het Oberkommando. We wisten dat Von Ribbentrop, de Duitse minister van buitenlandse zaken, een enorme haat tegen Canaris koesterde. De gevoelens waren wederzijds. Canaris greep iedere gelegenheid aan om Von Ribbentrop in het verschaffen van nieuws aan de Führer een slag voor te zijn. Iedere keer dat Gelatines rapporten Canaris een winstpunt opleverden steeg mijn prestige bij de Abwehr.

In sommige gevallen kenden we de motieven achter een bepaalde actie niet, maar kregen als soldaten bevel haar uit te voeren. Plan Machiavelli was een van die gevallen. De marine wilde de Duitsers verkeerde inlichtingen over de mijnevelden aan de oostkust van Engeland in handen spelen.

Ik moest informatie over gefingeerde kaarten doorgeven. Ik kon alleen bevroeden dat het doel was een deel van de kust vrij van Duitsers te houden, of ze in werkelijk bestaande mijnevelden elders te lokken. Kolonel Robertson en kapitein-luitenant Ewen Montagu, de gedelegeerde van de marine in het XX Comité, instrueerden me. Ik wist iets van zeekaarten en zeevaart - iedere jongen in Dubrovnik zeilt in zijn vrije tijd - maar toch bleek het onmogelijk een zeekaart in het geheugen te prenten.

Tar staaarde naar een van de vervalste kaarten die tegen de muur van het kantoor hing en schudde wanhopig zijn hoofd. 'Het is onmogelijk, zelfs voor een wonder als jij.' Het was één wirwar van dieptecijfers en kruisjes op de plaats van de mijnevelden. 'Weet je wat' - Tar kreeg een plotselinge ingeving - 'we doen er een mooi lintje omheen en je neemt ze mee naar Lissabon. Waarom niet?'

We keken elkaar aan. 'Waarom niet?' herhaalden Montagu en ik. De oplossing was zo eenvoudig. Plotseling kwam het bij me op dat ze té eenvoudig was. Het hele plan was van het begin af aan veel te simpel geweest.

'Hoe voor de donder word ik eigenlijk geacht aan deze kaarten te zijn gekomen?' wierp ik tegen. 'Ze zijn uiterst geheim. Heb ik soms de safe van de admiraliteit gekraakt, of ga ik naar bed met de vrouw van de vlootcommandant?'

Er viel even een eerbiedige stilte. De vrouw van een vlootcommandant offer je niet zo maar op.

Montagu trok aan zijn pijp. Zijn knappe gezicht vertrok van het ingespannen nadenken.

'Ik heb het,' zei hij tenslotte. 'Een Engelse advocaat, een reserve-officier van de marine die toevallig een jood is, is doodsbenauwd dat de Duitsers de oorlog zullen winnen. Hij heeft afschuwelijke verhalen gehoord over concentratiekampen en verbrandingsovens en wil zich veilig stellen. Dusko raakt op vriendschappelijke voet met de man, die aanvoelt dat beider gevoelens over de afloop van de oorlog parallel lopen. Als hij hoort dat je regelmatig naar Lissabon gaat vraagt hij je of je bereid zou zijn de kaarten op de een of andere manier aan de Duitsers in handen te spelen. Als tegenprestatie wil hij een brief van een hoge Duitse autoriteit waarin hem bescherming wordt gegarandeerd als Engeland valt. Natuurlijk zullen ze die kaarten willen zien voordat ze de brief afgeven, dus zul je met de belofte dat je meer kaarten zult leveren moeten schermen, als een soort verzekering. Hoe lijkt jullie dat?'

'Het is mogelijk,' meende Tar. 'Gezien het feit wat de Duitsers met de joden doen zit er een zekere logica in, een logica waar ze heel waarschijnlijk in zullen trappen.'

'Het klinkt onwaarschijnlijk genoeg, dus ik denk niet dat iemand zal denken dat het een doorgestoken kaart is,' stemde ik in. 'Het gebruikelijke verzonden verhaaltje is altijd veel te glad. Maar er is één ding. De verrader moet wel degelijk een bestaand persoon zijn. Iemand die ze kunnen laten nagaan.'

'Sorry, ik dacht dat je het begrepen had,' zei Montagu kalm. 'Zijn naam is Ewen Montagu.'

Ik gaf de kaarten aan Von Karsthoff, die het verhaal over Montagu's lafheid zonder meer accepteerde. Maar de Tirpitzufer weigerde Montagu de brief te geven. Ik vermoed dat hij wist dat ze dat zouden doen en toch al niet veel zin had met het spelletje door te gaan. Ik ben er nooit achter gekomen of de Duitsers ontdekt hebben dat de kaarten vervalst waren, maar in ieder geval kreeg ik er absoluut geen moeilijkheden mee.

hoofdstuk 10

De gebeurtenissen in Joegoslavië dreigden mijn positie bij de Duitsers in gevaar te brengen. Op 27 maart zette een groep vaderlandslievende officieren de regent, prins Paul, af omdat hij de dag daarvoor een verdrag met Hitler ondertekend had. De staatsgreep genoot de geestdriftige steun van de overweldigende meerderheid van het volk, dat sterk voor de geallieerden was. Hij veroorzaakte tevens een van Hitlers bekende woedeaanvallen. Hij stelde alle verdere operaties uit, met inbegrip van Operatie Barbarossa (de aanval op de Sovjetunie) en gaf bevel tot Operatie Straf, de vernietiging van Joegoslavië, militair en als natie. De operatie werd meedogenloos uitgevoerd. Drie dagen en nachten lang bombardeerde de Luftwaffe Belgrado zonder ophouden. Gesteund door Roemeense, Hongaarse en Bulgaarse troepen dwong het Duitse leger de slecht voorbereide Joegoslaven in twaalf dagen tot overgave. Hitlers woedende besluit vertraagde de campagne tegen Rusland, en zijn generaals beklagden zich later bitter dat het ze verhinderd had een Blitzkriegoverwinning op Rusland te behalen in de herfst van 1941. In de eerste dagen van april, toen dit alles plaatsvond, was ik in Madrid. Mijn zenuwen waren tot het uiterste gespannen. Ik had geen nieuws over mijn familie en de kranten stonden vol verhalen over Duitse overwinningen.

In de verhitte sfeer van een stieregevecht op een zondagmiddag verloor ik mijn zelfbeheersing. De stier was drie keer gestruikeld na aangevallen te hebben en een Spanjaard die achter me zat hoonde: 'Hij klapt in elkaar, net als Joegoslavië.' Ik draaide me met een ruk om en gaf hem een oplawaai, terwijl ik 'Puerco!' tegen hem schreeuwde. De belediging was erger dan de klap, en de man zag eruit of hij me wilde vermoorden. 'Varken!' herhaalde ik. 'Ik ben Joegoslaaf.'

Hij bleek in wezen een nette vent en putte zich uit in verontschuldigen toen hij de reden voor mijn uitbarsting hoorde. Ik voorzag dat de Duitsers mijn loyaliteit in twijfel zouden trekken. Niet alleen was mijn land niet langer neutraal, het had zich tegen de Führer durven verzetten. Als ik een inquisitieverhoor moest ondergaan wilde ikzelf mijn inquisiteur kiezen. Ik reisde als een haas naar Lissabon om niet in handen van Papa Lentz te vallen.

Von Karsthoff gunde zich nauwelijks tijd voor de gebruikelijke beleefdheden voordat hij over de kwestie Joegoslavië begon. Mijn vermoedens waren juist geweest. Ik probeerde van de vragen af te komen door een paar cynische opmerkingen te maken over de stommitieit en de zelfmoordpogingen van de Joegoslavische regering en het volk, maar het was een al te doorzichtige poging.

'Popov' - Von Karsthoff keek me recht in de ogen - 'ben je een Serviër of een Kroaat?'

Vrijwel alle Serviërs waren voor de geallieerden. Een aantal Kroaten sympathiseerde met de Ustachi, een fascistische beweging die Kroatische onafhankelijkheid onder bescherming van Hitler voorstond. 'Jij komt uit Triest, jij zou het antwoord daarop moeten weten.' Ik omzeilde de vraag en begon uit te weiden over de geschiedenis van onze gezamenlijke provincie van herkomst, Dalmatië.

'Mijn geboortestad, Ragusa, of Dubrovnik zoals de naam nu luidt, was de belangrijkste stad van Dalmatië. Ze kreeg toestemming van de paus om handel te drijven met de heidense Turken, en daardoor bleef ze vrij en werd rijk en onafhankelijk. Ze was meer dan achthonderd jaar lang een republiek. Een machtige republiek. Ze bezat een van de sterkste vloeten in de Middellandse Zee om haar handel te beschermen. Ragusa had nooit aspiraties zijn gebied uit te breiden en stond geen enkel ander land toe het te domineren, zelfs niet in naam. Tot Napoleon op het toneel verscheen. Hij was de eerste die Ragusa bezette. Hij maakte er een Frans hertogdom van. Toen werden we na het Congres van Wenen voor korte tijd Engels, daarna Oostenrijks. De Eerste Wereldoorlog maakte ons Joegoslavisch, maar de Italianen hebben altijd beweerd dat we deel van Italië uitmaakten - en dat doen we nu ook.'

Von Karsthoff stak zijn hand op om mijn woordenvloed te onderbreken. 'Dank je voor dat korte en duidelijke historische overzicht.' Hij moest lachen. 'Maar het is geen antwoord op mijn vraag. Ben je Serviër of Kroaat?'

In werkelijkheid probeerde hij me te helpen. Alles wat hij wilde horen was mijn verklaring dat ik een Kroaat was, iets dat hij aan Berlijn kon doorgeven. Het zou een makkelijke oplossing geweest zijn, maar wat Von Karsthoff niet begreep was dat ik bij het minste of geringste onderzoek in Dubrovnik door de mand zou vallen. Iedereen daar zou gezegd hebben dat het voor een Popov onmogelijk is een Ustachi te zijn. 'Ik stond op het punt je vraag te beantwoorden toen je me in de rede viel,' klaagde ik.

'Er zijn families in Ragusa waarin het voorkomt dat de ene broer een Serviër is en de andere een Kroaat. Maar de ware Ragusanen zijn noch het een noch het ander. Ze zijn Ragusanen, dat is alles. Ik weet niet wat er met mijn oude stad gaat gebeuren als deze oorlog ten einde is, maar ik kan je verzekeren dat ik, als ik dan nog leef, me volledig zal inzetten om ervoor te zorgen dat ze noch Servisch noch Kroatisch, maar Ragusaans zal worden.'

'Ik begrijp het,' zei Von Karsthoff eenvoudig, blijkbaar onder de indruk van de oprechte toon waarop ik mijn betoog had afgestoken. En hij was tevens

opgelucht. Ik had hem een argument verschaft dat hij in Berlijn kon gebruiken. Hij was niet van plan zijn topagent kwijt te raken omdat een stelletje stommelingen daar de geschiedenis en de mentaliteit van Dalmatië en Ragusa niet kende.

En dat gebeurde ook niet. Later hoorde ik dat hij een rapport van vijftien bladzijden had geschreven waarin hij de Tirpitzufer mijn onverschilligheid tegenover heel Joegoslavië, Serviërs en Kroaten inbegrepen, uiteenzette. De bezetting van Joegoslavië maakte een einde aan de zakelijke activiteiten die ik als dekmantel gebruikte. Verscheping van goederen naar mijn bezette vaderland was niet meer toegestaan en daardoor zou ik geen excuus meer hebben om naar Engeland heen en weer te reizen. Ik besprak het probleem zowel met Von Karsthoff als met Johnny. Von Karsthoff beloofde me een oplossing te zoeken, wat me nogal negatief in de oren klonk, te meer waar de kwestie van mijn loyaliteit me nog boven het hoofd hing. Ik viel terug op Johnny en vroeg hem de kwestie van een nieuwe dekmantel met zijn vrienden in Berlijn, kolonel Oster en kolonel Pieckenbrock, op te nemen. Het antwoord uit Berlijn was prompt en verrassend. Het wiste tevens iedere twijfel van de zijde van de Tirpitzufer aan mijn loyaliteit uit.

Een zekere kolonel Maurer, chef van Abwehr I in het westen, werd naar Lissabon gezonden en ontmoette me in Von Karsthoffs landhuis.

'Wat denkt u dat uw positie zal zijn?' begon Maurer me te vragen. Ik betwijfelde het of hij helemaal uit Berlijn was gekomen om me naar mijn mening te vragen, maar ik gaf hem een rechtstreeks antwoord. 'Ik kan alleen maar vermoedens hebben. Ik neem aan dat de Joegoslavische regering in ballingschap net als alle andere regeringen vanuit Londen zal gaan opereren. Net als de Polen, de Nederlanders en de rest zal ze waarschijnlijk een soort legertje creëren en de bevelen van Churchill opvolgen. Ik zal mee moeten werken om niet in een vreemd daglicht te komen staan. Ik ben reserve-luitenant. Het zou best mogelijk zijn dat ik bij het Joegoslavische leger word ingelijfd. Of ik kan worden opgeroepen om een administratieve baan op een van de ministeries te vervullen.'

'Aha,' drong Maurer aan. 'Zoudt u invloed kunnen aanwenden ? Zoudt u kans zien op een of ander ministerie geplaatst te worden ?' 'Ik denk dat ik me rechtstreeks tot de top kan wenden,' antwoordde ik, merkend waar hij op aanstuurde. 'Ik ken generaal Dusan Simovich tamelijk goed.' Simovich had de stoot gegeven tot de staatsgreep in Belgrado en was nu minister-president. 'Zijn zoon Boris en ik hebben samen in Belgrado rechten gestudeerd. Ik placht nogal vaak bij hem thuis in Zemum te komen.'

'Prachtig.' Maurer kreeg de antwoorden die hij wilde horen. 'Denkt u een post of een missie in de Verenigde Staten te kunnen versieren ?' 'Gelooft u dan niet dat

ik in Engeland door zou kunnen gaan?' wierp ik tegen. 'Of denkt u dat ik daar verder van geen nut meer ben?' 'Iniegenderde. We zijn zeer onder de indruk van wat u in Engeland hebt bereikt. U bent een eersteklas agent en een goed organisator. U hebt een klein eigen spionagenet opgezet dat tot onze voldoening werkt. Maar u kunt niet op twee plaatsen tegelijk zijn, en we hebben belangrijker plannen met u in de Verenigde Staten.'

Van de gelegenheid gebruik makend om wat inlichtingen te verzamelen onderbrak ik hem om te vragen: 'U wilt me toch niet zeggen dat u in Amerika, waar een paar miljoen Duitsers wonen van wie er veel, zoals me gezegd is, het vaderland trouw zijn gebleven, een tekort aan agenten hebt?'

Von Karsthoff nam het op zich om die vraag te beantwoorden, waarschijnlijk omdat die nogal impertinent was en hij aan mijn manieren gewend was. 'Dat is juist de moeilijkheid. We hebben er te veel. Onze V-mannen schoten daar als paddestoelen na een regenbuitje uit de grond. Er zijn er genoeg om een divisie te formeren. Maar ze gedragen zich als padvindes, ze verspreiden kletspraatjes, ze houden picknicks, en het zou me niet verbazen als ze binnenkort een officiële organisatie vormen en persbulletins gaan uitgeven.'

'Ze hebben geen organisatie nodig,' zei Maurer sarcastisch. 'Ze zijn allemaal lid van de Duits-Amerikaanse Bond. Die verdomde bond. De Amerikaanse contraspionage krijgt ze op een presenteerblaadje aangeboden als het tot een oorlog komt. J. Edgar Hoover heeft van iedereen een dossier. Hij pakt ze bij tientallen tegelijk op, als hoeren op de Reeperbahn. Voor een politieke Wassermann-test. Die schandalen betekenen goede propaganda tegen ons. De Engelse oorlogsophitsers gebruiken ze om Amerika in de strijd tegen ons mee te slepen.' Ik zag er totaal geen heil in te maken te krijgen met een situatie die de Amerikanen al in de hand hadden en daarom zei ik nogal kwaadaardig: 'Kekent u maar niet op mij om uw amateurspionnen discipline te leren. Ik ben geen politieagent en evenmin een onderwijzer.' 'Je begrijpt het verkeerd.' Von Karsthoff probeerde me te kalmeren. 'Niemand wil dat je dat gaat doen. Je bent te waardevol voor ons om ie met dat stelletje kaffers in te laten. Wat er gebeurd is, is dat de lührer zich bijzonder kwaad heeft gemaakt over de schandalen die door de arrestaties door de F.B.I. veroorzaakt zijn. Hij heeft er admiraal Canaris voor op het matje geroepen, hoewel die heel weinig te maken heeft met wat er in de Verenigde Staten gebeurt. Daarom wil de admiraal nu nieuwe agenten uitsenden die geen contacten met de bond hebben.'

'Zou dat niet meer een baan zijn voor iemand van de centrale organisatie in Berlijn?' vroeg ik.

Maurer en Von Karsthoff wisselden een beschaamde blik en Maurer ging verder met de uitleg. 'We hebben iemand gestuurd. Onze specialist voor Amerikaanse

aangelegenheden, majoor Von der Osten, maar hij had pech. Hij was er nog maar een paar dagen toen hij op Times Square werd aangereden en gedood door een van die krankzinnige Amerikaanse taxichauffeurs. De arme Von der Osten,' zuchtte hij. 'Hij stierf als burger in een ziekenhuis. Hij is zelfs niet meer bij bewustzijn geweest. Hij was goed in zijn werk, hij droeg geen enkel identiteitsbewijs bij zich, en alles zou in orde zijn geweest als die stomme agent met wie hij contact had opgenomen er niet geweest was. Die wekte achterdocht door Von der Ostens eigendommen in zijn hotelkamer te gaan ophalen. Hij wist te ontkomen, maar iemand waarschuwde de F.B.I. en die vond tussen Von der Ostens spullen een paar papieren die ze naar een paar andere van onze mensen leidden.'

'Zo.' Ik vatte de situatie samen. 'Als ik het goed heb wil de Tirpitzufer dus de hele organisatie in de Verenigde Staten een nieuwe basis geven.' 'Het is meer dan dat, Ivan,' zei Maurer, me bij mijn codenaam noemend, wat ze nu en dan deden. 'We willen van het begin af aan opnieuw beginnen en een hechte organisatie opbouwen. Zoals het nu gaat zijn de Abwehr en admiraal Canaris het doelwit van een massa kritiek. Je kunt je wel voorstellen wat Von Ribbentrop en buitenlandse zaken zeggen. Ze maken ons leven tot een hel en gebruiken ons om hun eigen fouten te camoufleren. Ze zeggen dat wij hun pogingen om Amerika buiten de oorlog te houden torpederen.'

Maurer was zichtbaar opgewonden. Hij sloeg met één teug een glas cognac achterover en schudde zijn hoofd toen de drank naar binnen gleed en zijn maag tot bedaren bracht.

'En verwacht u dat ik in mijn eentje die hele uitgebreide organisatie daar ga vervangen?'

'Nee, nee,' kwam Von Karsthoff tussenbeide. 'Niemand verwacht een zo ambitieus geheel als dat. Maar kijk eens wat je helemaal alleen in Engeland hebt bereikt, vrijwel zonder enige hulp of advies van ons, en dat in zo'n korte tijd.' Je moest eens weten hoeveel hulp ik gehad heb, dacht ik, terwijl Von Karsthoff voortging met zijn lofrede.

'Je hebt een spionagecel gevormd die perfect werkt. Ieder lid ervan werkt onafhankelijk, zoals het hoort, en weet niets van het bestaan van de anderen. Als er één gepakt wordt kunnen de anderen doorgaan. Je hoeft alleen maar hetzelfde in de Verenigde Staten te doen, op een iets grotere schaal. Als na een tijdje alles goed loopt kunnen zij het werk doen en hoef jij alleen nog maar aanwijzingen te geven en ze te controleren.'

'Een goede spion is nog niet noodzakelijkerwijs een goede chef-spion,' zei ik voorzichtig, omdat ik er helemaal niet zeker van was dat de Engelsen dit project goed zouden keuren. Ik wilde mezelf niet vastleggen.

'We hebben het volste vertrouwen in je.' Von Karsthoff probeerde mijn aarzeling weg te nemen.

Ik bedankte hem en voegde eraan toe: 'Laat me eerst eens proberen of ik een baan kan lospraten waarvoor ik naar Amerika zou moeten. Je zult je wel kunnen voorstellen dat ik geen zin heb om bij het Joegoslavische leger te worden ingelijfd, dus ik zal mijn best doen.' Het spelletje was verleidelijk. De missie die de Duitsers me wilden laten ondernemen bood enorme mogelijkheden. Ze zou ons de controle verschaffen over de spionageorganisatie van de vijand in Amerika, zodat als de Verenigde Staten aan de oorlog gingen deelnemen - wat we allemaal onvermijdelijk achtten - we een slag voor zouden zijn. Misschien had de F.B.I. de zaak op dit moment onder controle en arresteerde ze alle bestaande Duitse spionnen, maar dat was het scheppen van een vacuüm dat de Abwehr ongetwijfeld op zou vullen. Wat was beter dan onze eigen mensen erheen te laten sturen ?

Ook op het persoonlijk vlak was het een aantrekkelijk idee naar Amerika te gaan. Zoals voor vele andere Europeanen was Amerika voor mij het land dat een jongeman met ambities absoluut alles te bieden had. Johnny vormde de enige belemmering. Hij had bij vrijwel al mijn ondernemingen aan mijn zijde gestaan. Zijn steun over een afstand van tienduizend kilometer kon nauwelijks even effectief zijn. Als ik er ooit naar verlangd had de zaken met hem te kunnen doorspreken was het nu wel, maar hij was op een of andere geheimzinnige missie in Zuid-Italië. Zelfs Von Karsthoff wist niet wat hij daar deed. Johnny had me een paar berichten gestuurd, waarvan er één vermeldde dat hij niet voor juni naar Lissabon kon komen. De andere bevatten nieuws over mijn familie. Ze hadden de twaalf dagen van de Blitzkrieg ongedeerd doorstaan en nu had Johnny ze in bescherming genomen.

Ik ging terug naar Londen om de reacties daar te testen. De Britse inlichtingendienst piekerde er een paar dagen over en besloot tenslotte dat het in ieders belang zou zijn als ik naar de Verenigde Staten ging. Vanuit het Britse standpunt bezien was het van vitaal belang dat geen Duitse spionnen in Amerika de kans kregen de vertrekdata van schepen of inlichtingen over wapens en voorraden met bestemming Engeland door te geven. De Atlantische Oceaan was het voornaamste gevechtsterrein, en de verliezen als gevolg van onderzeebootaanvallen waren schrikbarend hoog.

'We zullen je waarschijnlijk vragen in de niet te verre toekomst terug te komen,' zei Tar tegen me, toen hij mij de gezamenlijke beslissing van M.I. 5 en M.I. 6 meedeelde. 'Op het moment kunnen we je hier wel missen. Onze misleidingscampagne verkeert nog in het embryonale stadium, en misschien is

het zelfs beter je een tijdje in de ijskast te zetten, te zorgen dat je niet ontmaskerd wordt en je te bewaren voor het moment dat we je werkelijk nodig hebben. Maar zorg er in godsnaam voor dat je in Amerika niet door de mand valt. Over deze kant hoefje je geen zorgen te maken,' voegde hij er troostend aan toe. 'Gelatine en Ballon vullen het gat wel op.'

'Ik ben blij te horen dat ik niet onmisbaar ben,' zei ik een beetje zuur, 'maar ik ben in een grillige bui en wil één voorwaarde verbinden aan mijn vertrek naar de Verenigde Staten.'

'In een grillige bui!' lachte Tar. 'Mijn beste ouwe Driewieler, dat ben je altijd geweest, maar dat is nu juist de reden waarom we je allemaal zo graag mogen. Het verleent een beetje kleur aan de organisatie. En zeg me nu maar wat die voorwaarde is.'

'Dat ik officier van de inlichtingendienst blijf. Je kunt me uitlenen aan de F.B.I. of buitenlandse zaken of welke Amerikaanse geheime dienst je maar wilt, het kan me niet schelen, maar ik wil dat onze firma het laatste woord heeft in alles waar ik mee te maken krijg.' 'Maak je geen zorgen.' Tar gaf me een knipoogje. 'We geven je niet uit onze zweterige handen. De F.B.I. zal je begeleiden, maar je gaat naar New York als onze man. Je rapporteert aan onze vertegenwoordiger ter plaatse, kolonel Ellis. Administratief gezien sta je onder William Stephenson in Washington. Hij is onze chef-coördinator in Amerika. Akkoord?' 'Helemaal akkoord.'

Stevenson, de Britse ambassadeur bij de Joegoslavische regering in ballingschap, maakte een afspraak voor ons voor een ontmoeting met generaal Simovich, de nieuwe minister-president, over het regelen van mijn cover. Tar, Stevenson en ik werden de kamer van de eerste minister binnengelaten en de ambassadeur trad als onze woordvoerder op. 'Het Engelse ministerie van buitenlandse zaken en dat van oorlog, en de heer Popov persoonlijk vragen u hen te helpen, en ik ben meegekomen om u te verzekeren van de dank en steun van Zijne Majesteits regering,' zei Stevenson formeel. 'De heer Popov is ingeschakeld bij anti-Duitse activiteiten die zelfs meer dan uiterst geheim zijn. Persoonlijk weet ik niets van de aard van die activiteiten, maar als u dat wenst zal kolonel Robertson u nader inlichten.'

Simovich was meer generaal dan politicus en moest niets hebben van diplomatieke omwegen. Hij zei dat dat niet nodig was en kwam van achter zijn bureau om me te omhelzen. Hij zag er nog steeds uit zoals ik hem voor het laatst in mijn studententijd gezien had, grijs, lang en slank.

'Dusko, ik ben blij dat je iets werkelijk nuttigs doet,' zei hij eenvoudig. 'We moeten ons aaneensluiten om dat monster Hitler te verdelgen. Zeg maar watje nodig hebt. Als het in mijn vermogen ligt krijg je het.' Tar legde het voor me uit.

Ik moest een benoeming hebben in de Verenigde Staten die als dekmantel voor mijn andere activiteiten kon dienen, een baan waarin ik vrij zou zijn en niet op mijn vingers zou worden gekeken. We bekeken een paar functies op diplomatiek niveau, maar geen ervan was geschikt. Tenslotte kreeg Simovich de inspiratie de functie te creëren van gedelegeerde van het Joegoslavische ministerie van voorlichting in de Verenigde Staten en het overige Amerikaanse continent, met als doelstelling de coördinatie van de propaganda-inspanningen.

Die positie was niet zo ver gezocht als het leek. In Amerika woonden ongeveer een miljoen mensen van Joegoslavische afkomst, en ik hield ook werkelijk lezingen voor sommige van hun clubs om steun en begrip voor de Joegoslavische zaak te bepleiten. En ook was het niet ongewoon een baan te krijgen. De Joegoslaven die kans hadden gezien het land uit te komen verzamelden zich in Londen. De ministeries, die ambtenaren hard nodig hadden, waren maar al te gelukkig ze in dienst te kunnen nemen. Voordat ze aankwamen waren er meer ministers dan mensen die het eigenlijke werk deden.

De volgende paar weken bracht ik zogenaamd door met het begeleiden en instrueren van Gelatine en Ballon, om ze erop voor te bereiden dat ze onafhankelijk van mij moesten opereren. Om indruk te maken op mijn Duitse vrienden verzamelde ik ook nog een verscheidenheid aan inlichtingen die erop berekend waren het nodige applaus te veroorzaken en me met het nodige extra-prestige naar de Verenigde Staten te doen vertrekken. Ik verzon kunstig in elkaar gezette antwoorden op hun vragen over de bouw van vijf slagschepen van de King George-klasse, elektronische landmijnen en andere nieuwe wapens.

Eigenhandig kopieerde ik een paar prachtige, vervalste schetsen van de nieuwe fabrieken van Vickers Armstrong in Weybridge en de buurt van Crayford en een nauwkeurige kaart van denkbeeldige ondergrondse fabrieken die onderdelen voor de Wellingtonbommenwerpers fabriceerden. We hoopten dat die de Duitsers ertoe zouden brengen om met hun bommen een stel lege akkers om te ploegen en een paar aantrekkelijke maar onbewoonde bossen plat te gooien. Het nieuws van het front werd in deze dagen overschaduwd door de sensationele vlucht van plaatsvervangend Führer Rudolf Hess naar Schotland in een tweemotorige Messerschmitt-jager. In die tijd en nog lang daarna werd veelvuldig gespeculeerd over de reden van Hess' komst naar Engeland.

Een dag of twee na het gebeuren dineerde ik met majoor Masterman in de United University Club bij Trafalgar Square. Brendan Bracken, die het verhoor van Hess geleid had, voegde zich bij ons om de koffie te gebruiken. Bracken was een van de naaste medewerkers van Churchill. Later in hetzelfde jaar werd hij minister van voorlichting. Hij had het weekend met de eerste minister in

Ditchley doorgebracht, juist op het moment dat de hertog van Hamilton het nieuws van Hess' landing kwam brengen.

Bracken was het niet eens met de algemene opinie dat Hess geestelijk gestoord was. Hij zei dat hij daarvan geen enkel teken vertoonde en zich kalm en waardig gedroeg. Hess beweerde volkomen op de hoogte te zijn van de meest vertrouwelijke gedachten van de Führer. Zonder twijfel was hij een van Hitlers beste vrienden. Volgens Hess, zei Bracken, bewonderde Hitler Engeland en verachtte hij de rest van de wereld, met name de bolsjewisten. Hess zei te weten dat Hitler gereed stond vredesonderhandelingen met Engeland aan te knopen en bereid was voorwaarden aan te bieden die voor Engeland nauwelijks een verlies betekenden. Naar gezegd werd wilde Hitler teruggave van de voormalige Duitse koloniën, de evacuatie uit Iran door de Britten en een vredesverdrag met Italië. Bovendien wenste Hitler de vrije hand in Europa.

'En hoe staat het met Rusland?' vroeg Masterman. 'Het enige dat hij over Rusland heeft gezegd,' antwoordde Bracken, 'was dat Duitsland aan Rusland bepaalde eisen stelde die vervuld zouden moeten worden.

Als je Hess mag geloven,' vervolgde hij, 'is Hitler bijna menslievend. Hij vertelde ons hoezeer Hitler lijdt onder de Blitz, met alle vrouwen en kinderen die gedood worden. Hij gelooft dat de Blitz en de onderzeebootblokkade de Britse industrie en de grote steden zullen vernietigen en dat de Engelsen zich over zullen moeten geven of van honger moeten sterven.

Hess had de brutaliteit ons te zeggen dat Hitler niet wenste te onderhandelen met Churchill of met het huidige kabinet. Hess zegt te weten dat er hier wat hij 'vredesbewegingen' noemde bestonden en dat deze, als ze van Hitlers plannen op de hoogte zouden zijn, met hem - dat wil zeggen Hess - contact op zouden nemen en de huidige regering aan de kant zouden zetten.'

Ik kon niet nalaten me af te vragen in hoeverre onze gefingeerde rapporten over het lage Engelse moreel Hess - en zelfs Hitler - beïnvloed konden hebben. Het zou interessant zijn, dacht ik, als de Britse inlichtingendienst Hess zonder het te weten tot zijn daad gedreven had.

hoofdstuk 11

Hoewel alles in gereedheid was gebracht voor mijn vertrek - de F.B.I. zat zelfs ongeduldig op mijn komst te wachten, werd me gezegd - stelde ik het van week tot week uit, omdat ik vond dat ik Johnny moest spieken voordat de Atlantische Oceaan ons zou scheiden. Er stond te veel op het spel, zowel in het Amerikaanse avontuur als in wat ik al had opgezet, om zonder een laatste beraadslaging te vertrekken. Eindelijk kreeg ik een telegram, gecodeerd als een zakelijke mededeling, om me op de hoogte te stellen dat Johnny in Lissabon was. Ik boekte passage op een vliegtuig van de K.L.M. en rende me een ongeluk om alle dingen die op het laatst nog gedaan moesten worden voor elkaar te krijgen. Op 22 juni, twee dagen voordat ik naar Lissabon vertrok, vielen de Duitsers Rusland binnen. Engeland jubelde. We hoefden de oorlog niet meer alleen te voeren. Toen ik Johnny ontmoette was hij even enthousiast als ik, maar tot mijn verbazing waren de andere Duitsers dat ook. Ze vierden de ongelooflijk snelle opmars van de Duitse troepen en de schijnbaar ordeloze vlucht van het Rode Leger. Ze verwachtten een even snelle overwinning als in Frankrijk en de Balkanstaten. In die sfeer waren de verklaringen van de militaire deskundigen, dat Rusland de eerste Duitse aanval opving en zijn troepen hergroepeerde om op een gegeven moment terug te kunnen slaan, niet in staat me een hart onder de riem te steken. Ik voelde me zwaar gedeprimeerd; waarschijnlijk droegen de spanningen waaronder ik zonder het me goed te realiseren het afgelopen jaar had geleefd, daartoe bij.

Op zekere middag in die week, toen ik twee uur zoek moest brengen, liep ik een bioscoop in Lissabon binnen, denkend dat het me een beetje af zou leiden van mijn zorgen en angsten. Het eerste dat ik op het doek zag was een Duits journaal met tanks aan het oostelijk front die alles wat ze in de weg kwam onder hun rupsbanden vermorzelden, met vliegtuigen die steden en dorpen platgooiden, met honderden doden in de berm van wegen waarover kilometers lange kolonnes Russische krijgsgevangenen voorttrokken.

Ik werd overvallen door het besef van mijn eigen machteloosheid ten overstaan van die militaire reus. Voor de eerste keer kreeg ik een psychisch delirium tremens, de beroepsziekte van spionnen. Ik was alleen, ik had geen strijdmakkers. Ik kon de Duitse tanks op het doek bijna over me heen voelen walsen. Mijn overhemd en mijn voorhoofd dropen van het zweet. Ik rende de bioscoop uit, op zoek naar zon en frisse lucht. Het heeft een diep trauma bij me achtergelaten. Als ik me ergens zorgen over maak kan ik me er nog steeds niet

toe brengen een bioscoop in te gaan.

Een dubbele whisky en een wandeling brachten me tot kalmte. Die én de enige vriend die ik in Lissabon had. Johnny had het juiste antwoord op mijn nachtmerrie. Denk jij soms,' vroeg hij me, 'dat Hitler een beter veldheer is dan Napoleon?' 'Nauwelijks,' antwoordde ik.

'Hou dan op met je zorgen te maken. Als Napoleon Rusland niet op de knieën kon krijgen zal het Hitler ook niet lukken.' Direct nadat ik Johnny ontmoette had hij me het verhaal over zijn geheimzinnige missie naar Italië verteld.

Geheimzinnig, omdat we op dat moment nog niet wisten wat erachter zat. Zoals dat in het spionagevak vaak gaat kreeg ik kort daarna het laatste stukje in handen dat aan de puzzel ontbrak. Het maakte mijn vertrek naar Amerika nog urgenter en was naar mijn mening de grootste slag die een inlichtingendienst in de oorlog ooit geslagen had.

Op een geheime observatiepost op de kliffen langs de Boca do Inferno met uitzicht over de Atlantische Oceaan, even buiten Cascais, gaf Johnny me de bijzonderheden over zijn speciale missie naar Italië. Beneden ons donderde de branding op de rotsen en er was geen mens in zicht die ons had kunnen storen.

'Het is hoogst merkwaardig,' peinsde Johnny hardop. 'Die missie had tot doel inlichtingen voor de Jappen te verkrijgen.' 'In het zuiden van Italië?'

'Bij Taranto. Daar ligt een belangrijke marinebasis.' 'Dat herinner ik me, dat was de plaats waar de Britse vloot aanviel en de helft van de Italiaanse marine buiten gevecht stelde. Maar wat hebben de Japanners met Taranto te maken ? En met jou ?' 'Ik zal bij het begin beginnen,' stelde Johnny voor. 'De Japanse minister van buitenlandse zaken, een vent genaamd Yosuke Matsuoka, kwam eind maart naar Berlijn. Hij had een hele troep hoofdofficieren van de marine en het leger in zijn kielzog om de militaire aspecten van het Driemogendhedenpact nader onder de loep te nemen. Het schijnt dat de Jappen een paar maanden voor hun komst de Abwehr gevraagd hebben bijzonderheden over Taranto te verzamelen. De Abwehr knapt wel eens een zaakje voor hun inlichtingenjongens op, moet je weten. Op plaatsen waar zij niet kunnen, komen. Het is te makkelijk om scheve ogen en een gele huid te signaleren. Onze bondgenoten zijn niet zo erg Arisch.' Johnny kon zich niet weerhouden een sneer op de Nazi's te geven.

'Wel, de Abwehr kon ze niet veel vertellen. Matsuoka herhaalde zijn verzoek toen hij in Berlijn was, en Von Ribbentrop verhief zich op zijn spillebenen en krijste tegen Canaris dat hij iets moest doen. Ik werd aangewezen om het zaakje te klaren, omdat iemand waarschijnlijk bedacht had dat mijn naam het nodige prestige opleverde. De mensen van de Abwehr in het Verre Oosten werken onder de dekmantel van twee firma's die eigendom zijn van de familie: Jebsen & Co. in

Sjanghai en Jebsen & Jebsen, met een hoofdkantoor in Hamburg en vestigingen over de hele wereld. De Japanners deden hun eerste verzoek via contacten binnen die firma's.'

'Zo, dus op die manier werd je het slachtoffer van het nepotisme,' pestte ik hem.

'Waren de Italianen bereid met hun grote Duitse broeder mee te werken?'

'Tot op zekere hoogte. Ze voelden zich sterk in de verdediging gedrongen en probeerden zich te rechtvaardigen. Ze gooiden de hele schuld op het verrassingseffect, wat zoals je weet in tijd van oorlog geen excuus is. En bepaald niet voor een sterk verdedigde haven.' Kijkend naar het onbelemmerde, eindeloze uitzicht over de zee dacht ik erover na hoe moeilijk een verrassingsaanval zou kunnen zijn. 'Maar waarom zijn de Jappen zo in Taranto geïnteresseerd?' 'Waarom? Omdat duidelijk is aangetoond dat één enkele geslaagde aanval een groot deel van een vijandelijke vloot kan vernietigen. Cunningham, de Engelse admiraal, wist zijn vliegtuigmoederschap, de *Illustrious*, tot op een afstand van honderdzeventig mijl van Taranto te krijgen zonder ontdekt te zijn. Toen zond hij twee golven bommenwerpers uit, de eerste van twaalf, de tweede van negen stuks. Ze gooiden een potpourri van torpedo's, bommen en brandbommen af die bijzonder effectief bleek. De Japanners wilden alles tot in bijzonderheden weten: de doelmatigheid van de netten die de geankerde schepen beschermden, de schade die aan de haveninstallaties, de raffinaderijen en de reparatiewerkplaatsen was aangebracht. Kortom, alles. Als ze iets dergelijks van plan zijn hebben ze een maatstaf om naar te werken.' 'Het zou verdomd vervelend zijn als ze werkelijk met hun hele kracht aan zouden vallen,' rekende ik hem bezorgd voor. 'Cunningham heeft niet veel gebruikt, in totaal negentien vliegtuigen, de verkenners niet meegerekend. Stel je voor dat iemand er honderden in zou zetten!' Ik vroeg me af hoe kwetsbaar de Britse vloot was. 'Denk je dat de Jappen aan de oorlog zullen gaan deelnemen, Johnny?' 'Hitler probeert ze daartoe over te halen, maar de kliek in Japan die voor een oorlog is ondervindt sterke tegenstand, zegt men. En verder zijn ze het ook niet eens met Berlijn over degeen die ze aan moeten vallen. Hitler wil dat ze Britse buitenposten als Singapore en Malakka veroveren. Wat de Jappen in de eerste plaats willen is brandstof, en dat betekent Nederlands Indië. Maar in dat gebied zullen ze zich met de Verenigde Staten moeten meten.'

'In dat geval kunnen we rustig gaan slapen.' Daarmee sprak ik mijn vertrouwen in de Verenigde Staten uit. 'Ze zullen het nooit tegen Amerika durven opnemen. Dat zou zelfmoord betekenen.' Johnny plukte een grashalmpje af en kauwde er bedachtzaam op terwijl hij antwoordde: 'Wees daar maar niet al te zeker van. Onder bepaalde omstandigheden zouden ze dat wel degelijk doen. Hitler wil niet dat de Jappen de Amerikanen aanvallen, maar hij zou nog steeds liever zien dat

ze in de Stille Zuidzee beziggehouden worden dan dat ze zich met Europese aangelegenheden gaan bemoeien.

Vorige week gaf een oude vriend, baron Gronau, me als expert zijn mening over de situatie. Gronau was samen met mij in Taranto, ook al uit prestigeoverwegingen. Hij is de Duitse luchtmacht-attaché in Tokio en was tijdens de Eerste Wereldoorlog een van onze beroemde gevechtsvliegers.

Bovendien is hij een intieme vriend van rijksmaarschalk Goering.

Gronau zegt dat de Japanners tot een oorlog gedwongen zullen worden als Roosevelt erop blijft aandringen dat ze China en Indo-China verlaten, en zeker als hij een olie-embargo tegen ze uitvaardigt. De Japanse marine heeft een reserve aan stookolie voor ongeveer achttien maanden. Gronau beweert dat ze volgens de logistiek tot de aanval zullen moeten overgaan als de reserves minder gaan bedragen dan nodig is voor een jaar.'

'Het is dus de vraag waar ze zullen toeslaan.'

Johnny knikte bevestigend, met een somber gezicht. 'Ik geef mijn weloverwogen mening graag voor een betere,' zei hij, 'maar naar mijn idee zullen de Jappen de Verenigde Staten aanvallen.' Toen deed hij de hele kwestie met een handgebaar af om me vervolgens het goede nieuws mee te delen. 'Je familie is in haar geheel in Dubrovnik en ik denk dat ik in staat zal zijn ze te blijven beschermen. De Italianen zullen het daar misschien overnemen, en ik heb het er over gehad toen ik in Taranto was. De Ustachi's hebben in Dubrovnik nog geen poot aan de grond gekregen. Overal elders hebben ze zwaar huisgehouden onder de Serviërs, zonder dat die broer van jou, Ivo, zich daar ook maar iets van aantrekt. Hij denkt er momenteel over weer naar Belgrado terug te gaan.'

Dat was precies wat je van Ivo kon verwachten. Ik had nog andere berichten over hem gekregen. Ivo was militair arts bij een legereenheid in Montenegro, aan de grens met Albanië, toen de Joegoslaven capituleerden. Hij liet zijn eenheid in de steek en liep terug naar huis, onderweg bij een vriend aangaand om burgerkleding te lenen. In de verwarde situatie na de overgave viel niemand hem lastig en zo vermeed hij het krijgsgevangen te worden gemaakt. Ik had ook gehoord dat een vleugel van ons huis in Belgrado was verwoest door een bom die op het huis ernaast, het kantoor van de Koninklijke Automobielen Club, was gevallen. Gelukkig was er niemand thuis. De familie was al eerder naar Dubrovnik vertrokken.

hoofdstuk 12

De Duitsers vonden mijn benoeming als gedelegeerde van het Joegoslavische ministerie van voorlichting ideaal voor hun doeleinden. Overal in de Verenigde Staten waar Joegoslaven zaten had ik een verklaring voor mijn aanwezigheid, en aangezien er meer dan een miljoen van mijn voormalige landgenoten in Amerika woonden betekende dat ook letterlijk overal, in iedere fabriek en op elke scheepswerf. Mijn officiële status zou me ook automatisch toegang tot politieke kringen in Washington verschaffen.

'Hoe moet ik nu precies een spionagenetwerk in Amerika organiseren?' vroeg ik Von Karsthoff toen we met onze voorbereidingen voor de Amerikaanse onderneming begonnen.

Von Karsthoff deed me stomverbaasd staan door te zeggen: 'Je moet helemaal niets organiseren.' Mijn gefronst voorhoofd drukte mijn gevoelens duidelijk uit. 'We willen niet per se een organisatie opzetten. Die hebben we gehad en die is ineengestort omdat de agenten onderling te veel contacten hadden. Doe het maar zoals je het in Engeland gedaan hebt. Leg je eigen contacten, en als je iemand vindt die in aanmerking komt, ga dan op je eigen oordeel af. Als je je absoluut zeker voelt over de man in kwestie kun je hem als subagent aanstellen. Begeleid iedere agent apart van de anderen en concentreer je op de kwaliteit, niet op de kwantiteit. Een kleine betrouwbare groep zal het er beter afbrengen dan een horde amateurs zoals we gehad hebben. En, Ivan' - zijn stem drukte oprechte bezorgdheid uit - 'denk er boven alles aan dat je je leven of je positie niet in de waagschaal mag stellen. Als je over iemand ook maar de minste twijfel koestert moet je hem laten vallen.' Deze ene keer kwam het onvermijdelijke wachten op een reservering voor de clipper van Pan American Airways naar New York me goed uit. Mijn officiële status als Joegoslavisch regeringsambtenaar was niet voldoende belangrijk om eerste prioriteit te verkrijgen, en om duidelijke redenen kon Britse of Amerikaanse invloed niet aangewend worden. Dank zij die wachttijd kreeg ik de meest belangrijke inlichting van de hele Tweede Wereldoorlog, in de meest vreemde en meest gezochte verpakking.

Von Karsthoff was in een uiterst joviale bui toen ik hem die ochtend in zijn villa kwam bezoeken. Hij zat in de tuin onder een oude pijnboom die hem tegen de stralen van de midzomerzon beschermde. Een aktenmap lag op de bank naast hem. Een glimlach, even stralend als de zon, verscheen op zijn gezicht toen hij me begroette met een hartelijk 'Hallo, Dusko, ik heb hier iets voor je.' Hij nam een stapel papieren die me bekend voorkwam uit de map en gaf ze me. Een

vragenlijst. 'Niet nog zo'n ding,' kreunde ik, en keek naar de bovenste bladzijde. De eerste paragraaf was getiteld: 'Inlichtingen over maritieme aangelegenheden'. Ik wierp een blik op de tweede paragraaf. Die ging over de samenstelling van legereenheden die vanuit de V.S. en Canada sloop zouden gaan.

'Daar gaan we weer, terug naar de schoolbanken.' Ik deed of ik ervan walgde. 'Goed, Herr Professor, ik zal het wel weer uit mijn hoofd leren.'

'Nee, nee.' Von Karsthoff trok me de vragenlijst uit de hand zodat ik niet verder kon lezen. 'Je hoeft niets meer uit het hoofd te leren. Kom maar mee.' Hij nam me mee naar de villa en zijn studeerkamer. Op een antieke boerentafel, zwart van ouderdom, stond een glimmende microscoop. 'Kijk maar eens,' zei Von Karsthoff, en wees op het instrument. Ik tuurde door het oculair en draaide aan een knop om het beeld scherp te krijgen. Ik zag de eerste pagina van de vragenlijst die Von Karsthoff me zo juist uit handen had genomen. Hij nam me bij de arm en trok me van de tafel weg.

'Dat is de microdot. Jij bent de eerste agent die hem krijgt. Hier, ik zal je laten zien hoe het werkt.'

Hij nam het objectglaasje uit de microscoop en gaf het me. Het enige wat ik erop zag zitten was iets dat op een vlekje leek. Von Karsthoff gedroeg zich als een kind - of een vader - met een nieuwe elektrische trein. Hij opende een wit pillendoosje, als een goochelaar die een truc vertoont, en toonde me de inhoud, een aantal minuscule stipjes ter grootte van de puntjes op een i, gelijk aan het exemplaar op het objectglaasje.

'Het gaat als volgt,' legde hij me uit. 'Je neemt een van deze dingen, die in wezen stukjes film zijn, en plakt ze met een druppeltje collodium op wat je maar wilt. Een willekeurig stuk papier, je koffer, zelfs je huid als je dat wilt.'

Elizabeth,' riep Von Karsthoff tegen zijn secretaresse-vriendin, die in haar kantoortje naast de studeerkamer zat te typen, 'breng ons een fles champagne. En drie glazen. Je moet met ons op deze feestelijke gebeurtenis klinken. Deze microdot betekent een revolutie in ons spionagesysteem. Realiseer je je de enorme mogelijkheden die erdoor geschapen worden?'

Die realiseerde ik me maar al te goed. Je kon een boek met de omvang van de Bijbel in je bagage verbergen en zonder enige kans op ontdekking door iedere controle halen. Met een pincet nam ik een van de dots uit het doosje en legde hem op de rug van mijn hand. Hij had nog niet de grootte van een sproetje.

'Hoe staat het met de apparatuur waarmee ze gemaakt worden?' vroeg ik.

'Wanneer krijg ik zo'n ding? Dat zou ons werkelijk mogelijkheden geven.'

Verdraaid, Ludovico, ik zou je zelfs de meest gedetailleerde blauwdrukken kunnen sturen.'

'Geduld!' zei Von Karsthoff. Elizabeth kwam binnen met de champagne en hij liet de fles in de koeler rondwentelen. "Jij bent de eerste agent die de microdots krijgt, en ik beloof je dat je ook de eerste zult zijn die het apparaat krijgt om ze te maken. Naar ik hoop tegen het eind van het jaar. Onze technici maken overuren om te proberen de produktiemethode te vereenvoudigen.'

Hij vouwde zorgvuldig een servet om de gekoelde fles, schonk drie glazen vol en bracht een toast uit. 'Op je welslagen, Dusko. Het jouwe en dat van de Abwehr.'

Daar dronken we op, en ik beloofde de microdots zo goed mogelijk te gebruiken. Het was maar hoe je het bekeek, dacht ik bij mezelf. Elizabeth verdween discreet weer naar haar schrijfmachine zodra ze haar glas leeg had. En wij gingen weer aan het werk. Ik hoefde de vragenlijst dan wel niet in mijn geheugen te prenten, maar ik moest ze wel bestuderen en met Von Karsthoff bespreken. Ik nam ze op en keek haar vluchtig door, nippend van mijn tweede glas champagne. Ditmaal las ik wat verder. De tweede paragraaf ging over Hawaii. De Tirpitzufer vroeg inlichtingen over munitieopslagplaatsen en mijndepots op het eiland Oahu, waarop Pearl Harbor is gevestigd. Aan m'n laars, dacht ik, dit is de Tirpitzufer niet. Dit had te maken met Taranto. Hier was het antwoord op de vragen die Johnny en ik ons gesteld hadden. Dit was het Japanse doelwit.

'Wat is dat over het eiland Oahu?' vroeg ik Von Karsthoff. Tk weet zeker dat wij op dit moment in de Stille Oceaan geen campagne voorbereiden, dus moet het wel voor onze Aziatische bondgenoot zijn, is het niet? Hetzelfde project als waar Jepsen aan gewerkt heeft.' 'Dat zou je inderdaad kunnen vermoeden,' antwoordde hij. 'Hawaii is een beetje ver voor me, maar misschien kan ik in Washington iets op de kop tikken.'

'Nee, daarover heb ik specifieke instructies. Je moet naar Hawaii - en wel zo spoedig mogelijk.'

Ik knikte en mompelde: 'Goed dan.' Het beeld begon zich al aardig te ontwikkelen. De Tirpitzufer - ofwel de Japanners - stelden geen academische vragen. Er was haast bij. De actie zou niet morgen beginnen, maar wel heel binnenkort. Volgens baron Gronau zou dat zijn voordat de oliereserve van de Japanse vloot tot een voorraad voor een jaar was gedaald. Het was helemaal niet moeilijk uit te maken wanneer dat zou zijn.

'Je zult een smoes moeten verzinnen om erheen te kunnen gaan,' merkte Von Karsthoff op. 'Misschien kun je zeggen dat je er om medische redenen heen moet. Het klimaat is goed. Je kunt doen alsof je influenza hebt opgelopen, zodra je in New York bent.'

'Of hij kan er een amoureuze escapade van maken,' kwam Elizabeth, die net in de studeerkamer terug was gekomen, tussenbeide. 'Dan hoeft hij niet te doen

alsof,' voegde ze er ondeugend aan toe. 'We zullen de manier maar aan onze vernuftige Ivan overlaten,' zei Von Karsthoff tegen zijn verloofde. Ik wist niet of hij al of niet geërgerd was. Tegen mij voegde hij eraan toe: 'Jebesen heeft je waarschijnlijk gezegd hoe gespitst admiraal Canaris erop is om snel resultaten te boeken met betrekking tot dit speciale project. Op welke manier dan ook. Je hebt carte blanche . . . als je maar zorgt datje ze krijgt.' In allerijl gaf ik het nieuws over de aanstaande aanval op Pearl Harbor aan M.I.6 in Lissabon door. Ze namen contact op met Londen en ik kreeg opdracht mijn inlichtingen persoonlijk mee te nemen naar de Verenigde Staten, aangezien ik binnen een paar dagen zou vertrekken. Blijkbaar vonden ze het beter dat ik de bringer van het nieuws was, omdat de Amerikanen me misschien uitgebreid zouden ondervragen om me helemaal uit te kunnen persen.

Berlijn spaarde kosten noch moeite om het slagen van mijn missie mogelijk te maken. De Duitse expert voor de Verenigde Staten vloog naar Lissabon om mij in mijn voorbereidingen te helpen. Hij was een diesel-ingenieur die heel Amerika bereisd had, maar wat mij betreft had hij zich beter bij zijn machines kunnen houden. Op een nogal pedante manier gaf hij me een lijst van wat je in Amerika wel en niet moest doen. Die leek me vrij elementair en van sommige dingen betwijfelde ik de juistheid. Bijvoorbeeld dat ik in een lift mijn hoed moest afnemen als er een vrouw binnenkwam, maar niet als het om een lift in een kantoorgebouw ging. Ik droeg nooit een hoed - wat ik volgens hem wel degelijk moest doen - dus hoefde ik me van dit vreemde gebrek aan hoffelijkheid niets aan te trekken. Ik werd ook vermaand nooit zwarte schoenen te dragen, omdat Amerikanen daar niet van hielden, en mes en vork in overeenstemming met de Amerikaanse gewoonten te hanteren. Dat alles leek en was volmaakt overbodig omdat ik, zoals zelfs mijn mentor moest toegeven, kennelijk voor het eerst in de Verenigde Staten was en dus niet van me verwacht kon worden dat ik vertrouwd was met de Amerikaanse levensstijl. Mijn vriend de ingenieur adviseerde me zelfs een Joegoslavische of Mitteleuropese joodse naam aan te nemen, voor het geval ik een dekmantel nodig zou hebben. Hij vertelde me ook hoe ik in de Verenigde Staten geldige identiteitspapieren zou kunnen verkrijgen door een tweedehands auto te nemen en te zorgen dat ik de eigendomspapieren kreeg met gebruikmaking van een gefingeerde naam en een tijdelijk hoteladres. Hetzelfde gold voor een rijbewijs, dat, zoals hij me uitlegde, ook voldoende was bij normale politiecontrole of als identificatie bij een postkantoor. Heel anders dan de officiële identiteitsbewijzen in Europa. In feite heb ik de foefjes van de Amerikaanse expert nooit nodig gehad, en zijn tips op het gebied van etikette en gedrag heb ik eveneens in de wind geslagen.

Men heeft mij gezegd dat Ian Fleming beweerde zijn figuur James Bond in zeker

opzicht op mij en mijn wederwaardigheden gebaseerd te hebben. Het is best mogelijk. Belangrijker is dat ik het zwaar betwijfel dat een Bond van vlees en bloed meer dan achtenveertig uur als spion zou hebben overleefd. Fleming en ik hadden elkaar in Lissabon vluchtig ontmoet, en een paar dagen voordat ik de clipper naar Amerika nam volgde hij me inderdaad. Misschien gaf wat er die avond gebeurde hem inspiratie voor een van zijn Bondavonturen.

Toen de Duitsers van Tate bericht kregen dat hij de twintigduizend pond van Sand had ontvangen, hielden ze zich aan hun woord en overhandigden me de tegenwaarde in dollars met aftrek van een redelijke commissie. Een paar tussenpersonen in de Abwehr verdienden ongetwijfeld het nodige aan de transactie, maar wie kon dat wat schelen? Ik werd verondersteld het geld - ongeveer tachtigduizend dollar - naar Sands rekening in New York over te maken. In feite moest ik het aan M.I.6 overhandigen, maar aangezien de transactie 's avonds plaatsvond zat ik met het geld opgescheept totdat ik de volgende dag de nodige regelingen kon treffen. Waarschijnlijk kreeg Fleming iets in de gaten. Toen ik vanuit mijn suite naar de lobby van het Palacio kwam had ik het pak bankbiljetten in de binnenzak van mijn smokingjasje. Ik droeg het geld liever bij me dan er de aandacht op te vestigen door het in de hotelsafe te deponeren. Ik zag Fleming in de lobby zitten, maar besteedde er verder geen aandacht aan. Daarna ging ik naar een café voor een borreltje voor het diner en zag Fleming buiten rondscharrelen. Toen ik zat te eten verscheen hij in hetzelfde restaurant. Mijn argwaan was gewekt en ik merkte dat hij me volgde toen ik opzettelijk langzaam door de tuin naar het Casino slenterde.

Het was vermakelijk op dit moment een man van M.I.6 op mijn spoor te hebben, omdat ik wist dat het het geld was dat hij moest beschermen, niet mij. Bovendien was ik er tamelijk zeker van dat Fleming op eigen houtje handelde, zonder daarvoor opdracht te hebben gekregen. De Engelse inlichtingendienst stelde genoeg vertrouwen in me om me met tachtigduizend dollar rond te laten lopen. De geheimen die ik in mijn hoofd rondroeg waren heel wat meer waard. Mijn schaduw en ik slenterden door het Casino en bekeken het spel aan de verschillende tafels. Bij een baccarattafel bleef ik staan. Iemand aan wie ik bijzonder de pest had, Bloch, een rijke Litouwer met een onooglijk voorkomen, die zijn nietig postuur probeerde te compenseren door arrogant spel, beproefde zijn geluk. Als hij de bank hield stelde hij nooit een limiet, hoewel dat de gewoonte was. In plaats daarvan zei hij altijd 'Banque ouverte', wat betekende dat de andere spelers konden inzetten wat ze wilden.

Het was praalziek en ergerlijk, en niet alleen in mijn ogen. Anderen hadden het ook opgemerkt. Ik weet niet door welke duivel ik bezeten raakte, misschien was het Fleming of de wetenschap dat hij achter me stond, maar toen Bloch 'Banque

ouverte' aankondigde en de croupier zei: 'Les messieurs debout peuvent jouer,' zei ik op uiterst koele toon: 'Vijftigduizend dollar.' Ik stak mijn hand in mijn binnenzak, haalde de stapel bankbiljetten te voorschijn en begon het bedrag op het groene laken dat de tafel bedekte uit te tellen. Zelfs voor het Estoril-casino in oorlogsroes was het een hoop geld. Het stemmengegons verstomde. Op de een of andere manier was de inzet ook bij de andere tafels in de zaal bekend geworden en het werd doodstil. Ik wierp een korte blik op Fleming. Hij zag groen van ellende.

Kennelijk had de Litouwer niet zoveel geld bij zich. Hij zat zenuwachtig op zijn stoel heen en weer te draaien.

'Ik neem aan,' zei ik tegen de chef-croupier, 'dat het casino de inzet van deze man garandeert, aangezien u tegen zijn 'banque ouverte' geen bezwaar hebt gemaakt.' 'Het casino garandeert nooit de inzet van een der spelers, meneer,' antwoordde de croupier, zoals ik wel verwacht had. Voorwendend zwaar geërgerd te zijn veegde ik het geld bijeen, stopte het weer in mijn binnenzak en zei: 'Ik neem aan dat u dit voorval onder de aandacht van de directie zult brengen en dat dergelijk onverantwoordelijk spel in de toekomst verboden zal worden. Het is een schande en uitermate vervelend voor serieuze spelers.' Fleming had zijn koelbloedigheid hervonden. Er lag een geamuseerde glimlach op zijn gezicht. Ik was ervan overtuigd dat hij mijn komediespel doorzien had en er waardering voor had. En de Litouwer was genezen. Vrienden hebben me later verteld dat hij de woorden 'banque ouverte' in het Estorilcasino nooit meer heeft uitgesproken.

hoofdstuk 13

Op 10 augustus ging ik aan boord van de Boeing 314-clipper van Pan American, aan de Cabo Ruivasteiger in de monding van de Taag, voor mijn vlucht naar New York. Ik had weer een aanzienlijk bedrag in mijn zak: veertigduizend dollar die Von Karsthoff me de vorige dag gegeven had, plus twaalfduizend van mezelf en achtduizend die het eigendom waren van de Bailonibank in Belgrado. Dat laatste bedrag was bestemd geweest voor de aankoop van goederen die nu niet geleverd konden worden. De Bailoni's, oude vrienden van de familie, hadden me gevraagd het bij me te houden in plaats van het naar bezet Joegoslavië terug te sturen.

In 1941 was veertigduizend dollar een waarlijk fors bedrag, en het feit dat de Duitsers bereid waren zoveel in één keer voor te schieten was een aanduiding voor het vertrouwen dat ze stelden in mij en in wat ik in de Verenigde Staten zou bereiken. Als ik meer fondsen nodig had kon ik ze krijgen via een Portugese nepfirma die onder Duitse controle stond. Het geld zou zogenaamd afkomstig zijn uit de verkoop in Spanje van tin dat ik voor Joegoslavië had ingekocht, maar dat als gevolg van de oorlogssituatie niet verscheept had kunnen worden. De enorme vliegboot vertrok vroeg in de middag. De luxe en het comfort aan boord deden denken aan vooroorlogse tijden. Het diner werd geserveerd tijdens een tussenlanding op de Azoren: heerlijk toebereide vis uit de Atlantische Oceaan. Terwijl we dineerden maakten de stewards onze bedden op, en de rest van de tocht over de oceaan, naar Bermuda, brachten we slapend door. Daar voegde een officier van de Britse inlichtingendienst, John Pepper, lang en gedistingeerd zoals bij de omgeving paste, zich bij me voor de trip naar New York. 'Ik ben gewoon een soort vliegende kindermeid,' grapte Pepper. 'Alles volgens protocol, weet je. Ik zal je introduceren bij onze verbindingsofficier bij de F.B.I. en bij de F.B.I.-man die je zal begeleiden. En mijn eerste taak zal zijn,' zei hij, uit zijn stoel komend, 'je in te wijden in de grootse Amerikaanse instelling van de dry martini.' Hij liep naar de bar van de clipper en kwam terug met twee beslagen glazen. 'Je hoeft echt niet zoveel moeite te doen,' bedankte ik hem. 'Het is heel vriendelijk van je, maar ik ben best in staat om zelf voor mijn introducties te zorgen.'

'Als je dat maar nooit of te nimmer tegen iemand zegt. Bermuda is stomvervelend sinds het begin van de oorlog. Ik grijp ieder voorwendsel aan om naar New York te kunnen gaan.'

Pepper was amusant gezelschap en waardevol voor me, hoewel hij beweerde nutteloos te zijn. Aangezien hij makkelijker door de douane en de immigratie zou komen dan ik gaf ik hem mijn aktentas. Die zat volgepakt met de Duitse vragenlijst in origineel, de microdots, onzichtbare inkt, adressen in Portugal en Zuid-Amerika en een paar persoonlijke aantekeningen.

'Dat voorkomt misschien overbodige verklaringen,' legde ik hem ten overvloede uit. 'Het zou zelfs beter zijn als jij het hele zaakje aan de Amerikanen overhandigt.'

Pepper schudde zijn hoofd. 'Rangen en standen, ouwe jongen. Ik zal het aan kolonel Ellis geven - Dick Ellis, onze man in New York - en hij zal ervoor zorgen dat Foxworth het in handen krijgt. Foxworth is het hoofd van de F.B.I. in New York. Tussen haakjes, de F.B.I. wacht je op het vliegveld op. Zodra je door de douane bent pik ik je op om je voor te stellen.'

Op Port Washington, de basis voor watervliegtuigen, deden Pepper en ik of we elkaar niet kenden. Het kostte me bijna een uur om alle immigratieformaliteiten te vervullen. Toen werd ik benaderd door een vreemde die tegen me zei: 'Wilt u mij maar volgen, meneer Popov?' Hij bracht me zonder enige moeite door de douane en gaf me over aan een andere man die me naar een geparkeerde auto leidde. Op de achterbank zat een man die ik voor Clark Gable aanzag.

'Mag ik me voorstellen,' zei hij terwijl ik naast hem ging zitten. 'Ik ben Charles Lehman. Ik ben van de F.B.I. en heb opdracht voor u te zorgen. Sorry voor al dat geheimzinnige gedoe. De gebruikelijke voorzorgsmaatregelen. Voor het geval iemand u in de gaten hield.' Ik zei maar niet dat het discreter was geweest als ze me een taxi naar mijn hotel hadden laten nemen. Daarentegen merkte ik wel op dat we Pepper kwijt waren geraakt. Dat scheen Lehman niet te deren. We reden door Queens naar Manhattan, terwijl ik me verdiepte in mijn eerste indrukken van New York. Lehman gaf me instructies over de manier waarop ik Foxworth de volgende dag zou ontmoeten. 'Ik zal u opbellen,' zei hij, 'zodra de heer Foxworth tijd voor u heeft. We zien elkaar in de lobby van Rockefeller Centre. Het is maar een paar straten van uw hotel. U spreekt niet tegen me, maar volgt me alleen.' Hij zette me af bij het Waldorf Astoria en zei: 'Rust u maar eens goed uit.'

Een koude douche verving de aanbevolen rust, en een club sandwich die ik via de etagekelner bestelde knapte me weer op. Ik was verlangend New York te zien. Uit gewoonte sloot ik voor mijn vertrek mijn koffers in een kast, tekende hun positie aan met een dun potloodlijntje en plaatste een haar tussen de sluiting van een ervan. Ik liep het Waldorf uit en Park Avenue af. Nergens anders ter wereld hing zo'n sfeer van rijkdom en overvloed. Bij de eerste bank waar ik langskwam opende ik een rekening door een klein

bedrag te storten en eenvoudig twee kaarten te tekenen. Het ontbreken van formaliteiten was een genoegen.

Broadway. De wijk van de autodealers. Ik bekeek de showrooms en raakte onder de bekoring van een rode Buick-coupé met een schuifdak, wat toen nog een nieuwtje was. Binnen tien minuten had ik de auto gekocht en ik kreeg de verzekering dat hij de volgende dag met registratiebewijzen en al geleverd zou worden. Ik hoefde hem zelfs niet te komen halen. De verkoper beloofde de wagen met sleutels en papieren in de garage van het hotel te zullen achterlaten. Opnieuw kwam ik onder de indruk van het gemak en de snelheid waarmee de transactie geregeld werd.

De hele sfeer beviel me. De mensen maakten het leven niet nodeloos ingewikkeld. Zaken werden op een zakelijke manier afgewikkeld. Meer dan tot enig ander land, buiten mijn vaderland, voelde ik me aangetrokken tot de Verenigde Staten.

Met een licht gevoel in mijn hoofd door de uitstraling van deze volledig verschillende en nieuwe omgeving ging ik terug naar mijn kamer in het Waldorf Astoria om me voor te bereiden op het veelbelovende avontuur van de volgende dag. Ik overdacht de schijnbaar koele manier waarop ik ontvangen was.

Ongetwijfeld was daar een goede reden voor. Gewoontegetrouw ontsloot ik de kastdeur en knielde om de positie van mijn koffers vast te stellen. Ze stonden niet meer langs de potloodlijntjes. De haar was verdwenen. Een hotelbediende? De Duits-Amerikaanse Bond? De F.B.I.? Ik miste niets. Dat sloot een diefachtige employé uit. Berlijn had zich zoveel moeite gegeven me buiten zijn falende Amerikaanse organisatie te houden dat ik het betwijfelde dat ze iemand hadden aangewezen om me te controleren. De F.B.I. ? Misschien wel, uit overmatige voorzichtigheid en dienstijver. Ik besloot dat het bij het spel hoorde en weigerde me er verder druk over te maken.

Zoals ik had gehoopt belde Lehman me 's morgens, zodat er niet al te veel tijd verloren ging. Hij zei me hem om elf uur te ontmoeten. Ik liep op mijn gemak naar het Rockefeller Centre, controlerend of ik soms gevolgd werd.

Zodra ik het gebouw binnenkwam zag ik Lehman die de lijst van de er gevestigde kantoren aan de muur van de hal bestudeerde. Hij liet niet merken dat hij me had opgemerkt, maar dat had hij wel degelijk. Hij liep naar de liften. Ik volgde hem en nam dezelfde als hij. Op de negenentwintigste verdieping stapte hij uit. Ik deed hetzelfde. We beschreven een complete cirkel door de gangen en kwamen aan de achterkant van dezelfde groep liften uit. Hij drukte op de knop maar liet de eerste lift voorbijgaan. Lehman drukte opnieuw de knop in. Toen de liftdeuren open gleden gaf de enige man in de cabine hem een bijna onmerkbaar

knikje. We stapten in en Lehman veroorloofde zich een glimlachje tegen ons beiden, maar zei nog steeds niets.

We stegen non-stop naar de vierenveertigste verdieping, waar ik, door twee man geflankeerd, door de ontvangstruimte, via een lange gang en het kantoor van een secretaresse, naar een grote kamer geleid werd waar een middelgrote man van ongeveer vijftig jaar kennelijk op me stond te wachten. Hij zag er eerder uit als een geslaagde advocaat dan als een regionale chef van de F.B.I.

Hij gaf me een terloops 'Blij u te zien' en kwam direct ter zake. 'Ik heb materiaal dat u via kolonel Ellis gezonden hebt ontvangen,' zei hij. 'Ik zal het doorsturen naar Washington zodra we uw nadere mededelingen erover hebben gehoord.'

Ik liet na te vragen waarom hij het nog niet had doorgestuurd. Als de Amerikanen een Japanse aanval wilden afslaan was iedere vierentwintig uur belangrijk. Het kost tijd om legers en de bergen materiaal die ze nodig hebben over te brengen. Hoezeer ik de efficiëntie van het Amerikaanse zakenleven ook was gaan bewonderen, ik moest wel tot de conclusie komen dat bureaucratie overal ter wereld hetzelfde was. Foxworth nam het dossier dat ik Pepper had gegeven uit een bureaula en begon er een paar papieren uit te halen. 'Deze moeten er per vergissing tussen gekomen zijn,' zei hij, een paar oude rekeningen, telegrammen en brieven van mij omhoog houdend. 'Ze zijn persoonlijk.' 'Het is geen vergissing,' zei ik hem. 'Ze bevatten een nieuw en zeer vernuftig communicatiesysteem dat de Duitsers hebben uitgevonden.' 'O, een nieuwe code?'

'Zo iets. Laat uw experts het maar eens bekijken. Ik zou graag weten of ze het ontdekken als hun aandacht er eenmaal op gevestigd is.' 'Mike is in het gebouw,' kwam Lehman tussenbeide. 'Misschien interesseert het hem om een poging te doen.'

'Mike is een van onze code-experts uit Washington,' verklaarde Foxworth. 'Laat hem even komen, Charles, als je wilt.' Ik liet de expert genaamd Mike de getypte kopie van de vragenlijst zien. Die besloeg vijf pagina's. Toen gaf ik hem de rekeningen, telegrammen en brieven.

'De hele tekst van deze vragenlijst komt ook voor in deze papieren,' zei ik tegen Mike. 'Om uw taak eenvoudiger te maken kan ik u wel vertellen dat er niets in onzichtbare inkt op staat, zodat u geen tijd met ontwikkelen hoeft te verspillen.' Hij keek een beetje verbaasd en liep zonder iets te zeggen de kamer uit, al bezig de papieren te bestuderen. Even nieuwsgierig keerde ik me tot Foxworth en zei: 'En wat kan ik u verder over die inlichtingen vertellen?'

'Wel' - Foxworth woog zijn woorden zorgvuldig af - 'het lijkt allemaal te nauwkeurig, te volledig, om geloofwaardig te zijn. De vragenlijst plus de andere informatie die u hebt meegebracht vermelden tot in bijzonderheden waar,

wanneer, hoe en door wie we precies zullen worden aangevallen. Het lijkt een valstrik, om het maar zacht uit te drukken.'

'Niet als u de bronnen kent - met name de belangrijkste bron - en de achtergronden. De belangrijkste bron is Johann Jebsen,' antwoordde ik, en ging uitgebreid in op Johnny's achtergrond, positie, betrouwbaarheid en zijn relaties tot mij. 'Ik kan mijn hand voor Jebsen in het vuur steken. Hoe dan ook, hij zou me voor een valstrik hebben gewaarschuwd.

De tweede bron is baron Gronau. Ik geloof niet dat u zijn kwaliteiten als Japan-expert in twijfel kunt trekken. Als zijn inlichtingen juist zijn, valt er aan zijn conclusies niet te twifelen. U kunt voor het eind van dit jaar een aanval op Pearl Harbor verwachten, tenzij de onderhandelingen met Japan definitieve resultaten opleveren.' Op Foxworths gezicht viel niets te lezen. Ik had het net zo goed over de groenteprijzen kunnen hebben, maar ik wist dat hij alles wat ik zei in zich opnam. Ik kreeg de indruk dat hij uiterst intelligent was. 'De derde bron is natuurlijk de vragenlijst. Als die een valstrik is zou dat betekenen dat mijn hele missie naar de Verenigde Staten camouflage is. En dat is gewoon onmogelijk. De rest van mijn opdracht is te belangrijk voor de Duitsers. Die zouden ze, en mij erbij, zeker niet opofferen. Vroeg of laat zou u erachter komen dat u om de tuin geleid werd en zou ik door de mand vallen.'

Foxworth wierp me een doordringende blik toe en ik kon zien dat hij mij op mijn waarde probeerde te schatten. Was ik een pion die geofferd kon worden ?

Ik beantwoordde zijn onuitgesproken vraag. 'Wat mij betreft, ik weet dat u een rapport van de Engelsen hebt gekregen. In alle bescheidenheid mag ik wel zeggen dat de Abwehr mij als haar topagent beschouwt en volledig vertrouwen in me stelt. Mijn missie naar de Verenigde Staten vormt daarvan de bevestiging. Een spionagenet in dit land is van het grootste belang, en op het ogenblik hebben ze niets, of bijna niets.' 'Dat kan allemaal wel zijn,' antwoordde Foxworth openhartig, 'maar mij is daar niets van bekend. Alle regelingen voor uw komst naar de Verenigde Staten werden rechtstreeks tussen Londen en Washington getroffen.'

'Maar met wie moet ik mijn missie dan organiseren? Mij is gezegd dat u me zou begeleiden.'

'Waarschijnlijk is dat ook zo, aangezien u New York als hoofdkwartier hebt gekozen, maar ik zal specifieke instructies van Hoover moeten krijgen.'

Op dat moment kwam Mike het kantoor weer binnen. Hij zag er al even gefrustreerd uit als ik voelde dat ik moest doen. 'Ik kan hier niet uit wijs worden,' klaagde hij. 'Er komen tweemaal zoveel letters voor in de gedecodeerde tekst als in alle papieren die u me gegeven hebt samen. Normaal is het omgekeerd. Weet u zeker dat er iets in deze papieren staat?'

Ik zei hem een microscoop te halen. Toen hij terugkwam nam ik een van de telegrammen en gaf een uitleg over de microdot die erop zat. Mike bekeek het telegram nauwkeurig en schudde zijn hoofd. Hij kon de microdot niet vinden. De anderen bekeken het eveneens en slaagden er ook niet in. Ik moest ze laten zien hoe ze hem konden vinden door het papier onder een sterke lamp heen en weer te bewegen tot een weerspiegeling het minuscule vlekje collodium aan het licht bracht. Daarna plaatste ik de microdot op een objectglaasje en tuurden ze om de beurt geïnteresseerd door de microscoop.

'Fascinerend" zei Foxworth. 'Ik zal u zeggen wat ik ga doen. Ik breng dit zelf naar Washington. Ik ben er zeker van dat de heer Hoover zeer geamuseerd zal zijn. En terwijl ik daar ben zal ik zorgen instructies met betrekking tot u te krijgen.'

'En in de tussentijd?' vroeg ik. 'Ik moet beginnen inlichtingen te verzamelen en mijn spionagenet te organiseren.'

'Ach,' antwoordde Foxworth vaag, 'zorgt u eerst maar dat u zich in New York thuis gaat voelen.'

Het onderhoud was ten einde. Ik had geen andere keus dan te wachten tot Foxworth uit Washington terug was. Lehman bracht me naar de lift. 'Blijf je in het Waldorf, Dusko?' vroeg hij. Door de Amerikaanse afkeer van formaliteiten noemden we elkaar al bij de voornaam. 'Nee, ik denk dat ik een appartement huur, Charlie. Dat lijkt me beter als ik van hieruit ga werken.'

'Goed idee,' zei hij, en pas een paar weken later realiseerde ik me dat zijn vraag geen loze praat was maar kritiek inhield op het feit dat ik in een van New Yorks beste hotels verbleef.

Door tussenkomst van een makelaar vond ik een dakflat op de hoek van Park Avenue en de Eenenzestigste Straat. Het gebouw was juist gereedgekomen en de paar veranderingen die ik aangebracht wilde hebben werden me binnen een week beloofd. De dag nadat ik de flat gehuurd had nam ik een binnenhuisarchitect in de arm en koos mijn meubilair uit, waarvan de levering me ook binnen een week beloofd werd. Ik werd weer wat optimistischer en werd nog enthousiaster over de Amerikaanse efficiëntie.

hoofdstuk 14

Nu ik aan het leven in de Verenigde Staten begon te wennen, begon ik ook aandacht te besteden aan mijn maatschappelijke omgang. Onder degenen met wie ik contact opnam was een oude vlam van me voor wie ik altijd een speciaal plekje in mijn hart bewaard had. Voor de oorlog waren we samen naar Parijs geweest en nu was ze in Hollywood. Ze was de Franse filmactrice Simone Simon. Simone werkte in Californië aan een film, dus afgezien van de paar maal dat ze naar New York kwam zagen we elkaar in het begin van mijn verblijf daar zelden.

Later, toen haar drukke carrière dat mogelijk maakte, slaagden we erin de warme vriendschap die we in Frankrijk hadden gehad weer op te vatten. Ook mijn verhouding met Simone wekte de gramschap van de heer Hoover. Terwijl ik wachtte tot mijn flat klaar zou zijn en ik van Foxworth het groene licht zou krijgen, besloot ik mijn opwachting bij de Joegoslavische ambassadeur te maken. Ik belde Lehman om hem te zeggen dat ik naar Washington ging en vroeg hem hoopvol of ik me bij het hoofdkwartier van de F.B.I. kon melden om misschien instructies uit de eerste hand te verkrijgen. Op eigen houtje kon hij me daar geen antwoord op geven en hij beloofde me terug te zullen bellen. 'Je mag het hoofdkwartier niet benaderen,' was het antwoord dat hij voor me had. 'Na je terugkeer krijg je je instructies in New York.' Ik ging, kwam terug, verhuisde naar de nieuwe flat, voelde me nu thuis in New York. Lehman kwam me opzoeken. Ik leidde hem rond zodat hij de flat kon inspecteren.

De dakflat lag op de tweeëntwintigste verdieping, bijna boven het stadslawaai verheven. Hij bestond uit een grote zitkamer, een studeerkamer, een slaapkamer en was geheel omringd door een flink balkon. Hij had geen onmiddellijk commentaar, maar in plaats daarvan vroeg hij me: 'Wat heb je gedaan met de zestigduizend dollar die je uit Lissabon hebt meegebracht?'

Ik toonde hem de kleine safe die ik in de studeerkamer in de muur had laten bouwen. 'Behalve de vijfduizend dollar waarmee ik een bankrekening heb geopend ligt het daarin.'

'Wil je me het geld voor een paar dagen meegeven?' vroeg hij. 'Misschien kunnen we iets uit de serienummers afleiden.' Ik opende de safe en gaf hem alles behalve een paar honderd dollars die ik apart hield voor onmiddellijke uitgaven. Hij ging achter mijn bureau zitten om het geld te tellen en stond erop me een ontvangstbewijs te geven. Ik schonk hem een borrel in en terwijl hij een slok nam liet hij zijn blik door de kamer dwalen. Tenslotte merkte hij op: 'Ik denk niet

dat Hoover erg met deze . . . eh . . . luxueuze omgeving ingenomen zal zijn.' Vanaf mijn jeugd was ik eraan gewend dat mijn privéleven uitsluitend mijn eigen aangelegenheid was, dus antwoordde ik: 'Het is volslagen onbelangrijk of hij er al dan niet mee ingenomen is. Ik vertrouw erop dat hij me naar mijn werk en de resultaten daarvan zal beoordelen. En nu we het toch over werk hebben, daar zouden we nu direct wel eens aandacht aan kunnen besteden.' Ik gaf hem niet de kans terug te komen op een onderwerp dat noch hem, noch zijn baas iets aanging. En ik had dringende zaken te regelen. Lehman schonk me met samengeknepen lippen een van zijn Clark Gableblikken ten teken dat hij me begreep.

'Ik zal doen wat ik kan,' zei hij, de kwestie omzeilend. 'Het is niet iets waarover een conferentie belegd hoeft te worden. Ik moet me met Von Karsthoff in verbinding stellen, dat is alles. Ik heb de onzichtbare inkt nodig die John Pepper jullie heeft gegeven. En kunnen jullie de tekst van een brief maken die zogenaamd van een matroos ter koopvaardij afkomstig is - iets alleedaags? Jullie weten beter dan ik hoe je zo iets in het vat moet gieten.'

'En hoe staat het met wat jij met onzichtbare inkt gaat schrijven? We zullen moeten weten wat je ze vertelt.'

'Ik moet ze mijn adres en telefoonnummer geven voor het geval dat ze contact met me willen opnemen, en ze meedelen dat ik voorbereidingen tref voor mijn vertrek naar Hawaii, misschien al volgende week. Ze zijn er erg op gebrand dat ik daarheen ga, zoals je weet.' 'Ik heb de vragenlijst gezien,' was Lehman's droge commentaar. 'Maar de mondelinge instructies die erbij hoorden ken je niet. Ze hebben me aangeraden een goed excuus te vinden om erheen te gaan, en kijk eens hier, Charlie, ik wil de Pilgrim Fathers en de puriteinen niet choqueren, maar het excuus dat zij suggereerden was een meisje. Het schijnt dat ik de reputatie heb een playboy te zijn, en als ik een meisje mee op reis zou nemen klopt dat precies. Net als deze flat.' Ik kon niet nalaten een stekelige opmerking te maken. 'En ben je inderdaad een playboy, Dusko?'

'Ik houd niet van opgeplakte etiketten, Charlie,' antwoordde ik vlak. 'Playboy is een krankzinnig woord. Ik doe wat elke man doet of zou doen als hij de kans kreeg. Het enige verschil is dat ik geen huichelaar ben. Ik probeer niet om het stiekem te doen.'

'Jezus, Dusko, ik bekritiseer je niet,' zei Charlie. 'Ik doe mijn werk. Wie is dat meisje? Dat zullen we moeten weten.'

'Ze heet Terry Brown, ze is Engelse, en mooi, als je dat voor je archieven nodig hebt. Ze is naar Amerika gekomen om aan de Blitz te ontsnappen. Ze is rijk maar kon niet veel geld meenemen vanwege de deviezenbepalingen, dus verdient ze de kost als mannequin en fotomodel. Het enige dat ze weet is dat we

een weekje lekker in de zon gaan liggen, en daar is ze het tot in haar gemanicuurde teennagels mee eens. Akkoord?'

'Nou' - Lehman masseerde zijn kin - 'ik heb geen instructies, maar ga je gang en tref je voorbereidingen toch maar. Ik zal het je laten weten als ik het groene licht krijg.'

Er ging een week voorbij voordat ik bericht van Lehman kreeg. Hij belde me om me te zeggen dat ik hem in een van de grote hotels in de buurt van het Pennsylvaniastation moest ontmoeten. Dat was de regeling die we nu hadden afgesproken als we contact met elkaar wilden opnemen. De F.B.I. vond het te gevaarlijk dat hij naar mijn flat kwam of ik naar hun kantoor. Charles nam een kamer in een van de grote hotels voor doorgaande reizigers in de buurt van de Vierendertigste Straat en belde me daarna om me het kamernummer en de tijd van onze afspraak door te geven. Mijn instructies luiden dat ik nooit een taxi rechtstreeks naar het hotel mocht nemen. Ik moest een- of tweemaal van taxi verwisselen en bovendien een bioscoop binnengaan om er onmiddellijk weer uit te lopen. Toen ik die instructies kreeg dacht ik dat de F.B.I. erachter moest zijn gekomen dat de Duitsers me lieten schaduwen. Maar achteraf bleek dat dit de normale voorzorgsmaatregelen waren.

Zodra ik de hotelkamer binnenkwam zei Lehman zonder enige inleiding tegen me: 'Je reis gaat niet door.'

'O, nee,' zei ik verbluft. 'Ik móet erheen. Realiseer je je dat niet?' Het was nog steeds ondenkbaar voor me dat we de Duitsers niet om de tuin zouden kunnen leiden. Ik probeerde Lehman, of liever gezegd de F.B.I. via hem, te overtuigen. 'Als de Duitsers erachter komen dat ik nooit in Hawaii ben geweest, zal de lucht tussen hier en Berlijn te snijden zijn. Ze zullen me nooit meer vertrouwen. Ik kan ze niets toespelen zonder daar geweest te zijn.'

Lehman haalde zijn schouders op, en het begon tot me door te dringen dat de F.B.I. helemaal niet van plan was enige informatie over Pearl Harbor door te geven.

'Kunnen we niets anders sturen ? Over een ander onderwerp. Als we ze maar aan het lijntje houden.'

De arme Lehman wist echt niet meer wat hij moest zeggen. We hadden elkaar goed genoeg leren kennen om vrienden te zijn, en hij was het soort man dat me mocht, al was het alleen maar omdat ik probeerde mijn werk te doen. 'Hoover komt binnen twee weken naar New York,' zei hij zonder overtuiging, 'en zal dan een gesprek met je hebben.'

'Twee weken ?'

Hij haalde opnieuw zijn schouders op. 'Ik heb Foxworth ook gevraagd je in te

lichten, maar hij weet ook niet waar hij aan toe is. Er moet ergens iets scheef zitten tussen jouw mensen - ik bedoel de coördinatiecommissie van de Engelse inlichtingendiensten - en ons kantoor in Washington. Die moeten het onder elkaar maar uitzoeken. In New York kunnen we er niets aan doen. Ontspan je nou maar, neem het er een paar weken van,' raadde hij me met een beschaamd gezicht aan. Ik wierp hem een blik toe waar ongeveer alles uit sprak en liep de kamer uit.

Als ik dan toch een paar weken mijn gemak ervan moest nemen was ik niet van plan als een smekeling in New York te blijven zitten tot het de heer J. Edgar Hoover behaagde mij te ontvangen. Onder het voorwendsel dat ik wegens zaken vanuit New York makkelijk te bereiken moest zijn stelde ik Terry voor naar Florida te gaan in plaats van naar Hawaii. Zon is zon, en ze had meer dan een jaar geen vakantie gehad. Haar geluk en enthousiasme werkten aanstekelijk. We sprongen in de Buick en lagen twee dagen later op het hete zand van Miami in de warme septemberzon te bakken.

Toen ik op de dag na onze aankomst op het strand zat werd mijn aandacht getrokken door een man die zo opvallend was als een Eskimo te midden van een nudistenkolonie. Hij stond midden op het strand, volledig gekleed, met inbegrip van hoed en das. Hij stond gebiedend tegen iemand te wenken. Ik keek om me heen om te ontdekken wie hij kon bedoelen toen het tot me doordrong dat hij het tegen mij had. Terry was half in slaap. Ik vroeg haar me te verontschuldigen en volgde de man, die precies overeenkwam met het idee dat ik altijd van een Amerikaanse gangster had gehad, naar de strandbar van het hotel. Daar zat iets dat eruit zag als zijn halfbroer op een kruk, met zijn hand om een glas bier geklemd.

'Het spijt ons u te moeten storen, meneer Popov,' zei de bierdrinker, 'maar u hebt zich in dit hotel laten inschrijven als man en vrouw met een grietje met wie u niet getrouwd bent.'

Hoteldetectives, dacht ik. Ik had verhalen over dergelijke toestanden gehoord. Ik had te maken met nonchalant puritanisme of met een poging geld van me los te krijgen.

Ik probeerde de zaak van de humoristische kant te benaderen. 'Ik weet geen betere manier om een slaapkamer met een meisje'te delen. Ik weet zeker dat we de zaak kunnen regelen. Ik ga even mijn portefeuille halen.'

'Op die manier valt er niets te regelen,' zei het spook van het strand en beiden toonden ze me hun F.B.I.-penning. Ik voelde me opgelucht, speelde nog steeds de onschuldige en zei tegen ze: 'In New York heb ik een paar vrienden, die collega's van u zijn. Wilt u ze misschien opbellen? Ze kunnen dit wel ophelderen.'

'Wij zijn hier in opdracht van Washington,' deelden ze me mee, 'om u te waarschuwen dat u de Mann Act overtreedt. Volgens de Mann Act, meneer Popov, hebt u een federale overtreding begaan door met een meisje en met immorele bedoelingen een staatsgrens te overschrijden, voor het geval u dat niet mocht weten. Onze opdracht is u dat meisje onmiddellijk weg te laten zenden. Anders zullen we moeten optreden.' 'Laten we eens aannemen dat ik weiger?'

'Washington maakt geen grapjes, meneer Popov. We hebben de opdracht u te arresteren. Dat komt u tenminste op een jaar plus een dag gevangenisstraf te staan.'

'Goed dan.' Ik wist me te beheersen. 'Ik neem haar mee terug naar New York. We vertrekken morgen.'

'Nee,' beval de vent aan de bar me, 'u zet haar vandaag nog op het vliegtuig en gaat alleen terug. Anders overtreedt u de Mann Act nog een paar keer voordat u in New York terug bent.' Terry geloofde mijn verhaal over hoteldetectives en de Mann Act niet. Haar ogen vulden zich met tranen toen ik zei dat ik haar onmiddellijk op een vliegtuig moest zetten. Ze heeft nooit meer een woord tegen me gesproken. Ik ben ervan overtuigd dat ze dacht dat ik haar kwijt wilde, omdat ik een of ander snood plannetje in mijn gedachten had. Het spijt me nog steeds dat ik niet zo slim ben geweest haar een acceptabele leugen te vertellen om haar gevoelens te sparen.

Tijdens de eenzame, twee dagen durende terugreis naar New York repeteerde ik het verhaal dat ik Foxworth, Hoover en de rest van de F.B.I. zou vertellen. Maar de enige die ik zou zien was Lehman, en op hem kon ik mijn woede niet uitleven. Die was al bezorgd genoeg. Alles wat hij kon zeggen was: 'Zoek het maar uit met de baas.' Er gingen nog tien dagen voorbij voordat ik de kans kreeg dat te doen. Foxworth belde me om me te zeggen dat ik direct naar zijn kantoor moest komen.

Ik stuitte op J. Edgar Hoover. Ik gebruik die uitdrukking weloverwogen. We werden niet aan elkaar voorgesteld, er werden geen inleidende woorden gesproken, beleefdheidsfrases kwamen er niet aan te pas. Ik kwam Foxworths kantoor binnen en daar zat Hoover achter het bureau als een moker op zoek naar een aambeel. De van zijn macht beroofde Foxworth zat stilletjes in een leunstoel naast zijn eigen bureau. 'Ga zitten, Popov,' kefte Hoover tegen me, en de uitdrukking van walging op zijn gezicht maakte het duidelijk dat ik voor hem net zo iets was als een verse hondedrol die het lef had gehad zich onder zijn pas gepoetste schoenen uit te laten keutelen. Ik beet me op de lippen en ging in de stoel tegenover het bureau zitten. Meer dan ooit was het nu het moment om diplomatiek te blijven.

'Ik sta aan het hoofd van de meest onbesproken politieorganisatie ter wereld,'

begon Hoover uit te varen. 'U komt hier uit het niets opdagen en installeert zich binnen zes weken in een dakflat aan Park Avenue, jaagt achter filmsterren aan, komt ernstig in conflict met de wet en probeert mijn ambtenaren om te kopen. Ik zeg u nu en hier dat ik dat niet neem.' Hij sloeg met zijn vuist op het bureau alsof hij de woorden in mijn hersens wilde nagelen.

'Ik geloof niet,' antwoordde ik op kalme toon, 'dat een koorknaapje mijn baantje had kunnen vervullen, maar ik verzoek u mij te verontschuldigen als mijn gedrag moeilijkheden heeft veroorzaakt.' Hoover keerde zich met een grimmige uitdrukking op zijn gezicht naar Foxworth. Hij was er niet helemaal zeker van of ik het ernstig meende of een loopje met hem nam. Over zijn schouder wierp hij me een lange, doordringende blik toe, draaide zich weer van me af en zei, niet tegen mij maar tegen Foxworth: 'Hij kan nu wel verdwijnen.' Ik stak een sigaret op en ging gemakkelijk achterover zitten. Het moment was gekomen om mijn spelletje te spelen.

Ik gaf het hem recht voor zijn raap. 'Meneer Hoover, mijn verontschuldigingen waren uitsluitend bedoeld als vertoon van goede manieren om u te tonen dat uw ongerechtvaardigde opmerkingen niet zo hard aan waren gekomen.'

Hoover liep paars aan en bracht er met moeite uit: 'Wat bedoelt u daarmee ?' 'Ik ben niet naar de Verenigde Staten gekomen om de wet te overtreden of uw organisatie in de wielen te rijden. Ik ben hier gekomen om mijn deel aan de oorlogsinspanning te leveren. Ik heb u een ernstige waarschuwing overgebracht waaruit blijkt waar, wanneer, hoe en door wie uw land zal worden aangevallen. Ik heb u op een zilveren blaadje het nieuwste en meest gevaarlijke wapen op spionagegebied dat de vijand bezit aangeboden. Uw agenten hebben er meer dan een jaar naar gezocht en hebben het niet kunnen vinden. Het zou veel schade hebben kunnen aanrichten als het niet in het allereerste stadium was ontdekt. Maar voornamelijk ben ik hier gekomen om te helpen een vijandelijk spionagenet in uw land op te zetten dat onder uw toezicht en volgens uw opdrachten zou werken. Ik geloof dat dat heel wat is om mee te beginnen.'

'Ik kan spionnen vangen zonder hulp van u of van wie dan ook,' blafte Hoover. 'Wat hebt u gedaan sinds u hier bent ?'

'Niets dan wachten op instructies die nooit gekomen zijn,' antwoordde ik. Hoover haalde diep en luidruchtig adem. Het leek hem te kalmeren. 'Wat voor soort nepspion bent u eigenlijk ?' zei hij met een beschuldigende klank in zijn stem. 'Geen van hun agenten heeft u sinds uw aankomst benaderd, voor zover we weten.'

Even was ik van mijn stuk gebracht. Was het mogelijk dat niemand Hoover de bedoeling die er bij de Abwehr achter zat om me naar de States te zenden had uitgelegd? Of dat hij, als dat wel was gebeurd, het niet had begrepen? In beide

gevallen was ik opgezadeld met het probleem deze ongeduldige en opvliegende man iets uit te leggen dat hij van het begin af aan had behoren te weten. Ik probeerde het. 'In de afgelopen maanden bent u erin geslaagd de bestaande Duitse inlichtingendienst in de Verenigde Staten op te rollen. Het is duidelijk dat ze die door een nieuwe zullen moeten vervangen. Ik ben degene, of althans een van degenen, die met die taak is belast. Ik mag nu, noch in de toekomst contact opnemen met hun voormalige agenten, en geen van hen is op de hoogte van mijn bestaan. Ik moet mijn eigen organisatie opbouwen.

Om mijn baantje te behouden moet ik met resultaten komen; dat betekent inlichtingen en nieuwe agenten. Tot nu toe heb ik geen toestemming gekregen ook maar iets te doen.' 'U bent net als alle dubbelagenten,' onderbrak Hoover me. 'U smeekt om inlichtingen die u aan uw Duitse vrienden kunt verkopen, zodat u een hoop geld kunt verdienen en het leven van een playboy leiden.' De man luisterde zelfs niet naar me. Hij cultiveerde zijn vooringenomen fobieën. Ik stond op het punt tegen hem uit te barsten maar bleef proberen hem te overtuigen. 'Ik ben geen spion die een playboy is geworden. Ik ben iemand die altijd een goed leven heeft gehad en toevallig spion is geworden. De Duitsers geloven, net als u, dat ik uit opportunistische motieven voor ze werk. Ze verwachten van me dat ik het leven leid dat ik altijd geleid heb, en als ik, alleen om u een plezier te doen, een lager niveau accepteer zullen ze achterdochtig worden. Maar geloof u me, als het onze gemeenschappelijke belangen zou helpen zou ik bereid zijn op water en brood te leven in de smerigste achterbuurt die u kunt bedenken.

Wat betreft de inlichtingen waar ik volgens u om smeeke: het doel daarvan ligt voor de hand. Je kunt nu eenmaal geen oogst verwachten als je niet eerst gezaaid hebt. Je kunt de vijand niet bedriegen als je niet . . .' Het hinnikend gelach van Hoover onderbrak me. Hij wendde zich tot Foxworth en zei: 'Die vent probeert mij te leren hoe ik mijn werk moet doen.' Foxworth gaf geen antwoord, zijn gezicht was vertrokken tot iets wat voor een glimlach kon doorgaan, of een grimas. Ik zag de nutteloosheid van dit alles in. 'Ik geloof niet dat iemand u ook maar iets zou kunnen leren,' zei ik tegen het hoofd van de F.B.I., en liep naar de deur.

'Goddank, die zijn we kwijt!' schreeuwde hij me na. Dat was het dan, dacht ik terwijl ik naar huis liep. Mijn afgrijzen was sterker dan mijn walging, en sinds Duinkerken had ik niet zo in de put gezeten. Hoover schonk de Duitsers een overwinning van onschatbare waarde.

Ik belde kolonel Ellis om hem op de hoogte te brengen van het fiasco met Hoover en om een tactische terugtocht voor te bereiden. Hij vroeg me een paar dagen geduld te hebben, zodat hij het advies van William Stephenson kon

inwinnen. Stephenson was het hoofd van de coördinatiecommissie voor de Britse inlichtingendiensten. Ellis zei dat hij de enige man van de dienst was die met Hoover op kon schieten, misschien omdat hij Canadees was en Hoover zich tegenover hem minder haatdragend gedroeg dan tegenover een Europeaan. Ik ijsbeerde door mijn flat als het gekooide dier dat ik geworden was. Vertrekken leek de enige oplossing. Dat zei ik Ellis onomwonden toen we twee dagen later samen lunchten.

'Hoover is een heel moeilijk mens,' zei Ellis diplomatiek, 'maar je moet begrijpen dat hij de F.B.I. verlost heeft van de corruptie waartoe ze onder het bewind van Harding vervallen was. Dat was in 1924, maar ik geloof dat hij nog steeds bezeten is door het idee dat het opnieuw zou kunnen gebeuren. Hij is vol wantrouwen jegens iedereen die probeert zich met zijn zaken te bemoeien.'

'Kolonel Ellis,' protesteerde ik, 'u zit de man te verontschuldigen. Dat helpt ons niets. De feiten veranderen er niet door. En de feiten zijn dat hij zeer belangrijk werk onmogelijk maakt.'

'Ik weet het, ik weet het,' klaagde Ellis. 'Hij is een onhandige politieman en we zijn al vaak op hem stukgelopen. Toch is de man niet onintelligent en hij is eerlijk.'

'Volgens mij,' zei ik, 'zou hij beter in Hitlers kamp passen dan in het onze. En het lijkt er veel op dat hij daar ook zit.' 'Dusko!' berispte de kolonel me.

'Sorry, maar zo zie ik het. Het heeft geen zin dat ik nog langer in New York blijf rondhangen. Laten we proberen of ik met zo weinig mogelijk schadelijke gevolgen terug kan naar Londen.'

Ellis schudde bedroefd zijn hoofd en zei: 'Je verkeert in een impasse, Dusko. Je kunt niet terug naar Londen. Nog niet. Je plotselinge terugkeer zou je reputatie bij de Duitsers ruïneren, maar wat nog erger is, het zou het einde betekenen van een hoop van Mastermans plannen en misschien van een aantal mensen.'

'Maar als ik hier blijf en niets doe,' wierp ik tegen, 'zal het voor mij bij de Duitsers even goed afgelopen zijn.'

'Dat is juist. Maar dan gaat het alleen om jou. En,' zei hij, zich bedachtzaam over de kin strijkend, 'ik ben er niet van overtuigd dat deze episode zo slecht hoeft te eindigen.'

'Episode!' barstte ik uit. 'Noemt u die scène van een paar dagen geleden een episode? Het was het doek na de laatste akte!' 'Nee. We moeten Stephenson een kans geven. Misschien kan hij de zaak nog voor elkaar krijgen. Het is wel eerder gebeurd. Je moet

weten dat Hoover iedere dag zo'n driftbui heeft, soms tegen zijn beste vrienden.'

'Is hij werkelijk het beste dat Amerika te bieden heeft om een inlichtingendienst te leiden?'

'Voor het moment is hij inderdaad het beste wat ze te bieden hebben. Zijn organisatie is de enige bestaande. Als de Verenigde Staten in de oorlog betrokken raken, wat heel waarschijnlijk is, komt er heus wel iets beters. Maar Amerika is nog niet in oorlog, en Hoover heeft waarschijnlijk gedacht dat jij een van die oorlogsophitsers bent. Dat is wat hij meestal van ons denkt.'

Ik maakte een vermoeid handgebaar. 'Alstublieft niet nog meer excuses.'

'Goed, geen excuses meer. Maar houd je nog een poosje rustig. Geef Stephenson een kans. Hij heeft relaties.'

Wat later kwam ik erachter dat de 'kalme Canadees', zoals Stephenson genoemd werd, toegang had tot president Roosevelt wanneer hij maar wilde.

Ik schikte me en wachtte af. Ik was niet alleen, en afgezien van de tegenslag van het onderhoud met Hoover genoot ik van New York en was nog steeds onder de indruk van de Verenigde Staten. Lehman nam contact met me op alsof er niets was gebeurd. 'Ik zou graag je hulp inroepen,' zei hij, toen we elkaar als gewoonlijk in een hotel in de buurt van het Pennsylvania station ontmoetten. 'Je bent een vriend van Samuel Finkelstein, is het niet?'

'Je bent aardig op de hoogte, Charlie,' glimlachte ik. 'Maar ik ben geen vriend van hem. Hij is een kennis. We hebben elkaar in Lissabon ontmoet.'

'Hij is nu in New York en woont in een hotel in het noordelijk deel van de stad. Kun je hem als bij toeval tegen het lijf lopen en de vriendschap hernieuwen? Ik bedoel de kennismaking. We hebben goede redenen om aan te nemen dat hij een Duitse spion is. Misschien hebben ze hem met chantage gedwongen dat te worden, maar we willen het graag zeker weten.'

Ik wist van Finkelstein af. M.I.6 in Lissabon had me gewaarschuwd dat hij verschillende malen gezien was toen hij de Pau de Bandera binnenging. We waren ervan overtuigd dat de arme kerel het slachtoffer van chantage was.

'Het spijt me, maar ik kan je niet helpen, Charlie,' zei ik. 'Ik kan niet als getuige voor je optreden zonder mijn positie te ondergraven. Finkelstein is hoogstens een klein radertje in de machine, dus zou het nauwelijks de moeite waard zijn om alles op het spel te zetten. Ik bedoel in Engeland. Hier ben ik al uitgespeeld, of wist je dat niet?' 'Je zult niet gevraagd worden om te getuigen,' beloofde Lehman. 'En het zou ons helpen. En jou ook.'

'Bedoel je dat het je baas tot samenwerking zou kunnen brengen?' 'Misschien wel.' Lehman vertoonde zijn fotogenieke glimlach. 'Dan zal ik het zeker doen,' stemde ik toe. 'De heer Finkelstein en ik zullen onze vriendschap hernieuwen.' Charlie legde me zijn plan voor. Ik moest Finkelstein toevallig tegen het lijf lopen en hem uitnodigen een borrel bij me te komen drinken. De F.B.I. zou een microfoon in mijn studeerkamer aanbrengen die ik met een schakelaar kon

aanzetten als de F.B.I. ons gesprek wilde afluisteren. Ik moest met Finkelstein vertrouwelijkheden uitwisselen en hem aanmoedigen over zichzelf te praten. De F.B.I. zou voor de rest zorgen. Ik gaf Lehman een sleutel van mijn flat en sprak met hem af op een middag afwezig te zijn, zodat technici van de F.B.I. de apparatuur konden installeren.

Het plan werkte uitstekend, behalve dat Finkelstein geen enkele confidentie deed. Een paar dagen later nodigde ik hem weer uit, opnieuw zonder resultaat. 'Probeer het nog een paar keer,' drong Charlie aan, 'we moeten die schoft te grazen nemen.'

Ik probeerde het, maar Finkelstein wilde niet praten. Hoe het ook zij, hij had waarschijnlijk niets te vertellen. Een tijdje later meldde hij zich als vrijwilliger voor het Army Air Corps en werd aangenomen. Hij diende eervol tijdens de oorlog.

Succes of niet, de F.B.I. beloonde me voor mijn medewerking. Lehman gaf me een paar inlichtingen door - niets van groot belang - over de produktie van vliegtuigen en tanks en enkele budgetbijdragen, bestemd voor herbewapening in 1941 en 1942. Het was tenminste iets dat ik aan de Abwehr kon doorgeven en gaf me enige hoop dat kolonel Ellis gelijk had. Misschien waren alle bruggen nog niet opgeblazen en konden we nog steeds met de F.B.I. samenwerken.

Op een middag dat ik niets beters te doen had keek ik wat al te nauwkeurig naar de microfoon die de F.B.I. in mijn studeerkamer geïnstalleerd had. Ik volgde de draad naar de schakelaar, waarmee ik verondersteld werd de microfoon naar believen aan en uit te kunnen schakelen. De draad liep onder het tapijt door. Ik volgde hem, maar raakte na een paar meter het spoor bijster. Ik tilde het tapijt op. De draad leidde nergens heen, de schakelaar was namaak. De F.B.I. kon me afluisteren wanneer ze er zin in had. En dat was niet het enige. Ik zette mijn speurtocht voort en vond in mijn zitkamer en slaapkamer eveneens verborgen microfoons.

Ik was razend van woede en mijn eerste impuls was alle draden los te rukken en om Lehman's nek te draaien. Toen kreeg mijn gezond verstand de overhand. Ik dacht aan de pogingen die de Britse inlichtingendienst in het werk had gesteld om mijn breuk met Hoover te herstellen.

Kennelijk vertrouwde de F.B.I. me nog steeds niet, maar toch hadden we enige vooruitgang geboekt. Hoe dan ook, ik was niet van plan in een flat te wonen waarin ik kon worden afgeluisterd. Ik geloof niet alleen in de privacy van het individu, ik beoefen haar ook. Ik omwikkelde de microfoons in de zitkamer en de slaapkamer met een tien centimeter dikke laag watten. Dat bracht de tegenstander aan zet en de reactie kwam binnen achtenveertig uur.

Lehman belde en vroeg me hem om twee uur 's middags te ontmoeten. Ik stemde

toe, maar waarschuwde hem dat ik wat verlaat kon zijn omdat ik een lunchafspraak had. Die afspraak was flauwekul. Precies om twaalf uur verliet ik mijn flat en vroeg de portier met opzet pas toen ik beneden was om een taxi voor me aan te roepen, zodat iedereen die me misschien zou schaduwten ruim de gelegenheid had me op de stoep voor het gebouw te zien staan. Ik stapte in de taxi, overtuigde me ervan dat we niet gevolgd werden en zei een paar straten verder tegen de chauffeur dat hij terug moest rijden naar de dienstingang van mijn huis aan de Eenenzestigste Straat.

Ik nam de dienstlift naar mijn flat en installeerde mezelf kalmpjes in de zitkamer. Van de plaats waar ik zat kon ik via een spiegel de hal en de voordeur in de gaten houden. Omstreeks half een hoorde ik de sleutel in het slot steken en zag de deur langzaam open gaan. Ik kuchte een paar keer. De deur werd geruisloos gesloten, maar ondanks het tapijt in de gang kon ik de haastige voetstappen horen van twee mannen die naar de trap liepen. Ik kwam mijn afspraak met Lehman na. Hij had me niets te vertellen dat hij niet even goed door de telefoon had kunnen zeggen. 'Kom nou, Charlie,' plaagde ik hem, 'je hebt me niet hier laten komen om een kletspraatje te houden. Laten we onze kaarten op tafel leggen. Je wilt weten waarom de microfoons in mijn slaapkamer en mijn zitkamer geen geluid meer doorgeven.' Hij opende zijn mond, alsof hij wilde protesteren, maar kon de woorden niet vinden. Ik maakte hem met een handgebaar duidelijk dat hij beter kon zwijgen. 'Wacht maar, ik zal je wel zeggen hoe dat komt. Ik heb ze in de watten gelegd. En die nepschakelaar die je hebt laten installeren, heb ik toevallig ook ontdekt. En ik zal ook een ander slot laten aanbrengen, nu jij een sleutel van me hebt.'

'Godverdomme, Dusko,' zei Charlie verward, uitermate geërgerd, te eerlijk om de feiten te ontkennen en te loyaal om kritiek op zijn eigen organisatie uit te oefenen.

'Zeg maar niets, Charlie.' Ik nam de last van zijn schouders. 'Het is helemaal niet belangrijk en ik neem het jou niet kwalijk. Ik zal het wel met je baas opnemen.' Voordat ik Foxworth bezocht had ik een gesprek met kolonel Ellis, aan wie ik het hele vernederende verhaal vertelde. Hij kon niets anders doen dan zijn onmacht toegeven.

Tedere interventie van onze kant zou meer kwaad dan goed doen,' schatte Ellis. 'Hoover waakt angstvallig over iedere bemoeienis met zijn organisatie, vooral als die van de kant van de Engelsen komt.' 'Dus we zijn weer terug waar we begonnen zijn,' beschuldigde ik hem grimmig. 'Hoover zou me nog liever aan de schandpaal nagelen dan me toestaan hem te helpen. Verwacht hij werkelijk spionnen te kunnen vangen met een dergelijke handelwijze? En ze te vangen

voordat ze enig kwaad hebben kunnen aanrichten?'

Ellis haalde somber zijn schouders op. 'Ik ben ervan overtuigd dat hij ze tot de laatste man denkt te kunnen vangen. Ik kan je alleen maar aanraden om te proberen Foxworth over te halen tussenbeide te komen. Als hij de kwestie bij Hoover op de juiste manier weet te brengen is er misschien een kans . . .'

Foxworth begon ons gesprek met te zeggen: 'Lehman heeft me alles verteld.' 'Dat had ik wel verwacht,' antwoordde ik. 'Maar ik ben hier niet om me over persoonlijke aangelegenheden te beklagen.' Foxworth leek opgelucht. Dat was ik ook, omdat hij bovendien ontvankelijk leek. Niet dat ik twijfelde aan zijn oprechtheid of integriteit, of aan zijn intelligentie. Net als Lehman bezat hij al die kwaliteiten, maar ik wist niet in hoeverre hij naar Hoovers pijpen danste. Ik vergastte hem op wat ik als een pakkende inleiding bedoeld had. 'Meneer Foxworth, u wilt me wel corrigeren als ik het aan het verkeerde eind heb, maar van de Engelse inlichtingendienst heb ik begrepen dat uw organisatie geraadpleegd is voordat ik naar Amerika kwam, en dat zij het met mijn komst volledig eens was.'

'Ik geloof dat dat inderdaad het geval was,' antwoordde Foxworth voorzichtig. 'Goed. Sinds ik hier ben zijn er twee maanden verstreken en is er nog niets bereikt. Ik weet dat de heer Hoover mij persoonlijk niet uit kan staan. Ik ben voor hem niet meer dan een van die wilden van de Balkan.' Ik kon het gewoon niet nalaten sarcastisch te zijn. 'Ik ben verdacht. Ik begaf me in de strijd, zelfs voordat mijn land in de oorlog betrokken werd. Een anti-fascist avant la lettre heb ik het, meen ik, eens horen noemen. Nu mijn vaderland, mijn familie en mijn vrienden erin betrokken zijn wil ik zelfs nog harder vechten. Daarnaast ben ik ook nog een wellusteling, een playboy, een voor niets deugende schooier, en wat u maar wilt. Maar ik ben tevens degene die door de Abwehr hierheen werd gestuurd, en u zult met mij moeten samenwerken. Als ik faal krijgt u een andere agent van de Abwehr op uw dak gestuurd en die zal geen agent van de Britse inlichtingendienst zijn. Hij zal niet aan uw kant staan.

Vindt u ook niet dat zaken als de smaak van meneer Hoover en mijn persoonlijkheid van secundair belang zouden moeten zijn? Alles wat ik vraag is dat u mij mijn werk laat doen. Onder uw bevel. U weet wat ik in Engeland gedaan heb. Hetzelfde kan ik hier doen. Dat is de reden waarom ik hierheen ben gestuurd,' pleitte ik bijna tegen hem. 'De Duitsers bieden u hun hele spionagesysteem in de Verenigde Staten vrijwel op een presenteerblaadje aan en u weigert het. Mijn God, man, wat wil je nog meer?'

Foxworth keek me bedaard aan. Hij werd niet kwaad, en tot mijn opluchting probeerde hij ook niet goed te praten wat er gebeurd was. Hij vroeg wat ik gehoopt had dat hij zou doen. 'Welke actie stelt u voor?' 'Niet één actie, maar

honderden,' antwoordde ik.

In Engeland heeft de Britse inlichtingendienst een speciale commissie in het leven geroepen om een aantal dubbelagenten zoals ik van plan ben te recruter en te runnen. Die commissie is samengesteld uit vertegenwoordigers van alle verschillende inlichtingendiensten: die van het leger, de marine, de luchtmacht, het ministerie van buitenlandse zaken, de burgerlijke luchtbescherming. Achter hen staan een groot aantal opperofficieren en leden van de generale staf, experts op elk gebied dat van belang zou kunnen zijn. Ze selecteren en zeven de inlichtingen die aan de vijand moeten worden doorgegeven. Alles wordt gecoördineerd, zodat er niets doorheen komt dat voor wie dan ook gevaarlijk zou kunnen zijn of in tegenspraak met valse inlichtingen die een van de andere diensten doorgeeft.

Het zal u duidelijk zijn dat ik niet uit ben op een one-man show met mezelf in het middelpunt. Dit is een allesomvattende onderneming waarvoor ieders medewerking vereist is.' 'Dat weet ik,' zei Foxworth. In zijn stem klonk een ondertoon van wanhoop door. 'Dat is juist de moeilijkheid. In theorie heeft de F.B.I. alleen met contraspionage binnen de Verenigde Staten te maken. Geloof t u me, Hoover doet dat geweldig goed, maar hij beperkt zijn activiteiten tot dat ene gebied. Ik geloof niet dat hij er erg op gebrand is dat andere diensten zich met ons werk gaan bemoeien. Maar dit wil ik wel zeggen: de doelstellingen die u beoogt zijn de moeite van een poging waard.'

Zijn kleine aanmoediging was voldoende om me met enthousiasme op mijn onderwerp terug te doen keren.

'Natuurlijk is het dat. Kijk eens hier, het belangrijkste doel van contraspionage is de agenten van de vijand te dwarsbomen. Als je dat kunt doen door dubbelagenten te creëren, is dat zelfs beter dan dat je ze pakt. Anders zullen de Duitsers, iedere keer dat je er een pakt, een andere sturen om hem te vervangen. Als we een net opzetten van laten we zeggen tien tot vijftien F.B.I.-mensen die zich voordoen als agenten van de Abwehr, is het probleem eens en voor altijd opgelost. Er zullen geen of maar weinig nieuwe spionnen bij komen. En als ik toestemming krijg dat systeem door te voeren kan ik bijna garanderen dat ik de weinige die er zijn te pakken kan krijgen. Door mijn contacten met de Abwehr kwamen we in Engeland zo ver dat we de identiteit van een spion kenden voordat hij het land binnenkwam. Zo zal het hier ook kunnen gaan. En bovendien zouden we de Nazi's een hoop valse inlichtingen kunnen toespelen.' In mijn ijver mijn zaak te bepleiten had ik me half over Foxworths bureau gebogen waardoor een stapel papieren op de grond was gegleden. 'Ik geloof dat ik me door mezelf laat meeslepen,' lachte ik. Foxworth lachte ook.

'Goed,' zei hij, 'laten we eens zien hoe we een begin kunnen maken. Het eerste

dat een chef-spion moet hebben is een goed communicatiesysteem. Wat zou je ervan denken als we ervoor zorgden dat je een kortegolfzender kreeg? Hoe zou je dat aanpakken als je werkelijk een Duitse spion was?'

Het kwam me voor dat het eerste wat een chef-spion nodig had spionnen waren, maar ik hield mijn mond.

'De Abwehr heeft me over radioverbindingen geen enkele instructie gegeven,' zei ik, het probleem zorgvuldig overwegend. 'Ik heb een boekcode gekregen en onzichtbare inkt om de contacten te kunnen onderhouden. Dat is alles. Maar wacht even... ik denk dat als ik tegen de Abwehr zou zeggen dat ik een betrouwbare telegrafist heb gevonden die een zender zou kunnen bouwen, ik hun toestemming zou kunnen krijgen.'

'Dan zullen we op die manier beginnen. De laatste zender die de Nazi's hier hadden hebben we uitgeschakeld. Hoogstwaarschijnlijk zitten ze te springen om een nieuwe. Ik denk dat dit plannetje de baas wel zal bevallen.'

Plotseling doorzag ik Foxworths genereuze aanbod. Wat me erop bracht was zijn verwijzing naar 'de baas'. De Abwehr was er helemaal niet zo op gebrand over een zender te kunnen beschikken. Als dat wel zo was zouden ze me heus wel opgedragen hebben te zorgen dat er een kwam. Het was kennelijk een idee van Hoover, en ik kon me zijn gedachtengang wel voorstellen: als de Duitsers over een zender konden beschikken, zouden ze hun spionnen opdracht geven er gebruik van te maken en zou de F.B.I. ze als vissen in een net kunnen binnenhalen. Ik wist dat het niet zo zou uitwerken, maar daar zou ik Hoover nooit van kunnen overtuigen. De Abwehr zou nooit spionnen sturen om de zender te gebruiken, omdat ze niet wilde dat ik door de bestaande organisatie gecompromitteerd zou kunnen worden. Maar ik besloot het spelletje mee te spelen; misschien zou dit briesje het schip in beweging kunnen brengen.

'Bij nader inzien,' zei ik tegen Foxworth, 'denk ik de Abwehr beter voor een voldongen feit te kunnen stellen. Ik schrijf ze niet om toestemming te vragen. Ik deel ze mee dat ik de kans heb een zender te installeren en naar Rio de Janeiro ga om alle technische gegevens en bedieningsaanwijzingen van hun hoofdkwartier daar te verkrijgen. Het zou voor mij onmogelijk zijn om naar Lissabon te gaan om de instructies daar te halen - daar zou ik geen goede dekmantel voor hebben - maar in het kader van mijn baan bij het Joegoslavische ministerie van voorlichting kan ik naar Zuid-Amerika reizen. Ik weet dat de Duitsers er akkoord mee zullen gaan als ik naar Rio ga om Alfredo te raadplegen.' Alfredo was de codenaam van de topagent van de Abwehr in Latijns-Amerika. Als directeur van A.E.G., de Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft, een belangrijke Duitse fabrikant van elektrische apparatuur, was hij in Brazilië goed ingevoerd. Alfredo beheerde een krachtige zender met de

codenaam Bolivar, en het grootste deel van de voor het Amerikaanse continent bestemde berichten liep via hem. Foxworth had er geen bezwaar tegen dat ik naar Rio ging, maar wilde weten wat ik daar voor de Joegoslaven zou doen. Mijn dekmantel, legde ik hem uit, zou gevormd worden door de duizenden Joegoslavische immigranten in Brazilië. De regering in ballingschap voerde een campagne om jongemannen, recht van lijf en leden, te recrutereren voor het leger dat in Cairo gevormd werd. Ze bood eenentwintig dollar per maand, hetzelfde bedrag dat een Amerikaanse soldaat aan soldij kreeg, en dat was voor mijn arme landgenoten, hoofdzakelijk Dalmatiërs die in de magere jaren na de eerste wereldoorlog noodgedwongen naar Brazilië waren getrokken, een verlokkelijk bedrag.

Ze hadden van Braziliaanse herenboeren contracten gekregen waarbij ze twintig tot veertig hectaren vruchtbare grond werd beloofd in ruil voor vier tot vijf jaar werken. Nadat ze op de geïsoleerde plantages waren begonnen te werken, kwamen ze tot de ontdekking dat ze voor hun leven aan het contract vastzaten. Hun werkgevers - onder wie de plaatselijke politiechefs, burgemeesters en rechters - voerden het beheer over de winkels die de maatschappij toebehoorden en waar ze verplicht waren te kopen, tegen hoge prijzen. Om in leven te kunnen blijven moesten de Joegoslaven meer geld aan voedsel en kleding uitgeven dan ze verdienden. Aan het eind van elk jaar zaten ze dieper in de schuld. De enige oplossing was vluchten. De meesten deden dat en kwamen terecht in industriële centra, meestal Sao Paulo, waar de levensomstandigheden soms nog slechter waren. Voor een baantje, als ze dat konden vinden, kregen ze vijftig cent per dag betaald. Soldaatje spelen voor eenentwintig dollar per maand, plus de kans eventueel weer thuis te kunnen komen, zou zeker velen van hen aantrekken, en ik hoopte op een flinke oogst recruten.

Dat was de dekmantel voor mijn reis. Ook voor de Duitsers had ik een dekmantel nodig, iets waarmee ik mijn maandenlang verblijf in de Verenigde Staten kon rechtvaardigen. Ik kon niet in Rio, van waaruit de verbindingen makkelijk waren, aankomen zonder wat inlichtingen voor de Abwehr te hebben. Ik vroeg Lehman te zien wat hij kon doen om die te verschaffen. Hij deed zijn best in Washington, en ik dacht dat de zaak tenslotte toch in beweging was gekomen. Toen hij kwam opdraven met het materiaal dat ik naar Rio mee moest nemen, stond ik verstomd. Hetzelfde had ik net zo goed uit de kranten kunnen knippen. Het had geen zin er met hem over te praten, hij was niet meer dan een boodschappenjongen.

Ik ging naar het kantoor van de New York Times aan de Drieënveertigste Straat en keek de kranten van de afgelopen zes weken door. Ongeveer tien keer kwam ik de inlichtingen tegen die de F.B.I. me verschaft had: feiten en cijfers over

produktie, militaire training, scheepsbouw en dergelijke. Met gebruik van mijn verbeeldingskracht maakte ik het allemaal wat mooier en verzong de bronnen waaruit ik al die feiten geput had.

hoofdstuk 15

De reis van New York naar Rio met Pan American Airways duurde drie dagen. De eerste nacht waren we in Miami, waaraan ik bittere herinneringen had; de tweede brachten we door in Belém in de Braziliaanse provincie Para, waar de voornaamste attractie voor toeristen bestond uit een nog steeds bestaande slavenmarkt. Mannen, meisjes en jongetjes in houten kooien, te koop voor een paar dollar per stuk, deden me denken aan de concentratiekampen aan de andere kant van de Atlantische Oceaan waarvan ik het tegenbeeld hier niet verwacht zou hebben. De derde avond onderging ik bij wijze van tegenstelling te midden van de schittering en de luxe van Rio en het hotel Copacabana Palace.

De kantoorruimten van de A.E.G. waren groot, chic en modern. Ik liep er onaangekondigd binnen en vroeg Alfredo te spreken. 'Ludovico heeft me gestuurd,' zei ik tegen de keurig geklede heer die een deur uit kwam lopen om me op te vangen. 'Mijn naam is Ivan.' 'Ik had u al verwacht.' Alfredo sloeg zijn arm om mijn schouder en leidde me naar zijn privékantoor. Hij bereidde me een hartelijk welkom. Ik was kennelijk bij de Duitsers nog niet helemaal uit de gratie. Ik gaf Alfredo de inlichtingen die ik had meegebracht door, plus het slappe smoesje dat erbij hoorde. Ik zei hem dat ik het leeuwedeel rechtstreeks naar Lissabon had gezonden en hoopte dat ik niet op die leugen betrapt zou worden.

'Ongelukkigerwijs,' voegde ik eraan toe, 'neemt mijn schijnbaantje bij de Joegoslaven te veel van mijn tijd in beslag. Maar ik hoop dat ze me binnenkort een paar assistenten ter beschikking zullen stellen, zodat ik me voor ons werk vrij kan maken. Zoals de zaken nu gaan, vergen ze meer tijd van me dan ik nodig dacht te hebben om een spionagenet op te bouwen.'

'O, ik weet zeker dat Berlijn begrip heeft voor uw problemen,' zei hij bemoedigend. 'Maar als ik moet afgaan op wat mij ter ore is gekomen hebt u ze te veel verwend met het prachtige karwei dat u in Engeland hebt geleverd.' 'Engeland is Amerika niet,' zei ik bij gebrek aan een betere opmerking. Die pijnstiller verlokte hem tot een hoop gemeenplaatsen over de manier waarop Duitsland dit jaar nog Rusland zou overwinnen, Engeland het volgend jaar, en hoe het de Verenigde Staten onbarmhartig op de knieën zou krijgen, omdat de Amerikanen zo slap waren. Aangezien dat nu eenmaal de mening van Herr Alfredo was besloot ik zijn vriendschap te winnen met een aanvullende serie van al vaak vertelde fabeltjes. Ik verzon verhalen over de macht en de invloed van de voorstanders van de Monroeleer en het wijd verspreide ongenoegen in de

Verenigde Staten, veroorzaakt door de veroordelingen van Duitse spionnen. 'Het volk vraagt zich af waarom Britse spionnen niet op dezelfde manier berecht worden,' zei ik met een stalen gezicht. 'Inderdaad,' galmde Alfredo, 'we hebben vele vrienden in de Verenigde Staten.'

'Te veel voor het werk dat ik doe,' antwoordde ik. 'Laat mij maar zwemmen in helder water, omringd door vijanden. Dan kun je je vrienden makkelijker onderscheiden. In de Verenigde Staten weet je nooit of je met een *agent-provocateur* te maken hebt. In Engeland was het heel wat eenvoudiger.'

Alfredo was een karikatuur van een Nazi, maar toch precies het type dat ik aan deze kant van de oceaan had leren kennen. De kleine komedie die ik voor hem opvoerde werkte en deed me zijn vertrouwen winnen.

'Zou je me kunnen helpen een paar kleine probleempjes op te lossen, een paar informaties uit de Verenigde Staten los te krijgen?' vroeg hij me. 'De antwoorden zou ik graag rechtstreeks krijgen. Ik geloof dat ik ze beter kan schiften dan ze dat in die grote molen aan de Tirpitzufer doen.'

'Dat wil ik graag doen,' zei ik tegen hem. 'Voeg ze maar bij de nieuwe vragenlijst die Ludovico je voor mij heeft gestuurd. Je kunt ze toch op microdots overbrengen, is het niet?' probeerde ik uit te vissen. 'Uiteraard,' pochte hij, en liet me zes of zeven getypte bladzijden zien. 'Je denkt toch niet dat ik van je verwacht dat je dat allemaal uit je hoofd leert?'

'Ze hebben mij ook beloofd dat ik de apparatuur zou krijgen om microdots te maken.' Ik deed alsof ik jaloers was. 'Hebt u enig idee wanneer ik er een zal krijgen?'

Alfredo bewonderde iedereen met dienstijver. 'Ik zal je helpen er een te krijgen,' beloofde hij. 'Gedeeltelijk is het een kwestie van transport en dat probleem kan ik wel oplossen. De manier waarmee je ermee om moet gaan is ook een groot probleem. Berlijn zal voor jou waarschijnlijk doen wat ze ook voor mij gedaan hebben. Ze hebben me zowel het materiaal als de experts gestuurd. Ik zal proberen voor jou iets dergelijks te regelen. Ze kunnen mij de spullen sturen en die stuur ik dan door naar Canada.'

'Dat lijkt me nogal een omweg.'

'Nee. Het transport van Duitsland naar hier is makkelijk, en ik beschik over middelen om dingen naar Canada te krijgen. Een katoenexporteur in dit land staat op mijn loonlijst. In een baal katoen kun je een heleboel wegwerken. De verscheping vindt plaats via een schip met een Portugese kapitein die ook door mij wordt betaald. Net als de scheepsagent in Canada. Ik kan zorgen dat het apparaat waar dan ook in Canada aan je wordt afgeleverd, hoewel Montreal en Quebec de voorkeur genieten. Daar zou je het moeten ophalen om mee te nemen naar de Verenigde Staten. Dat moet voor jou nogal makkelijk zijn, is het niet?'

'Ik weet zeker dat ik dat wel voor elkaar kan krijgen,' antwoordde ik, bij mezelf denkend dat het wel het minste was dat ik van de F.B.I. kon verlangen.

Als de efficiënte zakenman die hij was begon Alfredo aantekeningen te maken en schreef precies op wat we allemaal moesten doen. 'Het zal ons een hoop overbodige contacten en misschien misverstanden besparen als we alles nu goed regelen,' verklaarde hij. 'Dus we zullen het als volgt aanpakken. Het zal een dikke maand duren voor het materiaal van hieruit in Canada is. Mijn Portugese kapitein beoefend de wilde vaart en doet veel havens aan. Ik zal u via Bolivar een radioboodschap doen toekomen zodra hij het anker licht. Die zal luiden dat ik het geld aan een kale dokter heb overhandigd. Precies dertig dagen nadat je mijn boodschap hebt ontvangen ga je naar Quebec en neemt een kamer in het Chateau Frontenac.' Alfredo wees met zijn gouden pen in mijn richting. 'Welnu, zodra je in het hotel bent geef je voor ziek te zijn. Een griepje of iets anders waarvan je snel kunt herstellen. Wacht tot de kale dokter je komt bezoeken. Dit is een dokter die komt zonder geroepen te zijn. Zijn recept zal je precies vertellen waar je de apparatuur op moet halen, en hij zal je alle verdere bijzonderheden verschaffen die je dient te weten. Is dat allemaal duidelijk?' 'Heel duidelijk.'

'Goed.' Hij begon weer aantekeningen te maken. 'Nu de informatie die je over de zender moet hebben: golflengte, roepletters, de radiocode en de signalen voor contact met Hamburg en Bolivar, luister- en zendtijden en ... ach, weet je wat, ik zal het allemaal voor je op een microdot laten zetten.'

Mijn verblijf in Brazilië liep uit tot drie weken. Naast het bezoeken van Alfredo, wat ik een aantal malen deed, moest ik ook zorgen voor de recrutering, waarvoor ik zogenaamd gekomen was. Mijn dekmantel moest ook inderdaad gebruikt worden. Ik bezocht verschillende autoriteiten, organiseerde een programma en hield hier en daar toespraken. Daarnaast genoot ik van Rio en hield mijn reputatie als bon-vivant hoog, een onderdeel van het werk dat nooit het moeilijkste was. Alfredo's privé-vragenlijst, waarop ik alleen hem mocht antwoorden, verbaasde me. Het leek wel of de Duitsers me hadden gedegradeerd tot commercieel spion. De vragen gingen onder andere over uranium, en ik had geen flauw idee voor welke doeleinden dat zeldzame erts gebruikt kon worden. Als Alfredo het wist liet hij het niet merken. Niets in zijn houding vormde zelfs maar een aanduiding van de race om de atoombom. Alfredo gaf me een lijstje van drie firma's en de namen van hun vertegenwoordigers die Zuid-Amerika hadden uitgekamd op zoek naar uraniummijnen. Hij wilde weten hoe ze het erts verwerkten, tot welke graad van zuiverheid, volgens welke methode, de

hoeveelheden die ze produceerden en hun voorraden.

Tijdens een van onze gesprekken zei ik tegen Alfredo dat ik misschien wat halfedelstenen zou willen kopen om mee te nemen naar de Verenigde Staten. Als geschenken die ik aan mijn vrienden kon geven vormden IC een deel van de camouflage voor mijn reis. De volgende keer dat we elkaar ontmoetten had Alfredo een senior Carlos Almadero in zijn kantoor, een Braziliaanse handelaar in edelstenen.

'Senior Popov wil misschien edelstenen in de Verenigde Staten importeren,' zei Alfredo tegen Almadero. En ook tegen mij. Het was voor het eerst dat ik hoorde dat ik dergelijke zakelijke aspiraties koesterde. 'Hij neemt nu alleen een paar monsters mee, maar zal u schrijven als hij meer nodig heeft. Bedient u hem alstublieft goed.' Almadero spreidde een grote collectie stenen voor me uit waaruit ik een keus kon maken en beloofde aan al mijn behoeften te zullen voldoen. 'Zo,' zei Alfredo vergenoegd nadat de handelaar verdwenen was, 'nu heb je de volmaakte brievenbus. Je kunt Almadero schrijven in onzichtbare inkt of microdots gebruiken zodra je die hebt. Hij is een soort partner van me en aan hem gerichte brieven komen rechtstreeks in mijn bezit.'

Alfredo was een opmerkelijk efficiënte chef-spion die iedere situatie aankon en ervan wist te profiteren. Het enige dat hij niet wist was dat ik alles over hem doorgaf aan de F.B.I.-man die in Rio contact met me had opgenomen.

Toen mijn zaken in Rio afgehandeld waren zag ik erg tegen mijn terugkeer naar New York op. Ik zou daar niets kunnen doen tot na de aankomst van de Portugese kapitein. Zelfs het installeren van de zender zou mijn zaak niet zijn, aangezien de F.B.I. dat voor haar rekening zou nemen. Nee, ik zou me gewoon weer moeten onderwerpen aan de behandeling door de F.B.I. en die gedachte bezorgde me kippevel. Ik annuleerde mijn vlucht en boekte passage op een schip. Twee weken ontspanning, redeneerde ik, zouden me beter opgewassen doen zijn legen dat wespennest.

Onder de passagiers bevond zich het complete balletgezelschap van kolonel de Basil dat terugkeerde van een tournee door Zuid-Amerika. Tijdens ons oponthoud in Trinidad zou ik het eiland gaan bekijken met een ballerina, Dora geheten. We stonden aan de reling, keken naar de naderende loodsboot en bespraken hoe we onze dag zouden indelen. Een kleine, heel sproetige man met dun rossig haar, op en top Brits, klom vanuit de loodsboot de ladder op. Even later kwam hij op ons toe en vroeg discreet of hij me even kon spreken.

'Ik ben majoor Wren. Mijn papieren zal ik u later laten zien,' zei hij toen we alleen waren. 'Wilt u de dag met me doorbrengen?' Het was een beleefde manier om een bevel in te kleden. Hij zag dat ik omkeek naar Dora en verzekerde me humoristisch: 'Maakt u zich maar geen zorgen over haar, die zal heus geen

moeite hebben iets beters te vinden dan u.' 'Ik maakte me ook geen zorgen over haar,' antwoordde ik. 'Maar kijk eens wat voor plaatsvervanger ik krijg.' Hij nam mijn grapje, als het een grapje was, goedgehumeurd op, zei dat ik hem Sproetje kon noemen en nam me mee naar zijn huis dat uitkeek over de haven.

Wren was hoofd van M.I. 6 in Trinidad. Hij was van mijn komst op de hoogte gesteld en had het verzoek gekregen een volledig verslag van mijn activiteiten in Rio op te stellen. Onder een uitstekende creoolse lunch vertelde ik hem het verhaal en terwijl we onze koffie dronken liet hij zijn secretaresse komen die hij het allemaal dicteerde in de vorm van een telegram aan Londen. Ik zat erbij en genoot van de aanblik van de secretaresse.

Ze beantwoordde aan de traditie van het hoofdkwartier in Londen, hoog op de benen en intelligent, maar tevens sensationeel mooi. Ze retourneerde mijn blikken met een begrijpende glimlach. 'Ik ga nu snel naar kantoor om dit te coderen,' zei Wren toen hij klaar was met dicteren. 'Dat zal een paar uur duren, maar ik zal Jane bij je laten als compensatie voor je ballerina.' Ik protesteerde niet. 'Het spijt me van de ballerina,' zei Jane toen de majoor vertrokken was, hoewel ze dat niet meende. 'Mij niet. Nu niet meer.' 'Vertel me eens,' zei Jane met pretlichtjes in haar ogen, 'zit je meisjes achterna omdat je een geheim agent bent, of ben je een geheim agent omdat je meisjes achterna zit?'

'Dat doe ik alleen als ze te veel willen weten,' was het raadselachtige antwoord dat ik voor haar vond.

Jane was een geweldige compensatie. Als ze al niet overcompenseerde. Of wij allebei.

Sproetje nam er de tijd voor om het telegram te coderen. Toen hij eindelijk terugkwam liet hij me kennis maken met een andere attractie van Trinidad: Planter's Punch. Hij gooit me net in zijn auto om me naar de boot te brengen toen er een jeep naast ons stopte. Er sprong een korporaal uit, wel wat erg in de stijl van de Buckingham Palace-Guards voor dit klimaat, en nam de houding aan. 'Dringend telegram, sir.' Sproetje las het en gaf het aan mij. Het was al gedecodeerd. Het luidde: 'Driewieler mag naam Portugese kapitein niet aan F.B.I. doorgeven.'

Ik kreeg weer vaste grond onder de voeten, de Planters Punches verloren hun greep op mijn hersens, en ik was weer terug bij mijn aartsvijand, de F.B.I. 'Christus,' barstte ik uit, 'hoe denken ze verdomme dat ik dat voor elkaar kan krijgen? Ik heb met de F.B.I.-man in Rio open kaart gespeeld. Ik heb hem alles over Alfredo en onze plannen verteld.' 'Maar de naam van de kapitein heb je hem niet gezegd?' 'Nee, die wist ik toen nog niet, maar hij staat op een van de microdots.' 'Welke? Weet je dat?'

'Nee, Alfredo heeft ze opgeplakt. Als we nog tijd hebben voor de boot vertrekt,

kunnen we ze bekijken. Zorg voor een microscoop.' 'Doe maar kalm aan,' zei Sproetje met een handgebaar. 'De boot kan niet vertrekken voordat ik toestemming heb gegeven.' We reden naar de haven en gingen aan boord. Terwijl ik naar mijn hut liep om de papieren met de microdots te halen zette Sproetje een afleidende actie op touw, het doorzoeken van de bemanningsverblijven, en gaf opdracht dat een aantal zeelieden ondervraagd moesten worden. De kapitein was niet gelukkig met het oponthoud maar liet geen ongeduld blijken. Controles van dit soort waren niet ongebruikelijk. Sproetje liet het onderzoek aan zijn ondergeschikten over en voegde zich bij me in mijn hut. Hij had iemand weggezonden om een microscoop te halen en we hadden tijd voor een drankje voordat die arriveerde. Toen ik erover nadacht voelde ik me door het gebeurde flink opgelucht. Londen had kennelijk dezelfde moeilijkheden met meneer Hoover als ik. Ik zou in elk geval niet voor een paria aangezien worden. Ik vertrouwde Sproetje mijn gedachten toe. Hij plukte nadenkend aan een wenkbrauw. 'Als de tekenen me niet bedriegen beschouwt Londen jouw Portugese kapitein als hun prooi, omdat de actie zich in Canada zal afspelen. Ze zullen hem willen gebruiken om hen naar de andere lieden te leiden die met deze operatie te maken hebben. Als hij toevallig eerst een Amerikaanse haven zou aandoen en Hoover hem in handen krijgt kun je het verder wel vergeten. Hoover gooit hem in de gevangenis en we zullen nooit iemand anders te pakken krijgen.' 'Dat zal hij waarschijnlijk doen.'

'Waarschijnlijk ?' snoof Sproetje. 'Is het jou niet opgevallen dat die man op/ettelijk alle regels van het inlichtingspel negeert, vooral die met betrekking tot discretie? Hij kon nooit iets voor zich houden. Als hij succes heeft, bedoel ik. Niemand haakt zo naar publiciteit als hij. OF hij een gangster of een spion vangt, hij zorgt ervoor dat het met grote koppen op de frontpagina's komt. Als het geen materiaal voor de frontpagina is heeft meneer geen belangstelling. Ik zou zeggen dat hij loutere missie heeft getorpedeerd omdat die in het geheim en anoniem afgehandeld moet worden.'

Er werd aan de deur geklopt. Sproetje deed open en nam de microscoop in ontvangst, die hij op het lage tafeltje met onze glazen plaatste. Terwijl ik een microdot prepareerde keek Sproetje belangstellend toe. Het was de eerste keer dat hij er een zag.

Gelukkig voor het vaarschema van het schip ging de tweede microdot over de Portugese kapitein. Ik bestudeerde hem een tijdje, maakte in gedachten een paar aantekeningen en gaf de microscoop met de microdot daarna aan Sproetje. We gingen aan dek, waar Sproetje het onderzoek afbrak en de officier van de wacht verlof gaf te vertrekken. Gebarend met de microscoop die hij in zijn hand hield keerde Sproetje zich bezorgd tot mij terwijl hij de statietrap afliep. 'Kijk uit voor

die vent Hoover, Driewieler, m'n jongen. Neem maar van een oud strijdros hier onder de bananeboom aan dat hij gevaarlijk kan zijn. Hij zal je naar de knoppen helpen, net als deze hele operatie.'

Het was nog drie dagen varen naar New York. Aan boord deden geruchten de ronde dat de Jappen Amerikaanse schepen hadden aangevallen. Sommige passagiers beweerden het via de radionieuwsdienst te hebben gehoord. Het was zondag 7 december 1941. Een paar uur na de eerste geruchten werd omgeroepen dat alle passagiers zich in de eersteklas-salon moesten verzamelen.

Met een zeer ernstig gezicht wachtte de kapitein tot iedereen aanwezig was en bracht ons met een hoofdknikje tot stilte. Op begrafenistoon deelde hij ons mee dat de Janners Pearl Harbor hadden aangevallen. 'We beschikken niet over bijzonderheden,' voegde hij eraan toe, en beloofde ons verder nieuws zodra hij het had ontvangen. Daarna gaf hij het woord aan een van zijn officieren die ons waarschuwde dat, aangezien de Verenigde Staten nu in oorlog waren, we elk moment door een Duitse onderzeeër konden worden aangevallen. Direct daarna werd sloepenrol gehouden. De ernst van het ogenblik stond op ieders gezicht te lezen. Behalve op het mijne.

Het was het nieuws waar ik op had gewacht. Ik kon niets zeggen om de spanning bij mijn medepassagiers weg te nemen, maar ik was er zeker van dat de Amerikaanse vloot een grote overwinning op de Jappen had behaald. Ik was trots, verschrikkelijk trots, dat ik in staat was geweest de Amerikanen vier maanden van te voren te waarschuwen. Wat een ontvangst moesten ze de Jappen bereid hebben! Ik ijsbeerde over het dek, nee, ik ijsbeerde over, het leek of ik er opgetogen overheen zweefde. Het was naar voor de Amerikanen dat ze in de oorlog betrokken waren geraakt, maar het betekende de redding van de wereld. Nu was er geen twijfel meer mogelijk dat we zouden overwinnen.

Toen begon het nieuws door te sijpelen. Onwillekeurig schudde ik mijn hoofd tot het leek of mijn hersens eruit zouden vliegen. De nieuwsbulletins waren gewoon niet te geloven. De Jappen hadden een verrassingsaanval op Pearl Harbor uitgevoerd. Hoe was dat mogelijk, vroeg ik me af, hoe? We wisten dat ze zouden komen. We wisten op welke manier ze zouden komen. Precies zoals bij Taranto. En zo kwamen ze ook, met een gecombineerde aanval met torpedo's en duikbommenwerpers, precies zoals admiraal Cunningham de Italianen had aangevallen. Behalve dat de Japanse vliegtuigen nauwelijks van het dek van de vliegtuigmoederschepen hadden mogen komen. Er was nog meer nieuws. De slagschepen *West Virginia* en *California* waren tot zinken gebracht terwijl ze voor anker lagen. Voor anker, kreunde ik. Ze konden niet voor anker hebben gelegen. Ze moesten opgestoomd hebben om de Japanse vloot aan te vallen.

Daarna was het de Arizona. Opgeblazen. Alle andere slagschepen en vlooteenheden zwaar beschadigd. Dit was Orson Welles, dacht ik, me zijn beruchte angstaanjagende radiouitzending herinnerend. Ik kon niet geloven wat ik hoorde. Ergens, hoe dan ook, moest er een verklaring voor zijn. Binnen anderhalf uur was de heerschappij over de Stille Oceaan van Amerikaanse in Japanse handen overgegaan.

hoofdstuk 16

Charles Lehman haalde me aan de haven af. Hij kreeg me door de immigratie en de douane met een snelheid alsof het de deuren van een kroeg waren, maar niet snel genoeg naar mijn smaak. Ik brandde van verlangen hem alleen te spreken.

Lehman moest weten wat er gebeurd was, wat er fout gegaan was.

'Charlie, wat is er gebeurd?' vroeg ik zodra ik de kans had.

Hij keek me nietbegrijpend aan. Hij wist niet waar ik het over had.

'Pearl Harbor, Charlie. Waarom?'

'O.' Eindelijk begreep hij het. 'Ik denk dat we bedonderd zijn. Die achterbakse Jappen onderhandelden in Washington tot het laatste moment terwijl hun vloot tot de aanval overging.' Hij vervolgde met een heel ingewikkelde beschrijving van het interdepartementale werk van de F.B.I., zijn verbindingen met de strijdkrachten, zijn afhankelijkheid van de president en de afhankelijkheid van de president van de senaat. Ik luisterde, half verdoofd, wachtend tot hij iets verstandigs zou zeggen, wachtend op een antwoord. Het kwam niet. 'Charlie, wat vertel je me verdomme allemaal. Je hebt het tegen mij, Charlie, niet tegen een verslaggever van de New York Times. Tegen mij, Driewieler, Dusko Popov, de vent die hier in augustus is gekomen en jullie verteld heeft dat de Jappen Pearl Harbor voor het eind van het jaar zouden aanvallen. Ik heb jullie zelfs verteld hoe dat zou gebeuren. Taranto, Charlie, Taranto. Nou, wat is er gebeurd?' 'Kalm aan, Dusko, wind je niet zo op.'

'Sorry, Charlie.' Ik kalmeerde een beetje. 'Klink ik als een gek? Ik heb drie nachten niet geslapen. Ik heb geprobeerd een oplossing voor deze kwestie te vinden.'

'De dingen kunnen wel eens verkeerd lopen,' zei Charlie langzaam. 'Ik doe mijn werk. Het is niet aan mij om vragen te stellen.' Ik liet het er maar bij. Charlie was niet de man die de antwoorden had. Ik gaf hem het materiaal dat ik bij me had: de microdots en mijn aantekeningen.

'Ik zal het bekijken en je vanavond opbellen,' zei Charlie, 'om je te zeggen wanneer je op kantoor moet komen om je rapport te dicteren.' Toen voegde hij er ongelooflijkerwijs aan toe: 'We zijn nu in oorlog, weet je. We zullen moeten beginnen de zaken serieus aan te pakken.'

'Dat kun je beter tegen Allah vertellen,' antwoordde ik.

'Wie?' vroeg Charlie, die me niet begreep.

'Meneer Hoover.'

'Maar hoe noemde je hem eerst?'

'Laat maar, Charlie. Ik schold hem niet uit. Ik bedoelde dat ik hoop dat we ons allemaal ernstig met de zaken kunnen gaan bezighouden.' 'Hm,' gromde hij, misschien niet al te gelukkig met het feit dat ik de naam van zijn heer op volgens hem ijdele wijze gebruikt had. Of misschien deed ik hem onrecht aan. Het was soms moeilijk de houding van Hoovers ondergeschikten te beoordelen. Als reactie op een s.o.s. van kolonel Ellis naar Londen wachtte Ewen Montagu me bij mijn terugkeer uit Rio in New York eveneens op. Ellis had doorgegeven dat de F.B.I. naliet me van inlichtingen te voorzien die ik aan de Abwehr kon doorgeven. De inlichtingendienst, bang dat ik hierdoor door de mand zou kunnen vallen, zond Montagu, een van zijn belangrijkste trouble-shooters, erop af. Zijn opdracht was me van inlichtingen over het Amerikaanse continent te voorzien die hij uit Britse en Canadese bronnen moest putten. Montagu arriveerde net een paar dagen voor Pearl Harbor in New York. Toen hij me enkele dagen na die gebeurtenis ontmoette vertelde hij me optimistisch dat de situatie zich gewijzigd had. J. Edgar Hoover had tegen onze man in Washington, Bill Stephenson, gezegd dat nu de Verenigde Staten in de oorlog betrokken waren geraakt, hij volledig met me samen zou werken. Uit andere Amerikaanse bronnen had Montagu soortgelijke reacties vernomen.

Ongelukkigerwijs bleken die verzekeringen later vals, maar ze maakten Montagu's missie gemakkelijker.

Ik had weer wat moed gevat, dicteerde mijn rapport over mijn bezoek aan Rio en liep het daarna punt voor punt door met Foxworth en diens medewerkers. Ze leken zich niet méér bewust dan ik van het belang van de vragen over uranium. Integendeel, ze hadden veel meer belangstelling voor de aanstaande levering van het microdotapparaat. Zoals de Engelse inlichtingendienst had voorzien vroeg Foxworth me of ik niet meer bijzonderheden te weten kon komen over de Portugese kapitein die het materiaal naar Canada zou brengen. 'Misschien kan ik dat na zijn aankomst,' loog ik, hopen dat de bui over zou drijven en de Engelsen me tegen die tijd toestemming zouden geven om te praten.

Naar aanleiding van de inlichtingen over de zender die ik had meegebracht zei Foxworth tegen me dat de F.B.I. die zou installeren. 'We werken vanaf Long Island,' deelde hij me mee, 'en zullen in de tweede week van januari kunnen beginnen uit te zenden.'

'Prachtig,' zei ik, me afvragend waarom dat zo lang moest duren. 'Kan ik iets doen om te helpen?'

'Ik zou niet weten wat,' wees hij me af. 'Ga jij maar vrolijke feestdagen vieren.' Zo makkelijk kwam hij niet van me af. Toen ik Foxworth onder vier ogen sprak

eiste ik een uitleg over het debacle van Pearl Harbor. Misschien was het hoofd van het kantoor in New York beter geïnformeerd of bereid wat openhartiger te zijn dan zijn ondergeschikte. Ditmaal benaderde ik het onderwerp van de Japanse aanval wat diplomatieker. 'Dit heeft het Amerikaanse volk beslist verenigd.' Ik herhaalde wat ik overal gehoord en gelezen had. 'De Amerikanen zetten zich schrap.' 'Zo reageren wij in tijd van nood.' Foxworth herhaalde wat onder dergelijke omstandigheden in elk land gezegd werd. 'Dat is een gezonde reactie,' antwoordde ik banaal. 'Ik geloof best dat je alles moet doen om een hoog moreel aan te moedigen, maar mag ik u onder vier ogen vragen wat er nu eigenlijk gebeurd is?' 'Wat bedoelt u?' vroeg Foxworth op scherpe toon. 'Precies wat u denkt dat ik bedoel.' Er was geen andere manier dan hem tot de orde te roepen, aan deze flauwekul een einde te maken. 'Heeft iedereen soms aan geheugenverlies geleden? Een geheugenverlies dat bijzonder goed uitkwam? Ik heb u vier maanden geleden gewaarschuwd. Het schijnt dat er niets aan gedaan is. In Pearl Harbor stonden we in onze blote kont. Waarom? Waarom, meneer Foxworth? Had u niet verwacht dat ik die vraag zou stellen? Denkt u soms dat ik maar vrolijk voort kan gaan zonder me dat af te vragen? Ik ben er dag en nacht mee bezig geweest. Ik had verwacht dat iemand zo scherpzinnig zou zijn geweest om me dat uit te leggen.'

Foxworth keek me recht in de ogen, maar niet uit openhartigheid. Het was een tweegevecht.

'Jij zou daar helemaal niet over moeten denken, Popov. Je bent soldaat. Je hebt geen vragen te stellen. Doe je werk en laten anderen het hunne doen.' En toen voegde hij er iets aan toe dat op een dreigement leek, hoewel ik er de voorkeur aan geef te geloven dat ik dat verkeerd heb opgevat. Ik had Foxworth leren waarderen en had een zeker respect voor hem. 'Je kunt beter leren,' zei hij, 'dat je je aan onze regels hebt te houden.'

Ik wierp hem een doordringende blik toe. 'In de eerste plaats heb ik me aan mijn eigen regels te houden, meneer Foxworth.' Ik heb nooit geloofd dat een soldaat blindelings moet gehoorzamen. Daar had ik in Duitsland te veel van gezien.

We hielden ons ogenduel vol, alsof hij probeerde uit te maken of we in de toekomst vrienden of vijanden zouden zijn. Tenslotte verschenen er rimpeltjes rond zijn ogen en ik zag dat er een glimlach in lag. 'Vergeet het allemaal maar, Dusko,' zei hij op milde toon. 'Als je gaat

zoeken naar een waarheid die buiten je bereik ligt zou dat gevaarlijk voor je kunnen worden. Meneer Hoover zou een ideetje kunnen krijgen.'

Ik accepteerde zijn raad zonder iets te zeggen en knikte nietszeggend, terwijl ik opstond om afscheid te nemen.

'Meneer Hoover is een bijzonder deugzaam mens,' zei hij raadselachtig terwijl

hij me naar de deur bracht. Ik zei hem niet wat ik van dat soort filosofisch gezwets dacht: het droop van kwezelarij.

Ik kreeg nooit een verklaring van het raadsel van Pearl Harbor. In de loop van de jaren heb ik de vraag bestudeerd, geprobeerd conclusies te trekken, allerlei speculaties en veronderstellingen gehoord. Er zijn officiële onderzoeken en krijgsraadzaken geweest, maar nooit heb ik iets gelezen of gehoord over de gedocumenteerde bewijzen van de Japanse plannen voor de aanval op Pearl Harbor die ik naar de Verenigde Staten had meegebracht.

Om mijn eigen nieuwsgierigheid te bevredigen, zo niet om andere redenen, heb ik bepaalde conclusies moeten trekken.

Een tijdlang deed een - volgens mij vals - gerucht de ronde dat president Roosevelt de aanval bewust had laten doorgaan om de Verenigde Staten in de oorlog betrokken te laten raken. Dat gerucht was gebaseerd op de onthulling dat er nog andere bewijzen waren geweest dat de Jappen een aanval voorbereidden. Maar die andere bewijzen waren helemaal niet specifiek en gaven uitsluitend de mogelijkheid aan waarvan iedereen het bestaan kende. Op basis van pure logica moest ik de theorie over Roosevelt's gedragwijze verwerpen. Zelfs aangenomen dat Roosevelt een aanval verwelkomd zou kunnen hebben om het Amerikaanse volk door middel van een oorlog, waarvan hij wist dat hij vroeg of laat uit moest breken, tot eenheid te dwingen, dan zou hij toch hetzelfde resultaat hebben kunnen bereiken als hij zijn strijdkrachten in staat van alarm had gebracht. Er bestond geen mogelijkheid de Japanse agressie tegen te gaan, tenzij hij voor hun eisen gezwicht was. Aanvallen zouden ze dus in elk geval. En de strijdkrachten van de Verenigde Staten zouden ze hebben kunnen opvangen. De reactie van het Amerikaanse volk zou dezelfde zijn geweest. Het werd aangevallen: het zou zich verdedigen. Er was geen nederlaag voor nodig geweest om dat te bewerkstelligen. Het was niet nodig geweest de Amerikaanse Zuidzee-vloot en duizenden soldaten, matrozen en burgers op 7 december op te offeren. Het was niet nodig geweest de Jappen in een positie te manoeuvreren van waaruit ze de helft van de gebieden in de Stille Oceaan konden veroveren. Zelfs in de wildste fantasieën was zo iets onmogelijk. En iemand in Roosevelt's positie kon een dergelijke actie al evenmin overwegen. Niet alleen de dag, maar de man zelf zou met schande overladen worden. Zelfs afgezien van kwesties als logica en moraliteit zou president

Roosevelt nooit op die manier onsterfelijk hebben kunnen worden. Een andere veronderstelling over wat er verkeerd was gegaan komt van Sir John Masterman. Hij zet die uiteen in zijn boek *The Double-Cross System*, dat in december 1972 gepubliceerd werd. In Mastermans boek werden mijn activiteiten tijdens de oorlog en de methoden die gebruikt werden om de vijand te misleiden voor het

eerst openbaar gemaakt. Hij slaagde erin al het materiaal vrij te krijgen voor publicatie. Tot dat moment waren we gedwongen geweest te zwijgen als gevolg van de Official Secrets Act. Masterman schreef:

. . . De vragenlijst die Driewieler naar Amerika meekreeg . . . betekende een sombere maar in de wind geslagen waarschuwing voor een op handen zijnde aanval op Pearl Harbor. Driewieler had zich in Engeland geïnstalleerd als een vooraanstaand en hooglijk gewaardeerd agent en had Lissabon nog tweemaal bezocht, de eerste keer in januari en de tweede keer in maart en april van het jaar 1941. Hij genoot zozeer het vertrouwen dat het geregeld werd dat hij (in opdracht van de Duitsers) naar Amerika zou gaan om daar voor hen een spionagenetwerk óp grote schaal op te zetten. Hij verliet Engeland daarom op 26 juni, verbleef onderweg nog enige tijd in Lissabon en vertrok tenslotte op 10 augustus naar Amerika, met in zijn bezit een vragenlijst die in een reeks microdots verborgen was. Op 19 augustus ontvingen wij via M.I.6 kopieën van die vragenlijst en deze werden voorgelezen aan de leden van het XX Comité en doorgestuurd aan de medewerkers van onze dienst. Niet mag worden vergeten dat de microdots werden gefotografeerd en vergroot door de F.B.I. in Amerika, die daardoor beschikte over alle inlichtingen die het vragenformulier verschaftte.

Na deze achtergrondinformatie gegeven te hebben schrijft Masterman verder:

Natuurlijk was het aan de Amerikanen om de zaak te evalueren en hun conclusies uit de vragenlijst te trekken, in plaats van dat wij dat zouden moeten doen. Maar toch hadden wij, met onze grotere kennis van de achtergronden en de betrokken man, meer op het belang ervan moeten hameren dan we gedaan hebben. Met onze grotere ervaring, opgedaan tijdens een paar jaar langer werken, zouden we zeker het risico van een afwijzing hebben moeten nemen en onze vrienden in de Verenigde Staten erop hebben moeten wijzen wat de betekenis van die documenten zou kunnen zijn; maar in 1941 waren we nog een beetje bang om onze meningen te uiten en vertrouwden we ons eigen oordeel nog niet al te zeer. De les die we daaruit kunnen leren is ongetwijfeld, dat ah een agent eenmaal een bepaalde status heeft verworven, een vragenlijst die hem

gegeven wordt een veel grotere en meer directe inlichtingenwaarde heeft dan er gewoonlijk aan wordt toegeschreven.

Mastermans mea culpa is voornamelijk interessant omdat het een bewijs vormt voor het gebrek aan samenwerking en vertrouwen tussen de Britse inlichtingendienst en de F.B.I. De Engelsen waren bang afgekat te worden, of, met andere woorden, te horen te krijgen dat ze zich met hun eigen zaken moesten bemoeien.

Ik kan de analyse van Masterman niet aanvaarden, omdat de bewijzen, met of zonder de Engelse onderstreping van mijn belangrijkheid als agent en het belang van de vragenlijst, voor iedereen duidelijk waren. We moeten er wel rekening mee houden dat Mastermans commentaar vervat werd in een boek dat in eerste instantie was bedoeld als een leidraad voor inlichtingendiensten. Naar mijn mening had hij de bedoeling een bepaald punt te onderstrepen en zijn lezers duidelijk te maken dat niets ongedaan mocht blijven, dat niets aan het toeval mocht worden overgelaten. In feite betoogt Masterman dat zelfs in de meest eenvoudige kwesties alles nauwkeurig nagegaan moet worden. Dat wil ik hem niet betwisten, maar het lijkt me wat al te eenvoudig om de blaam voor alles wat er gebeurd is af te schuiven op het onvermogen van de F.B.I. om een vragenlijst en een man op de juiste waarde te schatten. Natuurlijk had een organisatie als de F.B.I. daartoe in staat moeten zijn. En afgezien daarvan was de vragenlijst niet het enige waarop ze een oordeel hadden kunnen baseren.

Toen ik de vragenlijst van de Duitsers kreeg gaf ik die door aan M.I. 6 in Lissabon. Het zou mogelijk zijn geweest die direct naar de Amerikanen door te sturen in plaats van te wachten op mijn vertrek naar de Verenigde Staten. M.I. 6 besliste dat ik haar mee moest nemen omdat ik aanvullende inlichtingen zou kunnen verschaffen. Ik kon ze het nodige vertellen over Jepsens contacten met de Japanse afvaardiging naar Berlijn, over zijn reis naar Taranto, over baron Gronau's bevindingen en diens evaluatie daarvan. Ik was de man die al die inlichtingen had verzameld en ik zou ter plaatse zijn om door de Amerikanen ondervraagd te worden. Ze konden mijn verhaal binnenste buiten keren en zich in de kleinste bijzonderheden ervan verdiepen. Maar wat gebeurde er in plaats daarvan? J. Edgar Hoover liet drie weken voorbijgaan voordat hij me ontving en smeed me toen na dertig seconden bijna zijn kantoor uit.

Als de F.B.I. om de een of andere duistere reden niet competent was zouden andere instanties die de inlichtingen doorgekregen moesten hebben dat toch

zeker wel zijn. Inlichtingenrapporten worden normaliter doorgegeven aan de andere diensten en aan de president zelf. Roosevelt was om te beginnen een ervaren staatsman en politicus, plus een voormalig onderminister voor marineaangelegenheden, bepaald geen nieuweling als het erop aankwam inlichtingen op hun juiste waarde te schatten. En zelfs als deze inlichtingen onderschat waren zouden ze uit voorzorg niet helemaal terzijde kunnen zijn geschoven. Daarvoor waren ze veel te belangrijk. Op zijn minst zou verhoogde paraatheid in Pearl Harbor er het gevolg van hebben moeten zijn. De enig overblijvende veronderstelling is daarom dat die inlichtingen nooit bekend raakten, nooit het leger of de marine of de president bereikten, nooit verder kwamen dan de alleenheersende J. Edgar Hoover. Ik heb mezelf wel eens af moeten vragen of Hoover die inlichtingen misschien onder tafel had geschoven, of in een administratieve slijtageslag 'was kwijtgeraakt'.

Als dat zo was moest er een verklaring voor komen. Uit eigen waarneming wist ik dat meneer Hoover paranoïde was in zijn betrekkingen met iedereen die buiten zijn beperkte gezichtskring viel. Binnen de regeringskringen van de Verenigde Staten had hij zich een onaantastbaar koninkrijk opgebouwd. Er was geen president die hem aan de kant durfde schuiven. De wet op de pensioengerechtigde leeftijd? Die gold niet voor hem. Misschien was hij binnen de muren van zijn koninkrijk blind voor al het andere. Als het hem niet aanging wilde hij er ook niets mee te maken hebben. Misschien. Een diepgaande uitleg gaat boven mijn vermogens. Misschien zal een historicus, een psycholoog, het raadsel op een goede dag verklaren.

Ik kan alleen getuigen dat hij zich op een krankzinnige manier gedroeg. De klap op de vuurpijl kwam pas na de oorlog. Ik woonde toen in New York en hield me bezig met juridische aangelegenheden. Ik werd opgebeld door een Braziliaanse kennis die ik in Belgrado had leren kennen, de voormalige Braziliaanse ambassadeur in Joegoslavië, Alvis de Sousa. Tijdens mijn verblijf in Rio had ik hem voor het laatst gezien. Zijn woorden waren verre van hartelijk. Waarom, wilde hij weten, had ik hem betrokken in ongewenste publiciteit? Ik moest hem kalmeren voordat ik erachter kwam wat er was gebeurd.

Een artikel in de *Reader's Digest* van april 1946, door Hoover geschreven, had als illustratie een reproductie van een memorandum van De Sousa waarop een microdot zat. De naam van de ontvanger stond niet op het memo, alleen het nummer van een hotelkamer en de datum. De Sousa had zijn dagboek geraadpleegd en gezien dat hij de boodschap voor mij had achtergelaten. Ik kreeg een aflevering van de *Reader's Digest* te pakken en vond er een artikel in dat getiteld was 'Het meesterstuk van de vijand op spionagegebied', geschreven door J. Edgar Hoover, Director, Federal Bureau of Investigation.

Hoover beweerde dat hij het geheim van de microdot ontsluitend had door een spion te vangen. Hij noemde me niet met name, maar uit wat hij zei kon je wel degelijk opmaken wie hij bedoelde, en dat was ik.

Op zekere dag in augustus 1941 (de dag van mijn aankomst in New York) ontmoetten we een jongeman uit de Balkan (schreef Hoover) die juist in de Verenigde Staten was gearriveerd. We wisten dat hij een miljonairszootje en een playboy was. We hadden redenen om aan te nemen dat hij een Duitse spion was. Uiterst zorgvuldig doorzochten we zijn persoonlijke bezittingen - van zijn tandenborstel tot zijn schoenen; van zijn kleren tot zijn persoonlijke papieren. Toen iemand van ons laboratorium een envelop zo hield dat het licht er schuin overheen viel zag hij opeens een vreemde weerspiegeling. Een klein puntje had het licht weerkaatst. Een puntje - een leesteken op de adreszijde van een envelop; een zwart plekje niet groter dan een vliegenpoepje. Met uiterste zorg bracht de agent de punt van een naald onder de rand van het zwarte cirkeltje en wurmde het ding los. Het was een stukje vreemdsoortig materiaal dat in het papier was gestampt zodat het eruit zag als een punt. Onder een microscoop werd het tweehonderd maal vergroot. En toen zagen we dat het een afbeelding op film was van een volledige brief, een spionagebrief met een inhoud die uw bloed zou doen stollen.

Hoover vervolgde met een aanhaling van de tekst van de vragenlijst die ik, als mijn herinnering me niet bedriegt, niet in augustus 1941 maar later in dat jaar, in december en na mijn reis naar Brazilië aan de F.B.I. had overhandigd.

We zijn er nu van op de hoogte dat die playboy uit de Balkan niet alleen de opdracht had inlichtingen te verzamelen over ons nieuwe atoomproject, maar ook maandelijks rapport uit moest brengen over de produktie van vliegtuigen. Hoeveel daarvan aan Groot-Brittannië, Canada, Australië geleverd werden en hoeveel Amerikaanse piloten er in opleiding waren. Toen hij ondervraagd werd was hij poeslief, minzaam, en zodra hij beseftte dat we alles van de microdots wisten begon hij alles te vertellen wat hij wist.

Het merkwaardige was dat meneer Hoover niet vertelde wat er dan wel met die spion uit de Balkan was gebeurd. Nergens vertelt hij hoe de man aangeklaagd, in de gevangenis geworpen of opgehangen werd.

Ik betwijfel of we ooit de manier zullen mogen onthullen waardoor we in staat werden gesteld honderden microdots die in Zuid-Amerika waren geprepareerd te

onderscheppen en te ontcijferen. (Natuurlijk kon hij dat niet onthullen - ik was degene die dat gedaan had). Op een zekere spion vonden we iets dat eruit zag als een onschuldige telefonische boodschap op een verfrommeld briefje, afkomstig van de centrale van het hotel. Maar op dat briefje kwamen twee microdots voor die, toen ze vergroot waren, een aantal berichten bleken te bevatten die . . .

Dat was het memorandum dat in het artikel in facsimile was afgedrukt. Hoover schreef de herkomst toe aan een van de door hem 'gesnapte' spionnen, maar De Sousa twijfelde er niet aan dat ik dat was. Ik beloofde hem dat ik er iets aan zou doen.

Een rechtstreekse confrontatie met Hoover leek de aangewezen weg. Ik belde hem en kreeg alleen te horen dat meneer niet beschikbaar was. Ik noemde mijn naam en telefoonnummer, vroeg of hij mij dezelfde dag terug wilde bellen en ging zitten wachten. Hoover belde niet. Ik telefoneerde opnieuw en toen ik Hoover niet aan de lijn kon krijgen vloog ik naar Washington.

Op het hoofdkwartier van de F.B.I. op de hoek van Ninth en Pennsylvania noteerde een receptioniste mijn naam en liet me in een wachtkamer die getooid was met trofeeën van beroemde zaken uit de geschiedenis van de F.B.I., waaronder ik een paar van mijn microdots ontdekte.

Een man die zich voorstelde als assistent van de F.B.I.-chef kwam tenslotte opdagen en vroeg me wat ik wilde. Toen ik hem zei dat ik zijn baas wilde spreken over het artikel in de Reader's Digest zei hij me dat Hoover me niet wenste te ontvangen. Tot op dat moment had ik mijn zaak kalm naar voren gebracht, maar nu begon ik kwaad te worden. 'Gaat u meneer Hoover maar vertellen dat hij me nu onmiddellijk moet ontvangen, omdat ik anders een persconferentie zal geven. Als hij wil dat de hele wereld zijn leugens te horen krijgt zal ik dat graag voor hem regelen.'

Hoover besloot dat hij bij nader inzien toch tijd had me te ontvangen. 'Popov, ik laat je het land uitdonderen,' schreeuwde hij op het moment dat ik zijn kantoor binnenkwam. 'Jij denkt datje hier maar binnen kunt lopen en . . .'

'Hou maar op met dat getier, meneer Hoover, het maakt niet de minste indruk op me,' onderbrak ik hem, woedend maar uiterlijk kalm. U kunt me de Verenigde Staten uit laten gooien, dat geloof ik graag. Maar u kunt niet voorkomen dat ik uw leugens aan de kaak stel.' Nu zijn poging mij te overbluffen mislukt was kalmeerde Hoover en stelde op verzoenende toon voor de zaken uit te praten. Ik zon niet op wraak en zei hem dat ook. Alles wat ik wilde was voorkomen dat mijn Latijns-Amerikaanse vriend in verlegenheid zou worden gebracht. Om de waarheid te zeggen zou het een delicate kwestie zijn geweest - en ook voor mij

vervelend - om Hoover aan de kaak te stellen. Ik was onder de Engelse Official Secrets Act gedwongen te zwijgen. 'Ik zal je zeggen wat ik zal doen,' onderhandelde Hoover. 'Ik zal me in verbinding stellen met Reader's Digest en proberen of ik ze zover kan krijgen dat ze het artikel in hun Spaanse en Portugese edities laten vervallen.'

Ik ging met dat compromis akkoord, omdat het nog onaangenamer publiciteit voor De Sousa zou voorkomen. Ik neem aan dat het geregeld werd. Ik had dermate genoeg van de hele affaire dat ik nooit de moeite heb gedaan het te controleren, maar ik hoorde er van De Sousa niets meer over.

Ik liep het gebouw van de F.B.I. uit met een zwaar gevoel in mijn maag. Het onderhoud met die onberekenbare, razende en tierende man gaf voedsel aan mijn verdenking dat hij degene was die de verantwoordelijkheid droeg voor de ramp van Pearl Harbor. De man had een sinister karakter. Er stak meer achter dan woedeaanvallen en driftbuien. In dezelfde ademtocht was hij in staat tot koel overleg en een compromis om zijn stomme leugens te dekken. Hij bezat zelfs niet het geweten van een normaal mens. Hij handelde alsof het zijn goddelijk recht was om naar believen welk verhaal dan ook te verzinnen om er het publiek mee om de tuin te leiden. Hij dacht er nooit over zich te verontschuldigen of zelfs maar te rechtvaardigen. Hij was alleen maar woedend dat hij betrappt was. Zeer waarschijnlijk zullen de bewonderaars en supporters van J. Edgar Hoover nu in het geweer komen. Ik heb de doos van Pandora geopend over een man die voor velen een held is. Ik durf vragen te stellen die zijn eer en zijn glorie, het geloof aan zijn bekwaamheid en geschiktheid zouden kunnen aantasten. Er zullen lieden zijn die er schande over spreken dat ik hard durf te spreken over een dode. Met dergelijke huichelarij heb ik niets te maken. Het kwaad dat een man doet blijft ook na zijn dood bestaan.

Om zijn naam te zuiveren, hoeven de aanhangers van Hoover alleen maar de bewijzen te leveren die ongetwijfeld in de archieven sluimeren. Op dit moment kan niet meer worden volgehouden dat die archieven geheim moeten blijven. Nu niet meer, sinds de Engelse Official Secrets Act ten aanzien van dit soort onthullingen opgeheven is. De verantwoordelijkheid voor het debacle in Pearl Harbor moet worden vastgesteld. Daarmee wil ik niet categorisch beweren dat de mens leert van de lessen van de geschiedenis - maar hij moet wel de gelegenheid krijgen het te proberen.

hoofdstuk 17

Na Foxworths vermaning niet langer naar de waarheid te zoeken voelde ik me volledig uit de koers geslagen. Ik had er niet alleen volkomen genoeg van, ik wist niet tot wie ik me moest wenden of hoe ik nu verder moest handelen. Ik zwalkte een paar dagen doelloos door New York, zonder iets om handen te hebben. Op een middag, toen ik een paar uur vergetelheid zocht, liep ik een bioscoop binnen waar een film met Sonja Henie over Sun Valley liep. De schoonheid van de ongerepte sneeuw en de bergen overweldigde me. Ik moest ontsnappen uit het moeras dat me dreigde te verzwelgen. Nog dezelfde avond nam ik de telefoon om een kamer in de Sun Valley Lodge te reserveren. Om er zeker van te zijn dat er geen moeilijkheden zouden ontstaan belde ik voor mijn vertrek Lehman en gaf hem mijn adres. 'Breek maar geen been,' zei hij vrolijk. Mijn antwoord was nogal zuur. 'Dat is beter dan op je krent te zitten zonder iets te kunnen doen.' In Sun Valley hoefde je niet te weten dat er een oorlog aan de gang was, tenzij je de moeite nam de kranten te lezen. De bevolking bestond uit een vrolijk mengelmoes van zonverbrande jongelieden, filmsterren uit Hollywood, en high society. En meisjes. Er ging geen dag voorbij of iemand gaf wel een feestje. Ik werd meegezogen in die maalstroom, maar was er allesbehalve gelukkig mee.

Ik was te nauw bij de oorlog betrokken. Mijn familie bevond zich in bezet gebied, mijn vrienden zaten in Londen dat onophoudelijk gebombardeerd werd, Johnny's nek zat in de strop van een Abwehruniform en ik roestte weg in Amerika, afhankelijk van de grillen van een despotische bureaucraat. Ik skiede van de vroege morgen tot het donker werd en hield mezelf voor dat ik in elk geval fit bleef, proberend mijn ongeduld door middel van lichamelijke vermoeidheid te onderdrukken. Het lukte niet. De nachten gingen voorbij in een roes van alcohol en sex. Het was makkelijker in gezelschap te grijnzen dan alleen in New York te zitten janken. Ik was erg opgelucht toen ik op een dag in het begin van januari Lehman's keelachtig stemgeluid door de telefoon hoorde. 'Kun je naar New York komen?'

'Wanneer wil je me daar hebben?' Ik greep de kans met beide handen aan. 'Onmiddellijk.'

'Op zijn laatst morgenmiddag,' beloofde ik.

Diezelfde avond was ik in New York. Lehman kwam enthousiast naar mijn flat.

'Morgen beginnen we met de radiouitzendingen voor de Duitsers.' 'Dat is geweldig.' Mijn enthousiasme was net zo groot als het zijne. 'Ik hoop dat jullie ze genoeg materiaal zullen sturen om mijn lange stilzwijgen goed te maken. We moeten hun vertrouwen in mij opnieuw opbouwen.'

'Dat hoop ik zeker ook,' antwoordde Charlie. 'Hier heb je de tekst van wat ze zullen seinen.' Hij liet me twee pagina's gecodeerd materiaal zien.

Ik begreep het niet en vroeg: 'Wat staat erin?'

'Dat weet ik niet. Ze hebben het me zo gegeven, gecodeerd.'

Ik slikte een prop weg. 'Misschien kunnen we er morgen achter komen.

Hoe laat haal je me op?'

'Waarom zou ik je ophalen? Het heeft geen zin dat je komt. Dusko,' zei Charlie, niet op zijn gemak. 'We kunnen het wel zonder jou af.' Ik kon mijn woede niet meer bedwingen. 'Kom er maar mee voor de draad, Charlie. Wat is er aan de hand?'

Hij knarsetandde. 'Verdomme, Dusko, ik heb strikte orders van Washington. Je mag nooit of te nimmer in de buurt van de zender komen. Of contact hebben met de man die hem bedient.' 'Maar dat is toch een van jullie mensen, nietwaar?' 'Ja, maar dat verandert er niets aan.'

'Charlie, het gaat me niet tegen jou,' zei ik op kalme toon. 'Het enige wat ik wil is datje mijn reactie en mijn bezwaren overbrengt. Akkoord?' 'Akkoord,' stemde hij toe en liet zich in een fauteuil vallen. 'Stel je nu eens voor dat de Duitsers me bij de volgende ontmoeting vragen stellen over de inlichtingen die ik heb doorgegeven, of over de telegrafist. Dan zou ik niet weten wat ik moest antwoorden. Je weet wat dat zou betekenen: einde van het stuk, het doek valt. Verdomme, Charlie, Washington kan me net zo goed direct een nekschot geven. En tegelijkertijd vernietigen ze alles wat hier zou kunnen worden opgebouwd en wat in Engeland al bereikt is. Zien ze dat dan niet in?' 'Ik zal ze vertellen wat je me gezegd hebt,' was alles wat ik uit Charlie kon krijgen.

'Stel je voor dat de Duitsers een persoonlijke vraag stellen,' drong ik aan. 'Hoe wil je daar een antwoord op geven als ik er niet bij ben?' 'Washington is ervan overtuigd dat je mee zult werken. Je kunt de zaken niet de vernieling in laten gaan. Je hele familie zit in Joegoslavië.' Dus dat was het. Ik herinnerde me een andere uitspraak van mijn grootvader: 'Als je vrienden en je vijanden het over je eens zijn wordt de toestand pas echt gevaarlijk.'

'Veel geluk, Charlie.' Ik nam afscheid van hem. Hij pakte zijn hoed. 'Ik zie je morgenavond.'

'Nee, dat doe je niet. Morgenavond ben ik in Sun Valley. Je kunt proberen me op te bellen.'

Mijn koffers waren nog niet uitgepakt. Ik hoefde ze alleen maar weer dicht te

gespen om de volgende morgen de vluchtroute te kunnen nemen.

Ik vluchtte wel, maar ik ontsnapte niet. Sun Valley bleek een mislukking, de sneeuw en de bergen waren geen magisch geneesmiddel. Ik kotste van de luxe en het nietsdoen. Wat ik ook deed, ik kon de sombere gedachten over het falen van mijn missie niet uit mijn hoofd zetten.

Ik keerde terug naar New York waar een al even doelloze sfeer hing. Ik moert weinig of niets doen. In mijn wanhoop stortte ik me hals over kop in de genoegens die New York te bieden heeft. Simone Simon was klaar met de film die ze in Hollywood gemaakt had en was teruggekeerd naar de oostkust. Het was geen toeval dat ze een fiat huurde op de zevende verdieping van het gebouw waar ik in woonde. We werden een regelmatige verschijning in de betere restaurants en een deel van de inventaris van El Morocco en de Stork Club. We liepen alle chique party's en premières af. Toen dat geen geneesmiddel meer was probeerde ik de landjonker uit te gaan hangen. Ik huurde een huis aan de Goudkust van Long Island, in Locust Valley, tegenover de Piping Rock Club, en kocht een stuk of honderd boeken die ik altijd al een keer had willen lezen. Ik las ze allemaal uit maar vond er ook geen antwoord in.

Dick Ellis, met wie ik af en toe contact had, wist ook geen oplossing. Hij wees mijn pleidooi dat we de hulp moesten inroepen van de een of andere invloedrijke politieke figuur die van boven af zou kunnen ingrijpen af.

'Dat zou een schandaal kunnen uitlokken,' oordeelde hij, 'en het einde kunnen betekenen van onze dubbelorganisatie in Londen.' Mijn extravagante, escapistische manier van leven deed de veertigduizend dollar die de Duitsers me hadden gegeven als sneeuw voor de zon wegsmelten, en halverwege de lente moest ik mijn eigen reserves aanspreken.

Het duurde niet lang of ik moest me vernederen Charlie te vragen de Duitsers een dringend s.o.s. om meer fondsen te zenden. Misschien dacht de F.B.I. op die manier een koerier te vangen, want ditmaal werd mijn verzoek ingewilligd. Volgens Charlie had hij in Washington voor me moeten vechten, omdat Hoover mijn verzoek impertinent vond. Ik geloof dat mijn idee dichterbij de waarheid kwam. De Duitsers gingen niet in op mijn verzoek. Dat was een duidelijke aanwijzing over de waarde die ze hechtten aan de inlichtingen die ze ontvingen. Ze hadden me nog nooit eerder geld geweigerd.

Tegen het eind van de lente kwam Charlie naar Locust Valley. Hij glimlachte op de manier die ik zo langzamerhand wel kende. 'De boodschap is gekomen, Dusko. Ze hebben geseind: 'Geld voor u aan de kale dokter overhandigd'.

'Daar moeten we een fles champagne op drinken.' Ik haalde Charlie met open armen binnen. 'Dat betekent dat we het microdotapparaat binnen een maand hebben.'

'Tussen haakjes, wie is die kale dokter?' vroeg Charlie terwijl hij zijn glas onder de schuimende fles hield.

'Je weet heel goed wie hij is, de man die me in Quebec zou ontmoeten.' 'Hoe heet hij ? bedoel ik.'

'Weet ik niet. Dat heeft niemand me ooit gezegd.' Twee dagen later was Charlie weer terug. 'Hoover wil de naam van die kale dokter weten. Kom nou, Dusko,' bepraatte hij me, 'probeer het je te herinneren.'

'Je kunt me blinddoeken. Misschien kan ik de staart van de ezel op de juiste plaats prikken,' zei ik woedend. 'Ik heb je al verteld dat ik hem niet weet.'

'We moeten het weten,' hield Charlie vol. 'We hebben een bericht naar Duitsland gestuurd waarin we voorstellen dat de kale dokter naar New York komt.'

Ik kreunde. 'O, nee!' zei ik, en begon toen tegen hem uit te varen. 'Jullie doen wel alle mogelijke moeite om de boel naar de kloten te helpen, is het niet ?

Waarom hebben jullie mij niet geraadpleegd alvorens een dergelijke stunt uit te halen ?'

'Waarom zou iemand jou raadplegen ?' Ik had de gewoonlijk kalme Charlie in een vijandige stemming gebracht. 'Jij hebt hier niets in te brengen.'

'Charlie, Charlie,' zei ik vermoeid, 'dit spelletje wordt zo langzamerhand vervelend. En bovendien is het veel te doorzichtig. Kijk eens, ik begrijp heel goed dat alles wat ik tegen jou zeg onmiddellijk aan je bazen wordt doorgegeven, en dat vind ik best. Dat is precies wat ik wil. Het enige waar jullie in geïnteresseerd zijn is die kale dokter in de boeien te slaan om aan te tonen hoe goed de F.B.I. is in het vangen van spionnen. Voor ons aller bestwil hoop ik dat de Duitsers niet in jullie spelletje trappen.'

Charlie keek me op een eigenaardige manier aan en gaf toe: 'Dat hebben ze tot dusver niet gedaan. Ze hebben geantwoord dat we de eerste boodschap moesten herhalen.'

'Nou,' zei ik opgelucht, 'dat hebben ze dan goed gedaan. En voor ons is het nog beter, Charlie, als we dit goed spelen hebben we de Duitsers in onze zak. De microdot is voor hen de makkelijkste en de veiligste manier om ingewikkeld materiaal als kaarten, schema's en formules het land uit te krijgen. Als ik over het apparaat beschik zullen de Duitsers misschien een paar andere agenten hierheen sturen. Dat is het moment om ze op te pakken en zo mogelijk om te turnen. Maar als de dokter gearresteerd wordt betekent dat het einde van alles. Kun je dat niet tot hun botte hersenvezels laten doordringen ?' 'Ik stel de politiek van de F.B.I. niet vast, Dusko,' zei Charlie met een moedeloos gebaar.

Ondanks hun hardnekkig volgehouden sabotage besloot ik een laatste poging te doen om de F.B.I. te dwingen kleur te bekennen. In de loop van de volgende maand zou ik er eens en voor altijd achter moeten komen of de F.B.I. bereid was

al of niet mee te werken. Als ze dat niet wilden zou ik bepaalde machten in Canada aan het werk moeten zetten zodra ik het microdotapparaat in handen had gekregen. Ik zou weigeren naar de V.S. terug te keren, tenzij Hoover akkoord ging met een systeem van dubbelspionage en me toestemming gaf materiaal te verzenden dat me bij de Abwehr weer in een goed blaadje zou brengen. Als Hoover weigerde was ik van plan naar Canada terug te gaan en van daaruit te opereren. Ik zou minder kunnen bereiken, maar het was beter dan niets. Om dat te kunnen doen zou ik natuurlijk een reden moeten verzinnen die voor de Abwehr aanvaardbaar was. Ik hield mijn plannen voor me en besprak ze niet met de Engelsen. Ik was bang dat ze zich verplicht zouden voelen die aan de Amerikanen te onthullen, omdat ze zich altijd op een overdreven manier verplicht voelden eerlijk spel te spelen. Maar ik was vol vertrouwen dat, wanneer ik ze eenmaal voor een voldongen feit plaatste, ze maar al te gelukkig zouden zijn dat te accepteren. Het was net zo iets als werken op vijandelijk terrein, behalve dat ik diep in mijn hart nog steeds de hoop koesterde dat de F.B.I. bij zinnen zou komen en akkoord zou gaan. Met die gedachte in mijn achterhoofd verzoon ik een nogal ingewikkelde methode om de microdotapparatuur van Canada naar de Verenigde Staten te krijgen. Zoals altijd zou ik het moeten aanleggen alsof ik werkelijk een Duitse spion was. Natuurlijk was mijn baan bij het Joegoslavische ministerie van voorlichting de dekmantel voor mijn reis.

Simone en ik waren voor een paar dagen van Locust Valley naar de stad teruggedaan. Toevallig brachten we de middag niet samen door, dus kwam Simone naar mijn flat om een aperitiefje te halen voordat we zouden gaan eten. Haar moeder woonde bij haar in op haar flat op de zevende verdieping en we hadden van mijn appartement ons hoofdkwartier gemaakt. Niet dat madame Simone ons ooit stoorde. Ze was vrolijk en even mooi als haar dochter, en ze werden voortdurend voor zusters versleten.

Zoals gewoonlijk arriveerde Simone in alle staten van opgewektheid en het duurde niet lang of ik verkeerde in dezelfde stemming. Het was onmogelijk je gedeprimeerd te voelen als Simone in de buurt was.

'Waar gaan we vanavond heen, liefste?' vroeg ze na me heftig omarmd en nog heftiger gekust te hebben. We hadden de tocht langs de dure nachtclubs al veel te vaak afgelegd en ik wist dat Simone nu wel eens wat anders wilde.

'Laten we voor de verandering de Village eens gaan bekijken. We vinden wel een leuk eettentje, en ik heb gehoord dat café Society Down-town een nieuwe show heeft.'

'Hartstikke leuk'. Simone was altijd enthousiast, over wat dan ook. Ze rolde zich

als een poesje op de enorme sofa ineens - het scheelde maar weinig of ze spinde - en dronk de champagne die ik haar had ingeschonken. Ze hield het glas in haar beide handpalmen geklemd en liet haar ogen over de rand ervan in mijn richting twinkelen. 'Wat zou je ervan denken als we er eens helemaal tussenuit trokken?' stelde ik voor.

'Jij, mijn liefste Dusko, je hebt een slim plannetje in je gedachten.' Simone was niet makkelijk te bedonderen. Ze accepteerde mijn verhaaltje over mijn baan bij de Joegoslavische regering zonder meer, maar jaren later vertrouwde ze me toe dat ze me er altijd van verdacht had iets geheimzinnigs te doen.

'Eigenlijk zou ik heel binnenkort voor zaken naar Canada moeten. Ik moet een paar mensen spreken en misschien een of twee palavers houden. Jij zou die uitnodiging kunnen aannemen om tijdens het Franse toneelfestival in Quebec op te treden in het kader van de campagne voor de verkoop van oorlogsobligaties. Dat geeft ons allebei de vrije hand, en het geeft ons het excuus een hoop plezier met heel weinig zaken te combineren. Wat denk je ervan?'

Natuurlijk ging ze ermee akkoord. Simone ging altijd met alles wat je haar maar kon voorstellen akkoord. Van ons reisje maakte ze zelfs een gezelschapsreis en kreeg Jean Pierre Aumont en nog een paar Franse acteurs die op dat moment in de Verenigde Staten waren zover dat ze met ons mee wilden gaan.

Eigenlijk was het geen toeval dat Simone een uitnodiging kreeg om naar Quebec te komen op hetzelfde moment dat ik erheen moest. Ze werd bijna overal uitgenodigd waar een campagne voor de verkoop van oorlogsobligaties werd gevoerd. Zoals de meeste filmsterren reisde Simone met stapels bagage, en de douanelieden deden hun best haar zo min mogelijk lastig te vallen. Ik vond het in Duitse ogen een mooi plannetje om de apparatuur in haar bagage te verbergen en zo de grens over te krijgen. Alfredo had me gewaarschuwd dat het spul te volumineus was om in normale reiskoffers verborgen te kunnen worden. Het stuitte me niet tegen de borst Simone hiervoor te gebruiken, wetend dat ik haar toestemming bij voorbaat had. Hoe dan ook, er was geen risico aan verbonden. De F.B.I. zou aan de grens een oogje in het zeil houden en een enkel seintje zou voldoende zijn om haar te laten passeren, zelfs als de douane immuun zou zijn voor haar charmes.

Het duurde enige tijd voor Washington het groene licht voor mijn reis gaf. Omdat ze repetities had moest Simone de trein naar Quebec alleen nemen, wat mij een tamelijk vreemd figuur deed slaan. 'Ik kom later,' beloofde ik, en verzond een smoesje over een belangrijke diplomatieke afspraak. Ze maakte er geen heibel over. Dat was haar gewoonte niet, en het is mogelijk dat ze tegen die tijd begon te vermoeden dat ik een agent was en niet altijd kon doen wat ik wilde. Het is moeilijk met iemand in nauw contact te staan zonder een soort zesde

zintuig ten aanzien van zijn of haar handel en wandel te ontwikkelen. Ik stelde mijn vertrek van dag tot dag uit en belde Charlie herhaaldelijk op om te vragen of er instructies uit Washington waren. Ik leefde op mijn zenuwen. Dit ging werkelijk te ver. Toen er nog maar een paar dagen resteerden voordat de einddatum verstreken zou zijn, zei ik tegen Charlie dat ik naar Quebec ging. Ik deed alsof ik de kwestie licht opnam. 'Ach, Charlie, Washington hoeft eigenlijk niets te regelen. Ik geloof dat ik gewoon kan vertrekken. Als er nog speciale instructies mochten zijn kun je me die via jullie man in Quebec of via de Engelsen doorgeven. Ik zal voortdurend contact met ze houden.'

'Goed,' gaf Charlie toe. 'Welke trein neem je?'

'Ik ga per auto. Dat is makkelijker als ik mijn sporen moet uitwissen voor het geval ik door Duitse agenten gevolgd word.'

'Nou, goed dan.' Charlie leek er niet gelukkig mee. 'Veel succes.'

De volgende morgen vroeg gooide ik mijn koffers in de Buick en reed snel naar het noorden. Als gevolg van de benzinedistributie waren er weinig auto's op de wegen. Dank zij mijn semi-diplomatieke status had ik een X-kaart, waarmee ik onbeperkt kon tanken.

Laat in de middag bereikte ik de Canadese grens.

'Paspoort,' eiste de immigratieambtenaar.

Ik gaf het hem aan door het portierraampje. Hij keek het door en wierp een korte blik op mij. 'Wacht even.' Hij ging het kantoortje binnen en kwam terug met zijn chef.

'Hebt u de verklaring van de inkomstenbelasting?' 'Verklaring? Wat bedoelt u?'

'Alle buitenlanders die het land verlaten moeten zo'n verklaring hebben.'

'Ik ga maar voor een paar dagen de grens over om een paar vrienden te bezoeken. Ik ben binnen een week terug.'

'Maakt geen verschil,' zei hij, zijn pet dieper in zijn ogen trekkend om zijn argument kracht bij te zetten.

'Goed, geef me maar zo'n ding, dan zal ik het invullen.'

'Dat had u eerder moeten bedenken. Het moet worden afgetekend en gestempeld door het belastingkantoor in New York.'

Hij keerde me zijn rug toe en liep weg. De ander gaf me mijn paspoort terug en ik keerde de wagen en reed naar een motel dat ik een paar mijl terug gezien had. Van daar belde ik Lehman en vertelde hem mijn moeilijkheden. Hij leek oprecht verbaasd. Ik legde mijn twijfels in zijn voordeel uit. Misschien wist hij net zo weinig van de wet als ik. Ik had geen belastingverklaring gehad toen ik naar Zuid-Amerika ging en niemand had me erom gevraagd.

'Er zal hier in de buurt wel ergens een F.B.I.-man zitten,' zei ik. 'Kan je hem de zaak niet laten regelen?' 'Ik bel je terug,' zei Lehman, laconiek als altijd. Ik

bestelde koffie en zei tegen de serveuse dat ik een telefoontje verwachtte. Dat kwam na een half uur.

'Het spijt me, Dusko,' begon Charlie, en ik kon mijn oren niet geloven. 'Er is geen mogelijkheid om die formaliteit met de belastingverklaring te omzeilen. Washington zegt datje terug moet komen naar New York.' 'Wat?' schreeuwde ik, volkomen uit mijn evenwicht gebracht. 'Je houdt me voor de gek, Charlie.' 'Nee, Dusko, dat zijn mijn orders.'

'Godverdomme, Charlie, er is een oorlog aan de gang,' zei ik, de populaire kreet in die dagen gebruikend. 'Weten ze dat soms niet in Washington? Dit is krankzinnig. Je weet wat er op het spel staat.' 'Het spijt me, Dusko.'

'Het spijt jou ? En Washington zeker ook ?' Ik barstte los in een stroom scheldwoorden, vertaald uit het half dozijn talen dat ik spreek. Het enige dat Charlie zei was opnieuw: 'Het spijt me, Dusko.' Nadat ik mijn gemoed had ontlast zei ik: 'Luister, Charlie, neem weer contact met Washington op en probeer ze tot rede te brengen. Ik blijf hier wachten.'

Ik bestelde een maaltijd, zat er wat mee te spelen, dronk nog meer koffie. Het telefoontje kwam niet. Ik belde het kantoor. Charlie was er niet en de dienstdoende man zei dat hij niet wist waar hij was. Ik liep naar de bar en nam de enige remedie die verkrijgbaar was. Niemand gaf me ooit uitleg of bood excuses aan. Charlie zei een paar weken later: 'Als de Duitsers het hard genoeg nodig hebben brengen ze dat apparaat heus wel naar de Verenigde Staten. Dan grijpen we ze.' Dat was blijkbaar Hoovers redenatie. Kwam het doordat hij geen spionagenet wilde opzetten ? Of wilde hij alleen maar op de voorpagina's komen door weer een spion te vangen en geloofde hij het wel als hem dat niet lukte? De situatie nog eens overziend werd ik bang dat ik mijn plannen had blootgegeven door sommige van mijn voorbereidingen. Ik had mijn meeste rekeningen betaald en een vrij groot bedrag naar Canada overgemaakt. Maar zelfs als Hoover vermoedde dat ik van plan was in Canada te blijven, hoe kon hij dan een dergelijke belangrijke missie hebben opgeofferd? Hij had toch zeker niet gedacht dat de kale dokter gepakt zou kunnen worden als hij bij het Chateau Frontenac kwam opdagen ? Voordat hij erheen ging zou hij zich er eerst van hebben vergewist dat ik er was. Een feit is dat van de kale dokter nooit meer iets vernomen werd. Noch van het microdotapparaat. Ik reed naar New York terug met de laagste snelheid ooit genoteerd. Ik zou volop de gelegenheid hebben gehad het prachtige landschap van het noordelijk deel van de staat New York en de vallei van de Hudson-rivier te bewonderen, maar ik zag niets anders dan het wegdek voor me. Ik was als een speelgoedpoppetje dat was opgewonden en tegen een muur gezet. Ik bleef draaien, me zwakjes tegen de muur bewegend zonder er zelfs maar een krasje op te maken.

Mijn eerste plicht was kolonel Ellis op te bellen. We ontmoetten elkaar en ik vertelde hem het droevige verhaal.

'Zorg dat ik hier weg kom, kolonel,' pleitte ik. 'Stuurt u Londen een s.o.s.-bericht. U moet ze overtuigen.'

'Ik zal mijn best doen,' beloofde hij. 'Ik zal in de meest krachtige bewoordingen op je terugroeping aandringen.' Ellis was even ontzet als ik over Hoovers doorzichtige trucjes en volkomen negatie van de eisen die de oorlog stelde. Om ongetwijfeld goede redenen antwoordde Londen dat ik moest wachten. Het werd een lange periode van wachten. Mijn verbindingen met de F.B.I. liepen terug tot het nulpunt. Ze raadpleegden me nooit, hadden nimmer iets voor me te doen, noch vertelden ze me ooit wat ze uit mijn naam deden, als ze al iets deden. Uit noodzaak en om de schijn op te houden moest ik ze wel vragen Duitsland om meer geld te verzoeken. Er kwam nooit bericht op, en dat betekende het einde van de radioboodschappen. Aangezien ik geen geld had om mijn veronderstelde telegrafist te betalen was er geen andere mogelijkheid dan de uitzendingen te stoppen. Daar moest de F.B.I. wel mee akkoord gaan. Ik vermoedde dat ze dat maar al te graag deden, omdat ze geen spionnen vingen met het armzalige aas dat ze uitgooiden.

Als ik ooit een losbandig leven leidde was het wel in deze periode. Ontmoedigd en doelloos verdeelde ik mijn tijd tussen de flat en Locust Valley, alle vruchten van het landleven en het stadsleven plukkend zonder er echt van te genieten. Simone had me vergeven dat ik haar in Canada in de steek had gelaten. Als ze niet met haar werk bezig was bracht ik mijn tijd met haar door. Als ze weg was of het druk had waren er anderen, vele anderen. Meneer Hoover zou het er niet mee eens zijn geweest. Mijn geld raakte op en ik dreigde in de schulden te raken. Het is misschien een smet op mijn karakter, maar beperking van uitgaven strookte niet met mijn opvoeding en temperament. Ik kon niet inzien dat ik er iets mee zou bereiken, behalve dat ik meer gedeprimeerd zou raken.

Aan het eind van de zomer, een paar lange maanden na mijn wanhopige smeekbede aan Londen, kwam er eindelijk hulp opdagen in de persoon van Ian Wilson, een nieuwe agent van M.I.5. Wilson was advocaat, firmant van een bekend kantoor met vele relaties in de Verenigde Staten. Hij was een lange, gedistingeerde Schot, bedreven in onderhandelingen, geduldig, kalm, en wijs. Hij was uitgezonden om te zien wat er nog uit de puinhopen van mijn missie gered kon worden. Wilson en ik hadden eindeloze gesprekken waarin we de situatie zowel ten aanzien van de Duitsers als de F.B.I. afwogen en analyseerden. Wilson verzamelde ook de meningen en schattingen van zijn verschillende

relaties.

'Het is een ellendige zaak,' zei hij tenslotte met zijn onberispelijk Oxfordaccent. 'Ik heb mijn voelhorens uitgestoken en het staat vast: de F.B.I. wil niet met ons samenwerken. En het is niet nodig dat jij een schuldcomplex aankweekt. Ik twijfel er sterk aan of hun houding op welke manier dan ook door jouw persoonlijkheid beïnvloed is. Ze willen het gewoon op eigen houtje doen, op hun eigen manier, goed of slecht. Er bestaan duidelijke aanwijzingen voor vreemdelingenhaat, zou ik zeggen.'

Met spijt had ik diezelfde conclusie al maanden geleden getrokken, maar ik was blij het officieel te horen bevestigen. Nu kon ik misschien iets anders ondernemen.

'Goed,' zei ik, enorm opgelucht. 'Maar hoe staat het met de Duitsers?

Zal Londen me toestaan weer contact met ze op te nemen ?'

'Je zou wel een verdomde idioot zijn als je dat deed.'

Wilson's antwoord was precies volgens het boekje. Men werd geacht te protesteren en zich van de domme te houden.

'Kom nou, Wilson,' plaagde ik hem. 'Ik probeer echt niet de held uit te hangen. Ik houd toevallig van dit spelletje. En als ik het niet doe zal ik worden ingelijfd bij het Joegoslavische leger in Cairo - wat verdomd vervelend zou zijn - of me voor de RAF melden, en dat is riskanter dan -voor de inlichtingendienst werken.' Ik had op Long Island vlieglessen genomen en had mijn brevet al gehaald.

'Dat staat in jouw geval nog te bezien. De Abwehr zal je zwaar te grazen nemen als ze je op een leugen betrappen. Maar dat doet er allemaal niet toe. We zullen moeten vaststellen of je andere mensen of ons misleidingsprogramma in gevaar zou kunnen brengen.' In de periode waarin we ons daarmee bezighielden arriveerde Sproetje Wren uit Trinidad in New York. Hij was op weg naar Madrid om daar de functie van chef van M.I.6 te gaan bekleden. Sproetje deed de balans in mijn voordeel doorslaan.

'Het zou geweldig zijn als Popov met ons samen zou kunnen werken,' zei hij tegen Wilson. 'Ik weet zeker dat we het kunnen regelen. Dusko, jouw vrienden bij de Abwehr hebben een hoop invloed. Kunnen zij de zaak niet voor je gladstrijken?'

'Het zou de moeite van het proberen waard zijn.'

Tan, wat denk jij ervan ?' vroeg Sproetje.

Wilson overwoog zijn woorden nauwkeurig voordat hij reageerde. 'Als het gewoon de kwestie was dat de Abwehr hem zou vergeven dat hij zijn werk in de Verenigde Staten niet heeft gedaan, zou ik niet aarzelen. Met invloed zouden we een heel eind kunnen komen. En ik weet dat M.I.5 erg gelukkig zou zijn als de Driewieleroperatie weer op gang zou kunnen komen. Voor M.I.6 geldt hetzelfde.

Ze zouden hun man graag weer in Lissabon hebben. Maar er is iets waarover we volslagen in het duister tasten: we weten niet wat de F.B.I. per radio heeft doorgegeven. De een of andere pientere knaap aan de Tirpitzufer kan één vraag te veel stellen en je doen struikelen.' 'Leg de kwestie aan Londen voor,' suggereerde ik. Ian klopte een sigaret uit op zijn veelgebruikte zilveren koker. Hij stak ze met een traag gebaar tussen zijn lippen, streek een lucifer af en keek me aan. De lucifer brandde af tot zijn vingers en hij liet hem vallen, me nog steeds aankijkend.

'Goed dan,' besloot hij, 'ik geloof wel dat ik namens het hoofdkwartier mag spreken. Als jij het risico wilt lopen zullen zij ook niet weigeren de kans te nemen.'

'Nou, dat is dan geregeld,' zei Sproetje op hartelijke toon. 'Laat de witte olifanten maar opdraven.' Toen hij de verbaasde uitdrukking op mijn gezicht zag verklaarde hij zich nader. 'Dat is een geliefkoosd trucje van me. Neem aan dat je in een penibele situatie verkeert en niet weet hoe je je eruit moet draaien. En stel je dan even voor dat je als bij toverslag een witte olifant zou kunnen laten opdraven. Dat zou ieders aandacht trekken, en de lastige vraag zou vergeten zijn. Klopt het of niet?'

'Ik neem aan van wel, maar waar tover ik in vredesnaam die olifant vandaan?'

Hij tikte op zijn voorhoofd. 'Uitje hersens, beste jongen, uitje hersens. Je kunt toegerust als een maharadja naar Lissabon gaan, of anders helemaal niet.'

Gelukkig hoefde ik geen overvracht voor olifanten te betalen toen ik aan boord van de clipper ging. Ik had een hele stal vol. Bovendien beschikte ik over een paar prachtinformaties die ik de Duitsers zou kunnen doorgeven, een luxe die ik in eeuwen niet gekend had. Ik had ze in New York gekregen, maar ze waren natuurlijk afkomstig van de Engelsen.

De Engelsen hielpen me ook op financieel gebied in New York uit de narigheid. Naast mijn schulden moest ik in Amerika inkomstenbelasting betalen over het salaris dat ik had opgegeven van het Joegoslavische ministerie van voorlichting te hebben ontvangen - opgegeven, maar nooit geaccepteerd.

Later, toen de Duitsers mijn kosten in Amerika vergoedden, betaalde ik de Engelsen terug.

hoofdstuk 18

In oktober was het warm in Lissabon. De Taag schitterde in de zon. Ik voelde me opleven toen de Boeing op het water neerstreek. Ik deed weer mee aan het spelletje.

Tot op zekere hoogte verontrustte die reactie me. Ik genoot van het spel, het intellectuele duel, de sfeer van ongedefinieerd gevaar. Toch was dat niet de reden dat ik hier was. Van het begin af aan had ik een ingekankerde haat tegen Hitler en de Nazi's gekoesterd, nog versterkt doordat mijn familie en mijn vaderland door hen onderdrukt werden. Toch schepte ik nog steeds vermaak in dit gevecht. Het had mijn grimmige plicht moeten zijn, maar dat was het niet, en niemand van ons ondervond het als zodanig. Waarschijnlijk was dat een van de voorwaarden om een goede spion te kunnen zijn.

Niemand van Duitse kant verwachtte me in Lissabon. Het allereerste dat ik deed was naar het hoofdpstkantoor gaan en Johnny een telegram sturen in hotel Adlon in Berlijn, waarin ik hem vroeg zonder uitstel naar Lissabon te komen. Daarna haalde ik mijn bagage op, sprong in een van Lissabons antieke taxi's en liet me naar het Estoril rijden, vol vertrouwen dat er in het Palacio een suite voor me beschikbaar zou zijn, ondanks het gebrek aan hotelruimte. George Black, de alomtegenwoordige directeur, stond op de stoep toen de taxi voorreed. Hij schonk me een bijzonder brede glimlach en een suite met uitzicht op het park. Daarna belde ik Von Karsthoffs kantoor en kreeg Elizabeth aan de lijn. Alleen een lichte aarzeling in haar stem vormde een aanduiding voor haar verrassing. Daarna werd ze zakelijk, zoals gewoonlijk. Ik regelde het dat ik diezelfde avond op de weg buiten Estoril zou worden opgepikt.

Von Karsthoff kwam zelf naar onze ontmoetingsplaats. 'Fijn je te zien, Ivan,' zei hij terwijl ik snel op de achterbank dook. 'Ik vind het nog fijner om jou te zien,' antwoordde ik terwijl de auto optrok. 'En om hier terug te zijn na die rottijsd in Amerika.' Ik had besloten dat het het beste zou zijn om op een vriendelijke manier in de aanval te gaan.

'We praten thuis wel,' zei Von Karsthoff, snel in de richting van zijn landhuis rijdend. Ik volgde de gebruikelijke methode door op de vloer te gaan liggen toen we het huis naderden en pas weer te voorschijn te komen toen de auto in de garage buiten het gezicht was. 'Kom mee,' zei Von Karsthoff en leidde me naar de salon, waar Elizabeth zat te wachten. Ze begroette me warm en ik wist dat ik op het persoonlijke vlak tenminste nog niet verloren was. 'Nou, wat is er

gebeurd?' zei Von Karsthoff zodra Elizabeth me een drankje had gegeven en de kamer had verlaten. Dit was het geschikte moment om een van Sproetjes witte olifanten te laten opdraven.

'Ik zou eeuwen nodig hebben om je dat allemaal te vertellen,' omzeilde ik de vraag. 'We zouden een jaar kunnen praten om weer bij te komen. Maar laat ik je eerst de nieuwe inlichtingen geven die ik verzameld heb.' Von Karsthoff knikte bij wijze van instemming.

Ik hing een heel relaas op over alle dingen die Ian me in New York had ingeprent, te beginnen met cijfers over materiaal, speciaal vliegtuigen, dat vanuit de Verenigde Staten naar Engeland geleverd was. Natuurlijk waren de inlichtingen niet volledig, maar ze waren gedeeltelijk juist en bestand tegen controle. Ook leidde ik hem op een dwaalspoor met betrekking tot Operatie Toorts. Toorts was het Engels-Amerikaanse plan voor de invasie van Noord-Afrika. Als voorbereiding daarop bouwden we onze strijdkrachten en de sterkte van onze marine in Gibraltar op, een feit dat niet verborgen kon blijven. Om de Duitsers omtrent die versterkingen om de tuin te leiden zei ik tegen Von Karsthoff dat betrouwbare informanten hadden gerapporteerd dat Malta zich militair gezien in een hopeloze positie bevond en dat de bevolking bedreigd werd door hongersnood. De Engelsen zouden met Amerikaanse steun te hulp komen.

In overeenstemming met een andere afleidingsmanoeuvre waarop Gelatine en Ballon zich concentreerden vertelde ik Von Karsthoff van de geruchten over een gecombineerde operatie van de Amerikanen en de Canadezen, gericht tegen Frankrijk en Noorwegen. De witte olifant deed zijn werk. Von Karsthoff was murw geraakt doordat ik met waardevol nieuws was teruggekeerd, en nu was ik in staat zijn eerste vraag onder betere omstandigheden te beantwoorden. 'Wat Amerika betreft,' zei ik tegen hem, 'dat was van begin tot eind een kolossale blunder. Berlijn had beter moeten weten. Ik was niet uitgerust om in de Verenigde Staten te kunnen werken. Ik was gespecialiseerd in Rolls Royces, niet in Fords. In Engeland had ik relaties die van voor de oorlog dateerden. Alle deuren stonden voor me open. Maar in Amerika?' Ik maakte een wanhopig gebaar. 'Jullie hebben me daarheen gestuurd zonder dat ik enige hulp had, ik had geen enkel contact, een paar armzalige dollars, hoewel Berlijn het een heleboel vond, en dan verwachten jullie dat ik in een minimum van tijd met resultaten op de proppen kom.'

'Maar dat was een bewijs dat we vertrouwen in je stelden.' Ik had Von Karsthoff waar ik hem hebben wilde. In de verdediging. 'Vertrouwen! Met vertrouwen bereik je geen resultaten. Die hele missie was slecht doordacht. Ik had hulp

nodig, en veel ook. En ongeveer tien maal zoveel geld als ik gekregen heb. De paar laatste maanden had ik nauwelijks genoeg om de ondergrondse te nemen.' 'Berlijn is van mening dat je je meer op filmsterren hebt geconcentreerd dan op je werk.'

'Natuurlijk heb ik filmsterren ontmoet. Dat waren de mensen die ik kende. Dat was een deel van mijn dekmantel en de manier om ingeburgerd te raken. Jullie hebben er nooit bezwaar tegen gemaakt dat ik in Londen aan het societyleven deelnam. Filmsterren maken in Amerika uit wie tot de society behoort, en ze konden ook deuren voor me openen. Maar daar is tijd voor nodig als je met niets moet beginnen. Tijd en geld. Ik probeer mezelf niet schoon te praten,' vervolgde ik grootmoedig. 'Ik had dat baantje bij het Joegoslavische ministerie van voorlichting nooit moeten aannemen. Het was een verkeerde dekmantel. Het liet me geen tijd om iets anders te doen. Kortom, van dat baantje heb ik een troep gemaakt, en van dat voor de Abwehr ook.' 'Zo. Wat denk je nu te gaan doen?' vroeg Von Karsthoff nadat ik hem het hele relaas over mijn verblijf in Amerika had gedaan. 'Voorlopig duik ik ergens onder,' gaf ik voor. In Amerika heb ik zowat achtduizend dollar uitgegeven die het eigendom waren van Bailoni, de Joegoslavische bankier. Zijn familie is op dit ogenblik in Lissabon, en als ik ze niet onmiddellijk terugbetaal zal mijn naam door het slijk worden gesleurd. Ik zou nooit meer iets kunnen ondernemen.' 'Dat kunnen we wel regelen,' zei Von Karsthoff op verzoenender toon dan ik had durven verwachten.

'Wat ik wil weten is of je naar Dubrovnik of naar Londen gaat. Of zou je liever hier blijven?' 'Wat zou ik hier moeten doen?'

'Ik zou je hier goed kunnen gebruiken, als je daar zin in hebt, maar ik zou nog liever hebben dat je naar Engeland ging. Müntzinger zou graag zien dat je naar Joegoslavië gaat.'

'Nou, ik zal erover na moeten denken,' aarzelde ik. Het gemak waarmee ik weer in de organisatie van de Abwehr werd opgenomen maakte me achterdochtig. Ik was naar Lissabon gekomen, voorbereid op een diepgravende ondervraging of op zijn minst op een afkatter. Kennelijk stelde de Abwehr meer prijs op mijn medewerking dan ik gedacht had. 'Jebsen zal binnen een paar dagen hier zijn met instructies van de Tirpitzufer.'

Von Karsthoff onthulde dat mijn telegram een snelle reactie had opgeroepen. 'We kunnen beter wachten tot hij hier is voordat we een besluit nemen.'

'Met een auto die ik van een Portugese vriend had geleend haalde ik Johnny een paar uur na zijn aankomst op de weg naar Estoril even buiten Lissabon op. Afgezien van een tweewielige boerenkar met een boer met een verweerd gezicht op de bok was er niemand getuige van onze hereniging. We drukten elkaar de hand en daarna zette ik de auto in beweging.'

'Is Cascais goed genoeg voor je?' vroeg ik. Cascais was in die tijd nog een klein vissersdorp. De toeristen en de jet-set hadden het nog niet ontdekt. Het vormde een ideale omgeving voor een ongestoord gesprek en een eenvoudige maar goede lunch.

'Mij best,' antwoordde Johnny. 'Ik heb je een hoop te vertellen. Nieuws over je familie en nieuwe plannen van de Tirpitzufer.' 'Begin maar met de familie.' Ik had een paar, via Zwitserland gesmokkelde, korte brieven gekregen waarin ze niet veel durfden te zeggen. De mogelijkheid dat zulke brieven in verkeerde handen zouden vallen was altijd aanwezig. In de wetenschap dat Johnny het volledige verhaal op zijn beknopte manier sneller zou kunnen vertellen, vermeed ik het de vele vragen die bij me opkwamen te stellen.

'Je ouders en Ivo zijn in Belgrado. Ze waren gedwongen uit Dubrovnik te vluchten en hebben het een tijdje zwaar te verduren gehad. Na de capitulatie van Joegoslavië zat je familie in het begin in Dubrovnik veilig genoeg. De plaatselijke Ustachi gedroeg zich vrij behoorlijk, en de Italianen hingen de goedgunstige overwinnaar uit. Ze hoopten iedereen sympathie te winnen en tenslotte Dubrovnik bij Italië te kunnen inlijven. En toen haalde Anton Pavelic - hij is het hoofd van de nieuwe onafhankelijke staat Kroatië, voor het geval je niet zo op de hoogte bent van de huidige plaatselijke politiek - een stel Ustachi's uit andere provincies binnen en startte een terreurregime. Onder de Serviërs en de nationalisten werd een bloedbad aangericht.' Ik zag de knokkels van mijn handen om het houten stuur wit worden en zwoer duizendmaal bloedig wraak. 'Je broer, Ivo, die zowel een Serviër als een nationalist is, stond boven aan hun lijstje. Hij ontsnapte ternauwernood. Hij slaagde erin tijdig valse papieren te krijgen en ontkwam naar Belgrado, vermomd als monnik.

Je ouders werden pas in het begin van de afgelopen lente lastig gevallen, toen er opnieuw een golfban terreur was. De Ustachi's besloten het grootste deel van de vooraanstaande families van Dubrovnik af te slachten. Waarschijnlijk wilden ze hen als afschrikwekkend voorbeeld stellen voor degenen die pro-Joegoslavisch waren. Gelukkig kreeg iemand op de middag voordat ze allemaal gearresteerd zouden worden er de lucht van wat de plannen van de Ustachi's waren en waarschuwde iedereen. Nog diezelfde nacht hielpen andere mensen in Dubrovnik ze in kleine bootjes te ontsnappen.'

Tranen, tranen van dankbaarheid kwamen in mijn ogen. Ik knipperde ze weg terwijl we verder reden.

'Die nacht stormde het zwaar. Dat hielp ze om te ontsnappen. Ze voeren naar een klein, verlaten eiland aan de zuidkust, in de buurt van Mlyiet. Je vader, je moeder, Ivo's vrouw en hun pasgeboren kind behoorden tot het gezelschap dat gevlucht was. Ze bleven vijf weken op het eiland, zonder iets anders te eten dan

de vis die ze konden vangen. Dusko, ik moet je zeggen dat je moeder een grandioze vrouw is. Ze heeft het kind gered. Je schoonzuster had als gevolg van de opwinding door de vlucht geen borstvoeding meer, en je moeder heeft je neefje in leven gehouden door gekookte vis fijn te kauwen en het hem met haar eigen lippen te voeden.

Toen ik het bericht kreeg dat ze in bootjes waren ontsnapt ging ik naar ze op zoek, maar kon geen enkele inlichting krijgen. Natuurlijk vertrouwde niemand mij of de mensen die ik op pad stuurde. Een tijdlang vermoedden we dat ze verdronken waren. Eindelijk vond ik een gepensioneerde zee kapitein van Oostenrijkse afkomst die Joegoslavisch sprak en stuurde hem er met een ploeg op uit om ze te zoeken. Het kostte ze een paar weken, waarin ze ieder eiland napluisden, voor ze ze gevonden hadden.'

'Bedankt, Johnny,' kreeg ik er met moeite fluisterend uit.

'Dat is het goede stuk van het verhaal, Dusko. Er is nog meer. Over je oom Jova en zijn gezin.'

Oom Jova genoot de reputatie de vriendelijkste en meest gulle man in Dubrovnik te zijn. Het was een welverdiende reputatie en hij werd door iedereen bemind.

'Je oom weigerde te vluchten,' zuchtte Johnny. 'Hij werd vermoord -opgehangen - samen met zijn twee zoons, op zijn eigen erf. Je tante werd op een trein gezet en afgevoerd naar een concentratiekamp. Ivo kwam het via de ondergrondse te weten. Hij belde me op, en ik heb je tante uit die trein gekregen. Ze ligt nu in het ziekenhuis en is herstellende, maar ik ben bang dat je niet makkelijk herstelt als je je hele familie voor je ogen hebt zien vermoorden.'

De veertig kilometer naar Cascais leken langer dan ooit, maar ik was er blij om. Ik had niet geweten wat ik had moeten doen als ik niet achter het stuur had gezeten. Johnny bleef doorpraten, zonder me op een overbodige manier zijn medeleven te betuigen.

'De toestand in Dubrovnik is inmiddels verbeterd. Het Oberkommando heeft de Ortskommandant meegedeeld dat hij persoonlijk verantwoordelijk zal worden gesteld voor iedere daad van terreur. Je kunt er zeker van zijn dat hij de Ustachi's goed in de gaten houdt.' In stilte reden we een tijdje voort. Een stilte waarin we ons verwant voelden. Ik koesterde nog steeds wraakgevoelens. Die zouden ook door de geest van mijn broer spoken. En niet alleen door zijn geest.

'En Ivo?' vroeg ik. 'Wat voert hij uit?'

'Ivo heeft zijn artspraktijk. Overdag is hij de beste vriend van de Duitsers en gelooft oprecht in het nieuwe Europa, 's Nachts,' - Johnny vertrok zijn gezicht tot een grimmige grijns - 'blaast hij munitiedepots op en organiseert alle sabotageacties binnen een straal van vijftig kilometer rond Belgrado.' 'Hoe weet je dat?'

'Hij heeft het me verteld. Hij schepte niet op, hij moest het me wel zeggen. Ik hoorde mijn collega's praten over bepaalde verdenkingen die ze koesterden, verdenkingen die hen op het spoor van Ivo zouden kunnen brengen. Ivo is controlerend geneesheer bij de spoorwegen, en een paar baanwerkers werden wegens sabotage gegrepen. Ik kon niet anders doen dan Ivo waarschuwen.' 'Maar hij gaat ermee door, dat zeg je toch?'

'Ik kon hem niet tegenhouden. Niets kan Ivo tegenhouden. Het enige dat ik kon doen, was hem de raad te geven voorzichtig te zijn en hem heimelijk mijn steun te geven.'

'Johnny, steun je hem ook in zijn sabotagedaden?'

'Wat zou ik anders kunnen doen?' lachte hij. 'De enige manier waarop je Ivo kunt stoppen is hem te vermoorden. Ik mag die broer van jou nogal, dus probeer ik hem in leven te houden.'

'Maar als Ivo voor de bijl gaat, gaan we allemaal voor de bijl,' zei ik, me plotseling alle mogelijke consequenties van het spel dat hij speelde realiserend. 'Precies. Des te meer reden voor mij om hem te beschermen. Het ontmoedigende is dat ik weinig vertrouwen heb in de doeltreffendheid van dat padvindersgedoe. Daarmee raken we Hitler niet kwijt.' 'Hitler kwijtraken niet, nee. Maar alle kleine beetjes kunnen helpen om Duitsland de oorlog te doen verliezen.'

'Ja, maar dat komt op de tweede plaats,' antwoordde Johnny droefgeestig.

'Er is geen keus, Johnny. Er bestaan twee Duitslanden. Het ene is het Duitsland van de muziek, de geleerden, de schrijvers en de Gemütlichkeit; het andere is het Duitsland van de wreedheid, de agressie en de militaristen. In oorlogstijd kan er maar één Duitsland zijn, en dat moet verslagen worden.'

'Ik weet het, Dusko,* Johnny sloeg met zijn vuist op het dashboard. 'Ik weet het maar al te goed.'

Ik zocht een manier om het gesprek op iets anders te brengen. 'Vertel me eens wat meer over Ivo. Tot welke verzetsgroep behoort hij?' 'Dat is moeilijk te zeggen,' antwoordde hij bedachtzaam. 'Er zijn maar twee groepen die werkelijk iets voorstellen, die van generaal Mihailovitch, en de door communisten geleide partisanen.

Ivo's levensopvattingen kennend, zou ik zeggen dat hij tot de groep van Mihailovitch behoort. Althans min of meer.

Ivo werkt in Belgrado, en in de steden is het moeilijk een duidelijke lijn te trekken.

Beide groepen werken volledig ondergronds, en voor zover ik het kan bekijken werken de communisten en de royalisten vaak hand in hand. Op het platteland is het volkomen anders. Daar beschikken ze allebei over een paramilitaire organisatie. Ze dragen uniformen en dragen het haar óf lang óf kort. Het is

makkelijk ze uit elkaar te houden en er komen vaak onderlinge gevechten voor. In de steden worden ze door de omstandigheden vaak gedwongen samen te werken. De rijke burgers zijn bij de Duitsers bekend en kunnen daarom weinig doen. Ze zijn afhankelijk van de arbeiders die makkelijker onder kunnen duiken. Maar hoe dan ook, wat Ivo betreft zou het me niet verbazen als hij onder Engels bevel stond.'

We kwamen in Cascais en stopten bij een kleine herberg waar we een wat achteraf staand tafeltje op het terras namen. Niet dat dat strikt noodzakelijk was. Er zaten maar een paar mensen, kennelijk dorpsbewoners, vino verde te drinken. We bestelden zelf ook een fles van die koele wijn. Ik had geen trek in eten, maar stemde ermee in samen met Johnny een portie van de traditionele bacalao te nemen. Ik geloof dat we allebei ons best deden de ander wat op te monteren. 'De situatie waarin jij verkeert heeft ook zijn humoristische kanten,' zei Johnny, nadat we onze bestelling aan de kelner hadden opgegeven. 'We hebben in Berlijn een aantal besprekingen gehouden om te proberen erachter te komen wat de oorzaak kon zijn dat je in Amerika zulke matige resultaten boekte. Ik heb als mijn mening gegeven dat die waarschijnlijk gezocht moest worden in de zorgen die je je maakte over de moeilijke situatie waarin je familie zich bevond.

Kolonel Oster was ernstig geschokt toen ik hem de achtergronden vertelde. Hij stuurde onmiddellijk Toeppen naar Belgrado om Ivo te vragen of hij hem op een of andere manier kon helpen. In zijn kwaliteit van betaalmeeester van de Abwehr bood Toeppen ook financiële steun aan. Zoals je je wel zult kunnen voorstellen werd die door Ivo geweigerd. Maar hij wist Toeppen zozeer onder zijn bekoring te brengen - je zou zelfs kunnen zeggen dat hij hem hypnotiseerde - dat hij hem zover kreeg een aantal al te ijverige officieren een reprimande te geven. Ze kregen te verstaan dat ze het wat rustiger aan moesten doen of anders naar het Russische front zouden worden overgeplaatst.'

Ik moest erom lachen. 'Die Ivo toch,' zei ik. De charme van mijn broer was legendarisch. En de wijn, de zon en zoele strandlucht hadden een weldadige uitwerking op me.

Johnny kwam terug op actueler zaken. 'Morgen spreek ik Von Karsthoff en Kamler. We moeten beslissen op welke manier we je in zullen zetten. Wat denk je er zelf van? Wat zou je graag willen doen?' Ik had mijn besluit al in New York genomen. 'Ik denk dat ik het nuttigst zou zijn als ik weer in de organisatie van de Abwehr werd opgenomen en weer naar Engeland werd gezonden.' 'Reken daar dan maar op.'

'Is het zo eenvoudig? Kun jij tegenwoordig dergelijke beslissingen nemen?' 'Soms. Terwijl jij daar aan de overkant, in die decadente democratie de zaak liet slossen,' plaagde Johnny me, 'ben ik opgeklommen. In de Abwehr. Bij de S.D.

hebben ze niet zo'n hoge dunk van me.' 'En die Kamler over wie je het had? Wie is dat?' De kelner kwam met een schaal kabeljauw, gestoofd in een saus van tomaten, olijven en inheemse kruiden. Johnny zweeg tot hij was verdwenen. 'Zijn werkelijke naam is kapitein Otto Kurer. Vroeger was hij een soort adjudant van Canaris. Hij zit nu bij Abwehr I in Lissabon. Hij beoordeelt het werk van onze agenten. Voor je werk in de Verenigde Staten gaf hij je tamelijk slechte cijfers.' Johnny zweeg even om een slok wijn te nemen, maar keek me over de rand van zijn glas recht in de ogen. 'Wat had je daar voor moeilijkheden?' 'Geld,' zei ik ontwijkend.

'En wat nog meer?' Johnny liet zich niet in de maling nemen. 'Ik praat er liever niet over, Johnny.' Ik vond het niet op mijn weg liggen mijn moeilijkheden met Hoover uit de doeken te doen. 'Zou je misschien liever in Lissabon blijven?' vroeg hij, misschien aanvoelend dat ik wrijving met geallieerde autoriteiten had gehad. 'Je zou nieuwe agenten naar Engeland kunnen sturen en ze van hier uit begeleiden.'

'Waar zou ik die vandaan moeten halen?' 'Daar zou ik voor kunnen zorgen.'

Ik schatte dat ik in Londen, waar ik nauw met het XX Comité zou kunnen samenwerken, van meer nut zou zijn. 'Ik zou liever naar Engeland gaan.'

'Best,' antwoordde hij. 'In dat geval zal ik iemand kiezen die de zaken aan deze kant moet behandelen, of het zelf doen. Anders zou het te riskant zijn.'

'Ik kan wel hier blijven als het nodig is,' bood ik aan, me realiserend dat we een door en door betrouwbare man in Lissabon zouden moeten hebben. Kamlers jnacht om ons op onze waarde te schatten was maar een van de gevaren die ons boven het hoofd hingen. 'Nee, je kunt beter naar Londen gaan. Jij bent de enige die aan die kant de weg weet.'

Vóór mijn volgend gesprek met Von Karsthoff had Johnny de hele zaak voor elkaar. Hij was tijdens onze ontmoeting als adviseur aanwezig, maar het was duidelijk dat zijn advies veel gewicht in de schaal legde. Het excuus dat hij voor de magere resultaten van mijn werk in Amerika had verzonnen werd zelfs door een pienter man als Von Karsthoff geaccepteerd.

'We vonden het allemaal ellendig te horen op welke manier je familie behandeld is,' zei de chef van de spionagedienst in Lissabon tegen me. 'Ik hoop dat je aan wilt nemen dat ik er niets van af wist.' 'Natuurlijk, Ludovico.' Ik geloofde hem inderdaad. Von Karsthoff en ik waren werkelijk goede vrienden, al zaten we dan in verschillende kampen. In dat laatste opzicht kon ik geen gunsten van hem verwachten.

'Herr Jebesen heeft me gezegd dat alles nu onder controle is, dus je kunt je weer

onbekommerd aan je werk wijden. Hij heeft me ook verteld dat je bereid bent naar Engeland terug te gaan. Dat is prachtig. We zullen de zaak helemaal opnieuw moeten opzetten.' 'O nee, alsjeblieft niet nog een keer.'

Von Karsthoff lachte hartelijk. 'Nee, ik bedoel niet dat het zo iets zou moeten worden als in Amerika. We moeten ons alleen aanpassen aan de nieuwe situatie.' 'Wat is er dan veranderd?'

'Fundamenteel niets. Dat wil zeggen, niet binnen de organisatie. Ik had het over de militaire situatie. We weten bijvoorbeeld dat de Engelsen samen met de Amerikanen iets in hun schild voeren. Jouw agenten in Engeland, Ballon en Gelatine, hebben ons daarvoor gewaarschuwd, maar over de plaats waar de aanval gedaan zal worden bestaat veel tegenspraak. Sommige agenten noemen Dieppe, andere Noord-Afrika. Berlijn heeft redenen om aan te nemen dat beide plaatsen te riskant voor ze zouden zijn.

Er zijn ook aanwijzingen dat ze in Noorwegen zouden kunnen toeslaan, vooral nadat Churchill een bezoek aan Moskou heeft gebracht. De Russen willen er zeker van zijn dat de konvooien doorgaan, en als ze Noorwegen in hun macht hebben zou dat helpen om de Moermanskroute veilig te stellen. Maar dat is maar een onderdeel van het totaalbeeld.

Onze Franse vrienden' - hij verhulde het sarcasme in zijn woorden niet - 'schreeuwen moord en brand dat Dakar zal worden aangevallen. En nu kom jij aandragen met de mogelijkheid dat de vlootconcentratie in Gibraltar betekent dat men Malta wil ontzetten.' 'Misschien betekenen al die tegenstrijdige inlichtingen dat al je agenten slecht zijn, met inbegrip van mezelf,' zei ik, om mezelf te beschermen. Ik kon beter van incompetentie worden beschuldigd dan van verraad. 'Nee,' wees Von Karsthoff me terecht, 'dat betekent het helemaal niet. Ik bedoel dat de Engelsen en de Amerikanen afleidingsmanoeuvres uithalen. Onze agenten worden, zoals heel gebruikelijk is, door de zichtbare feiten op een dwaalspoor gebracht.'

'En dan wil je dat ik die troep rechtbuig,' protesteerde ik, 'om erachter te komen waar de invasie werkelijk plaats zal vinden?'

'Nee, dat zou te veel gevraagd zijn. Dat is een taak voor het Ober-kommando.

Het is onze taak het daartoe in staat te stellen door zoveel mogelijk inlichtingen te verschaffen. Het doet er niet toe als ze tegenstrijdig zijn. Als we ze maar snel krijgen.' 'In dat geval zal ik een zender nodig hebben.' 'Ik zorg voor een zender en een telegrafist,' kwam Johnny snel tussenbeide, waarschijnlijk bedenkend dat hij moest zorgen dat het een betrouwbaar iemand was.

'Wat zal je positie in Engeland zijn?' informeerde Von Karsthoff praktisch. 'Hoe sta je met de Joegoslavische regering in ballingschap, nu je ontslag hebt genomen bij het ministerie van voorlichting?' 'Ik heb nog steeds relaties, ik regel

wel iets,' pochte ik. 'Wat dat is, zal ik moeten bekijken als ik eenmaal daar ben.' 'Als het mogelijk is, probeer dan iets te vinden dat het je mogelijk maakt vaak hier te komen,' zei Von Karsthoff. 'We zullen je hier nodig hebben.' Niet meer dan de Engelsen, dus maak je maar geen zorgen, dacht ik. Ik verzekerde Von Karsthoff dat ik een goed excuus zou vinden, een zakenproject of een regeringsopdracht, dat me in de gelegenheid zou stellen herhaaldelijk naar Lissabon te komen. Als afsluiting van ons gesprek leverde Von Karsthoff me het tastbare bewijs dat ik weer bij de Abwehr in de gratie was. Hij verontschuldigde zich en ging de salon uit waar we zaten te praten en kwam een paar minuten later terug met een stapeltje bankbiljetten. Hij stak ze me toe. 'Hier. Tienduizend dollar. Achtduizend om de bankier terug te betalen, de rest voor je verblijfkosten hier. Het geld voor Engeland krijg je voordat je vertrekt.'

Johnny en ik vertrokken in zijn auto. Toen we op enige afstand van het huis waren klom ik over de voorbank en kwam naast hem zitten. 'Heb je iemand op het oog als telegrafist?' vroeg ik Johnny. 'Iemand?' Zijn stem trilde van plezier. 'Ik heb het net overdacht. Tien, als je wilt. Plus andere agenten en een geldig excuus om naar Lissabon te komen.'

Johnny zette de wagen in de berm en vroeg me opgetogen: 'Hoe zou je het vinden om een ontsnappingsroute te organiseren?' Hij vertelde me dat Ivo en hij al een tijdje bezig waren een aantal vooraanstaande Joegoslavische gevangenen uit de handen van de Nazi's te krijgen.

Johnny had gespeeld met de gedachte aan een ontsnappingsroute, maar had pas vanavond een methode gevonden om die op te zetten. Nu waren het de Nazi's zelf die daarbij behulpzaam zouden zijn. De Joegoslavische gevangenen dienden als gijzelaars, zodat het verzet zich behoorlijk zou gedragen. Ze werden om beurten in de gevangenis vastgehouden. Als ze tijdens hun periode niet werden geëxecuteerd, werden ze tijdelijk in vrijheid gesteld. Sommigen waren al een paar keer door de molen geweest en stonden op het punt in elkaar te klappen. In het aangezicht van de dood moeten leven, vrijgelaten worden, opnieuw gepakt worden, en dat steeds opnieuw. Het was een meesterstukje van sadisme, en Johnny en Ivo waren van mening dat ze gered moesten worden.

De ontsnappingsroute zoals Johnny die zich gedacht had zou naar twee kanten werken. De Abwehr zou er graag mee akkoord gaan, omdat Johnny zou voorgeven dat ze kon dienen als camouflage om spionnen naar Engeland te sturen. Ze zouden zogenaamd vluchtelingen zijn. Maar ze zouden niet allemaal gevangenen zijn en zeker geen voormalige Nazi-spionnen. Ze zouden dubbelagenten zijn en dienen als versterkingen van mijn net, die ik hard nodig had. Johnny startte de auto weer en we reden in de richting van Estoril, grinnikend als schooljongens over de dubbele manier waarop we de Abwehr om

de tuin zouden leiden.

Toen, me Von Karsthoffs analyse van de geallieerde plannen herinnerend, vroeg ik Johnny: 'Wat maakt het Oberkommando er zo zeker van dat de geallieerden niet bij Dieppe of in Noord-Afrika zullen aanvallen?'

'Berlijn schat dat de geallieerden niet over voldoende transportmaterieel voor die operaties beschikken.'

Later, toen we op 20 november in Noord-Afrika binnenvielen, heb ik er hartelijk om gelachen. Het XX Comité had zijn werk goed gedaan door de Duitsers in het ongewisse te laten.

hoofdstuk 19

Bij mijn terugkeer in november 1942 merkte ik dat het moreel in Engeland hoog was, hoger dan ooit. Omdat ik meer dan een jaar afwezig was geweest kon ik het verschil goed vaststellen. De overwinning werd als vaststaand aangenomen, was bijna binnen handbereik. Tot Montgomery's troepen de onoverwinnelijk geachte Rommel in Egypte bij El Alamein versloegen, hadden de Engelsen constant nederlagen geleden. Nu volgde de ene overwinning op de andere. Operatie Toorts, met de geslaagde landingen in Algerije en Marokko, betekende het keerpunt in de oorlog. Men voelde dat de Nazi's het initiatief hadden verloren en dat nooit zouden kunnen herwinnen. De Royal Air Force had zich sinds een paar maanden hersteld, ze had een aanval met duizend bommenwerpers op Keulen uitgevoerd en die door soortgelijke aanvallen op andere steden doen volgen. Aan het oostfront waren de Russen bij Stalingrad in de aanval gegaan, waar ze sinds september 1942 belegerd werden. Dit alles vond een duidelijke weerklank in de humor en de stemming van de Londenaars, zelfs al leek de stad nog erger verwoest.

Ik bereidde me voor op een lang verblijf en huurde een huis in Rutland Gate, vrij dicht bij het centrum van Londen en niet ver van Hyde Park. Op het plein stonden nog maar een paar huizen overeind. Het mijne, Clock House, met nog een stuk of vijf te midden van de ongeveer honderd die onbewoonbaar waren. Aangezien het mijne slechts één verdieping had, was het bijzonder kwetsbaar voor zelfs de kleinste bom of scherven, maar ik dacht dat als het tijdens de zware Blitz van 1940-'41 niet geraakt was, het wel onder een goed gesternte moest staan. Een paar maanden nadat ik het betrokken had huurde Lilian Gregg, een knappe Engelse actrice, het huis ernaast, Box Cottage. Lilian was de verloofde van prins Bertil van Zweden, de kleinzoon van koning Gustaaf V. Bertil werd naar Londen gezonden als marine-attaché, als gevolg van een spionage-affaire. De Engelsen verdachten de voormalige attaché, kapitein Oxen Sterner -naar later zou blijken ten onrechte - ervan inlichtingen aan de Duitsers door te geven. Hij werd van zijn post ontheven, en om elke verdere verdenking te voorkomen werd de prins, op wie niets aan te merken viel, er door Zweden mee belast. Een Duitse topagent, Kramer, die het spionagenet Josephine runde, kreeg het dagelijks rapport van de Zweedse marine-attaché in handen via een spion op het ministerie van defensie in Stockholm. Om zijn prestatie nog groter te doen lijken

wilde Kramer de Abwehr zelfs doen geloven dat hij de rapporten rechtstreeks van de attaché in Londen ontving. Josephine bleef nog lang functioneren voordat het bedrog aan het licht kwam.

Het War Office en het XX Comité waren er net zo op gebrand als de Duitsers dat ik mijn net zou uitbreiden. D-day, de invasie van het vasteland van Europa, stond voor de deur, en de stroom van valse inlichtingen die we doorgaven groeide met de dag. Iedereen, met inbegrip van de Duitsers, wist dat de invasie zou komen. Men zou zelfs kunnen voorspellen wanneer. Maar niet waar. Het doel was het Duitse oppercommando wat dat betreft om de tuin te leiden. Mijn groep en ikzelf behoorden tot de dubbelagenten die daarvoor door het XX Comité werden aangewezen.

Om de woorden van de man die de touwtjes van het systeem in handen had, J. C. Masterman, aan te halen: 'Onze stemming in 1943 was er een van verterende spanning.' De chef van het XX Comité vergeleek ons met een man die aan een hardloophwedstrijd over vierhonderd meter begint; als hij een paar honderd meter gelopen heeft roepen de toeschouwers langs de kant hem toe dat hij in een race over achthonderd meter zit, en even later dringt het tot hem door dat de afstand die hij moet afleggen twee of misschien wel drie kilometer bedraagt. Kan hij zich aanpassen, zal hij de finish wel halen, nog afgezien van de vraag of hij die als eerste zal overschrijden?

Op dit thema in zijn boek *The Double-Cross System* ingaand herinnert Masterman zich:

Niemand kan een bluff eeuwig volhouden; vroeg of laat zal die door een blunder of zuivere pech aan het licht komen. Hoe zouden we ons voelen als ons hele double-cross-systeem ineens zou storten voordat we de grote slag hadden kunnen slaan? De angst dat dit zou gebeuren beheerste voortdurend onze gedachten en werd nog versterkt door het geloof waarschijnlijk hoogstens gedeeltelijk gerechtvaardigd, dat de ontdekking van één belangrijke kwestie ook het eind van de rest zou betekenen.

Ik begon met de uitwerking van het plan voor mijn kant van de ontsnappingsroute door een bezoek te brengen aan de Joegoslavische minister-president, toen Slobodan Yovanovic, en zijn naaste medewerkers. Zonder de ware doeleinden te onthullen vroeg ik om hun toestemming. Zoals voorzien accepteerden ze het voorstel gretig. Al te gretig. Ze stelden zoveel kandidaten voor dat ik een forensentrein zou hebben moeten inzetten om de reizigers te

kunnen opvangen. Ik moest Yovanovic in het geheim nogmaals bezoeken om hem de waarheid te vertellen. Hij besloot toch met het plan akkoord te gaan en benoemde me tot tweede militair attaché in Londen, waardoor ik de diplomatieke status en een diplomatiek paspoort verkreeg. Wat even belangrijk was, de eerste minister zorgde ervoor dat ik ontheven werd van al het werk dat aan de titel vastzat.

De militaire attaché, generaal Radovic, wiens tweede man ik in theorie was, vond het maar matig dat ik nooit op kantoor verscheen.

In overeenstemming met de theorie dat alleen mensen die het werkelijk moesten weten op de hoogte mochten worden gesteld, kreeg Radovic niets te horen over mijn werk voor de inlichtingendienst. Zoals vele anderen die niets van mijn eigenlijke werk wisten, beschouwde ook hij me als een playboy met politieke relaties. Die reputatie heeft me in bepaalde kringen misschien niet populair gemaakt, maar hielp me wel in mijn cover. De eerste agent die via de ontsnappingsroute arriveerde was Tomas Sardelic, vlieger bij de Joegoslavische marine-luchtvaartdienst en testpiloot. Hij was in Britse luchtvaartkringen goed bekend, nadat hij in Engeland een stuntcursus had gevolgd die hij met groot succes had voltooid. Tomas was een Kroaat - en bovendien van een vooraanstaande familie - en werd daarom niet krijgsgevangen gemaakt toen Joegoslavië ineenstortte. Maar ondanks zijn zachtaardig uiterlijk bezat Tomas een ijzeren wil en was hij een beginselvast man. Hij stond erop het lot van zijn medeofficieren te delen en meldde zich om samen met hen in gevangenschap te gaan.

Na zijn vrijlating keerde Tomas terug naar zijn woonplaats Zagreb, waar zijn status hem ongelukkigerwijs onder de aandacht bracht van Anton Pavelic, het hoofd van de nieuwe Nazi-staat Kroatië. Omdat hij de positie van de familie Sardelic wilde uitbuiten stelde Pavelic voor Tomas tot marine-attaché in Berlijn te benoemen. Tomas zat in de knel. In geen geval wilde hij de functie accepteren en trouw zweren aan het Ustachi-regime, maar als hij het antwoord aan Pavelic van dag tot dag uit. He' was jammer dat we op dat moment geen contact met hem hadden. We zouden hem uitstekend als agent van M.I. 6 in Berlijn hebben kunnen gebruiken, waardoor hij het aanbod van de Nazi's met alle gewetensvrijheid had kunnen aannemen.

Het enige dat Tomas kon doen was Kroatië ontvluchten. Hij ging naar Belgrado, waar hij buiten het bereik van Pavelic was. Zijn onmiddellijk probleem was dat hij de kost moest verdienen, maar hij beschikte alleen over zijn militaire ervaring.

Op dat punt begon een komedie waarin Tomas blijk gaf van zijn onpraktische maar verrukkelijke aard.

Tomas besloot in zaken te gaan. Het was de enige weg die voor hem open lag. Een baan was ondenkbaar of niet te vinden, en hij bezat een beetje geld. Alles was schaars in Belgrado, maar op de een of andere manier slaagde Tomas erin een partij kurken op de kop te tikken. Hij belegde er een deel van zijn kapitaal in, maar kwam er al snel achter dat er geen markt voor kurken was, omdat er geen flessen te koop waren. Hij kamde Belgrado uit en ontdekte eindelijk een voorraad flessen waar hij een stevige prijs voor betaalde. Toen hij de flessen en de kurken samen wilde vérkopen dook er een ander probleem op. Niemand kon ze gebruiken. Er was niets om de flessen mee te vullen. Tomas, een man die het niet gauw opgaf, liep de hele stad af op zoek naar een vloeibaar produkt, wijn of wat dan ook, om zijn flessen mee te vullen. Daarbij liep hij Ivo tegen het lijf, die een oude vriend van hem was. Mijn broer had niets om in de flessen te stoppen maar bood Tomas een goed diner aan, en onder het eten luisterde hij vol sympathie naar zijn verhaal. Ivo zei die avond niets tegen Tomas, maar na zijn verhaal te hebben nagegaan belde hij hem een paar dagen later op en deed hem een voorstel. Ivo, die nu opereerde onder de codenaam 'Dreadnought' (Durfal) was op zoek naar passagiers voor onze ondergrondse verbinding. 'Ik heb een manier om je naar Londen te krijgen' zei Ivo tegen Tomas. 'Natuurlijk is dat geheim, maar ik garandeer je dat het veilig is. Heb je belangstelling?'

Het was als een droom die werkelijkheid werd, een manier om voorgoed aan Pavelic te ontkomen en weer aan de oorlog tegen de Nazi's te kunnen deelnemen. Tomas accepteerde zonder aarzelen en Ivo waarschuwde hem dat er het een en ander aan vastzat. 'Je zult vertrouwen in me moeten hebben', legde Ivo uit. 'Ik ga je vragen iets heel vreemds te doen en ik kan je niet uitleggen waarom.' 'Ik zal alles doen. Alles, als ik maar in Engeland kom.' 'Heel goed. Ik ga je aan een paar Duitsers voorstellen. Ze zullen je een opleiding geven tot spion in Engeland. Wat je daar ook van denkt -en ik heb zo'n idee dat je wel ongeveer begrijpt wat erachter zit - je zult het allemaal serieus aan moeten pakken. Als je in Londen aankomt zul je als eerste mijn broer Dusko ontmoeten en zijn orders opvolgen. Dat is alles wat ik je kan zeggen.'

Ondanks zijn onwetendheid in zaken was Tomas allesbehalve een dwaas. Hij kende Ivo, hij kende mij, en hij wist dat je in oorlogstijd niet altijd alles uitgelegd krijgt.

Zich realiserend dat hij op de een of andere manier in buitenlandse krijgsdienst zou gaan, maakte Tomas maar één voorbehoud: dat hem nooit gevraagd zou worden iets tegen Joegoslavië te ondernemen -opnieuw de voorwaarde die al mijn landgenoten met wie ik te maken kreeg stelden.

Ivo droeg Tomas over aan Johnny. Ze konden uitstekend met elkaar opschieten, maar toen moest Johnny hem op zijn beurt doorgeven aan Müntzinger om

getraind te worden. Tomas kon met de Duitse chefspion veel minder goed overweg, vooral toen Müntzinger voorstelde hem naar Berlijn te zenden om het vak te leren.

Op dat punt had Tomas bepaalde bezwaren. Hij voorzag gevaar als hij als Nazi-spion naar Engeland zou gaan, zelfs als namaakspion. Veronderstel dat er met Ivo en mij iets zou gebeuren. Tomas zou voor een echte spion worden aangezien, en niemand zou het tegendeel kunnen bewijzen. Hij besloot zich veilig te stellen. Zonder de afspraken met Ivo te onthullen vertelde Tomas het plan voor de ontsnapping aan een vriend van wie hij redenen had om aan te nemen dat hij tot de Servische verzetsbeweging behoorde. Hij vroeg die vriend de regering in ballingschap in Londen bericht te sturen dat hij een goed vaderlander was die zichzelf als Nazi-spion voordeed om naar Engeland te kunnen komen. Tomas' vriend bleek een verrader te zijn, een agent-provocateur voor de Duitsers. Tomas, de laatste loot aan de stam van de Sardelics, werd in een Duitse gevangenis geworpen en ter dood veroordeeld. Pavelic had er ook het een en ander mee te maken. Ivo hoorde het nieuws bij geruchte en hij probeerde tevergeefs contact met Johnny te krijgen. Hij was de enige die mogelijk tussenbeide zou kunnen komen. Maar Johnny was niet te bereiken omdat hij op een geheime plaats in Duitsland verbleef.

Om de een of andere reden werd Tomas niet onmiddellijk voor het vuurpeloton gebracht. Verwachtend dat iedere ochtend zijn laatste kon zijn zat hij in zijn dodencel, zijn moreel tot een minimum teruggebracht. Na drie weken van wanhoop slaagde Ivo er eindelijk in contact met Johnny te krijgen, die naar de gevangenis snelde waar Tomas zijn laatste uren sleet. Onder het voorwendsel hem te willen ondervragen kreeg Johnny Tomas onder vier ogen te spreken. Hij trof hem afgetobd, met een baard van een maand, maar boven alles wanhopig aan. 'Geef me een pistool, zodat ik er een eind aan kan maken,' smeekte Tomas. 'Ik ben bang dat de Gestapo me zal folteren en ik weet niet of ik dat vol kan houden. Ik ben bang dat ik zal doorslaan en anderen hierin betrekken.' 'Onzin,' stelde Johnny hem gerust. 'Houd het nog een paar dagen vol, dan heb ik je eruit.'

Tomas kon hem nauwelijks geloven. Hoewel hij zich realiseerde dat Johnny op de een of andere manier met ons in verbinding stond, wist hij niet hoever dat ging. Evenmin kon hij iets vermoeden van Johnny's invloed in Duitsland. De bewijzen daarvoor kwamen onmiddellijk.

Op dezelfde dag werd hij van de dodencel naar een comfortabeler verblijf overgebracht en drie dagen later kwam Johnny terug om hem persoonlijk uit de gevangenis te halen.

De volgende stap moest zijn hem weer bij de Nazi's in de gunst te brengen. Tomas zou niet veilig zijn voordat zijn *faux-pas* verklaard zou zijn. Om dat te bewerkstelligen bracht Johnny hem met spoed naar Berlijn.

In een demonstratie van overredingskracht wist Johnny de Abwehr ertoe te brengen Tomas een tweede kans te geven, voorgevend dat hij van gedachten was veranderd en van nu af aan als een trouw Duits agent zou handelen. Johnny bedacht ook een nieuwe rol voor Tomas die de Abwehr aansprak. Hij moest na aankomst in Engeland bekennen dat hij een Duitse spion was, maar doen alsof hij bereid was de Abwehr te bedriegen. Tomas kreeg niet één, maar twee formules voor onzichtbare inkt. Met de ene moest hij de inlichtingen doorgeven die de Engelsen hem verschaften, met de andere moest hij de antwoorden schrijven op de vragen die de Abwehr hem zou stellen. Zodoende zou hij misschien de enige dubbel-dubbelagent van de oorlog worden. Toen hij eindelijk in Engeland aankwam probeerde Tomas onze toestemming te krijgen dienst te nemen bij de RAF. De bedrieglijke rol van agent van de geheime dienst lag hem niet. Maar er was geen terugkeer mogelijk. Tomas vervulde onder de codenaam 'Meteoor' tot het eind van de oorlog zijn taak als dubbelagent en hield zijn integriteit in stand door zowel van de Engelsen als van de Duitsers betaling te weigeren. Het enige goud dat hij ooit ontving was in de vorm van een Britse medaille.

Een ander belangrijk agent die Ivo voor me uitzocht kwam een paar maanden later door de linies. Graaf Nicholas Ruda, ook een Joegoslavische marine-officier, een vriend uit onze kinderjaren. Opnieuw betekende het een overwinning voor Johnny dat hij de Abwehr wist te overtuigen Ruda te accepteren, wiens familieachtergrond van Nazistandpunt bezien zo besmeurd was dat hij als een groot risico beschouwd moest worden.

De geschiedenis van de familie Ruda is bepalend voor de geschiedenis van Dubrovnik, en het zou ondenkbaar zijn dat een Ruda met de tradities zou breken en verraad plegen. Het is mogelijk dat wie dan ook onder bepaalde omstandigheden een verrader wordt, maar onder geen voorwaarde zou een Ruda de traditie verbreken. In de vijftiende eeuw werd een van Nicholas' voorouders naar Istanboel gezonden om de Turken de jaarlijkse schatting te betalen voor toestemming om in het Ottomaanse Rijk handel te drijven. Sultan Soerinam nam eerst het goud dat hij bij zich had in ontvangst en stelde vervolgens andere voorwaarden. De sultan eiste dat Ruda een document zou ondertekenen waarin Dubrovnik als vazalstaat van het Ottomaanse Rijk werd aangemerkt. Ruda weigerde. Hij werd in een kerker geworpen en kreeg een week de tijd om te tekenen. Zo niet, dan zou hij aan het eind van de week onthoofd worden.

Geen ogenblik overwegend toe te geven zocht Ruda naar een manier om zijn land te kunnen waarschuwen. Hij vond iemand die - waarschijnlijk tegen een passende beloning - bereid was een brief voor hem uit de gevangenis te smokkelen. Ruda wilde de brief richten aan de president van de republiek om de regering te waarschuwen dat ze het volgend jaar de schatting niet moest betalen, tenzij Soerinaam de volledige onafhankelijkheid van de stad-staat zou erkennen. Aangezien de sultan zeer op geld belust was meende Ruda dat hij met die voorwaarde akkoord zou gaan.

Om deze brief te kunnen schrijven - hij wordt in het archief van Dubrovnik bewaard - beschikte Ruda wel over een stuk perkament, maar bezat geen ander schrijfmateriaal. Onder dergelijke omstandigheden nemen gevangenen hun toevlucht tot het schrijven met hun eigen bloed. Een klein krasje is voldoende. Maar hoewel hij bereid was zijn hoofd onder de bijl te offeren, was Ruda niet in staat zijn eigen bloed te doen vloeien. In plaats daarvan schreef hij de brieven laatste woorden met een ander produkt van zijn eigen lichaam: faeces.

Nicholas, de rechtstreekse afstammeling van deze teergevoelige held, haalde een soortgelijke stunt uit. Hoewel hij bereid was als agent zijn nek te riskeren, weigerde hij Müntzingers verzoek om naar Berlijn te gaan, zeggend dat hij van afschuw vervuld werd bij de gedachte tijdens een Brits bombardement gewond te kunnen raken. Met zijn overtuigingskracht lukte het onze graaf zijn chef-spion zo ver te krijgen dat deze hem naar Parijs stuurde om opgeleid te worden tot radiotelegrafist. Hij nam zijn taak ernstig op en leerde het vak goed terwijl hij de Duitsers hartelijk uitlachte. Nicholas kende geen grotere vreugde dan het hakkengeklap en het Heil Hitler-gebrul van de Nazi-pluimstrijkers te parodiëren. Het was onverklaarbaar, maar ze hebben zijn farce nooit doorzien en gaven hem een erebehandeling als een honderdprocent-collaborateur.

Na zijn opleiding werd Nicholas op de ontsnappingsroute gezet. Hij reed door bezet en onbezet Frankrijk per eersteklas-trein, maar bij de Spaanse grens moest er weer een komedie worden opgevoerd. Hoewel het regime hun goed gezind was, konden de Duitsers de Spaanse politie niet op de hoogte brengen van de zogenaamde Engelse ontsnappingsroute. Er bestond altijd de mogelijkheid dat er een verrader onder school. Nicholas moest het ongemak en bovenal de vernedering ondergaan in de bagageruimte van een auto gestopt te worden en bij San Sebastian, het gebruikelijke punt, over de grens te worden gesmokkeld. Toen hij eenmaal in Spanje was nam ik hem onder mijn hoede, maar moest hem nog steeds verborgen houden. Iedere mannelijke buitenlander die zonder papieren gesnapt werd liep het risico voor de duur van de oorlog in de Miranda, Spanjes beruchte, oncomfortabele gevangenis, te worden gegooid, vooral als hij de dienstplichtige leeftijd had. We hadden het zo geregeld dat de benodigde

documenten van de Engelse ambassade zouden komen. Om geen risico's te lopen zou daarop vermeld staan dat de betreffende man óf onder de twintig, óf boven de veertig was.

Toen ik Nicholas in Madrid had, na de zware rit van San Sebastian, bracht ik hem naar een van de onderduikadressen waar we onze vluchtelingen verborgen voor de paar dagen die nodig waren om hun papieren klaar te maken. Het was een kamer in een appartement op de zesde verdieping, ergens in de achterbuurten van Madrid. De huurders, arme loyalistische Spanjaarden, namen deze kostgangers op zonder ze bij de politie aan te geven, tegen betaling van een bespottelijk bedrag. Nicholas haalde op de stinkende binnenplaats zijn neus op, en daarmee was het gebeurd. Hij weigerde principieel de zes trappen te beklimmen om zijn kamer te bekijken. 'Een Ruda vrijwillig in een dergelijk oord? Nooit. Dan nog liever de gevangenis.' Ik gaf hem een levendige beschrijving van de Miranda, van de ijskoude, vochtige, van ratten vergeven cellen, het gebrek aan sanitair, het varkensvoer en de wreedheden. Maar Nicholas was niet te overtuigen.

Een hotel kwam niet in aanmerking. Ik moest een plaats vinden waar we niets met de wet te maken zouden hebben. Er was geen andere oplossing: Nicholas bracht de dagen dat hij moest wachten in een van Madrids alom aanwezige bordelen door. 'Ik heb nog nooit zo'n goed leven gehad,' zei Nicholas tevreden toen ik hem een paar dagen later kwam halen. 'De meisjes stopten me 's avonds in en brachten me 's morgens ontbijt op bed. Het was net of ik een harem had. Iedere ochtend ontbeet ik een paar keer, steeds met een andere serveuse.' Ondanks die koninklijke behandeling jeukten Nicholas' vingers letterlijk om daar weg te komen. Op het volgende tussenstation van zijn reis, Gibraltar, onthulde een verplicht medisch onderzoek dat hij een van de nevenprodukten van de Spaanse huizen van plezier had opgelopen: schaamluizen. Hij was sterk behaard en de luizen hadden zich over zijn hele lichaam verspreid ... en dat verhaal deed in heel Gibraltar en elders de ronde. Tijdens het diner dat de gouverneur van Gibraltar altijd voor ontsnapte officieren gaf werd Nicholas van het borreltje vooraf tot het dessert gepest. Zelfs jaren later barstte een gast die hem op een party in Londen voor het eerst ontmoette in lachen uit en zei: 'O ja, u bent die graaf die . . .' en maakte met zijn vingers bewegingen als van een krab. Maar net als Tomas stortte Nicholas zich op zijn werk zodra hij in Londen was. Hij werd 'Freak' (Gedrocht), mijn radiotelegrafist, en kreeg na de oorlog de Order of the British Empire. Mijn organisatie bestond nu uit vijf belangrijke dubbelagenten. Behalve de radio van Freak kon ik de diplomatieke post gebruiken om de soms omvangrijke inlichtingen door te geven, die ik via zo'n groot gezelschap spionnen ontving.

De enige moeilijkheden die mijn troepje Joegoslaven soms ondervond waren die met de regering in ballingschap. We moesten vermijden betrokken te worden in de intriges die daarbinnen plaatsvonden. Bovendien zou - aangezien ze zogenaamd voor hun regering werkten - hun al te veelvuldige afwezigheid vragen oproepen, en we waren bang voor eventuele indiscreties.

In totaal ontkwamen er ongeveer honderdvijftig mensen via de ontsnappingsroute, zij het niet allemaal naar Londen. Sommigen bleven in Parijs.

Müntzinger scheepte ons met een paar van zijn eigen kandidaten op en we waren gedwongen ze door te laten. Bij hun aankomst in Engeland werden ze opgepakt en geïnterneerd. Om Müntzingers wantrouwen te voorkomen deed Masterman het listig voorkomen alsof een van onze eigen kandidaten gesnapt en gearresteerd was.

hoofdstuk 20

Tijdens een weekend in Engeland volgde ik een herhalingscursus in politieke intrige onder leiding van een groot leraar: C. Dat vond plaats in het landhuis van de familie Menzies, Tadley Court, in de buurt van Basingstoke. We vormden een klein gezelschap, bestaande uit de familie en een paar naaste vrienden. C weekte me van de anderen los en nam me mee naar de ondoordringbare afzondering van zijn studeerkamer, waar we bedachtzaam van onze whisky-soda's nipten terwijl Menzies me inlichtte over zijn meest geliefkoosde project.

'M.I.6 heeft een hoop in te halen,' zei hij openhartig. 'Daar hebben we nu de kans voor, nu je vriend Jebson in Lissabon gestationeerd is en je de gelegenheid hebt hem vaak te ontmoeten. De situatie is aanzienlijk gewijzigd sinds we elkaar voor het laatst gezien hebben, en ik wil dat je volledig op de hoogte bent, dus luister goed.'

Hij nam een teugje van de oude whisky die we dronken en liet het zijn gehemelte strelen voordat hij het doorslikte. Toen zette hij zijn glas met een zorgvuldig gebaar op het lage tafeltje dat tussen ons in stond voordat hij verder ging.

'Er wordt veel gepraat - dat heb je waarschijnlijk wel gehoord - over een onvoorwaardelijke overgave. Persoonlijk moet ik daar niets van hebben. Het is een holle frase. Het betekent niets. Het is niet meer dan logisch dat aan iedere overgave, zelfs een onvoorwaardelijke, bepaalde regelingen verbonden zijn. Maar dat is het officiële standpunt, en ik kan niets doen om er verandering in te brengen. Maar er is wel iets anders dat we kunnen doen.

Het zou . . . eh . . . van veel nut kunnen zijn als zekere personen op de juiste posities in Duitsland te verstaan werd gegeven wat de werkelijke betekenis van die frase is: dat met de Nazi's niet onderhandeld of gemarchandeerd zal worden, maar dat de geallieerden zich na het staken van de vijandelijkheden willen laten leiden door hun geweten, door hun democratische tradities en door hun eergevoel, niet door een haastig opgesteld document dat achteraf bestreden kan worden. Men zou er de weldenkende Duitsers - en ik geloof dat ze het zouden begrijpen - van moeten overtuigen dat we Duitsland niet van de kaart willen vegen. Dat zou niet in overeenkomst zijn met het vrijheidsideaal waar we voor vechten.

Een vriend van mij, een man in wie jij het volste vertrouwen moet stellen, zal in Lissabon gestationeerd worden. Cecil Gladhill. Gladhill kan een grote steun

betekenen voor al degenen die Hitler ten val willen brengen en vredesonderhandelingen willen beginnen. Welke inlichtingen je daarover ook krijgt, je mag ze uitsluitend rechtstreeks aan hem doorgeven.'

Uit ons gesprek maakte ik op dat Menzies niet meer zo optimistisch was als vroeger, dat er een vrede te bereiken was door Hitler te omzeilen. Mijn indruk was dat hij van mening was, dat een dergelijke vrede mogelijk was geweest, vooral nu de oorlogskansen zich tegen Duitsland richtten, als het motief van de 'onvoorwaardelijke overgave' geen rol had gespeeld. Menzies had verondersteld dat de generaals en maarschalcken overtuigd hadden kunnen worden van de noodzaak een coupe tegen Hitler te ondernemen om Duitsland van de ondergang te redden, maar dat ze, eenmaal voor een onvoorwaardelijke overgave gesteld, een dergelijke daad zinloos zouden vinden. Toch was de gedachte de oorlog een paar jaar eerder tot een einde te brengen voor hem een te aantrekkelijke mogelijkheid om te laten vallen, als ze maar de minste kans van slagen had. Toen ik Johnny de volgende maal in Lissabon ontmoette bracht ik het plan voor een staatsgreep opnieuw ter sprake. Een ruwe lach was zijn antwoord.

'Waarom zouden de geallieerden Hitler kwijt willen, verdomme? Hij wint de oorlog voor ze. Het oppercommando van het Duitse leger is absoluut wanhopig. De heren weten van ellende niet meer waar ze het zoeken moeten. Ik kan je wel zeggen dat generaal Halder en vele, vele anderen zo langzamerhand krankzinnig worden. Dusko, de overwinningen van de Duitse legers in het begin van de oorlog waren alleen mogelijk doordat de veldtochten waren voorbereid door de beroepsmilitairen van de Generalstab. Toen begon Hitler zijn groezelige handen naar de strategie uit te steken, en je hebt gezien wat er gebeurd is. Eerst stelde hij Operatie Barbarossa tegen Rusland bijna twee maanden uit om jouw land te kunnen aanvallen.

Dat was een zinloze campagne. Het was niet nodig Joegoslavië te onderwerpen, omdat er geen gevaar bestond dat de Engelsen via Griekenland naar het noorden door zouden stoten. In 1941 waren de Engelsen te zwak. En ze stonden alleen. Als dat uitstel er niet geweest was hadden de Russen verslagen kunnen zijn voor de winter inzette. Maar zelfs afgezien daarvan, Dusko, heeft Hitler in de eerste stadia van de Russische veldtocht kardinale fouten gemaakt. Hij wist het beter dan generaal Halder en de generale staf en stond erop ver naar het zuiden door te stoten in plaats van Moskou en Leningrad te veroveren. En daarna kwam die zinloze opoffering bij Stalingrad. Von Paulus had daar een leger van ongeveer driehonderdduizend man. Als het was teruggetrokken en ter versterking aan het zuidelijke front was ingezet had het de Russische tegenaanval tot staan kunnen brengen. Nee, Hitler is de beste vriend van de geallieerden.' 'Is hij op militair gebied werkelijk zo slecht,' vroeg ik, 'of willen de generaals de schuld

afwentelen ?'

'Er is geen expert in militaire strategie voor nodig om die vraag te beantwoorden. Een psychiater is daar meer voor geschikt. De man is krankzinnig. Kijk eens naar de affaire Tunesië. Rommel smeekte al maanden om meer tanks en versterkingen. Hij kreeg nauwelijks iets, en toen hij ze kreeg was het te laat. Maar na de geallieerde invasie in Noord-Afrika en de nederlaag bij El Alamein stuurde Hitler met spoed een kwart miljoen Duitse en Italiaanse troepen naar Tunesië om een bruggehoofd te houden dat al bij voorbaat verloren was. Als hij naar zijn generaals had geluisterd zou hij dat ettelijke maanden eerder hebben gedaan. Rommel zou Cairo ingenomen hebben en waarschijnlijk heel Noord-Afrika in zijn macht hebben gehad.' 'Als er zoveel ontevredenheid heerst, zou dit dan niet het geschikte moment zijn om tot actie over te gaan?' Ondanks Johnny's tegenwerpingen hield ik me aan Cs aanwijzingen.

'Daar zou ik geen mening over durven uitspreken. Ik zal proberen een definitief antwoord van Oster voor je te krijgen - tussen haakjes, hij is bevorderd tot generaal-majoor. Oster weet beslist meer dan wie ook, en ik wil je wel zeggen dat hij zeker blij zal zijn te horen dat de weg naar onderhandelingen nog open is, ondanks de eisen tot onvoorwaardelijke overgave van de conferentie in Casablanca en het Atlantisch Charter.'

Johnny kwam van zijn bezoek aan Oster terug met ontmoedigend nieuws. 'Er bestaat geen hoop. Iedere generaal-majoor die de moed heeft zich tegen Hitler te verzetten wordt onmiddellijk ontslagen of met pensioen gestuurd. Je hebt actieve generaals met troepen achter zich nodig om een tiran die zich goed heeft ingenesteld te verdrijven.' 'Maar zelfs als ze met pensioen worden gestuurd moeten ze toch enige invloed hebben.' Ik probeerde iedere mogelijkheid, hoe klein ook, te onderzoeken. 'Ze hebben toch hun collega's, hun vrienden in actieve dienst.'

'Dusko, de werkelijkheid van de toestand in Duitsland is droeviger dan je vermoedt. Er bestaat een zogenaamde verzetsgroep, maar die concentreert zich rond afgezette of gepensioneerde generaals. Ik zeg 'zogenaamde', omdat ze er pas lid van worden nadat ze uit de dienst gegooid zijn, en daarna zitten ze alleen nog maar bij elkaar te kletsen. Ze zijn het zelfs niet eens over een programma. De meesten willen een Kaiser terug, maar ze kunnen het er niet over eens worden welke van de kleinzons van Wilhelm II de troon zou moeten bestijgen of regent worden. Ze zijn het evenmin eens over het soort constitutie dat ze voorstaan.

Dat is allemaal erg genoeg, maar daar komt nog bij - en dat is wat hen volkomen onaanvaardbaar zou maken - dat ze willen houden wat Hitler veroverd heeft.'

'Wat bedoel je ?' vroeg ik, in de mening dat ik hem verkeerd begrepen had.

'Ze willen de grenzen van voor 1914 terug, plus Oostenrijk en het Sudetenland.' 'Nee!' Ik knipperde met mijn ogen. 'Denken ze nou werkelijk ...' 'Ze denken niet, punt uit. Ik wil geen enkele poging om het eind van de oorlog te verhaasten ondermijnen, Dusko, maar dit is tijdverspilling. Mijn persoonlijke mening is dat alleen druk van buitenaf een omwenteling in Duitsland teweeg kan brengen.' Maar de beslissing lag niet aan mij. Plichtsgetrouw noteerde ik de namen die Johnny me gaf en gaf ze door aan Gladhill, die ze op zijn beurt met Johnny's commentaar aan C doorgaf. Ondanks het feit dat zowel Gladhill als Menzies de bewijzen accepteerde en het met Johnny eens was, dacht Menzies nog steeds dat zijn plan de moeite van het proberen waard was.

In deze dagen van 1943 was ons werk er hoofdzakelijk op gericht valse inlichtingen door te geven die beoogden zoveel mogelijk Duitse troepen in het westen te houden en daardoor de druk op het Russische front te verminderen. Een typisch voorbeeld daarvan was Operation Starkey, waarbij we de Duitsers bij stukjes en beetjes inlichtingen toespeelden waaruit ze konden opmaken dat er een operatie op grote schaal zou worden uitgevoerd in de buurt van het Nauw van Calais, zowel te land als te water. Dat lokte verkenningsvliegtuigen en bommenwerpers van de Luftwaffe naar een gebied waar ze door de RAF makkelijk konden worden aangevallen.

Een van de meest spectaculaire en geslaagde misleidingsplannen werd opgezet door mijn oude vriend, de briljante Commander Montagu, die zichzelf als lokaas had aangeboden voor Plan Machiavelli, de operatie met de vervalste zeekaarten. Dit plan werd 'Mincemeat' genoemd, en is al tot in bijzonderheden beschreven in Montagu's fascinerende boek *The Man Who Never Was*. Ik speelde maar een heel kleine rol in dat eersteklas-mysterie, dat tot doel had de aandacht af te leiden van Sicilië, waar een invasie in voorbereiding was.

Montagu kwam op het idee vervalste documenten en brieven te planten op het lijk van een Engelse officier, dat in Spanje zou aanspoelen, zogenaamd na een vliegtuigongeluk. Onder de papieren was een brief van admiraal Mountbatten aan admiraal Cunningham, de commandant voor het Middellandse-Zee-gebied, met betrekking tot een aanval op Griekenland.

Mijn eerste bijdrage was aan de Duitsers te rapporteren dat veel Joegoslavische officieren in Schotland een parachutistenopleiding kregen. We waren er zeker van dat de Duitsers hun conclusies zouden trekken, gebaseerd op de grote gelijkenis van de terreingesteldheid in Schotland met die in Griekenland. Daarna werd Operatie Mincemeat uitgevoerd, en het was mijn taak om vast te stellen of de Duitsers de ondergeschoven documenten hadden ontvangen en welke geloofwaardigheid ze eraan hechtten. Via de Abwehr in Spanje en Portugal kwam ik een deel van het verhaal te weten. Johnny hoorde de rest in Berlijn. De

Spaanse politie fotografeerde de papieren die ze op het lijk aantroffen voordat ze ze aan de Engelsen overhandigden, die bewust protest aantekenden. Zoals de Engelsen voorzien hadden gaf de Spaanse inlichtingendienst kopieën van de foto's aan hun Duitse collega's door. De Abwehr was volkomen om de tuin geleid en dacht dat de documenten absoluut echt waren. Het antwoord kwam onmiddellijk. De Duitsers zonden versterkingen naar Griekenland, speciaal naar het gebied dat in Mountbattens brief genoemd was. Andere versterkingen gingen naar Sardinië, er werden onderzeeboten naar Kreta gestuurd, en de defensie van Sicilië werd verzwakt, hoewel de Duitsers eerder hadden ingezien dat het een van de belangrijke aanvalsdoelen van de geallieerden was. En zelfs bij de defensiemaatregelen die ze in Sicilië namen werden de Duitsers misleid. Ze legden mijnen voor de noordwestelijke kust, terwijl de invasie tenslotte uit het zuiden zou komen.

De onthulling van een Duits spionagecomplot, dat later in boekvorm en via de film grote publiciteit zou krijgen, geschiedde als gevolg van een tip die Von Karsthoff me gaf zonder het te weten. Toen ik op een middag met Von Karsthoff mijn financiën besprak klaagde ik als gewoonlijk dat de fondsen die hij me verstrekke onvoldoende waren om mijn groeiende spionagenet in werking te houden. 'Wel,' merkte Von Karsthoff op, 'we betalen voor wat we krijgen. Je zou miljoenen kunnen verdienen als je met iets werkelijk spectaculairs op de proppen zou komen.'

'Je overdrijft wel een beetje,' gromde ik. 'Wat zou je verdomme voor spectaculairders willen hebben dan wat je van mijn net en mezelf krijgt? Behalve een gedetailleerd verslag van Churchills spijsverteringsproces hoor je van ons vrijwel alles wat er aan belangrijks in Engeland gebeurt. Je verzint alleen maar een excuus voor de gierigheid van de Abwehr.'

'Geloof me, Dusko, dat is niet waar.' Von Karsthoff was uiterst serieus. 'We hebben een fortuin betaald aan een van onze agenten, en hij is een man van zeer nederige afkomst en bekleedt ook een nederige functie. Hij verschaft de Abwehr inlichtingen van ongelooflijke waarde. En niet alleen inlichtingen, maar tevens documenten.'

'Wat voor inlichtingen?' Ik deed nog steeds of ik zat te mokken, of ik een beetje op de concurrentie afgaf, maar voelde me als een jachthond die een vers spoor ruikt.

'De allerbeste. Militair. Politiek. Zelfs de notulen van de conferentie in Teheran.'

'Dat geloof ik niet. Niemand die een nederige positie inneemt zou zulke dingen kunnen verkrijgen. Hij zou in een hoge positie moeten verkeren. Wie is hij?'

'Ik verzeker je dat het waar is,' beantwoordde Von Karsthoff mijn uitdaging. 'Hij

komt bovendien uitjouw land, van een plaats niet ver van Dubrovnik.'

'Wat, ook een Joegoslaaf?'

'Nee, hij is geen Joegoslaaf,' zei Von Karsthoff, maar hij beseftte dat hij zijn mond voorbij had gepraat en schakelde op een ander onderwerp over. Ik drong niet verder aan. Ik wist genoeg.

Uitgaande van de veronderstelling dat de man waarschijnlijk afkomstig was uit Albanië, dat dicht bij Dubrovnik ligt, begon M.I.5 de omgeving van iedereen die inzage had kunnen hebben in de notulen van de conferentie van Teheran uit te kammen. Al heel spoedig sloot de cirkel zich om de Albanese huisknecht van de Britse ambassadeur in Ankara, Ilya Basna, door de Duitsers Cicero genoemd. Cicero was listig genoeg om op het laatste moment te ontsnappen. En Von Karsthoff had geen ongelijk gehad, hij was alleen enigszins misleid. Cicero was goed betaald: anderhalf miljoen dollar in Engelse ponden. Maar ze waren voor het grootste deel vervalst door meneer Himmler. De Duitsers waren achteraf toch niet zo gul geweest.

Later kwam ik erachter dat het grootste deel van Cicero's uiterst waardevolle inlichtingen de Duitsers helemaal geen goed had gedaan. Von Ribbentrop, de Duitse minister van buitenlandse zaken, was op zijn hoede als gevolg van operatie Mincemeat en vreesde dat het geval Cicero ook een doorgestoken kaart was. Hij legde de evaluatie van de Abwehr terzijde en maakte nooit gebruik van zijn aankopen die hem anderhalf miljoen dollar hadden gekost.

Geluk, op de juiste tijd op de juiste plaats zijn, is voor een geheim agent net zo belangrijk als voor wie dan ook. Geluk - en je ogen en oren openhouden, zoals gebeurde toen ik voor een Treff werd opgehaald door een paar secretaresses van de Abwehr. Op het moment dat hun auto stopte dook ik snel op de achterbank, en de blonde Walkure aan het stuur trok op zonder een seconde te verliezen. 'Het is makkelijker met hem dan met "der dicke Alois",' giechelde haar vriendin.

De vrouw achter het stuur barstte uit in onbedaarlijk gelach en proestte: 'Ja, het kost hem een half uur om zijn dikke achterwerk naar binnen te krijgen.'

Alois is geen veel voorkomende naam, zeker niet in Lissabon. Ik kende een Alois, en hij was inderdaad dik, zoals de meisjes hadden gezegd.

Mijn gezette vriend deed zich voor als een Oostenrijkse politieke vluchteling en had een ondergeschikt baantje bij de Amerikaanse ambassade. Hij had al eerder verdacht moeten worden. Als slecht betaald klerkje woonde hij in het Palaciohotel in Estoril, hetzelfde hotel als waar ik logeerde.

Nu ik er over nadacht was er nog iets aan Alois dat bijzonder verdacht was.

Waarschijnlijk omdat hij niet veel succes bij de meisjes had klampte hij zich gewoonlijk als een onderzeeër aan een konvooi vast aan een gezelschap waarin een meisje te veel was. Toch herinnerde ik me dat Alois bij een paar

gelegenheden dat hij werd uitgenodigd om zich bij een gezelschap te voegen of mee te gaan naar het casino, een of ander stom excuus had gemaakt om in zijn eentje op stap te kunnen gaan. Iets als de bioscoop, of dat hij vroeg naar bed wilde. Voordat ik alarm sloeg volgde ik Alois toen hij de volgende keer weer beweerde naar de bioscoop te gaan. Hij leidde me naar de bioscoop die bij het casinocomplex hoorde. Ik kocht een kaartje en volgde hem naar binnen, een plaats op de achterste rij aan het gangpad kiezend. Alois zat ook aan het middenpad, ongeveer halverwege de zaal. Na tien minuten stond hij op en liep de zaal uit, me in het donker passerend zonder me te zien. Een paar seconden later zat ik achter hem aan, net op tijd om hem door de lobby het park van het casino in te zien lopen. Het was avond, dus ik had geen moeite hem te volgen. Hij liep langs de boulevard naar Lissabon in de richting van het station, me bijna naar de plaats leidend waar ik altijd werd opgepikt voor een Treff. Daar werd hij opgewacht door een auto die ik als eigendom van de Abwehr herkende. De volgende dag onderwierpen de Amerikanen, als gevolg van een tip die ik via de Engelse inlichtingendienst had doorgegeven, de dikke Alois aan een kruisverhoor. Hij gaf het al gauw op. Zijn verhaal was dat hij door de Duitsers gechanteed werd. Zijn bereidheid om met de Amerikanen samen te werken was bijna zielig. Hij zou zijn werk onder supervisie van O.S.S. voortzetten. Alois verried ook nog een jonge Portugees die bij de Amerikaanse ambassade werkte. Hij was warm aanbevolen door een of andere bisschop, en toen hij gegrepen werd vonden de Amerikanen een pas gemaakte sleutel voor een van de brandkasten in de ambassade op hem. Misschien een nieuwe Cicero in aanleg.

Aan de andere kant ging het soms binnen onze eigen organisatie bijna mis. Een Noor, genaamd Jeff, werkte onder ons toezicht in het interneringskamp WX op het eiland Man. Jeff was als Duits spion aangeworven en was per watervliegtuig en een bootje in de buurt van de Moray Firth in Schotland aan wal gezet, in gezelschap van een Noor van Engelse geboorte. Ze gaven zichzelf onmiddellijk over en gingen ermee akkoord als dubbelagenten voor ons te werken. Aangezien ze Jeff niet vertrouwden besloot het XX Comité hem vanuit het kamp te runnen, waar hij een radiozender bediende. Op het eiland Man, geïnterneerd in een ander kamp, bevond zich ook een lid van de Duitse oorlogsgravencommissie, Erich Karl, die in Nederland gevangen was genomen. Hoewel we het vermoeden hadden dat Karl connecties met de Abwehr had werd hij in overeenstemming met de Geneefse conventie tenslotte naar zijn land teruggestuurd. Kort daarna ontdekte M.I.5 dat de groep geïnterneerden waartoe Karl had behoord in het geheim in verbinding had gestaan met kamp WX. Het was hoogst waarschijnlijk dat hij de lucht had gekregen van Jeffs activiteiten als

dubbelagent. Dat zou niet alleen het einde van Jeff betekenen, maar tevens van vele anderen, onder wie ikzelf. Door de boodschappen die Jeff had overgeseind te vergelijken met soortgelijke informatie die de rest van ons had doorgegeven, kon de Abwehr tot gevaarlijke conclusies komen. Voor de anderen, die via brieven in onzichtbare inkt of via de radio met ze in verbinding stonden, betekende het dat ze verder van geen nut waren. Voor mij was het heel wat ernstiger. Toen het incident Karl plaatsvond was ik in Londen en bereidde me niettemin voor op mijn terugkeer naar Lissabon. Ik nam een weloverwogen risico. Twee avonden voor de dag van mijn vertrek kwamen Tar en Wilson met sombere gezichten bij Clock House opdagen. 'De kans bestaat dat je in Lissabon in de val loopt,' zeiden ze me. 'Het gaat niet om Karl. Ditmaal is het de Worm. We hebben nieuws over hem gekregen. Hij is in Parijs en is bij hotel Lutetia gesignaleerd. Hij gaat er regelmatig heen.'

Hotel Lutetia was het hoofdkwartier van de Abwehr in Parijs. De Worm was onze codenaam voor een Joegoslavische agent die via de ontsnappingsroute was gekomen en onderweg was verdwenen. In tegenstelling tot de meeste anderen die Ivo had gestuurd was de Worm op de hoogte van onze geheimen. Hij had met Ivo in de ondergrondse gewerkt en werd als dubbelagent naar Londen gestuurd. 'Ze hebben je waarschijnlijk door,' zei Tar somber. 'Als vriend raad ik je aan niet te gaan.'

'Als vriend,' had hij gezegd, niet als officier van de Britse inlichtingendienst en mijn superieur. De conclusie die ik kon trekken, zelfs al was het niet als zodanig bedoeld, lag voor de hand. Ze hadden me in Lissabon nodig en het was mijn plicht erheen te gaan. Niemand hoefde me dat te zeggen; mijn eigen koppige geweten maakte het me wel duidelijk. Ik deed alsof ik het nogal luchtig opnam. 'Ach, ze zullen me heus niet direct afmaken.'

'Het zou me niet verbazen als je dat achteraf wel gewild had,' zei Ian grimmig. 'We weten niet zeker dat ik door de mand ben gevallen,' zei ik, nog steeds proberend het beste van de situatie te maken, die toch echt niet zo rooskleurig was.

'Nee, en er is geen enkele manier om erachter te komen.' 'Dan zal ik het zelf moeten uitvinden,' lachte ik met veel vertoon van lef. 'Als ik niet terugkom kun je later op mijn graf laten zetten: Hier ligt Dusko Popov, die niet met twijfels kon leven.' Tar sloeg me hartelijk op de schouder. 'Ik wist wel dat je het zou doen. Om helemaal eerlijk te zijn, Dusko, deze trip van jou naar Lissabon is uiterst belangrijk, maar we konden je niet vragen te gaan.' Ik ging, maar handelde tegen de voorschriften in. Ik nam een Luger-pistool mee. Onder normale omstandigheden was het agenten van M.I.5 niet toegestaan; de theorie was dat dat op zich ons al zou kunnen verraden. Maar ik had mijn eigen theorie. In die

periode van mijn leven was ik niet zo erg bang om te sterven. Het was een mogelijkheid die ik alleen met enige spijt onder ogen zag, omdat ik het einde van Hitler wilde meemaken. U vindt dat misschien een vreemd soort nieuwsgierigheid, maar ze is wel begrijpelijk. Ik was helemaal opgenomen in de strijd en kon me net zo min voorstellen eruit te stappen als het bijvoorbeeld voor een Rembrandt mogelijk zou zijn geweest zijn laatste adem uit te blazen voor een onvoltooid doek. Maar er was iets dat ik vastbesloten was uit de weg te gaan, en dat was gemarteld te worden. De zware Luger was mijn verzekering daartegen. Ik zou me uit een moeilijke situatie schietend een weg banen of tijdens die poging gedood worden.

Vastbeslotener dan ooit liep ik in het donker langs de weg naar Estoril naar het punt waar ik door een wagen van de Abwehr zou worden opgehaald. Ik droeg de Luger in een schouderholster en onder het lopen trok ik hem een paar keer om er zeker van te zijn dat het me vlot afging. Toen de auto aan kwam rijden zag ik opgelucht dat er een meisje achter het stuur zat. Ik werd althans niet afgehaald door wat in het vak bekend staat als de vuilnisploeg.

'Herr Ivan?' zei het meisje dat ik niet kende, terwijl ik de portierkruk greep. 'Ik ben Friedl, een nieuwe secretaresse.'

We volgden de gewone routine door de garage binnen te gaan en de binnentrap op te lopen. Friedl bracht me naar de salon en zei: 'Ik zal meneer Von Karsthoff zeggen dat u er bent.' Ze verdween, en ik was alleen.

Het was een grote kamer. Ik was er al vele malen eerder geweest maar had nooit veel aandacht aan de indeling besteed. We waren binnengekomen via de deur die naar de hal leidde. Er waren nog twee deuren. Ik wist dat de ene, aan de rechterkant, naar de eetkamer leidde, en die aan de linkerkant naar de tuin. Het was een dubbele openslaande deur. Voor het geval ik haastig de aftocht zou moeten kiezen, zou ik die het best kunnen nemen. Ik reikte onder mijn oksel, legde de veiligheidspal van de Luger om en liep naar de tuindeuren. Ik wilde zien waar ik terecht zou komen als ik er onverhoeds doorheen moest duiken.

'Draai je langzaam om, Popov, en maak geen onverhoedse bewegingen.' De stem van Von Karsthoff, zacht maar vastberaden, kwam van achter mijn rug. Hij was zonder enig geluid te maken door de deur naar de hal binnengekomen.

Mijn hand zocht de kolf van de Luger. Ik wilde me omdraaien en tegelijkertijd schieten, toen ik het spiegelbeeld van Von Karsthoff in een van de vensterruiten zag. Hij was alleen en ongewapend. Op zijn schouder zat een klein aapje. Ik liet mijn hand zakken en draaide me om.

'Een agent uit Zuidwest-Afrika heeft hem me een paar dagen geleden gegeven,' zei Von Karsthoff, nog steeds op zeer zachte toon. 'Hij is nog niet tam en als hij bang wordt zou hij me kunnen bijten.' Ondanks die waarschuwing kon ik me niet

weerhouden te lachen. 'Zie ik er zo belachelijk uit?' vroeg Von Karsthoff. 'Ik ben bang van wel. Maar breng hem alsjeblieft weg.' Ik wilde de gelegenheid hebben me van de schok te herstellen. 'Ik kan apen niet uitstaan.'
Von Karsthoff kwam terug en zei, terwijl hij me een borrel inschonk:
'Je ziet er vreemd en gespannen uit. Is er iets gebeurd?'
Ik keek Von Karsthoff aan en zag de geest die hij bijna was geweest.
'Ik heb bijna een vriend vermoord,' gooide ik eruit.
'Jij rijdt ook veel te roekeloos.' Gelukkig begreep hij me verkeerd.
'Vandaag of morgen rijd je jezelf nog een keer dood.'

Ik kwam er later achter dat onze beide alarms vals waren geweest. De repatriëring van Erich Karl had geen gevolgen en de Worm bleek in Parijs gewoon zonder toestemming verlof te hebben genomen. Hij amuseerde zich best en besloot het een tijdje vol te houden.
En wat zijn veelvuldige bezoeken aan hotel Lutetia en officieren van de Abwehr betrof: de Worm vond het een goed idee de vijand voor zijn pleziertjes te laten betalen.
Toen ik me bij Johnny beklaagde over het gebrek aan discipline op de ontsnappingsroute, nam hij de meeste schuld op zich. Ik denk dat de Worm hem op dezelfde manier amuseerde als onze escapades in Freiburg vroeger hadden gedaan. De Worm was een niet klein te houden en onverantwoordelijke boef.
'Toen Jean - zo heet de Worm van zijn voornaam - hier kwam opduiken heb ik hem in mijn flat geïnstalleerd,' vertelde Johnny. 'De flat was een tikkeltje overbevolkt, en Jean kon niet opschieten met een Egyptische prins die daar ook verbleef. Ze waren volslagen tegengestelde figuren. De prins was een intellectueel en zat altijd te mediteren. Op een goede ochtend vond ik Jean die met champagne zat te ontbijten en menige toast op zichzelf had uitgebracht. 'Wat ben jij aan het vieren?' vroeg ik.
'Mijn verjaardag.'
'Jammer dat ik dat niet wist,' zei ik tegen hem. 'Ik heb geen cadeautje voor je. Maar het is nog niet te laat. Zeg me maar watje wilt hebben en je krijgt het.'
'Meen je dat nou?' vroeg Jean. 'Ik zweer het je plechtig.'
Jean wierp me een van zijn scheve grijnslachjes toe en zei: 'Dan wil ik die idioot het raam uitgooien.' Hij wees op de Egyptische prins die voor zich heen zat te dromen, waarschijnlijk zelfs zonder ons gesprek te horen.
'Nu heb ik een parterreflat,' vervolgde Johnny, 'en ik dacht niet dat hij het echt zou doen, dus zei ik: 'Ga je gang maar!' 'Dat deed hij toch zeker niet?'
'En of hij het deed! De prins kwam eraf met een uit de kom geschoten arm en heeft nog een maand bij me rondgehangen.' 'Heel leuk. Hoe verklaar ik al dat

pubergedoe en die vertragingen bij mijn Joegoslavische vrienden?'

'O, zoek dat maar uit met de Britse inlichtingendienst,' zei Johnny nonchalant.

'Wat?' zei ik, van mijn stuk gebracht. De woorden Britse inlichtingendienst waren tussen ons nog nooit gevallen.

'Zoek het maar uit met de Britse inlichtingendienst,' herhaalde hij. 'Ik weet niets van de Britse inlichtingendienst.' Mijn stem moet uiterst overtuigend hebben geklonken. Misschien werd dat veroorzaakt door mijn ergernis over het gedrag van de Worm of door het feit dat Johnny onze onuitgesproken code verbroken had. Dit was een van die situaties van 'ik wist dat hij wist dat ik het wist', waarbij een veelzeggend stilzwijgen de makkelijkste uitweg leek te bieden.

Johnny wierp me een scherpe blik toe. Voor de eerste keer zag ik angst in zijn ogen. Ik had mijn rol te goed gespeeld. 'Mijn God, mijn God,' zei hij en begroef zijn hoofd in zijn handen. 'Je wilt me toch niet zeggen dat je al die jaren werkelijk voor de Nazi's hebt gewerkt? Ik geloof dat ik gek word. Dusko, wat moet Ivo hier wel van denken?' Naar de hel met alle orders. Johnny verkeerde werkelijk in alle staten en ik kon begrijpen waarom. Het leek erop dat ik onze gemeenschappelijke idealen verraden had en dat ik Hitler daardoor steunde in zijn krankzinnige oorlog.

'Blijf kalm, Johnny. Het is allemaal niet zo erg als het lijkt,' troostte ik hem.

'Alles is in orde, maar je moet alleen geen vragen stellen. Ik zal het je morgen uitleggen, dat beloof ik je. Zullen we morgenavond samen eten?'

Johnny had zijn zelfverzekerdheid hervonden. 'Je bent me toch wel een schoft, Dusko,' zei hij. 'Je had me even te grazen. Morgen eten we samen,' zei hij en gaf me een stomp tegen mijn arm, 'en zorg maar voor een goede uitleg, anders ga je het raam uit.'

Ik nam de kwestie onmiddellijk met Sproetje op. 'Je moet het met Londen in orde maken,' drong ik aan. 'Ik heb Tar en de anderen al in 1940, toen ik ze voor het eerst ontmoette, gezegd dat Johnny wist dat ik voor de Engelsen werkte. Mijn God, dat moest hij ook wel, hij heeft de hele zaak opgezet. We mogen nu niet meer aarzelen. Johnny moet het keihard te horen krijgen, anders lopen we het risico hem kwijt te raken.' Londen gaf toestemming. Johnny kreeg ons volle vertrouwen en werd in onze gelederen ingelijfd onder de codenaam 'Artiest'. Het leek op een dooplechtigheid die drie en een half jaar te laat plaatsvond.

Ongeveer half april 1943 werden Johnny en ik door M.I.6 gevraagd een onderzoek in te stellen naar een zogenaamd alles vernietigend wapen dat de Duitsers in ontwikkeling hadden. Er waren rapporten over binnengekomen van een aantal agenten in Europa en via ondervragingen van krijgsgevangenen. M.I.6 had het verband vastgesteld tussen die geruchten en de aanwezigheid van een

aantal ondefinieerbare installaties en grondwerken die via luchtkartering waren waargenomen in Peenemünde, een Duitse experimentele basis. De experts in Londen, die hun schattingen op de afmetingen van die installaties baseerden, hadden geconcludeerd dat we misschien te maken hadden met een raket die een explosieve lading van tien ton TNT kon vervoeren. Waar ze zich meer zorgen over maakten was dat het projectiel misschien een atoombom zou kunnen vervoeren.

Johnny's eerste rapport was geruststellend. Otto Hahn, Duitslands meest vooraanstaande geleerde op het gebied van de atoomsplitsing, had verklaard dat de wetenschap nog niet ver genoeg gevorderd was om een atoombom te kunnen vervaardigen. Hahn zat in het centrum van alle activiteiten, hij onderzocht de kettingreacties met uranium dat uit de voorraden in Jhrminstahl in Tsjecho-Slowakije kwam. Wat de raket betreft: Johnny kamde het Duitse Reich van het ene tot het andere eind uit, maar kon geen spoor van het monsterwapen vinden. Hij vond twee Duitse firma's, Argus en Fissler Flugzeugbau in Kassei, die grote opdrachten en kredieten kregen voor de ontwikkeling van een nieuw wapen, maar beide firma's waren gespecialiseerd in de bouw van lichte vliegtuigen en beschikten niet over de faciliteiten om iets in de orde van grootte van zeventig ton te produceren. De Engelse inlichtingendienst hield vol dat we op het verkeerde spoor zaten en Johnny wierp zich weer verbeten op zijn taak.

In september, na weken en weken vergeefs naar een zeventigtons raket te hebben gezocht, kwam Johnny bij me met definitieve informatie over een veel kleiner projectiel, de FZG-76. De Engelsen noemden het later de V-1. Uit zijn onderzoek was gebleken dat de twee fabrikanten van lichte vliegtuigen een klein onbemand toestel fabriceerden, een eendekker die een bom van ongeveer een ton kon vervoeren. In Fallersleben werden ze in massaproductie vervaardigd. Johnny had gehoord dat er geruchten liepen over een raket, maar meer dan dat had hij niet kunnen vaststellen.

Toen ik de inlichtingen aan M.I.6 doorgaf reageerden ze met letterlijk honderden gedetailleerde vragen. Wat was de reikwijdte, de snelheid, de krachtbron, de brandstof? Wordt het ding radiografisch bestuurd? Johnny ging erop uit om de antwoorden te vinden en daarna bedachten de Engelsen nog meer technische bijzonderheden die ze moesten weten. Tenslotte werden hun vragen zo technisch dat specialisten naar Lissabon werden gestuurd. Als ik geen spoedcursus in hogere techniek volgde kon ik hun vragen niet begrijpelijk aan Johnny overbrengen. Johnny werd opgeroepen om zelf met de specialisten te praten, maar dat veroorzaakte wat moeilijkheden en wrijvingen met het XX Comité. Dat maakte er bezwaar tegen dat hij openlijk door M.I.6 gebruikt werd, omdat ze bang waren dat dit extrarisico de hele organisatie in gevaar zou kunnen brengen.

Maar er zat niets anders op dan het zoeken voort te zetten - de V-wapens waren belangrijker dan het misleidingsprogramma. Een geslaagde aanval met een nieuw en onbekend wapen kon een keerpunt in de loop van de hele oorlog en een verplicht afstel van D-Day betekenen. Om dat te vermijden was er geen andere keus dan het risico te lopen dat het Comité gecompromitteerd werd.

Rond deze tijd begonnen veel Duitsers, vooral degenen die bij de Abwehr werkten, zich te realiseren dat het Nazi-schip zinkende was en probeerden over te lopen. Normaliter zou dat welkom zijn geweest, maar in dit geval was het alweer iets dat het XX Comité kon bedreigen. De Duitsers zouden aannemen dat een Abwehr-officier die deserterde waarschijnlijk de namen van hun spionnen in het buitenland zou noemen. En dat was het laatste wat we wilden. Tegen eind 1943 werkten al hun spionnen in Engeland voor ons, vrijwillig of onvrijwillig. Daarom ontmoedigden we overlopers niet alleen, we weigerden ze zelfs. Het was een houding die veel Britse autoriteiten die niet op de hoogte waren, en ook de deserteurs, uitermate stom en star voorkwam. In feite was het voorschrift met betrekking tot overlopers het gevolg van een geval dat ons geen kwaad deed. Dat was een fortuinlijke waarschuwing. Erich Vermehren en zijn uitzonderlijk knappe vrouw, de voormalige gravin Plattenberg, waren Abwehr-spionnen in Constantinopel toen ze besloten naar de Engelsen over te lopen. Het geval veroorzaakte een hoop publiciteit, omdat de Vermehrens vooraanstaande figuren waren in buitenlandse kringen in Turkije, en omdat Von Ribbentrop het belang ervan zwaar overdreef om zijn vete met Canaris te kunnen rechtvaardigen. Gelukkig had geen van de agenten die onder onze controle stonden iets met Constantinopel uit te staan, zodat de Vermehrens ons in dat opzicht geen schade konden berokkenen. Maar enige last veroorzaakten ze wei. Ze gaven de Britse inlichtingendienst de telegramcode van de Abwehr, die al in ons bezit was. De Abwehr vermoedde natuurlijk dat ze dat zouden doen en veranderde de code onmiddellijk. Binnen een paar dagen hadden we de nieuwe code ook, maar het was toch vervelend.

En verder was er een pseudo-overloper, wat voor beide zijden een hachelijke kwestie werd. Johnny kwam op een dag bij me met een probleem. Twee van zijn vrienden waren op bevel van de Abwehr in Lissabon mei de opdracht vriendschappelijke betrekkingen met de Engelsen en de Amerikanen aan te knopen en te zien of ze eventueel aan de overkant konden komen om te spioneren. Ze waren beide zonen van prominente mannen die de geallieerden natuurlijk zouden proberen in de watten te leggen. De een was Otto Wolff von Amerongen, wiens vader de grootste staalfabrikant in Duitsland was. De ander

was Rudi Enders, de zoon van de voormalige Oostenrijkse minister-president. 'Geweldig,' was mijn reactie op hun voorgenomen overlopen. 'Prachtig materiaal voor het XX Comité.'

Johnny schudde zijn hoofd. 'Nee, het is een verdomd vervelend dilemma. Ze zijn allebei anti-Nazi's, ze hebben nooit overwogen ten nadele van de geallieerden te spioneren, maar ze willen ook niet tegen Duitsland werken. Hun namen hebben in Duitsland iets te betekenen, en ze den het als een smet op het familieblazoën als ze verraders zouden worden.'

'Flauwe kul.' Ik had weinig geduld met dat soort figuren. 'En jij dan? .Jij maakt je ook niet bezorgd over je naam. Trouwens, ik zou denken dat het nuttig zou zijn als je na de oorlog als een echte anti-Nazi bekend staat, iemand zou zijn die werkelijk iets tegen Hitler heeft ondernomen.'

'Dat is niet de manier waarop veel van mijn landgenoten het zien. Die jongens zullen hun vaders positie in gaan nemen - Otto in elk geval - en hij zal met een hoop mensen moeten samenwerken die hun eigen ideeën over vaderlandsliefde hebben. Het is mijn houding niet, maar ik ben nu eenmaal een doorgewinterde individualist en het kan me niets verdommen. Hoe dan ook, ze zijn in het Duitsland van na de oorlog misschien nuttiger als ze niet als verraders worden aangemerkt.' 'Nou, wat kom je dan bij mij doen, Johnny?' vroeg ik ongeduldig. 'Als ze niet willen overlopen, is er niets wat ik voor ze kan doen.' 'Dat is een onderdeel van het dilemma. Het kan zijn dat ze tegen heug en meug toch overlopen. Als ze zich eenmaal in Lissabon gaan vertonen is er alle kans dat de geallieerden ze gaan fêteren. In de paar dagen dat ze hier zijn hebben de Amerikanen in feite al interesse getoond om ze asiel aan te bieden.' 'En? Ze kunnen nee zeggen, is het niet?'

'Nee, dat kunnen ze niet. Niet als de Abwehr erachter komt - en dat zal ze waarschijnlijk. Zo'n soort verhaal doet onmiddellijk de ronde op alle cocktailparty's. Er is maar één oplossing. Je moet zorgen dat ze geen aanbiedingen krijgen.'

Ik beloofde het te doen, maar het was een moeilijke kwestie om uit te leggen en kostte me veel geharrewar met M.I.5. Otto Wolff en Rudi Enders zouden een prachtbuit geweest zijn, alleen mochten ze niet gevangen worden. Ik wees erop dat we ons, als we ze niet hielpen, een hoop overbodige narigheid op de hals zouden halen. Johnny's eigen situatie was ook uiterst lastig. Hij had in Duitsland een vernuftig en gecompliceerd web gespannen. Om de macht over invloedrijke Nazi's te krijgen, vooral over lieden in de S.D., had Johnny het oudste lokaas ter wereld gebruikt: geld. Hij deponeerde geld in het buitenland, hoofdzakelijk in Zwitserland, voor deze topfiguren. Die transacties waren illegaal en maakten hen daarom afhankelijk van Johnny. Uit eigenbelang zouden ze Johnny waarschuwen

voor enig complot of intrige tegen hem en hun invloed gebruiken om die teniet te doen.

'Op die manier krijg ik ook een hoop inlichtingen voor je vrienden bij M.I.6,' zei Johnny tegen me, toen we het over zijn financieel gegoochel hadden.

'Je kent van te veel mensen de geheimen, Johnny,' wierp ik tegen. 'Daar zou je de terugslag wel eens van kunnen ondervinden.' Johnny haalde zijn schouders op.

Ik denk dat de operatie hem als zakenman-avonturier wel aansprak. 'Het kan goed aflopen en het kan slecht aflopen. Aan de ene kant ben ik beschermd, aan de andere kant kwetsbaar. Maar de balans slaat door, door de inlichtingen die ik krijg. Dus . . .'

'Daar valt niet tegen te argumenteren. Maar er is één goed ding. M.I.5 staat erop dat je hier in Lissabon blijft. Als er iets fout gaat kunnen ze je niet zo makkelijk te grazen nemen,' zei ik in mijn onschuld. Iets in Johnny's gezicht, ik weet niet wat het was, een scherpe blik, een zweem van een cynische glimlach, deed me vragen: 'Wat is er Johnny ? Er zit ergens een moeilijkheid, dat zie ik aan je pokergezicht.' 'Er is niets.'

'Johnny, hang in jezusnaam niet de held uit. We werken samen. Ik moet weten hoe de zaken staan.'

'Wel,' aarzelde hij, 'de feiten zijn dat ik in Duitsland veiliger ben. Hier vangen mijn antennes niet elke waarschuwing op, en de situatie zou uit de hand kunnen lopen.'

Er was geen manier om de zaken te veranderen. Ik probeerde het, nam het probleem met M.I.5 op, maar was gedwongen toe te geven dat Johnny's aanwezigheid in Lissabon voor hen van essentieel belang was.

Evenals voor M.I.6. De Britse inlichtingendienst ging er prat op dat wij de Duitse telegrammen eerder onder ogen kregen dan zijzelf. Dat was de letterlijke waarheid, en het was Johnny's werk. Via een vriendschap met een meisje op de decoderingsafdeling las en kopieerde Johnny die berichten dagelijks. Het was niet te voorkomen dat het meisje een vermoeden had van zijn motieven. Ze was discreet en stelde hem er nooit vragen over, en hoewel we wisten dat ze anti-Nazi was, vonden we het toch geen prettig idee dat zij ons leven in handen had. Op een bepaalde manier had het gevaarselement een onwezenlijke hoedanigheid. Tot of tenzij het ons overviel bestond het alleen in onze gedachten. Niemand schoot op ons en we leefden niet onder frontcondities. Verre van dat. Ik had mijn suite in het Palacio en Clock House. Johnny bewoonde een luxueuze villa in Estoril met vier bedienden. Johnny's Rolls Royce Silver Ghost was als de zegekar van Eros die de mooiste vrouwen in Estoril - met de nadruk op de nuttige secretaresses van de Duitse ambassade - voor diners bij kaarslicht naar de villa vervoerde.

Onze uitspattingen waren misschien symptomatisch voor het ongeziene gevaar. We rookten meer - vooral Johnny, die altijd een sigaret tussen zijn lippen of zijn vingers had - we dronken meer, en sliepen minder. Ik was afhankelijk van slaaptabletten als ik voelde dat ik niet verder kon zonder een nacht slaap, en slikte regelmatig benzedrine om me overdag in conditie te houden.

De grote kwetsbaarheid van ons bestaan werd me duidelijk door de daad van een oppervlakkige kennis. In New York had ik Celia Jackson ontmoet, de vrouw van een Britse filmproducent, die de Blitz aan de goede kant van de oceaan uitzat.

Na mijn terugkeer uit Amerika ontmoette ik mevrouw Jackson in Lissabon, terwijl ik wachtte op transport naar Londen. Terwijl zij nog steeds wachtte op een plaats in een vliegtuig, vloog ik naar Londen en terug. Toen zij eindelijk in Londen aankwam nam mevrouw Jackson de moeite naar M.I.5 te gaan en ze te vertellen dat ze mijn gedrag en voortdurend heen en weer reizen verdacht vond. Ze was ervan overtuigd dat ik een Duitse spion was. M.I.5 zei haar dat ze van me af wisten, daarmee suggererend dat ze zouden toeslaan als de tijd gekomen was. Ze vroegen mevrouw Jackson tegen niemand iets te zeggen.

hoofdstuk 21

In de tweede helft van 1943 besteedde ik veel tijd aan pogingen te achterhalen wat de Duitsers van hun agenten in Engeland dachten. Het XX Comité wilde vaststellen welke dubbelagenten moesten worden ingeschakeld bij het belangrijkste misleidingsprogramma, dat voor D-Day, codenaam 'Overlord'. Natuurlijk wilde het Comité diegenen inschakelen in wie de Duitsers het meeste vertrouwen hadden. Luitenant Kamler, de man van Abwehr I en een vriend van Johnny, was een prima bron van inlichtingen. Een deel van Kamlers werk bestond uit het vaststellen van de waarde van de inlichtingen die door agenten aan Lissabon werden verstrekt, om deze daarna aan Berlijn door te geven. Kamler was pienter en goed voor zijn werk. Ik cultiveerde hem.

Het kwam vaak voor dat Kamler onenigheid had met Von Karsthoff, Kramer en Schroeder, de nieuwe S.D.-man in Lissabon. Kamler probeerde niet bij de Nazi's in het gevlij te komen en soms stak hij een spaak in het wiel van de chef-spionnen, gewoon omdat hij zijn werk te goed deed.

Om hun eigen prestige op te vijzelen - en hun beurzen te spekken - of eenvoudig om hun comfortabele baantjes in het buitenland te behouden, hadden vrijwel alle chef-spionnen de neiging de waarde van hun eigen mensen te overdrijven. Kamler zag erdoorheen. Soms, zonder het te weten, hielp hij ons in onze evaluaties. Hij stelde ons in staat erachter te komen wie van de door ons gecontroleerde agenten de persoonlijke bescherming genoten van de mensen die hen runden. Terwijl hij in dit kader rondneusde ontdekte Johnny het bestaan van een speciale Abwehr-organisatie in Lissabon met de codenaam Ostro. Die ontdekking deed ons tijdelijk denken dat wij niet het monopolie bezaten op Duitse spionnen in Engeland.

'Ostro wordt geleid door een zekere Paul Fidrmuc von Karmap,' vertelde Johnny me bezorgd, 'maar ik kan niet veel over hem te weten komen. Ik ken zijn achtergronden niet en ik weet niet of dat zijn werkelijke naam is, hoewel ik dat betwijfel. Hij runt drie agenten, Ostro 1, Ostro 2 en Ostro 3. 1 en 2 zitten in Engeland. Ostro 3 is in de Verenigde Staten.'

'Hoe lang werkt Ostro al?' Ik probeerde uit te vissen hoeveel schade de groep kon hebben aangericht.

'Weet ik niet. De Abwehr heeft Fidrmuc achter de schermen gehouden. Zelfs Von Karsthoff en Kamler hebben niets over hem te zeggen. Ze hebben opdracht alleen zijn inlichtingen te verzamelen en per speciale koerier naar Berlijn te zenden. Gewoonlijk neemt Kamlers secretaresse, die met dat aardige wipneusje

en dat lekkere kontje, ze in ontvangst.' Zelfs in een noodsituatie vergat Johnny inlichtingen van primair belang niet.

M.I. 5 ging onmiddellijk aan de slag en zond Kim Philby naar Lissabon om aan de zaak te werken. Als gevolg van onze gezamenlijke inlichtingen wisten we al gauw meer van Fidrmuc dan de Abwehr zelf. Ostro was een prachtige mystificatie. Fidrmuc werkte in zijn eentje. Ostro 1, 2 en 3 waren geesten. Ze bestonden alleen in de verbeelding. Bovendien deed Fidrmuc helemaal niet aan spionage. Zijn rapporten waren gebaseerd op geruchten, op wat hij uit kranten en tijdschriften haalde, en niet te vergeten, op zijn vruchtbare fantasie. En daarmee molk hij de Abwehr overvloedig en vernuftig uit. Betaling accepteerde hij slechts gedeeltelijk in contanten en de rest in kunstvoorwerpen die hij met een hoge winst verkocht.

Hoewel Ostro een mystificatie was, betekende Fidrmuc toch een gevaar voor ons, en een tijdlang overwoog de inlichtingendienst hem te liquideren. Het probleem had vele kanten. Op het eerste gezicht leek het of Ostro voor ons geen kwaad kon. Integendeel, hij kon de Duitsers op een dwaalspoor brengen. Maar stel dat hij een paar goede ingevingen had, met name met betrekking tot Overlord, en de Duitsers hem eerder zouden geloven dan onze dubbelagenten? Aan de andere kant zou de liquidatie van Ostro ongewenste nieuwsgierigheid en vragen kunnen uitlokken die onze eigen organisatie in gevaar zouden kunnen brengen. Tenslotte besloten we hem te ondermijnen. Om zijn reputatie in Berlijn te vernietigen zond ik juiste inlichtingen, gebaseerd op bewezen feiten, die tegenstrijdig waren met rapporten van Ostro. Kamler, met zijn pientere analyses, veroorzaakte bijna de val van twee van de dubbelagenten van het comité en hinderde ze in elk geval ernstig in hun werk. Gelukkig vertelde Kamler tegen Johnny dat hij de twee verdacht. Nog gelukkiger was het dat Berlijn en het bijkantoor in België waaraan hij het doorgaf beiden zijn evaluatie naast zich neerlegden.

Door zijn goede opmerkingsgave kwam Kamler ook op het spoor van een bijzonder ingewikkelde situatie waarbij drie dubbelagenten betrokken waren. Het betrof een net dat was opgezet door een oudere Oostenrijkse ex-officier van de cavalerie, genaamd dr. Kössler, die nu bij de Abwehr zat.

Dr. Kössler was een mysterieus man. Tot op de huidige dag zijn veel dingen rond zijn persoon onopgehelderd gebleven. Tot op zekere hoogte is hij typerend voor de gang van zaken bij inlichtingendiensten, die vaak tot gek makens toe onlogisch en ondoorzichtig is. Er blijven altijd losse eindjes over en er zijn altijd tal van tegenstrijdigheden. Om te beginnen was Kössler een jood. Hoe hij ooit officier bij de Abwehr is geworden is niet bekend. En hij was meer dan een gewone Abwehr-officier. Kössler had invloed op vele hooggeplaatste Duitse

generaals van wie vermoed werd dat ze anti-Nazi, of wat ik juister als non-Nazi kan betitelen, waren. De joodse Abwehr-officier was tevens uitvinder en fabrikant. Of misschien was dat alleen zijn dekmantel. Maar dat is maar een veronderstelling van mij.

Kösler startte zijn carrière als spion bij het Abwehr-Amt in Brussel, wat in die tijd de belangrijkste buitenpost in Europa was. Toen in 1941 de gebeurtenissen het Amt Lissabon tot het spionagecentrum maakten stuurde majoor Kratzer, de chef van het Amt Brussel, Kösler naar Lissabon om de Britse inlichtingendienst te infiltreren; maar hij bleef onder bevel van Kratzer. Amt Brussel probeerde zijn verdere bestaan te rechtvaardigen. Kösler kwam naar Lissabon met een zekere Fanto, voorheen manager voor de Colgate-Palmolive Peet Company in Europa. Daar richtte hij een firma op en stuurde Fanto naar Engeland om daar zijn belangen te behartigen. Hij gaf hem ook een spionageopdracht: Fanto moest de Britse inlichtingendienst om inlichtingen vragen die Kösler aan de Duitse generaals kon doorgeven om ze te overtuigen dat ze met Hitler moesten breken en vredesonderhandelingen beginnen. Het XX Comité vond de mogelijkheden aantrekkelijk en nam Kösler en Fanto aan als dubbelagenten met de codenamen Hamlet en Puppert. Later voegde Kösler nog een agent aan zijn organisatie toe, Mullet, een Britse verzekeringsagent die in Brussel had gewerkt. Het comité richtte een Engelse firma voor Kösler op als dekmantel voor de veelvuldige reizen van Mullet en Puppert tussen Londen en Lissabon. Het net wordt speciaal actief in het verschaffen van valse inlichtingen over productie en industrie aan de Abwehr.

Waarschijnlijk aangezet door de rivaliteit tussen Amt Brussel en Amt Lissabon hield Kamler de activiteiten van Köslers net nauwkeurig in de gaten. Hij kwam tot de conclusie dat hun vele reizen en rapporten verdacht waren en dat ze wellicht Britse agenten waren. Hij gaf zijn mening door aan Berlijn en aan Johnny. Berlijn reageerde nimmer op Kamlers verdenkingen. Misschien waren ze het er niet mee eens, misschien hadden ze er hun redenen voor. Ik deelde de Engelse inlichtingendienst uiteraard mee dat Köslers organisatie verdacht werd. Eigenlijk geloof ik dat Kösler een echte dubbelspion was, die aan beide zijden en onpartijdig waardevolle informatie doorgaf en van beide profiteerde. M.I. 5 begon minder gebruik van Köslers activiteiten te maken, waarschijnlijk omdat ze er net zo over dachten als ik. Vermoedelijk hadden ze hun motieven om de zaak niet op te rollen. Door allerlei kleine bureaucratische oorzaken verslechterde Kamlers relatie met Von Karsthoff dermate dat de laatste hem tegen eind 1943 naar Berlijn liet terugroepen. Daardoor raakten we een observatiepost in Lissabon kwijt, waarvan het belang nog eens werd onderstreept door de waarschuwing en het advies die Kamler Johnny gaf toen hij afscheid van hem

nam.

'Ga niet terug naar Berlijn,' had hij volgens Johnny gezegd. 'De bron van mijn informatie kan ik je niet noemen, maar ik kan je zeggen dat ik zeker weet dat je op de zwarte lijst van de S.D. staat.' De bron kwam er ditmaal niet op aan. Aan de authenticiteit viel niet te twifelen.

hoofdstuk 22

De periode van eind 1943 tot juni 1944 leek voor de inlichtingendienst een onafgebroken roulettespel. Die vergelijking is de beste die ik kan bedenken. De voorgaande periode van de oorlog hadden we gebruikt om ons systeem te vervolmaken en onze organisatie op te bouwen. Nu zetten we alles op het spel, met de kans alles te verliezen. De strijdkrachten gokten al even hard. Ze rekenden erop dat wij ze de juiste nummers gaven, zodat ze met hun lang verwachte overtocht naar Europa het hele tableau met zo weinig mogelijk kosten konden leeghalen. Persoonlijk gezien was het ook iets als een vijf maanden durend spelletje roulette. De spanning, veroorzaakt door het voortdurend spelen, steeg en steeg, steeg tot ze bijna ondraaglijk werd. Het was een tijd van uiterste concentratie en ik was ervan overtuigd dat als de invasie moest worden uitgesteld en dit nog een paar maanden moest duren, ik in elkaar zou klappen. Daar kwam nog bij dat het double-cross-spelletje nu in een stadium was gekomen waarin ik niet langer onmisbaar was. 'We houden er altijd rekening mee,' merkte Masterman op, 'dat er een ogenblik komt dat alle agenten graag door de mand zullen vallen zodra het grote bedrog gelukt is.' Voor de meeste agenten van het XX Comité, die in Engeland zaten, betekende door de mand vallen niet meer dan dat er een eind aan hun bruikbaarheid was gekomen. Maar voor mij, die het grootste deel van de tijd onder de Duitsers doorbracht, kon het heel wat ongemakkelijker aflopen.

De Duitsers waren in grote trekken op de hoogte van de komende invasie. Dat was logisch. De voorbereidingen waren onmogelijk te verbergen. Johnny en ik hadden dat in talloze gesprekken met Abwehr-officieren vastgesteld. Het stond vast dat ze er niet in zouden trappen als we voorgaven dat de aanval in Griekenland zou komen, vanuit de veelbesproken zachte onderbuik van Europa, of in Noorwegen of Denemarken. Ze wisten dat de aanval ergens tussen Oostende in België en Cherbourg moest komen. Von Karsthoff toonde me dat aan in een duidelijke uiteenzetting die iets van een briefing bij de 'Generalstab' weg had. Door het trekken van cirkels op de kaart demonstreerde hij de gebieden waarin de Engelsen voor bescherming vanuit de lucht konden zorgen, die voor de invasie van doorslaggevende betekenis was.

Von Karsthoff wees me ook op andere elementen die voor een landing essentieel waren: de getijden en maanlicht. Het was logisch dat de invasie vermoedelijk niet bij volle maan zou plaatsvinden, maar een zekere hoeveelheid licht was noodzakelijk om de ingewikkelde manoeuvres van grote konvooien zonder

verraderlijke lichtseinen te kunnen uitvoeren. Eveneens was het onmogelijk de enorme voorbereidingen en troepenconcentraties op de Britse Kanaaleilanden te verhullen, zodat het duidelijk was dat de aanval op de noordkust van Frankrijk zou plaatsvinden. Von Karsthoffs uiteenzetting was natuurlijk bedoeld als leidraad voor mijn spionageactiviteiten na mijn terugkeer in Engeland. Al deze factoren verkleinden de mogelijkheid de Duitsers op een dwaalspoor te brengen. Toch was het van de kant van de admiraliteit gezien te riskant om Operatie Neptunus, het maritieme deel van Overlord, te ondernemen zonder dat de Duitsers op een verkeerd spoor waren gebracht.

De hoofdlijnen van het misleidingsprogramma luiden als volgt. Bovenal was het noodzakelijk de Duitsers ervan te overtuigen dat de aanval zou beginnen in het uiterste noordoosten van het gebied waarin ze die verwachtten - met andere woorden, in de buurt van het Nauw van Calais, en dat de eerste landing gevolgd zou worden door een tweede, een veel massalere, in hetzelfde gebied. We zinspeelden erop dat er ook een landing kon volgen in de streek rond Bordeaux, maar dat die alleen een afleidingsmaneuver zou zijn om de Duitsers bij het Nauw van Calais weg te lokken. We probeerden de Duitsers te laten geloven dat de hoofdaanval in het noorden tegen eind juni zou plaatsvinden en dat het bruggehoofd in Normandië (op 6 juni) eveneens een afleidingsmaneuver was. We zeiden nooit iets rechtstreeks over het Nauw van Calais. Natuurlijk konden we de dingen niet onomwonden bij de naam noemen. We moesten de Duitsers bepaalde aanwijzingen geven waaruit ze zelf hun conclusies konden trekken. Daarom zeiden we dat onze voornaamste troepenmacht geconcentreerd was in Schotland en langs de oost- en zuidkust van Engeland, tegenover het Nauw van Calais. In werkelijkheid lagen de meeste troepen in de Midlands. We verzonnen ook niet bestaande legers, zoals F.U.S.A.G. (First United States Army Group), de British Force Army Group, en een derde, de United States 14th Army Group. Als in een spelletje van kat en muis gaven we de Duitsers kleine aanwijzingen die ze op het spoor van de niet bestaande strijdkrachten moesten brengen. We gaven ze inlichtingen over divisieaanduidingen, troepenverplaatsingen, materiaal, opslagplaatsen, reparatiewerkplaatsen en dergelijke. Om de geloofwaardigheid van die valse sporen te vergroten doorspekten we ze met juiste informatie, gewoonlijk niet te gevaarlijk, die langs andere kanalen geverifieerd kon worden.

Kort voordat Overlord een feit werd kregen we het vrijwel doorslaggevend bewijs dat de vijand zich op een dwaalspoor had laten brengen. In Italië werd een Duitse kaart, gedateerd op 15 mei, buitgemaakt. Daaruit bleek wat de Duitsers dachten dat de Engelse aanvalstactiek bij de komende invasie zou zijn. Ze hadden geloof gehecht aan onze valse inlichtingen over bepaalde gebieden en

niet bestaande legergroepen. Hun normale conclusie moest daarom wel zijn dat de aanval in het Nauw van Calais zou komen.

Op basis van de waarderingsrapporten van de Duitse spionnen, waarvan er een aantal van Kamler afkomstig waren, werden mijn Driewieler-groep en een ander net, genaamd Garbo, aangewezen om het misleidingsprogramma voor Operatie Overlord uit te voeren. 'Jij en Garbo bestrijden elkaar al meer dan een jaar de eerste plaats op de Duitse lijst van spionnen,' zei Tar tegen me toen hij ons de opdracht gaf.

Garbo was een Spanjaard die zich op eigen initiatief bij de Duitsers had ingedrongen en zelf een soort misleidingsprogramma had opgesteld.

Hij begon zijn carrière als zelfstandig agent in Lissabon. Hij runde ongeveer een dozijn denkbeeldige spionnen in Engeland, en zelfs in de Dominions. Naar verluidde werd hij afgewezen toen hij had geprobeerd contact met de Engelse inlichtingendienst te krijgen, maar gezien zijn resultaten moesten ze hem tenslotte wel accepteren. Garbo werkte een paar jaar in Spanje en Portugal en kwam pas naar Engeland als gevolg van een verwarde ontmoeting met Johnny, die hem bijna het leven kostte.

Terwijl hij op een dag in de Jockey Club in Madrid zat te lunchen met een Spanjaard die hij sympathiek vond en met wie hij als Abwehr-officier te maken had, beging Johnny een indiscretie. Hij liet een paar anti-Nazi-opmerkingen vallen. De Spanjaard, al even stom, bekende dat hij de Duitsers bedroog door ze waardeloze inlichtingen te verkopen. Terloops zei Johnny: 'Dat geeft niet, dat doe ik ook.' Nadat hij de man alleen had gelaten realiseerde Johnny zich dat hij zich als een idioot had gedragen. Hij belde onmiddellijk met Sproetje, en Sproetje pakte op zijn beurt de telefoon en belde Londen. Johnny had geen logische verklaring voor het incident. Misschien was het gevechtsmoeheid. Ik was op dat moment in Engeland, en toen ik na de lunch in Clock House terugkwam zaten Tar en Ian, allebei hoogst opgewonden, op me te wachten. Gedrieën hielden we een snelle beraadslaging en kwamen tot de conclusie dat als het al niet te laat was, Johnny alleen nog door een drastische actie gered kon worden. We legden de kwestie aan C voor, die onmiddellijk zei: 'Jullie hebben carte blanche.' Als er iemand geliquideerd moest worden - wat soms voorkwam - gebruikte de inlichtingendienst nooit een van haar eigen mensen.

De moord werd altijd gepleegd door specialisten, de vuilophaaldienst, die van buiten werden aangetrokken. We belden Sproetje om hem te zeggen dat hij zijn gang kon gaan.

Terwijl hij zijn voorbereidingen trof kwam Sproetje er op de een of andere manier achter dat de Spanjaard die Johnny onder een schuilnaam kende in werkelijkheid onze eigen man Garbo was. Als dat niet was gebeurd hadden we

een van onze beste agenten geëlimineerd. Toch was het te gevaarlijk Garbo op het vasteland te laten nu hij Johnny's ware positie kende. Hij werd naar Engeland gesmokkeld en ging voort zijn net van niet bestaande agenten van daaruit te runnen, maar nu onder nauwgezet toezicht van een officier van de inlichtingendienst.

Na lange aarzeling werd een Pools officier met de codenaam Brutus aangewezen om mij en Garbo in ons misleidingsprogramma voor Overlord te helpen. Brutus had in Frankrijk een verzetsgroep geleid, tot hij door de Duitsers gegrepen werd. Hij slaagde erin ze te overtuigen dat hij bekeerd was en kreeg toestemming naar Engeland te 'ontsnappen', waar hij prompt naar ons overliep.

Van tijd tot tijd verleenden ook andere agenten uit de stal van het Comité ons assistentie, en ook andere misleidingsmachinerieën speelden een grote rol. Ik ben er zeker van dat sommige daarvan even belangrijk waren als wij. Om Duitse luistervinken een plezier te doen was er vierentwintig uur per dag druk radioverkeer tussen de niet bestaande legergroepen die berichten van de divisies naar het hoofdkwartier doorgaven. Om de verkenners van de Luftwaffe om de tuin te leiden bouwden eenheden van de genie gecamoufleerde namaakconcentraties van jachtbommenwerpers, vliegvelden en legerkampen. En om onze berichten over voorbereidingen in bepaalde kustgebieden kracht bij te zetten werden bepaalde inlichtingen aan de ambassades van neutrale landen doorgegeven, en van daar naar de Abwehr. In die koortsachtige en optimistische sfeer die in Engeland heerste maakte ik me in december 1943 gereed voor mijn zoveelste reis naar Lissabon. Net als iedereen rukte ik aan mijn halsband, voelend dat ik meehielp in het behalen van de uiteindelijke overwinning. In overeenstemming met dat merkwaardige en in zich verdeelde gevoel van de Engelsen voor eerlijk spel vond C het nodig tegen me te zeggen: 'Als alles goed gaat deel je in de glorie. Maar als je ook maar enige aarzeling voelt, zal niemand het je kwalijk nemen als je weigert naar Lissabon te gaan.'

Als ik bedenkingen had - en wie met een normaal instinct tot zelfbehoud zou die niet gehad hebben? - werden ze te niet gedaan door andere factoren. Het laffe gedrag dat me verweten zou worden - Brits gevoel voor eerlijk spel of niet - behoorde daar echter niet bij. Ik antwoordde dat ik beslist niet van plan was de handdoek in de ring

te gooien. Realistischer dan eerst waarschuwde C me: 'Ik dacht ook niet dat je dat zou doen, maar overdrijf je zelfvertrouwen niet, Dusko. Eén verkeerde stap en alles gaat voor de bijl, jijzelf in de eerste plaats.'

hoofdstuk 23

Kerstavond in het vijandelijk kamp. Ik bracht hem door in het gezelschap van Von Karsthoff, Elizabeth en een paar van zijn vrienden. We waren bijeen in zijn nieuwe weekendhuis in de buurt van Sintra, een moderne imitatie van een oude Portugese quinta. We dronken champagne, zongen kerstliedjes en wisselden kleine geschenken uit, maar de vrolijkheid die bij Kerstmis hoort ontbrak. Ons gesprek ging hoofdzakelijk over de aanstaande invasie.

Na het diner zaten we rond de grote open haard. De houtblokken weigerden behoorlijk te branden, zodat Von Karsthoff er een pak kaarsen op gooide waardoor ze onmiddellijk in vuur en vlam stonden. 'Dat is wat Hitler ook zou moeten doen,' merkte een van de gasten op, een marine-attaché bij de ambassade. We keken hem allemaal bevreemd aan en hij haastte zich zijn opmerking nader te verklaren. 'We staan tegenover de meest heterogene alliantie die men zich maar voor kan stellen, samengesteld uit extreme bolsjewisten en keiharde kapitalisten. We zouden wat van onze winst moeten opofferen om onze meest gehate vijand net zo ten ondergang te brengen.' 'En wie zouden die kaarsen dan moeten zijn?' vroeg ik. 'Alles ten zuiden en ten oosten van Duitsland,' antwoordde de ingebeelde vlerk. 'Het zijn óf onbetrouwbare bondgenoten óf weerspannige onderworpenen. Er is niets aan verloren als we ze terug zouden gooien waar ze vandaan komen, in ruil voor vrede aan het westelijk front. Geen Amerikaans politicus zou nee zeggen op zo'n voorstel. De Amerikanen zijn realisten en zullen hun leven niet opofferen om Rusland te redden.'

Hij speelde de oude Nazi-plaat verder af. Duitsland had Europa en haar beschaving gered. Duitsland beschermde de wereld tegen het Russische communisme. Ik kotste bijna de buitgemaakte kaviaar, foie gras en champagne uit en weerhield me hem vragen te stellen over de slavenarbeiders, concentratiekampen en massa-executies van deze redder. De groeven van de plaat waren zo afgesleten dat het me voortdurend verbaasde dat iemand er nog naar wilde luisteren.

Nu ik terug was op vijandelijk gebied werd ik achtervolgd door Mastermans opmerking dat hij zonder aarzeling al zijn agenten door de mand zou laten vallen. Ivo speelde een belangrijke rol in onze organisatie en hij zat midden in vijandelijk gebied, zonder iets om op terug te vallen, zelfs Johnny niet. Van de angst die ik voelde kon ik zelfs Johnny geen deelgenoot maken. Die was te persoonlijk. Ik wilde Ivo het land uit halen, maar hoe zou ik mijn nepotisme

moeten rechtvaardigen? Er zaten anderen in hetzelfde schuitje, dus waarom zou Ivo gespaard moeten blijven?

Mijn obsessie kreeg de overhand. Zonder hem precies te vertellen waarom, vroeg ik Johnny of hij Ivo niet bij de volgende groep op de ontsnappingsroute kon indelen.

'Niets is makkelijker dan dat,' zei Johnny zonder naar de redenen te vragen. 'En de rest van je familie, hoe staat het daarmee?' Het was een verleidelijk aanbod, maar het zou te veel gevraagd zijn. Het XX Comité zou het recht gehad hebben me terstond voor de krijgsraad te dagen.

'Nee, dan zou ik misbruik maken van mijn positie. Ik wil Ivo hier alleen voor een paar dagen hebben. Samen zullen we wel iets uitdokteren om de rest van de familie te redden.'

Tijdens mijn volgend bezoek aan het vasteland zei Johnny dat hij een verrassing voor me had. Ivo was al in Madrid. We besloten dat het beter zou zijn onze reünie in Portugal te houden en daarom liet Johnny hem snel van identiteit veranderen, en binnen de kortste keren verscheen Ivo in Lissabon met een vals Duits paspoort. Na meer dan drie jaar van mijn broer gescheiden te zijn geweest brandde ik van verlangen hem te kunnen begroeten, maar een ontmoeting op het vliegveld van Lissabon was voor een zo clandestien reiziger niet de aangewezen methode. Omdat ik door niemand gezien wilde worden en geen indringers wenste, regelde ik mijn ontmoeting met Ivo net zo zorgvuldig als een Treff met de Abwehr. We zouden elkaar ontmoeten op de weg van Lissabon naar Estoril, en ik bleef in mijn suite in het Palacio tot ik de bevestiging had ontvangen dat zijn toestel geland was. Halverwege de afgesproken plaats zette ik mijn pas aangeschafte Jaguar S.S. in de berm en wachtte. Ik had een auto gekocht om meer vrijheid van beweging te hebben. De Standard Swallow was bepaald niet onopvallend, maar iedereen die belang in me stelde zou toch wel weten in wat voor wagen ik reed, en deze sportwagen had het voordeel dat ik vrijwel iedereen die me volgde af kon schudden. We hadden onze afspraak goed getimed. Al na een paar minuten kwam Johnny's Rolls uit de richting Lissabon aanrijden. Ik wrong me uit de S.S. en stak de weg over. Ivo was al uit de Rolls voordat die goed en wel stilstond, en we omarmden elkaar hartelijk. Drie jaren en zijn ondergrondse activiteiten hadden Ivo's uiterlijk niet veranderd. Hij vertoonde geen littekens, was nog steeds keurig gekleed, en knap. Het eerste wat we deden terwijl we terugreden naar het Palacio was nieuws over de familie uitwisselen en daarna sloten we ons letterlijk op in mijn suite. We lieten onze maaltijden boven komen en praatten twee dagen aan één stuk.

Ivo was zijn activiteiten in de ondergrondse begonnen met het organiseren van sabotage. Omdat sommige van zijn patiënten bij de spoorwegen werkten kon hij

het regelen dat treinen ontspoorde. Als represaillemaatregel namen de Duitsers gijzelaars die ze na nieuwe incidenten doodschoten. Ivo zocht een ander arbeidsterrein. Net als in het grootste deel van Europa is het transport via de rivieren in Joegoslavië belangrijk. Ivo en zijn vrienden ontwikkelden een tijdbom die aken tot zinken bracht als ze eenmaal uit de Servische wateren waren, veelal zelfs op vijandelijk gebied.

Sommige van zijn sabotagedaden waren heel wat subtieler en veel vernuftiger. Een van zijn plannetjes was zo komiek, maar tevens zo effectief, dat toen Ivo het me vertelde we uitbarstten in een lachbui, die trouwens hoog nodig was.

'Je weet hoe de Duitsers altijd opscheppen over hun netheid en reinheid,' zei Ivo. 'Nou, die hebben we in hun nadeel laten werken. Hoe glimmender ze hun laarzen poetsten, hoe erger het voor ze werd.' We hadden een familielid die directeur was van de schoenpoetsfabriek Egü. Zoals van de meeste fabrieken in de bezette landen werd de produktie van Egü door de Duitsers voor het leger gevorderd. Een vriend van ons, een hoogleraar in de chemie, vond een middeltje uit dat Egü aan zijn schoenpoetsmiddel kon toevoegen, waardoor leer bij temperaturen onder nul ging barsten. De gedachte aan al die 'brave soldaten Schweik' aan het Russische front deed óns barsten van het lachen. Hoe meer ze poetsten om hun laarzen waterdicht te maken, hoe sneller deze lekten.

Op ontelbare manieren zat Ivo de Duitsers in kleine dingen dwars, en ik verheugde me met hem over de direct aantoonbare resultaten. Sabotage gaf meer persoonlijke voldoening dan spionage. Zelfs toen Ivo's zwager gearresteerd werd omdat hij een paar pond was gestolen had, wist Ivo van de nood een deugd te maken. De was was bestemd voor zijn vader, die kerkmeester was van de kathedraal in Belgrado en het spul nodig had om er kaarsen van te gieten.

'Het gaat me niet om de hoeveelheid of om het doel dat erachter zit, maar om het beginsel,' zei kolonel Toeppen toen Ivo probeerde hem tussenbeide te laten komen. Nadat hij door Johnny aan hem was voorgesteld had Ivo een vriendschap met de Abwehr-officier opgebouwd die voor zijn werk in de ondergrondse vaak nuttig was gebleken. Maar in dit geval hield Toeppen vol dat hij machteloos was. 'Het spijt me erg,' zei hij, 'er zijn geen verzachtende omstandigheden . . . Uw zwager zal geëxecuteerd worden.'

'Geëxecuteerd omdat hij een Serviër is, niet omdat hij iets gestolen heeft. Een Duits officier kan voor tonnen stelen en er nooit of te nimmer last mee krijgen,' zei Ivo woedend.

'Hebt u bewijzen voor een dergelijke beschuldiging?' vroeg Toeppen. 'Die kan ik krijgen.'

'Geef ze me en ik zal uw zwager onmiddellijk in vrijheid stellen.' Toeppen hamerde met zijn vuist op zijn schrijftafel. Tedere Duitse officier die zich aan

diefstal schuldig maakt wordt voor de krijgsraad gedaagd.' Niets was makkelijker voor Ivo dan met de bewijzen terug te komen. Veel officieren van de bezettingsmacht waren tot hun nek verstrikt in de zwarte markt. Dat betekende dat ze zich hadden ingelaten met de plaatselijke bevolking, en Ivo hoefde zijn bewijzen alleen maar op een dusdanige manier aan te dragen dat onze eigen mensen er niet door geschaad zouden kunnen worden.

Toeppen hield zich aan zijn woord. Hij liet Ivo's familielid vrij en arresteerde een groot aantal officieren.

'Waarmee niet is gezegd dat Toeppen zijn handen in onschuld kan wassen,' merkte Ivo op. 'Voor zover ik weet steelt hij niet, maar hij heeft wel belangen bij Johnny's deviezenknoeierijen.'

'Ik wist niet dat je daarvan op de hoogte was. Johnny heeft me dat nooit gezegd.' Mijn bezorgdheid moet op mijn gezicht te lezen hebben gestaan, want Ivo antwoordde: 'Ach, ik weet zeker dat hij wilde voorkomen dat je je zorgen zou maken.'

'Dat zal dan wel. Hij heeft me over de hele operatie eigenlijk niets verteld.'

'Het is een ingewikkelde geschiedenis,' zei Ivo, en legde me uit wat hij er zelf van wist. Door de een of andere economische oorzaak verschilde de koers van de bezettingsmarkt ten opzichte van de goudprijs of harde valuta van land tot land. Johnny dokterde een manier uit om van die discrepantie gebruik te maken om hoge officieren van de Abwehr en de S.D. te corrumperen, zodat hij ze onder controle kreeg. Natuurlijk was het illegaal, maar het lukte hem geld van het ene land naar het andere over te maken en op iedere transactie te verdienen. Voor officieren die zelf geld hadden maakte hij de zaken makkelijker. Degenen die het niet hadden stelde hij in staat op de zwarte markt te opereren door ze geld uit zijn eigen aanzienlijk kapitaal te lenen. Johnny had persoonlijk geen belang bij de transacties en liet de praktische uitvoering aan anderen over. Soms werd met een enkele operatie de oorspronkelijke investering verdubbeld of verdrievoudigd. Johnny zorgde er ook voor dat de winsten naar Zwitserland en andere neutrale landen werden overgemaakt.

Johnny weefde zijn web rond kolonel Toeppen al in het begin. Als betaalmeester van de Abwehr was Toeppen een van de belangrijkste samenzweerders, omdat hij vanuit zijn positie zijn mensen ter plaatse kon gebruiken om het geld heen en weer te schuiven. Ze konden de grenzen overschrijden zonder lastig te worden gevallen. Toeppen vertrouwde Ivo het werk in Belgrado toe. Sinds hij de betaalmeester van de Abwehr voor het eerst had ontmoet, had Ivo zijn vertrouwen weten te winnen. Toeppen droeg hem op bezettingsmarkten te verzamelen. Dat was makkelijk, aangezien de banken graag bereid waren Joegoslavische dinars te accepteren in ruil voor de Duitse vodjes die ze in hun

bezit hadden.

Vanuit Ivo's standpunt bezien was het een ideaal zaakje. Het verplichtte Toeppen aan hem, en Ivo toucheerde ook nog een commissie op iedere transactie, waarmee hij de sabotagedaden van zijn verzetsgroep financierde.

Het werd bij de groep een geliefd grapje om te zeggen dat de Duitsers hun eigen ondergang betaalden.

Toen we klaar waren met het ophalen van herinneringen en Ivo een lang gesprek had gehad met Cecil Gladhill om hem uit de eerste hand met de toestand in Joegoslavië op de hoogte te brengen, benaderde ik het onderwerp dat me Ivo naar Lissabon had doen komen. Ik had het zo lang mogelijk uitgesteld. Ivo is een man met een uitgesproken gevoel voor moraliteit en plicht. Als chirurg is hij in staat drastische beslissingen te nemen waarin hij niet alleen anderen, maar ook zichzelf betreft. Ik was er niet zeker van hoe hij zou reageren en hoopte dat de tijd in mijn voordeel zou werken.

Ik nam Ivo mee naar de plek waar ik het liefst mijn gesprekken onder vier ogen voerde, de Boca do Inferno, en daar, op de rotsen hoog boven de golven die die middag woester waren dan ooit, vertelde ik hem hoe onze hele organisatie door de mand zou kunnen vallen.

'De invasie komt snel. Ik weet niet wanneer, maar het duurt niet lang meer. Zelfs de Duitsers weten dat.'

'Hoe sneller hoe beter,' antwoordde Ivo.

'Ja, maar als het zover is zal je leven geen bezettingsmark meer waard zijn. En ik zal noch de tijd noch de toestemming hebben om je te waarschuwen, zelfs als ik zou weten wanneer het gaat gebeuren.' Ik zweeg even. 'Laten we daarom nu iets verzinnen, een manier om ervoor te zorgen dat je veilig bent.'

Met de mij zo vertrouwde groene ogen wierp Ivo me een scherpe blik toe. 'Je wilt dat ik in Lissabon blijf.' Het was bijna een beschuldiging. Ik antwoordde zonder eromheen te draaien. 'Ja, maar ik weet niet zeker of dat geregeld kan worden. De Engelsen zouden er bezwaar tegen kunnen hebben. De geringste kleinigheid zou de argwaan van de Duitsers ten opzichte van onze hele organisatie kunnen wekken. Maar ik heb aan een andere mogelijkheid gedacht. Je bent hier op een vals paspoort gekomen. Waar eindigt het spoor van Ivo Popov?'

'In Parijs. Van daar af is het een pure Jebсениade.' Dat was een woord dat ik lange tijd niet gehoord had. 'Vanaf Madrid is er geen spoor meer van me te vinden. Jebsen is de enige die weet dat ik hier ben. Aan de Duitse kant, bedoel ik. Verder weet Gladhill het natuurlijk.' 'De Engelsen zullen waarschijnlijk geen bezwaar maken zolang je ze niet compromitteert. Ik geloof dat je naar Madrid terug kunt gaan en met hulp van onze contacten moet je dan onderduiken tot het

eind van de oorlog.'

Ivo deed een lange haal aan zijn sigaret en liet de rook langzaam uit zijn neusgaten kringelen terwijl hij het voorstel overwoog. 'Dat zou ik kunnen doen. Het zou geen terugslag hebben op de familie. Ze zitten te ver uit elkaar. Vader is in Dubrovnik, moeder in Belgrado, en mijn vrouw en zoon zijn veilig genoeg, bij familie in Servië. Niemand van hen weet iets van mijn zaken af.'

Daar lieten we het voorlopig bij. Het idee moest rijpen. Het was al een reuzenstap vooruit dat ik geen afwijzend antwoord van mijn idealistische broer had gekregen. Voor het eerst sinds zijn aankomst ging ik redelijk opgewekt naar bed en sliep betrekkelijk goed. Ik hoorde Ivo een paar keer opstaan, zag hem een lucifer afstrijken en wist dat hij zat te roken. Dat betekende dat hij de zaak nog steeds overdacht en dat ik op een gunstige beslissing mocht hopen.

Toen we 's morgens koffie zaten te drinken zei Ivo: 'Het gaat niet, Dusko. Ik moet terug. Er zijn te veel andere mensen bij betrokken. Ik kan het verzet niet in de steek laten.'

'Maar je zult ze toch niet kunnen beschermen,' wierp ik tegen. 'Je zult als eerste gearresteerd en tegen de muur gezet worden.' 'Dat zal dan een waarschuwing voor ze zijn.'

Ik wilde protesteren, maar Ivo weerhield me. 'Laten we er niet meer over praten, Dusko. Mijn besluit staat vast en verder praten kan ons alleen maar pijn doen.'

Ivo vertrok de volgende dag. Ik stortte me weer in het dagelijks leven van Lissabon, dat ondanks de ernst van de situatie, het voortdurende contact met de vijand, het enerverende doen alsof, een veel te frivole indruk maakte.

Waar ligt de scheidslijn tussen het doen alsof je een playboy bent en het werkelijk zijn?

Op een middag ontvluchtte ik de dingen en reed naar het huis van de Bailonis, een verbouwd klooster in Carnaxide. Ik gebruikte het vaak voor mijn ontmoetingen met Gladhill of als ik een plekje zocht waar ik me even van alles los kon maken. Het was een soort tweede tehuis voor me, slechts enkele kilometers buiten de stad, maar met een enorme, prachtige tuin, een zwembad, en paarden. Als ik buiten Lissabon was liet ik mijn auto daar achter. Bailoni's twee dochters, knappe, vrolijke wezentjes, vonden het heerlijk de Jaguar S.S. te gebruiken in plaats van de saaie gezinsauto's.

Ik was nauwelijks de binnenplaats opgereden of Lilian, de jongste dochter, kwam naar buiten rennen en stelde voor: 'Laten we naar het strand gaan om te zwemmen. Het is zo vreselijk warm.' 'Nee, bedankt.' Ik wilde alleen zijn. 'Een andere keer.' 'Ach, jij bent tegenwoordig helemaal niet leuk meer,' pruilde Lilian, en toen ze een andere bezoeker zag, een jonge Amerikaanse officier, riep ze:

'Bill, zullen we gaan zwemmen?' 'Goed idee.'

'Ik neem jouw wagen.' Lilian liet zich achter het stuur glijden. 'Dat is tenminste wel leuk.' 'Wanneer je maar wilt.'

Ze reed uitstekend. Ik hoorde haar soepel schakelen terwijl ze de bochtige lanen van het landgoed afreed. Vier uur later kwamen Lilian en Bill per taxi terug. 'Je auto is in de lucht gevlogen, Dusko,' hijgde Lilian terwijl ze naar me toe kwam rennen. 'Ik kon er echt niets aan doen. We waren aan het zwemmen en ineens explodeerde hij.'

'Ik denk dat iemand een handje geholpen heeft,' voegde Bill er deskundig aan toe.

Dat dacht ik ook, en een onderzoek van de verwrongen restanten liet geen twijfel over.

'Wie zou zich van me willen ontdoen?' vroeg ik Cecil Gladhill. 'De Duitsers kunnen het niet zijn. Voor hen ben ik nummer één, en bovendien zouden ze me eerst op de pijnbank leggen als ze me ervan verdachten dat ik ze bedonderde. En hetzelfde geldt voor jullie.' Ik grinnikte tegen hem.

'Nee, we zouden je in de Tower vierendelen. Wij hebben onze tradities.' Hij glimlachte ook. 'En ik ben het met je eens, de Duitsers kunnen het niet geweest zijn. Maar ...' 'Maar je hebt een ander idee.'

'Nou, ja,' zei Gladhill met tegenzin. 'Een paar weken geleden heeft een Amerikaanse dienst belangstelling voor je getoond. Ze vroegen of je voor ons werkte. Natuurlijk hebben we nee gezegd. Maar ik betwijfel of ze iets dergelijks zouden uithalen.'

Ik vroeg Gladhill geen verdere bijzonderheden over de ongenoemde Amerikaanse dienst. Dat zou niets geholpen hebben. Hij was het type dat net zoveel zegt als hij kwijt wil, en nooit ook zelfs maar een woord meer.

Ik lette een paar dagen meer dan gewoonlijk op of ik gevolgd werd, maar er werd geen tweede poging gedaan. Iemand moest hier en daar een woordje hebben laten vallen. Hoe dan ook, toen ik de Standard Swallow door een Talbot vervangen had, besloot ik hem nooit uit te lenen, behalve aan een vijand.

Niet lang daarna toonde een andere ongedefinieerde dienst belangstelling voor me, maar diens interventie was van geheel andere aard. Hoewel het zwaar overdreven wordt hebben de verhalen over seksuele avonturen van spionnen wel een grond van waarheid. Wat kon normaler zijn dan dat oerinstinct als valstrik te gebruiken? Ik was in het casino van Estoril en speelde baccarat met ongelimiteerde inzet en had iets als drie- of vierduizend dollar gewonnen. Een stelletje vrienden kwam langs en begroette me. In hun gezelschap was een donkerblond Belgisch meisje. Ze heette Louise, en de handdruk die ze me gaf was zo uitnodigend, dat het duidelijk was dat het amusanter zou zijn om in haar

gezelschap te blijven dan door te gaan met winnen. Ik stelde voor een borreltje te gaan drinken in de Wonder Bar van het casino. Ze accepteerde. Ik pakte mijn fiches van de tafel en propde ze in mijn jaszak.

Van de bar naar mijn slaapkamer was de logische voortzetting. Dat was niets om achterdocht te wekken, niet in die tijd in Estoril. Na een verrukkelijk einde van de avond - Louises handdruk was niet misleidend geweest - werd ik om ongeveer drie of vier uur in de ochtend wakker en merkte dat ik alleen in bed lag. Misschien werd ik wakker door het daglicht, want het was midden in de zomer. Of misschien kwam het door een geluid in de salon. De tussendeur stond open. Ik luisterde nauwkeurig en hoorde dat de laden van mijn bureau voorzichtig geopend werden.

Ik had nooit belangrijke papieren in mijn appartement, dus ik liet Louise verder zoeken. Als ze toch rapport over me uitbracht kon het beter helemaal negatief zijn.

Na een paar minuten hoorde ik Louise op haar tenen de slaapkamer binnenkomen. Ik deed of ik sliep maar hield haar door mijn oogleden in de gaten. Ze liep naakt naar het bed en liet zich voorzichtig naast me glijden. Ik richtte me geamuseerd op een elleboog op. 'Had je geen rust, liefste?' Louise draaide zich op haar zij en kroop tegen me aan. 'Ik wilde je niet wakker maken. Ik zocht een sigaret.'

Ik reikte over haar heen en nam het pakje van het nachtkastje. 'Probeer eens wat anders. De waarheid, ditmaal.' 'Het is heel vervelend,' mompelde ze, zich nog steeds tegen me aandrukkend. 'Ik ben blut. Ik zocht naar geld, maar heus, Dusko, ik ben geen dievegge. Dit is de eerste keer . . .'

Ik duwde haar van me af. 'Je kunt wel een betere smoes verzinnen! Daar hangt mijn jasje en de zakken zitten vol fiches. Je had er alleen maar een paar hoeven te pakken en ze in het casino kunnen verzilveren. Ik weet niet eens hoeveel ik heb. Dus laten we nog een poging doen.

Voor wie werk je ?'

'Ik weet niet wat je bedoelt.. .'

Ik gaf haar een klap. Niet te hard, alleen voor de vorm. Ze begon te huilen maar wilde nog steeds geen uitleg geven. Ik gaf het op. Wat haar betrof, ze keerde me de andere wang toe.

hoofdstuk 24

Midden februari 1944 werd onze soepel lopende organisatie getroffen door de schokgolven van een ramp die onze tegenpool in Duitsland trof. Admiraal Canaris werd ontslagen als hoofd van de Abwehr, wat het begin was van een algehele reorganisatie van de Duitse spionagedienst wegens inefficiëntie en politieke onbetrouwbaarheid. De beschuldigingen waren tot op zekere hoogte juist. We waren zover in de Abwehr gepenetreerd dat we alle belangrijke officieren kenden, wisten hoe we ze psychologisch konden beïnvloeden en hun reacties konden voorspellen. De reorganisatie was een klap voor ons.

Johnny kwam met het verhaal over de manier waarop Canaris ontslagen was. Hitler ontbood hem naar Berchtesgaden en vroeg hem een gedetailleerd rapport over de situatie in Rusland. Canaris vertelde hem de waarheid, een pessimistisch verhaal dat Hitler in woede deed ontsteken. De Führer had het stadium bereikt waarin hij alleen nog luisterde naar wat hij wilde horen. Hitler, had Johnny gehoord, had zich op Canaris geworpen, waarbij de tafel die tussen hen in stond was omgevallen, en had de kleine admiraal bij zijn revers gegrepen. 'Probeer u me te vertellen dat ik de oorlog verloren heb?' krijste hij. Canaris probeerde zijn kalmte te bewaren en antwoordde: 'Ik probeer u niets te vertellen, mein Führer, over het verliezen of winnen van de oorlog. Ik geef u alleen de rapporten van mijn agenten door.' 'Uw agenten!' Hitler begon heftig te vloeken. 'Zijn uw Russische agenten even betrouwbaar als de Vermehrens?'

Nadat hij ontslagen was werd Canaris min of meer onder huisarrest geplaatst in een kasteel in de buurt van Frankfort. Sommige van zijn naaste medewerkers werden ontslagen, andere gearresteerd. Canaris kwam in juni tijdelijk weer in de gratie en werd benoemd tot chef van de afdeling economische oorlogvoering, maar na de aanslag op Hitlers leven van 20 juli werd hij opnieuw gearresteerd. De Abwehr als eenheid bleef bestaan onder de nieuwe naam Militaramt, onder leiding van Schellenberg. Sommige afdelingshoofden behielden hun functie, het O.K.W. behield een zekere invloed, maar iedereen was nu verantwoording verschuldigd aan Kaltenbrunner, het hoofd van de S.D.

Von Karsthoff ondervond ook de weerslag van de reorganisatie, zij het niet ernstig. Hij werd overgeplaatst naar Oostenrijk. Maar later hoorde ik dat hij door de Russen gegrepen en tegen de muur gezet was. Hij was al niet meer in Lissabon toen ik in april uit Londen kwam en ik kreeg te maken met een nieuw stel chef-spionnen.

Voor ik ze op de avond van mijn aankomst ging bezoeken haastte ik me naar

Johnny om erachter te komen wat dat voor lieden waren. 'Je zult rapport moeten uitbrengen bij onze S.D.-vrienden Schroeder en Nassenstein, en,' voegde hij er bezorgd aan toe, 'er wordt een nieuwe man uit Berlijn hierheen gestuurd, speciaal om jou te ondervragen. Dat kan majoor Kuebart zijn, een officier van de generale staf, of zijn adjudant, Weiss. Dat heb ik een paar uur geleden gehoord van mijn Mata Hari op de decoderingsafdeling.

Het rapport dat je vanavond moet uitbrengen heeft topclassificatie: dringend en belangrijk. Ze zullen de laatste druppel uit je persen en ze zullen zich niet als Von Karsthoff als heren gedragen.' 'Dan kunnen we elkaar beter na afloop ontmoeten. Je kunt nooit weten wat er gebeurt. Misschien moeten we mijn verhaal oplappen. Hier.' Ik gaf Johnny de sleutel van mijn hotelkamer. 'Je kunt een fles Black Label in mijn schoenenzak vinden. Ik heb nog geen tijd gehad om uit te pakken.'

De ontmoeting met Schroeder en Nassenstein was vastgesteld voor half acht, in een gehuurde villa in Estoril. Het was een kale omgeving, het meubilair was typisch dat van huurbungalows, en het geheel leek in geen enkel opzicht op de luxueuze huizen van Von Karsthoff. De twee S.D.-lieden waren Spartanen, de ondervraging werd slechts korte tijd onderbroken voor een pauze met droge broodjes en bier. Zonder enige poespas of persoonlijke inleiding gaf ik ze alle inlichtingen die in Londen voor me waren geprepareerd. Ik tekende ze de onderscheidingstekens voor van alle divisies die in Engeland voor de invasie gereed stonden, zowel van de bestaande als van de niet bestaande, en gaf ze de namen van hun Engelse of Amerikaanse commandanten, opnieuw zowel de ware als de bedachte. De inlichtingen waren zodanig opgesteld dat de Duitse generale staf het beeld van de gevechtsorde zou vormen zoals wij dat wilden. Schroeder en Nassenstein losten elkaar af in een kruisverhoor dat tot drie uur in de ochtend doorging, maar ze waren lang niet zo diepgravend en geslepen als Von Karsthoff. Toen hij me uitliet kwam Schroeder met wat hij dacht dat een verrassing was. 'Morgen komt er een opperofficier uit Berlijn om u te ondervragen. Hij zal u nog wat andere vragen stellen. Morgenavond zelfde tijd, akkoord?'

'Liever niet,' antwoordde ik, wat hem een schok bezorgde. Ik wilde meer tijd hebben om me voor te bereiden. Ik zei dat ik de man uit Berlijn liever de dag daarop wilde ontmoeten, hem uitleggend dat ik de volgende dag rapport bij de Joegoslavische ambassadeur moest uitbrengen en dat die me gewoonlijk vroeg te blijven dineren. Dat was nog waar ook, en Schroeder legde zich bij het uitstel neer. 'Inderdaad, uw dekmantel,' zei hij ernstig. 'We mogen uw dekmantel niet vergeten.'

Toen ik in mijn appartement terugkwam was Johnny klaar wakker en ik zag dat

hij *Point Counterpoint* zat te lezen. De fles Black Label was nog voor tweederde vol, wat me verbaasde.

'Alle ideeën klinken naïef als ze grondig onderzocht worden,' zei hij bij wijze van begroeting.

'Heb je het over mijn ontmoeting of over Huxley ?' 'Allebei. Hoe ging het?'

'Het was een stelletje plichtsgetrouwe partijslaven, bij lange na niet zo uitgeslagen als Von Karsthoff. En ook niet zo gevaarlijk. Je hebt je nodeloos zorgen gemaakt.'

'Misschien maak ik me zorgen, maar pas jij maar op. Wacht maar tot de scherprechter uit Berlijn je in zijn klauwen heeft. Ik weet niet of je wel goed beseft hoezeer het O.K.W. afgaat op wat jij in Londen hebt losgepeuterd. Ze vertrouwen je, maar ze zullen er heel zeker van willen zijn dat jij niet misleid bent. Ik kan het je niet genoeg op het hart binden, Dusko: pas op je tellen.'

Ik hield de whiskyfles omhoog. 'Dit pleit voor je, Johnny. Je bent broodnuchter gebleven.' Ik schonk ons allebei een royale borrel in. 'Proost Er gaat heus niets verkeerd.'

'Je bent wel verdomd zeker van jezelf, is het niet ?' Johnny's twijfels en pessimistische houding pasten helemaal niet bij hem, dus antwoordde ik:

'Inderdaad, ik ben zeker van mezelf. Ik speel dit spelletje nu al vier jaar en ik ben een slimmere vos dan zij. Ik leef nog, is het niet?' 'O, je bent inderdaad zo slim als een vos, Dusko. Je kunt ze de baas blijven zolang je je hersens bij elkaar houdt, maar wat zal er gebeuren als ze je het waarheidsserum geven ?'

'Waarheidsserum? Wat is dat?'

'Het nieuwste snuffje uit de reageerbuis. Natriumthiopental. Een nieuw preparaat dat de wil vernietigt. Iemand die onder de invloed ervan verkeert wordt verondersteld niet te kunnen liegen. En misschien interesseert het je te weten dat de Abwehrstelle in Lissabon er kort geleden een voorraadje van gekregen heeft.'

'Denk je dat ze het door mijn eten of drinken zullen mengen?' 'Nee, het wordt intraveneus toegediend. Ik geloof niet dat ze hun favoriete agent zullen vastbinden en het hem onder dwang zullen geven, maar ze zouden kunnen voorstellen dat je je betrouwbaarheid bewijst door het vrijwillig te nemen.'

Het probleem maakte een nieuwe whisky noodzakelijk. Ik zat een tijdje somber voor me uit te staren, net als Johnny.

'Johnny, weet je het zeker, van dat middel ? Niet iedereen reageert op dezelfde manier op dat soort dingen, weet je.' Ik ga er altijd prat op dat ik mezelf de baas ben.

'Nou, ik geef toe dat je verdomd goed tegen alcohol kunt, maar dat stroomt al honderden generaties lang door je aderen.'

'Kun jij wat van dat natriumpentol... of hoe het ook heet op de kop tikken ?'

'Misschien.'

Als Johnny 'misschien' zegt bedoelt hij ja.

'Dan zullen we een experiment ondernemen. Ik zal een dokter opscharrelen die het me wil geven.'

De zon stond al boven de heuvels van Estoril toen Johnny wegging om bij de Abwehr met een smoes wat waarheidsserum los te praten. Ik had in twee dagen nauwelijks geslapen en ik had nog een drukke achtenveertig uur voor de boeg en wilde een paar uur slapen, maar eerst moest ik het hotel uit om Gladhill vanuit een publieke telefooncel te bellen. Toen ik hem zei dat het dringend was en ik doodmoe, kwam Gladhill onmiddellijk naar Estoril.

'Ik heb een dokter nodig die geen vragen stelt.' Ik vertelde hem het verhaal over het nieuwe middel. Gladhill was ook in alle staten. 'Een zekere dokter Pinto zal om zes uur vanavond in je appartement zijn. En, Dusko,' zei hij terwijl hij me de hand drukte, 'dit is goed werk. Als het erop aankomt kun je ook ernstig zijn.' Ik voelde me alsof hij mijn lijkrede uitsprak.

Ik strompelde terug naar het Palacio en sliep een paar uur. Johnny wekte me kort voordat dokter Pinto zou komen. Hij gooide me een paar ampullen toe en vertelde hoe hij eraan was gekomen. 'Via de grote afgod, geld. Gelukkig zijn de meeste van mijn collega's dol op klinkende munt. In de wereld van de Nazi's is het een surrogaat voor idealisme.'

Dokter Pinto was een jonge Portugees die in Londen gestudeerd had en op meer dan één manier wist waar het allemaal om draaide. Kennelijk wist hij wat Gladhill uitvoerde en vond het prachtig de rol van genezerik in een melodrama te spelen. Hij was ook op de hoogte van natriumthiopental.

'Vijfentwintig milligram.' Hij controleerde of er geen lucht meer in de injectiespuit zat. 'Dat is de dosis om een deel van de hersenfuncties uit te schakelen.' Voorzichtig, alsof ik van porselein was, spoot hij het middel in de ader van mijn linkerarm. Daarna trok hij zich even discreet terug als hij het de naald had gedaan. 'Als u me nodig mocht hebben, ik ben in de bar van het hotel. Aarzelt u niet me te roepen. Over een paar minuten moet u de uitwerking voelen.'

Heel kort daarna voelde ik me duizelig worden, toen slaperig. De hele wereld kwam me vrolijk en grappig voor. Ik hield van iedereen.

'Oké, Johnny' - mijn tong leek te groot voor mijn mond - 'jouw beurt. Doe maar of je een vent van de Gestapo bent.'

Johnny begon met onschuldige vragen. Dingen over mijn achtergrond, mijn kinderjaren, en kwam toen op Freiburg en de reden waarom ik daar met moeilijkheden was vertrokken. 'Had je een hekel aan de Duitsers?' 'Nee.'

'Aan de Nazi's?' 'Nee.'

'Aan Hitler?' 'Nee.'

Ik lag onderuitgezakt in een diepe fauteuil. Johnny stond over me heen gebogen en ik zag hem maar wazig.

'Waarom verstoorde je de discussiebijeenkomsten in de Auslander Klub?'

'Dat was maar een grapje,' antwoordde ik slaperig. 'Je wist heel goed wat je deed. Je hield politieke redevoeringen.' 'Tuurlijk wist ik dat, anders zou het niet grappig zijn geweest. Hoe dan ook, het was nu eenmaal geen tijd voor ernst.' Ik kon me herinneren dat ik tegenover Müntzinger precies dezelfde argumenten had gebruikt, in Belgrado, toen ik gerecruteerd werd. Ik wist dat ik mezelf nog steeds meester was.

Johnny ging over op Engeland, op mijn activiteiten daar, op de mensen die ik kende. Ik pareerde, ontkende, loog. Mijn hersens functioneerden, hoewel ik wat moeite had met mijn tong.

'Het spul is uitgewerkt, Johnny,' zei ik na een uur. 'Ik voel me zelfs niet meer slaperig. Maar Jezus, wat heb ik een kater. De grootste van mijn leven.'

'Ik zal zorgen dat je een betere krijgt,' zei Johnny jubelend. 'Dit waarheidsserum is óf bedoeld voor kinderen, óf jij hebt een ijzeren wil.' Het kostte me moeite iets te zeggen. 'Misschien was de dosis niet sterk genoeg. Haal dokter Pinto.'

Johnny vond de trouwe dokter op zijn post en nam hem mee naar boven. 'Het is de voorgeschreven dosis,' zei hij terwijl hij me onderzocht. 'Drinkt u veel?'

Johnny antwoordde in mijn plaats. 'Als een walvis.'

'Akkoord.' Ik reageerde gelaten. Eindelijk volgde de straf op de zonde.

'Geef me een grotere dosis.'

Dokter Pinto schudde zijn hoofd. 'Nu niet. U kunt beter een tijdje wachten. Ik kom morgenavond terug.'

'Dat is te laat.' Ik knarsetandde. 'Die kater. Als ik er net zo een aan overhoudt heb ik een dag nodig om weer bij te komen.' De dokter voelde mijn pols, beluisterde mijn hart en zei tenslotte: 'Goed dan, maar niet voor een of twee uur in de morgen. Verder geen

alcohol, en als u honger krijgt, eet dan heel lichte kost.' 'Het enige wat ik wil is slapen.' Ik duwde ze allebei de deur uit. Pinto en Johnny lieten me tot twee uur slapen en spoten toen vijftig milligram in mijn ader, het dubbele van de voorgeschreven dosis. Ditmaal kreeg ik de dreun bijna onmiddellijk. Ik was me bewust dat ik nog een tijdje bij mijn positieven was, maar had geen idee hoe lang. Het had evengoed dertig seconden als twee uur kunnen zijn. Johnny ondervroeg me. Ik weet niet waarover, ik weet niet wat ik antwoordde. Daarna had ik de indruk dat ik een dubbele salto mortale maakte en ik herinnerde me dat ik midden daarin in slaap was gevallen. Ik ontwaakte uit een slaap die zo diep was dat het meer een toestand van bewusteloosheid was. Johnny schudde me

wakker. 'Dusko, Dusko,' hoorde ik hem zeggen, alsof hij aan het andere eind van een diepe grot stond, 'je moet opstaan.'

Ik wauwelde wat en werd me langzaam weer bewust van wat er was gebeurd, waar ik was en wat ik te doen had.

'Hoe laat is het?' waren mijn eerste verstaanbare woorden. Ik wist dat ik een afspraak had. 'Vijf uur in de middag.'

Er werd op de deur geklopt. Het was de etagekelner die een dienwagentje voor zich uit duwde, beladen met het ontbijt dat Johnny besteld had voor mij wakker maakte: een extradikke biefstuk, een grote pot zwarte koffie, en een gekoelde fles rosé voor het geval ik een kater moest verdrijven. Hij rolde het naast mijn bed. 'Je hebt precies de tijd om dit naar binnen te werken en een koude douche te nemen.' Johnny schudde het servet uit de plooi en gaf me het bord met de nog dampende biefstuk.

'Mest je me vet voor het slachthuis?' Ik maakte een grapje, maar voelde me bezorgd. 'Hoe heb ik het er vannacht afgebracht!?' 'Ik heb je voorgedragen voor een Oscar voor de beste bewusteloze acteur ter wereld. Ik heb je met tussenpozen ondervraagd. Vlak nadat je de injectie had gekregen en toen je diep in slaap was. Er is niets dat jou van je stuk kan brengen, je hebt niets losgelaten.'

Ik wist niet dat een zucht van opluchting van zo diep kon komen, niet alleen uit de longen maar ook uit het gemoed.

Johnny's ogen straalden ook opluchting en plezier uit. 'Als deze oorlog niet snel tot een eind komt zul jij het record gevestigd hebben op het gebied van schizofrenie. Ze zullen je elektroshocktherapie moeten geven.' 'Zolang de Gestapo die niet eerst op mijn kloten toepast.' 'Nou, zover zullen we onze experimenten niet doorvoeren, maar ik kan je verzekeren dat je je voor de test met het waarheidsserum vrijwillig kunt opgeven.'

Fris gebaad en geschoren, verkwikt door twaalf uur slaap, ging ik op stap naar mijn ontmoeting met de meneer uit Berlijn. Hij noemde zich majoor Muller. Zijn werkelijke naam ben ik nooit te weten gekomen. Ik wist niet of hij Kuebart of Weiss of iemand anders was, maar hij was een specialist als het erop aankwam iemand te ondervragen, daar was geen twijfel over mogelijk.

Müllers uiterlijk werkte in zijn voordeel. Hij was geen Gestapo-bruut, hij had een vriendelijk en belangstellend voorkomen. Met een uiterste aan geduld rafelde hij iedere zin die ik sprak uiteen, zonder dat er ook maar enige ondertoon van dreiging in zijn stem doorklonk. Hij leek alleen maar begrijpend te willen zijn, iemand te willen helpen de juiste uitdrukkingen te vinden. Het was een techniek die erop gebaseerd was degene die ondervraagd werd op zijn gemak te

stellen, hem zijn pantser te doen afleggen, voordat de ogenschijnlijk onschuldige maar in wezen gevaarlijke vragen die nog zouden volgen werden gesteld. Af en toe nam Schroeder, die ook bij het onderhoud aanwezig was, de zaak over om te proberen me uit balans te krijgen door het op een andere manier aan te pakken. Na zes uur ondervraging, om ongeveer twee uur in de ochtend, begonnen zowel Muller als Schroeder tekenen van vermoeidheid te vertonen. Ze gaapten nu en dan, strekten hun armen, wreven zich de ogen uit. Mijn dag was tien uur later begonnen dan de hunne, na het equivalent van twee of drie nachten slapen, maar ik verkneuterde me en voelde me alsof ik vrijwel tot in het oneindige door zou kunnen gaan, of althans tot ze allebei onder de tafel zouden liggen. Ook zegende ik in gedachten Masterman en Wilson, omdat ze me hadden voorbereid door me aan bijna even vermoeiende verhoren bloot te stellen, en Tar, die onverstoorbare Britse gentleman, omdat hij me geleerd had zelfs in het aangezicht van de dood een onverschillig gezicht te trekken. Na negen uur ondervraging konden Muller en Schroeder het niet langer volhouden. Ik heb jullie te grazen, Nazi-supermensen, dacht ik opgelucht.

Muller begon zijn spullen bijeen te garen en stopte zijn aantekeningen in zijn aktentas. 'Nog één ding,' zei hij, opkijkend, 'we zouden graag uw toestemming hebben . . .' hij zweeg even om een stapeltje papieren in het gelid te schudden. Nu komt het, dacht ik. Het waarheidsserum.

'... uw toestemming om contact op te nemen met Guttman, zodat we hem om een paar aanvullende inlichtingen kunnen vragen. We zullen ze snel nodig hebben; daarom kan het niet wachten tot uzelf in Engeland terug bent.'

Guttman was de Duitse codenaam voor Freak, mijn radiotelegrafist. Mijn toestemming gaf ik graag.

Een paar dagen later gaf Schroeder me een flink bedrag dat ik Freak als bonus moest overhandigen. Het was geruststellend en tevens een bewijs dat ik nog steeds goed aangeschreven stond. Portretten - voor zover ze waren afgebeeld op bankbiljetten, wel te verstaan - betekenden meer dan duizend woorden in de taal van de Duitse geheime dienst. Het uiteindelijk bewijs van het vertrouwen dat ze in me stelden kwam kort daarna. In tegenstelling tot Von Karsthoffs plannen om me in Lissabon te houden vroeg de S.D. me zo spoedig mogelijk terug te gaan naar Londen om van daar uit mijn spionnenorkest te dirigeren. We verkeerden in de laatste dagen van april. De invasie kon elk moment verwacht worden, en er waren geruchten dat reizen vanuit en naar Engeland binnenkort niet meer mogelijk zou zijn.

De avond voor mijn vertrek had ik het laatste in een reeks nutteloze gesprekken met Johnny over de penibele situatie waarin hij verkeerde. Sinds ik Ivo gesproken had maakte ik me meer zorgen over hem dan ooit. Maar ik zocht

zekerheden waar ze niet konden bestaan. Er bestond geen manier om het werk te doen dat Johnny deed en toch aan de veilige kant te blijven.

'In theorie,' probeerde Johnny me te troosten, 'zullen de mensen met wie ik zaken doe me beschermen. Dat moeten ze wel, om hun eigen belangen en veiligheid te beschermen.'

'Maar ze zouden kunnen proberen je tot zwijgen te dwingen . . . voor altijd.'

'Het is zo iets als gokken op de paardenrennen.' Johnny wendde fatalisme voor.

'Maar als je op het verkeerde paard gewed hebt?' 'Ik wed nergens op. Het paard ben ikzelf.'

Ik kon niets doen, en praten was zinloos. Dit was een race die niet meer geannuleerd kon worden. We brachten die avond samen in het casino door en vermeden de onderwerpen waarover toch niet te praten viel. Het geglinster, het spel, het drukke gepraat om ons heen leek op een circus, en de kans om geld te winnen of te verliezen liet ons allebei koud. Toen de laatste spelers het casino verlieten, waarmee de zaak voor die avond bekeken was, zei ik tegen Johnny: 'Ik loop met je naar huis; laat die rotauto maar staan.'

Zijn villa lag ongeveer drie kilometer verderop. De lentedag was te zwoel, te vredig, hij leek te mooi voor deze wereld. We liepen zonder dat een van ons iets zei. Op de stoep van zijn huis namen we met een handdruk afscheid. Ik draaide me om en liep weg. 'Dusko,' riep Johnny.

Van een afstand van drie meter keek ik hem aan. 'Het is niets. Ik wilde je alleen nog eens goed bekijken. Het zal wel weer een tijdje duren. Ik voel dat onze wegen uiteengaan.' Hij sprak Duits. Ik zag dat hij wilde zeggen 'Auf Wiedersehen', maar hij kwam niet verder dan het eerste woord. 'Goodbye,' zei hij in het Engels, in het midden latend wat hij daarmee bedoelde. Een afscheid kan soms heel verschillend zijn. Als je weet dat je een vriend niet meer zult zien zeg je 'adieu', maar dat is een woord dat je moeilijk over je lippen krijgt, vooral wanneer je de toekomst somber tegemoet ziet. Maar 'Auf Wiedersehen' en 'au revoir' blijven je in de keel steken. Ik zei ook 'goodbye', dankbaar voor dat Engelse woord dat zoveel betekenissen kon hebben.

hoofdstuk 25

In de eerste dagen van mei 1944 vond de generale repetitie plaats voor de grootste voorstelling die ooit was opgevoerd. Het toneelstuk was geschreven. We schaafden de dialogen nog wat bij, brachten op het laatste moment nog toevoegingen en wijzigingen aan, overtuigden ons ervan dat het decor geen gaten vertoonde.

De meest recente vragen van de Duitsers moesten geanalyseerd worden om te zien waarom ze gesteld waren. De antwoorden moesten worden opgesteld, bestudeerd om er zeker van te zijn dat ze klopten met ons misleidingsprogramma en de grenzen van de geloofwaardigheid niet overschreden. Nieuwe inlichtingen moesten per radio worden doorgegeven om het verkeerde beeld van de volgorde van de operaties dat we hadden opgebouwd kracht bij te zetten. De hele staf was koortsachtig aan het werk, controlerend, nog eens controlerend, het voor honderd procent zeker makend dat er geen gaten zaten in het ingewikkelde web dat we geweven hadden. Maar er scheen altijd iets te zijn dat we over het hoofd hadden gezien. Ik maakte Tar erop attent dat de Duitsers waarschijnlijk vroeg of laat zouden vragen wat ik dacht dat de datum van de invasie zou zijn. 'Wel, ik geloof niet dat we je daarover iets moeten zeggen. Schat het zelf maar; je hebt de zaken hier lang genoeg kunnen bekijken.' Ik dacht een tijdje na en zei: 'De vierde of de vijfde juni.'

Tar werd zo wit als een doek.

'Ik raad je aan die schatting maar te vergeten, Dusko. Zeg dat je je niet in staat voelt een schatting te geven.'

Toen ik midden mei op een avond laat in Clock House terugkwam zag ik dat er licht schemerde door een zorgeloos dichtgetrokken verduisteringsgordijn. Er kwamen vaak vrienden aanlopen die deden alsof ze thuis waren. Al mijn goede bekenden wisten dat ik de sleutel van de voordeur op de vensterbank van het linker raam liet liggen en dat de bar goed voorzien was, al was de ijskast vaak leeg. Tar en Wilson stonden schutterig op toen ik de salon binnenkwam. Aan hun gezichten kon ik zien dat ze slecht nieuws hadden. 'Dusko, Artiest is gearresteerd,' zei Tar onmiddellijk. Mijn hart sloeg over en leek stil te blijven staan. Ik staarde ze aan zonder iets te zeggen.

'Twee uur geleden kregen we bericht van M.I. 6 in Lissabon. Jebson is door de

Gestapo ontvoerd. Onze agent in de Duitse ambassade had het nieuws juist gehoord. Het is vorige week gebeurd. Ze nodigden hem op de thee in de ambassade en deden er een verdovend middel in. Daarna kreeg hij een injectie, werd in een hutkoffer gestopt en zo naar Madrid gereden in een auto met diplomatieke nummerplaten. Van daar werd hij naar Biarritz gebracht en daarna naar Berlijn gevlogen. Hij zit in de Gestapo-gevangenis in de Prinz Albrechtstrasse.' 'Prinz Albrechtstrasse,' fluisterde ik. We wisten allemaal wat er zich daar in de ondergrondse kerkers afspeelde.

'Hij zal niet praten. Johnny niet.' Ik beantwoordde de vraag waarvan ik wist dat ze voorop stond in hun gedachten.

'We hopen van niet,' zei Wilson. 'Volgens M.I. 6 in Lissabon zijn we er tot op dit moment niet in gemoeid. De Gestapo heeft hem gearresteerd vanwege zijn financieel geknoei. Maar hij wordt, wat ze zo aardig noemen 'verscherpt ondervraagd'. Je weet wat dat betekent. Als Jebson gaat praten, als hij loslaat dat hij voor ons werkt, is iedere agent die je via hem gekregen hebt geen cent meer waard.'

'Het is nog erger,' voegde Tar eraan toe. 'De Duitsers zullen ieder bericht dat we de laatste paar maanden gestuurd hebben anders gaan bekijken. Onze hele misleidingsmaneuver gaat naar de knoppen.' 'Johnny slaat niet door,' antwoordde ik woedend, niet woedend om hun begrijpelijke twijfel, maar omdat ik me hem voor ogen haalde terwijl hij gemarteld werd. 'Hij zal alles doorstaan, geestelijk en lichamelijk. Ik ken Johnny.'

Wilson slaakte een lange zucht. 'Dusko, we kunnen geen enkel risico lopen. Het comité heeft besloten de activiteiten van jouw net op te schorten.'

'Maar dat is het paard achter de wagen spannen,' protesteerde ik, en had meteen spijt van die vergelijking, toen ik me herinnerde dat Johnny zichzelf met een paard in een race had vergeleken. 'Wie zal ons werk voortzetten?' 'Garbo.'

'Garbo verkeert in dezelfde positie als ik,' argumenteerde ik. 'Als de Gestapo weet dat Johnny voor ons werkt, zullen ze wat Garbo betreft dezelfde conclusie trekken. Het is niet logisch alleen één van ons tweeën te laten vallen.'

'Misschien,' gaf Tar toe, 'maar het comité heeft besloten dat we de risico's zo klein mogelijk moeten maken, en zo gebeurt het.'

Om mijn organisatie op non-actief te stellen werden Meteor en Freak op maritieme missies overzee gezonden. Hun opdrachten vormden een verklaring voor de onderbreking van hun spionageactiviteiten. Bij toeval zorgde ik zelf voor een excuus mijn werk af te breken. Ik

pijnigde mijn hersens af om een manier te vinden Johnny te helpen en besloot het met chantage te proberen. Ik deelde de Duitsers in een brief die ik met onzichtbare inkt had geschreven en naar Lissabon gestuurd mee dat ik gehoord

had dat Jebson gearresteerd was, en dat ik niet meer voor ze zou werken tenzij hij vrijgelaten werd. Het was een list die succes zou kunnen hebben als hij alleen om zijn financiële manipulaties werd vastgehouden, dacht ik.

6 juni 1944. D-Day. De paniek die veroorzaakt was door Johnny's arrestatie verminderde. Kennelijk had hij ons misleidingsprogramma niet verraden. Het slagen van de landing was het bewijs dat de Duitsers erin waren getrapt. In plaats van de verdediging bij het bruggehoofd in Normandië te versterken stuurden ze de 116de pantserdivisie van ten noordwesten van Parijs naar de Somme, hielden de 85ste infanteriedivisie aan de Somme, in tegenstelling tot vroegere bevelen om die te verplaatsen, en stuurden de 1ste S.S. pantserdivisie van Turnhout naar Gent. Om de afgrendeling van het gebied van het Nauw van Calais compleet te maken werden ongeveer vier divisies, waarvan we verwacht hadden dat ze naar het front bij Cherbourg zouden worden overgeplaatst, ter plaatse gehouden.

Hitlers chef-staf, generaal Alfred Jodl, heeft volgens kranteverslagen later gezegd dat de situatie voor de Duitsers zelfs nog slechter was. Jodl zei dat niet zeven maar vijftien divisies in het Nauw van Calais werden vastgehouden om onze dreigende landing daar op te vangen en de lanceerbases van de V-wapens te beschermen. Hij zou gezegd hebben dat die strategische fout fataal was geweest. Al die divisies werden twee weken lang ter plaatse gehouden, terwijl de geallieerden via Cherbourg Frankrijk binnenstroonden. Kennelijk hield de Generalstab vast aan zijn indruk dat we een tweede front in het noorden wilden creëren. De inlichtingendienst stookte het vuurtje nog aan door informatie door te geven die voedsel gaven aan die veronderstelling. Toen de Generalstab er eindelijk achter kwam dat men om de tuin geleid was, verweet men mij of de andere agenten die fout niet. Kennelijk dachten ze dat wij ook op een dwaalspoor gebracht waren.

Terwijl de strijd op het Normandische bruggehoofd nog voortwoedde inviteerde Ian Wilson me voor een 'klein etentje' met een paar van de jongens van de militaire inlichtingendienst in het hotel Hyde Park. Toen ik de eetzaal binnenkwam kreeg ik een verrassing te verwerken: het ging om een galabanket waaraan de meeste opperofficieren van de inlichtingendienst aanzaten. Ik werd naar de ereplaats geleid en was zo in de war en zo zenuwachtig dat Ian me moest toefluisteren dat ik moest gaan zitten toen er een toast op me werd uitgebracht. Het zou valse bescheidenheid zijn om te zeggen dat ik niet voldaan was, hoewel ik onbehaaglijk op mijn stoel heen en weer zat te schuifelen bij de overdrijving van sommige heldendaden die me werden toegeschreven. Ik voelde me als Horatius bij de brug over de Tiber, toen generaal Petrie me beschreef als de man die in zijn eentje zeven tot vijftien Duitse divisies had tegengehouden toen de

invasie plaatsvond.

Als klap op de vuurpijl kwam de mededeling dat mij de Order of the British Empire was verleend. Het zou een geweldige avond geweest zijn als ik me op de festiviteiten had kunnen concentreren en niet voortdurend met mijn gedachten bij Johnny was geweest.

Een week of zo later - hoewel het me eeuwen had geleken - kwam Tar Clock House binnenstormen. Van opwinding was zijn normale zelfverzekerdheid ver te zoeken.

'Er is nieuws van Jebesen, Dusko. Je list schijnt succes te hebben. We hebben bericht gekregen dat de Abwehr probeert zijn vrijlating te bewerkstelligen. De Gestapo probeert het tegen te houden, maar er is hoop.'

'Hoe is het met hem ? Hebben ze dat gezegd ?'

'Alleen dat hij nog steeds in de gevangenis zit en kennelijk niet heeft doorgeslagen.'

'Daar hebben we niet veel houvast aan.'

Tar probeerde me op te monteren. 'Het is verdraaid veel, Dusko. Het betekent waarschijnlijk dat Jebesen niet gemarteld is, of althans niet ernstig. En het betekent ook dat de Abwehr geen redenen heeft om jou te wantrouwen.'

'Zoals jij het stelt klinkt het goed. Maar de Abwehr is één ding. De Gestapo is er ook nog.'

Mijn voorgevoelens bleken meer realistisch dan pessimistisch. M.I. 6 gaf nog meer nieuws door dat ze van hun agenten in bezet Europa hadden ontvangen. Mijn broer Ivo was een paar weken na Johnny gearresteerd. De aanklacht was dezelfde: deelname aan illegale financiële transacties.

Ivo werd op een middag toen hij praktisch hield gearresteerd. De bemanning van een overvalwagen van de Gestapo drong zijn wachtkamer binnen, stuurde de patiënten weg en gunde Ivo nauwelijks de tijd zijn witte jas uit te trekken voordat ze hem wegvoerde. Tijdens de rit naar de Glavnyaca-gevangenis werd er niets tegen hem gezegd en natuurlijk was hij in de veronderstelling dat de Duitsers zijn rol als Dreadnaught hadden ontdekt. Pas toen de ondervraging geruime tijd aan de gang was realiseerde hij zich dat de Duitsers niets wisten van zijn ondergrondse activiteiten. Ze vroegen niets over het verzet, of over sabotage, of over mij. Alles wat de Gestapo wilde weten was wanneer, waar en hoeveel bezettingsmarken hij had gekocht en in wiens opdracht hij had gehandeld.

Ivo beantwoordde hun vragen openhartig, omdat ze alleen gingen over zijn relaties met Duitsers, en hij hoopte dat als het gesprek op ernstiger zaken zou komen zijn duidelijke medewerking hen in zijn onschuld zou doen geloven. Hij

zei dat hij te goeder trouw voor de Duitsers had gewerkt en noemde als referentie kolonel Toeppen. Ivo wist dat zwarte handel in deviezen met de dood bestraft kon worden, maar op dat ogenblik kon hij alleen maar opluchting voelen dat hij niet over zijn andere activiteiten werd ondervraagd. Ook koesterde hij de hoop dat Toeppen hem uit de moeilijkheden zou helpen.

Hij werd in een cel geplaatst en leefde een paar dagen lang in die hoop. De cel had de gebruikelijke inventaris: een opklapbare brits, een krukje en een kibelton, maar ze was tenminste niet onder de grond gelegen. Hoog in een van de muren was een raampje aangebracht. Ivo besteedde een groot deel van zijn tijd met op zijn tenen op het krukje te staan en naar de binnenplaats te kijken waar de gevangenen een paar minuten per dag gelucht werden, waarbij ze in een kring rondliepen. Op een ochtend ontdekte Ivo kolonel Toeppen tussen de voortschuifelende gevangenen, wat zijn hoop op hulp van die kant de bodem insloeg. Zijn enige kans op redding lag nu bij Johnny, dacht hij, niet wetend dat onze vriend eveneens was gearresteerd.

Op gezette tijden mocht Ivo pakjes ontvangen. Een daarvan, van een patiënt die in feite lid was van de Dreadnaughtorganisatie, bevatte een doos met honderd sigaretten. Ivo bekeek de doos nauwkeurig. Op het papier dat de ene laag sigaretten van de andere scheidde stond een ruwe schets, zo te zien van een lokaal. In het begin zei het Ivo niets, maar nadat hij de schets urenlang bestudeerd had herkende hij de plattegrond van de gang in het gebouw van het Gestapohoofdkwartier waar hij voor ondervraging was heen gebracht. Twee deuren in de gang waren duidelijk aangegeven. De ene was die naar de verhoorkamer, de andere leidde naar een trap waarvoor een bos was getekend, in onze taal het symbool voor vrijheid. Nu vormden de geregelde verhoren waaraan hij werd onderworpen zijn hoop.

Gespannen wachtte Ivo tot hij weer voor verhoor zou worden gehaald. Dat zou een generale repetitie zijn waarbij hij de situatie goed in zich op zou kunnen nemen. Op kousevoeten en zonder das of broekriem om een ontsnapping te verhinderen werden ongeveer vijftien gevangenen in een vrachtwagen gestouwd. De rit van de gevangenis naar het gebouw van de Gestapo duurde ongeveer een kwartier. Eenmaal op de gang op de eerste verdieping stelde Ivo de plaats van de twee deuren op de tekening vast. Er bestond geen twijfel: de ene leidde naar de verhoorkamer, de ander was een soort dienstdeur waardoor regelmatig mensen passeerden.

De gevangenen werden in de gang in een rij opgesteld, met het gezicht naar de muur. Ieder van hen kreeg een stukje papier dat hij met zijn neus tegen de muur moest drukken, een disciplinaire maatregel die de mannen verhinderde hun hoofd om te draaien om te kijken wat er gebeurde. Aan het eind van de rij, naast

de dienstdeur, zat hun enige bewaker, gewapend met een Schmeisser machinepistool. Als het lampje boven de deur van de verhoorkamer aanging liep de bewaker naar het begin van de rij, ging de kamer binnen en bracht de verhoorde gevangene terug naar zijn plaats. Daarna leidde hij de volgende man de kamer binnen. Ivo concludeerde dat hij er bij zijn volgende verhoor voor zou moeten zorgen dat hij de laatste man in de rij was, om zo dicht mogelijk bij de dienstdeur te staan. Bovendien zou er dan geen verdachte lege plaats in de rij ontstaan als hij er vandoor ging. Als hij een beetje geluk had zou de bewaker zijn afwezigheid niet onmiddellijk opmerken.

Een paar dagen later was Ivo weer aan de beurt om verhoord te worden. Die herhaalde zittingen waren voornamelijk bedoeld om een man psychisch kapot te maken, om te zien of hij geen fout zou maken en meer zou vertellen dan hij tot dan toe gedaan had. Tijdens de rit van de gevangenis naar het gebouw waar hij verhoord zou worden telde Ivo de neuzen. Buiten hem waren er nog elf gevangenen. Hij besloot er bij de eerste de beste gelegenheid vandoor te gaan, voordat de bewaker gewend zou zijn aan zijn aanwezigheid in de rij. Door te doen alsof hij zijn voet bezeerd had slaagde Ivo erin als laatste man uit de vrachtwagen te komen. Hinkend liep hij als laatste in de rij. Ze werden het gebouw binnengedreven en tegen de muur gezet. Er gingen vijftien tot twintig minuten voorbij waarin de gevangenen met hun neus hun stukjes papier tegen de muur drukten, tot Ivo uit zijn ooghoek zag dat de bewaker van zijn stoel opstond en de rij langsliep. Het lichtje moest zijn aangegaan. Ivo deed alle mogelijke moeite de bewaker met zijn blik te volgen zonder het papiertje te laten vallen. Dat zou hem duur te staan zijn gekomen. De bewaker liep verder zonder om te kijken. Ivo riskeerde het om het papiertje met zijn hand op zijn plaats te houden, zodat hij kon zien hoe lang het duurde voordat de bewaker de gevangene had binnengebracht en weer op zijn post was. Ivo drukte haastig zijn neus weer tegen de muur toen de bewaker weer aan het eind van de rij was. Een kwartier ging voorbij, en de bewaker ging weer op weg.

Ivo telde de seconden af. Deze keer zou de bewaker de eerste man terug moeten brengen en een ander naar binnen leiden. Zodra de bewaker de kamer binnenging om de eerste gevangene te halen ging Ivo er vandoor. Met vijf stappen was hij de deur door. Toen hij de trap afliep kwam hij een secretaresse tegen en wenste haar terloops 'Guten Morgen'. Precies als op de tekening was aangegeven vond hij de uitgang naar de straat. Er stond een wachtpost. Met nog een 'Guten Morgen' wist Ivo langs hem heen te komen. Waarschijnlijk stond de wachtpost daar om te verhinderen dat onbevoegden binnenkwamen en schonk hij geen aandacht aan mensen die naar buiten gingen.

'Het was als een droom,' zei Ivo veel later tegen me, 'een wonderbaarlijke droom.'

Daar stond ik, zonder schoenen, zonder das, zonder broekriem. Mijn broek zakte af en ik moest haar met één hand ophouden, maar niemand scheen iets te merken. Ik liep zonder meer langs iedereen heen. Het moeilijkste was om niet te gaan rennen toen ik eenmaal op straat was.

Ik liep een paar straten verder, waar gelukkig een vriend van me woonde. Hij was niet thuis, maar zijn vrouw gaf me een paar schoenen, een riem en een paar dinars. De schoenen waren enkele maten te klein, maar ik hoefde maar tot de hoek van de straat te lopen, waar een bushalte was.'

Ivo's vlucht naar de veiligheid kostte drie weken verstoppertje spelen. Eindelijk bereikte hij het hoofdkwartier van een verzetsgroep in de dichte wouden van Servië. Van daaruit was hij in staat een radioboodschap naar Londen te sturen om me te zeggen dat hij in veiligheid was. Ian Wilson kwam als een haas naar Clock House om me het nieuws te brengen.

'Ik hoop dat hij zo verstandig is om in de bossen te blijven,' zei ik tegen Ian. 'Hij is veel te bekend om weer rond te gaan struinen.' 'Waarom zouden we hem niet hierheen halen?' stelde Ian voor. Toen hij de ongelovige uitdrukking op mijn gezicht zag verklaarde hij zich nader. 'We hebben een paar geheime landingsplaatsen in die buurt. Ik denk dat we hem in een geval als dit wel op een vliegtuig kunnen zetten. Dat is wel het minste wat we voor Dreadnaught kunnen doen. Het kan een tijdje duren, maar het is mogelijk.' Als gevolg van Ivo's en Johnny's wederwaardigheden waren mijn zenuwen tot het uiterste gespannen. Ik had me niet gerealiseerd hoe uitgeput ik was tot Ian met het nieuws over Ivo kwam; pas toen voelde ik dat ik het een tijdje kalm aan moest doen. 'Ik denk dat ik een kort verlof zal aanvragen,' zei ik tegen Ian. 'Weet jij een plekje dat overal ver vandaan is, waar ik me in kan graven en alleen maar wandelen en lezen en die hele rotoorlog vergeten?'

'Ik weet het mooiste plekje dat er is, het rustigste op de hele wereld, in het noorden van Schotland, ongeveer vijftien mijl van Tain. Er is daar een klein hotelletje. Misschien zul je vijf of zes andere gasten tegenkomen, maar verder is er mijlen in de omtrek niets anders te bekennen dan schapen.'

Binnen een week waren mijn verlof en mijn reservering in orde en was ik op weg naar Schotland. Het kwam heel goed uit, want Clock House was op dat moment onbewoonbaar. Een vliegende bom was een paar dagen eerder vlakbij neergekomen en alle ruiten lagen eruit.

Een treinreis naar Edinburgh, een paar busritten met overstappen om in Tain te komen en tenslotte een gammele taxi deden me tenslotte in de Fisherman Inn belanden. Het was vlak voor het diner. Een van de gasten, een oude gepensioneerde kolonel, voelde zich geroepen zich over me te ontfermen.

'Er valt hier niets te doen behalve op forellen vissen. Hebt u uw spullen bij u?'

'Ik vis niet.' Ik probeerde hem af te schudden, ik wilde alleen zijn. 'Nonsens. U zult het geweldig vinden. Ik heb wel wat extraspullen. Ik zal zorgen dat u vroeg gewekt wordt en ik zal u het beste stekje van de hele rivier laten zien.'

Hij was zo enthousiast en hartelijk dat ik niet anders kon doen dan toestemmen. Rond drie uur in de morgen werd ik gewekt door aanhoudend gebons op mijn deur en ik vervloekte de kolonel en mijn eigen zwakheid. 'Ja, ja,' brulde ik, en de hotelhouder kwam binnen, gevolgd door een politieagent.

'Het spijt me u te moeten storen, sir,' zei de politieman formeel, en in mijn half verdoofde staat dacht ik dat dit wel een vreemde manier was om op een visexpeditie te gaan. 'We hebben een telefoontje gekregen: u moet zich onmiddellijk op het War Office in Londen melden. Ik kan u op mijn motorfiets naar het vliegveld brengen, sir. Als u zich haast kunt u het militaire vliegtuig nog halen dat over ongeveer drie uur vertrekt.' Ik klampte me vast op de duozit van de motorfiets, met mijn koffer tussen mij en de bestuurder geklemd, en vroeg me af welke calamiteit het afbreken van mijn verlof kon hebben veroorzaakt. De Citroen en mijn vriend Jock, de coureur, stonden op het militaire vliegveld bij Epsom op me te wachten.

'Wat is het deze keer voor noodtoestand, Jock?' vroeg ik terwijl hij startte.

'Ik heb er geen idee van, sir. Ik heb opdracht gekregen u rechtstreeks naar Waterloostation te brengen, waar meneer Wilson op u staat te wachten. Maar ik geloof niet dat u ergens heen moet. Ik heb het idee dat we bezoekers verwachten.'

De bezoeker bleek Ivo te zijn. Hij was op een ander militair vliegveld geland en zo juist in Londen gearriveerd.

'Hoe heb je dat verdomme zo vlug voor elkaar gekregen?' vroeg ik opgetogen aan Ian.

'Ik heb er niets mee te maken gehad. C heeft er persoonlijk opdracht voor gegeven en aan de nodige touwtjes getrokken.' Een paar minuten later was ik herenigd met mijn broer, die er fris en gezond uit zag door het leven in de bossen, nog steeds in ruwe kledij was gestoken en evenzo nog steeds de aangenomen naam Pedrag Ivanovitsj gebruikte, waaronder hij was ondergedoken en naar Engeland was gevlogen.

Ian liet ons bij het Waterloostation alleen, en Jock reed ons in de Citroen naar het Savoyhotel. Zelfs met gebruikmaking van de nodige relaties zou het een paar weken duren voor de ruiten in Clock House er weer ingezet waren. Terwijl ik Ivo het verhaal van het bombardement deed hoorden we het ronken van een vliegende bom. Als doorgewinterde Londenars wisten Jock en ik wat we konden verwachten. Er bestond geen gevaar zolang je de motor hoorde. Maar als die uitviel kwam de bom naar beneden en ontplofte in de onmiddellijke

omgeving. Het geluid stakte. Jock trapte de rem in, en we doken de wagen uit en gooiden ons plat op het plaveisel, vergetend dat we een stom boertje van buiten bij ons hadden. Ivo bleef op de achterbank zitten. De bom raakte een gebouw van vijf verdiepingen dat maar een paar honderd meter verderop lag en legde het volkomen in puin. Door een onverklaarbare speling van het lot werden we niet geraakt, zelfs niet door rondvliegende brokstukken. Ivo grinnikte terwijl we het stof van onze kleren sloegen. 'Ik had jullie beter mee kunnen nemen naar de bossen. Daar is het veiliger.'

Toen we in het Savoy waren en Ivo zijn eigen verhaal verteld had, zei ik hem wat er met Johnny was gebeurd. Het was voor het eerst dat hij ervan hoorde. 'Jij hebt met hem samengewerkt, Ivo,' zei ik hoopvol, 'misschien kun jij helpen. Johnny heeft me ettelijke keren gezegd dat hij een groot aantal invloedrijke mensen in zijn activiteiten betrokken had en dat hij van hen afhankelijk was om zichzelf te kunnen beschermen. Als ik alleen maar de namen van een paar van die mensen zou weten, zou ik misschien iets kunnen ondernemen. Heeft hij jou ooit namen genoemd?' 'Misschien heb ik één aanduiding,' overwoog Ivo. 'Toen Johnny me door Parijs hielp, toen ik op weg was naar mijn ontmoeting met jou in Lissabon, nam hij me mee naar een diner ten huize van de verloofde van een van zijn partners in de financiële operatie. Ze was een Frans meisje, maar hij was een Duitser en had kennelijk een tamelijk hoge functie bij de Reichsbank of het ministerie van economische zaken, wat het precies was weet ik niet. Zijn naam was Friedrich Hahn.' 'Was hij in Parijs gestationeerd?'

'Nee, hij reisde voortdurend van hot naar haar. Hij was belast met de controle over de nationale banken van de bezette landen.' 'En wat weet je van zijn verloofde?'

'Die scheen in Parijs te wonen. Ze had een flat in de rue de la Pompe. Het huisnummer weet ik niet meer, maar het was tegenover een klein restaurant. Ze heet Jacqueline Blanc.' 'Wat is Hahn voor een man?'

'Voor zover ik het kon bekijken was hij geen Nazi. Rond de veertig, met een goed voorkomen.'

Parijs was op dat moment ongeveer een week geleden bevrijd. Het was de bedoeling dat ik er binnenkort voor de inlichtingendienst heen zou gaan, dus zette ik er een beetje haast achter. Dat meisje was een te goed aanknopingspunt om zonder meer te veronachtzamen. Ik was ervan overtuigd dat Hahn met de vluchtende Duitse troepen was meegetrokken.

Een eenvoudig verzoek om inlichtingen bij het commissariaat van het deftige zestiende arrondissement van Parijs, waarbinnen de rue de la Pompe gelegen is, leverde me het huisnummer van Jacqueline Blanc op. Het huis was een van die kleine herenhuizen die tot flats waren verbouwd, nog steeds uiterst chic en duur.

Mademoiselle Blanc woonde op de tweede etage. Ik liep de trap op en luisterde aan de deur. Ik hoorde iemand heen en weer lopen, en het gemompel van stemmen. Ik klopte. Geen antwoord. Ik klopte nog een paar keer, ditmaal harder. In de flat heerste nu absolute stilte.

Met zware stappen de trap aflopend, zodat ik zeker gehoord zou worden, liep ik het huis uit en stak de straat over. Ik keerde me plotseling om en zag het gordijn in de flat op de tweede etage bewegen. Ik liep terug naar de tweede etage. Toen ik ditmaal op de deur klopte riep ik: 'Mademoiselle Blanc, ik ben een vriend en wil u graag een paar minuten spreken. Ik weet dat u er bent. Laat u me alstublieft binnen.' Nog steeds geen reactie. Ik bleef aandringen.

'Ik blijf hier tot u wel gedwongen zult zijn open te doen. Als u het discreet wilt houden kunt u me beter binnenlaten.'

Ik hoorde dat ze de sleutel in het slot omdraaide. De deur ging vijf centimeter open, maar zat op de ketting.

'Wat wilt u?'

'Het gaat om een persoonlijke kwestie. Ik denk niet dat u daar in de gang over zult willen praten.'

Ze sloot de deur om de ketting eraf te kunnen halen en opende haar toen wijd. Jacqueline Blanc was midden twintig en even mooi als je je onder dergelijke omstandigheden van te voren onvermijdelijk voorstelt. Ze droeg een huisjapon die niets onrecht aandeed; haar lange bruine haar hing losjes over haar schouders of het pas geborsteld was, maar haar ogen, die ook bruin waren, strookten niet met het aanlokkelijk geheel. Ze vormden het bewijs dat ze ergens enorm bang voor was. 'Ik ben een vriend van Johann Jebesen, een heel goede vriend.' Ik gebruikte Johnny's naam om haar vertrouwen te winnen. 'Ik ben Dusko Popov.'

Haar ogen vernauwden zich en ze bekeek me nauwkeurig. 'Ik heb het idee dat we elkaar al eens eerder ontmoet hebben.' 'Nee, dat was mijn broer. Er is een zekere familiegeleekenis.' Jacqueline verstrakte en ik realiseerde me dat ik een stomme had begaan. 'Ach, dat is waar ook, u kent hem niet onder zijn ware naam, maar u hebt

hem hier tijdens een diner te gast gehad. Hij werd door uw verloofde, meneer Hahn, samen met meneer Jebesen uitgenodigd.' Ze knikte alsof ze het zich herinnerde. 'Wat kan ik voor u doen?' We stonden in de hal. 'Kunnen we even gaan zitten?' vroeg ik. 'Neemt u me niet kwalijk.' Ze ging me voor naar de overdadig gemeubileerde zitkamer en gebaarde naar een sofa. Zelf ging ze zitten in een klein armstoeltje dat ernaast stond.

'Wat ik u te zeggen heb is vertrouwelijk. Ik hoop dat we niet gestoord worden.' Ik dacht aan de stemmen die ik had gehoord en wilde niet dat ons gesprek door

vreemde oren kon worden opgevangen. 'Ik ben alleen,' loog ze. Des te beter, dacht ik, misschien zit Hahn in de kamer hiernaast. Als het iemand anders was zou ze waarschijnlijk niet

willen dat hij hoorde dat we het over Johnny hadden.

'Een sigaret?' Ik hield haar mijn koker voor.

'Dank u, ik rook niet.' Ik wierp een blik op de asbak. Er lagen een paar peuken in. Jacqueline kreeg een kleur. Bovendien hing de zeer herkenbare geur van Balkantabak in het vertrek, maar ik wilde haar niet op de knieën dwingen voordat het per se nodig was. Ik probeerde haar nog een kans te geven.

'De Gestapo heeft Jebesen gearresteerd en ik probeer hem te helpen. Ik weet dat hij met de heer Hahn samenwerkte, en ieder stukje informatie dat u me zou kunnen geven zou nuttig kunnen zijn.' 'Ik heb meneer Hahn al meer dan een maand niet gezien,' zei ze haastig. 'Hij is in Duitsland. En bovendien weet ik niets van zijn zakelijke beslommeringen.'

'Mademoiselle Blanc,' zei ik overdreven geduldig, 'ik wil heel eerlijk tegenover u zijn. Ik ben vastbesloten Jebesen op welke manier dan ook te redden. Als u weigert te helpen zal ik onaangename maatregelen moeten nemen. U bent bijzonder kwetsbaar, mademoiselle Blanc. Dwingt u me alstublieft niet om tot actie over te gaan.' 'Wat voor soort actie bedoelt u, meneer Popov?' zei ze uitdagend. 'Gisteren liep ik langs de Champs Elysées en was getuige van een walgelijk schouwspel. Een paar naakte meisjes, met kaalgeschoren hoofd en hakenkruisen over hun hele lichaam geschilderd, moesten daar spitsroeden lopen. Ze hadden zich met de moffen ingelaten.' Met een gebaar en een gezicht dat zo bleek was geworden dat ze me aan een Japanse Kaboeki-acteur deed denken, fluisterde ze: 'Maar u zult toch niet. . .'

'Om het leven van een vriend te redden, mademoiselle Blanc, zou ik zelfs nog veel verder gaan.'

De deur naar de slaapkamer werd opengeworpen en een lange knappe man, eveneens in een housecoat gehuld, kwam dreigend op me af met een revolver in zijn hand. 'Jij . . .'

'Goedemiddag, meneer Hahn,' onderbrak ik hem op opgewekte toon.

Zijn uiterlijk klopte precies met de beschrijving die Ivo me gegeven had. 'Ik dacht wel dat we u uit konden roken. Legt u dat ding maar weg; er is geen reden om me overhoop te schieten. Ik heb niets kwaads in de zin ten opzichte van mademoiselle Blanc of van u.' Hij hield de revolver op mijn borst gericht. 'Ik ben Dusko Popov, een vriend van Johann Jebesen, zoals u waarschijnlijk door het sleutelgat gehoord hebt.'

'Dat zegt me niets. Ik ken u niet.' Hij was zenuwachtig, hij was een Duitser die in het bevrijde Parijs was ondergedoken. Waarschijnlijk was hij meer dan

zenuwachtig; wanhopig, tot alles in staat, als ik op zijn grimmige gelaatsuitdrukking mocht afgaan. 'Ik kan u helpen, meneer Hahn,' zei ik om de spanning van zijn vinger aan de trekker te verminderen. 'Ik heb volledig begrip voor de situatie waarin u verkeert. Ik geloof niet dat u een Nazi bent, of een oorlogsmisdadiger. Het zou onwaarschijnlijk zijn dat u in Parijs was gebleven als dat wel het geval was, tenzij u was achtergelaten om sabotage te plegen, en in dat geval zou u niet bij uw verloofde hebben gelogeed. Dan waren we u te gemakkelijk op het spoor gekomen.' Hij liet de revolver zakken. 'Wat wilt u nou eigenlijk ? Hoe zou u Jebson kunnen helpen?'

'Ik wil de namen van belangrijke mensen die met uw financiële transacties te maken hebben gehad. Johnny heeft me gezegd dat hij erop rekende dat ze hem zouden beschermen. Als ik weet wie ze zijn kan ik ze misschien chanteren.' 'Van hier uit ?' hoonde hij ongelovig.

'Grenzen zijn er om overschreden te worden, meneer Hahn. Er zijn nog steeds neutrale landen. En ik heb bepaalde relaties bij de Abwehr. Ik kan Johnny helpen als ik over de juiste inlichtingen beschik.' 'Denkt u dat werkelijk?' Hij bleef op zijn hoede, maar ontspande zich genoeg om te gaan zitten en de revolver in zijn zak te steken. 'Een van de redenen waarom ik niet met het terugtrekkende leger meeding was dat, als ik dat deed, ik nu Johnny's lot zou delen. U bent te laat om hem nog te kunnen helpen. Sinds twintig juli zitten de meeste mensen met wie Johnny te maken had zelf in de gevangenis. Degenen die zich niet zo bezorgd maakten over hun eigen huid. Die zullen er niet meer bij betrokken raken.'

'Wat was uw aandeel in die hele operatie ?' Ik had hem aan het praten gekregen en wilde dat hij verder ging.

'Ach,' zei hij aarzelend, 'het was allemaal niet zo ingewikkeld. Als er een officier werd overgeplaatst, laten we zeggen van Griekenland naar Frankrijk, kon hij een bank binnenlopen die door de Duitsers werd gecontroleerd en zijn Griekse bezettingsmarken wisselen tegen Frans geld. Maar dat kon hij alleen doen tot een bedrag van duizend of tweeduizend mark, zeker niet met kapitalen als vijftig- of honderdduizend mark. Dan zou hij moeten uitleggen hoe hij daaraan kwam. Ik liet dergelijke transacties via de Reichsbank lopen onder het mom dat het geld bestemd was voor de Abwehr.'

'Dan moet u de namen weten van degenen die daarvan profiteerden.' Hij begon al met zijn hoofd te schudden. Ik drong aan. 'Luister goed, meneer Hahn, ik probeer niet u te beschuldigen. Het enige wat ik wil is een paar namen.'

Hij nam een van zijn Balkansigaretten en keek me nadenkend aan terwijl hij haar aanstak. 'U zei dat u me misschien zou kunnen helpen. Hoe?'

We waren in het onderhandelingsstadium. Ik wist dat ik zou krijgen wat ik wilde. 'U kunt zich niet eeuwig blijven verbergen. Vroeg of laat komt iemand erachter

dat u hier zit, en dan verkeert niet alleen u, maar ook mademoiselle Blanc in moeilijkheden. Ik ga u de maan niet beloven. Voor zover ik weet hebt u niets gedaan waaraan de geallieerden u schuldig kunnen verklaren, maar dat zullen anderen moeten beoordelen. Wat ik voor u kan doen is uw situatie regelen. Ik kan uw veiligheid verzekeren tot de hysterie van de jacht op Duitsers afgelopen is.' 'Dat is niet veel.'

'Het is heel wat beter dan uw momentele situatie.' Ik maakte mijn standpunt duidelijk. 'U kunt het accepteren, of beginnen te schieten.' Hahn was helemaal niet van plan te gaan schieten. Hij stond op en liep naar het raam, alsof hij de zaak overdacht. Hij was een van die koppige figuren die hun gezicht moesten bewaren. Hij had geen reden mij de inlichtingen te weigeren. Jebesen was een vriend van hem, of althans een goede zakenrelatie; hij was geen Nazi en had geen gevaar meer van ze te duchten, aangezien hij niet op Duits grondgebied was. Sterker nog: ik was nu een soort beschermengel voor hem.

'Ik kom vanavond om acht uur terug,' zei ik en stond op. Als hij een spelletje wilde spelen wilde ik hem niet op zijn hart trappen. 'Zorg dat u dan uw besluit genomen hebt, of dat u er vandoor bent.' Tegen acht uur had Hahn vrede met zichzelf gesloten en praatte openhartig. Of misschien had hij honger en wilde hij snel van me af zijn. Bij sommige mensen gaat de maag voor. Uit de keuken kwam het verrukkelijke aroma van een coq au vin, en een kleine tafel in de salon was gedekt voor twee personen.

Hahn wist meer dan ik verwacht had. Hij bevestigde dat Johnny in de Gestapo-gevangenis aan de Prinz Albrechtstrasse zat. 'De man die zijn ondervraging leidt,' zei Hahn, 'is een S.S.-officier, genaamd Sondar Eggar, maar de hoofdcommissaris, Stawitzki, ondervraagt hem ook vaak, net als zijn assistenten Baumert en Günther. Die laatste twee zijn een stelletje slagers, echte sadisten.' Dat waren niet de inlichtingen waar ik om gevraagd had, maar ik liet Hahn het verhaal op zijn eigen manier vertellen. Hoe meer inlichtingen hoe beter. Ik grifte de namen in mijn geheugen voor de dag dat ik de kerels ooit tegen zou komen.

'Ik heb over uw probleem nagedacht,' zei Hahn met de zoetsappigheid van een bankdirecteur. Hij zag er ook zo uit, nu hij zijn kamerjas verwisseld had voor een uitstekend gesneden donkerblauw kostuum. 'Ik zou u een massa namen kunnen noemen waar u niets aan hebt. Wat u nodig hebt zijn de namen van lieden die nu aan de macht zijn. Ik weet er drie. Degene op wie het meeste druk kan worden uitgeoefend en die tegelijkertijd in een positie verkeert van waaruit hij iets kan doen is dr. Schmidt, de adjudant van Schellenberg.'

Schmidt leek me een ideale kandidaat, omdat hij op dit moment de chef van het Militair was. Johnny's tentakels hadden inderdaad ver gereikt.

'Verder is er de S.D.-Standartenführer dr. Knocker. Hij deed zaken met Jebsen toen hij in Parijs gestationeerd was. Ik weet niet waar u hem nu kunt vinden. En om te besluiten' - Hahn wreef zich bedachtzaam langs de kin - 'hebben we Walter Salzer. Obersturmbannführer Walter Salzer. Hij is Kaltenbrunners manusje-van-alles.' De man die het vuile werk voor Kaltenbrunner opknapte - dat kon interessant zijn, dacht ik, terwijl Hahn verder sprak. 'Ik ken Salzer niet erg goed, maar ik weet dat hij vóór de oorlog voor een van de firma's van Jebsen werkte. Salzer was Jebsens contactman bij de S.D. voor alle financiële transacties. Daar maakte Jebsen zelf zijn handen niet aan vuil.' Ik beloofde Hahn met een telefoonnummer: dat van het nieuwe kantoor van de Britse inlichtingendienst in de buurt van het Trocadero. Mijn vriend Peter Hope had er de leiding. 'Als u moeilijkheden krijgt moet u of mademoiselle Blanc dit nummer bellen en de boodschap doorgeven waar u bent en zo mogelijk, wat de aard van uw moeilijkheden is. Iemand zal dan voor u zorgen. Ik raad u aan de volgende paar dagen hier te blijven, hoewel deze flat ook niet veilig voor u is. U bent hier bekend. Als de Engelsen er mee akkoord gaan zal ik voor een ander onderdak zorgen. In de tussentijd kunt u een rapport schrijven waarin u al uw activiteiten tijdens de oorlog vastlegt. Ik weet dat de Engelsen dat zullen willen hebben. U zult vermoedelijk ondervraagd worden, maar zoals ik al gezegd heb, als u niets gedaan hebt waardoor u als oorlogsmisdadiger kunt worden aangemerkt, hebt u niets te vrezen.'

'Ik zal het rapport schrijven,' verklaarde Hahn gewichtig. Wilde hij meewerken of dacht hij alleen aan zichzelf?

Jacqueline keek opgelucht en zei: 'Laat u ons alstublieft niet in de steek.'

Ik beloofde te zullen doen wat ik kon, maar ik voelde totaal geen sympathie voor haar. Parijs was pas bevrijd, we vochten nog steeds tegen de Duitsers, en ik was bitter gestemd.

'U hebt zeker geen geld nodig?' Ik keek Jacqueline aan zoals ze daar stond in haar haute couture-japon in haar luxueuze appartement. 'Nee. Dank u,' haastte Hahn zich te zeggen. Hij had tenminste voldoende verstand om mijn hatelijke opmerking te begrijpen. Ons gesprek overdenkend liep ik de hele weg naar mijn hotel in de buurt van de Opera terug. Hahn had niet aan de kant van de Nazi's gestaan, maar daarom mocht ik hem nog niet. Voor zover ik het kon bekijken was hij een opportunist. Aan het spelletje met de bezettingsmarken had hij beslist meegedaan om er zelf beter van te worden, en hij had niet het fatsoen gehad om Johnny te hulp te komen zonder er eerst over te onderhandelen. Wetend dat Johnny in de gevangenis zat - waar hijzelf aan ontsnapt was - bleef Hahn rustig zwijgen tot hij zijn wetenschap te eigen bate kon aanwenden.

Ik stelde een brief aan dr. Schmidtt op. Hahn had gelijk, Schmidtt was de meest aangewezen persoon. In grote trekken was de brief een herhaling van wat ik al eerder had gezegd: dat ik me niet wilde bemoeien met de interne aangelegenheden van Berlijn - dat het enige wat ik wilde was, dat Johnny ongedeerd in Lissabon of Zwitserland zou aankomen, in ruil waarvoor mijn organisatie onmiddellijk weer actief zou worden. Pas in het P.S. formuleerde ik mijn dreigementen, door te zeggen dat ik een aantal mensen wist die bij Johnny's financiële transacties betrokken waren en dat ik het vervelend zou vinden als actie zou moeten ondernomen worden waardoor ook andere hoofden zouden vallen. Ik wist zeker dat dr. Schmidtt die toespelings zou begrijpen. Ik ondertekende de brief met 'Tvan' en zond hem per speciale koerier om de censuur te ontlopen.

Kort nadat dr. Schmidtt mijn brief had ontvangen werd Johnny van de Prinz Albrechtstrasse overgebracht naar Oranienburg, een concentratiekamp in de buurt van Berlijn. Naar verluidde was het minder erg dan de andere kampen, en zeker niet zo erg als de keldergevangenis van de Gestapo.

Na die overplaatsing liet Schmidtt kapitein Kamler bij zich komen en droeg hem op naar Oranienburg te gaan, Johnny te bezoeken en met de Gestapo over zijn vrijlating te onderhandelen. Kamler was een van de mensen uit Lissabon die de zuivering van de Abwehr had overleefd en nu bij het Militairambt werkte.

Schmidtt instrueerde hem er de nadruk op te leggen dat mijn diensten van essentieel belang waren en dat de enige manier om mij weer aan het werk te krijgen de vrijlating van Jebesen was.

Kamler trof Johnny lichamelijk verzwakt maar geestelijk nog even sterk aan. Gekleed in gevangenisplunje zag hij eruit als het typische concentratiekampslachtoffer. Hij was vel over been, en zijn hoofd op de magere nek en schouders leek enorm groot. Hij had hele plukken haar verloren. Maar zijn ogen schitterden als vanouds toen Kamler zei dat ik bezig was hem vrij te krijgen.

'Zeg tegen Dusko dat ik wist dat hij me niet zou vergeten,' was zijn boodschap voor mij.

Een soortgelijke beschrijving van Johnny's onbreekbare geest kreeg ik na de oorlog van Hjalmar Schacht. Schacht zat in de Prinz Albrecht-strasse in de cel naast die van Johnny. Hij ving een keer een glimp van hem op toen Johnny na een verhoor werd teruggebracht. Zijn overhemd was met bloed doordrenkt. Toen de bewakers op het punt stonden hem weer in zijn cel op te sluiten keerde Johnny zich naar hen toe en zei, hooghartig als altijd: 'Ik vertrouw erop dat ik een schoon overhemd krijg.'

Ondanks Schmidts initiatief gingen er maanden voorbij - september, oktober en

november - zonder dat ik iets hoorde. Ik had geen verdere middelen om de zaak te bespoedigen of te forceren. Ik ben toch al geen geduldig mens, en deze frustratie plus het onnozele werk dat ik voor de inlichtingendienst deed - voornamelijk schoonmaakwerk, de 'de-nazi-ficatie' - deed me met mijn kop tegen de muur lopen. Maar eind november bezorgde de postbode een vreemde brief bij Clock House. Hij kwam uit Zwitserland, was met de hand geschreven en getekend 'Ulla'. De naam zei me niets, evenmin als de inhoud, die over persoonlijke beuzelarijen ging. Aan het eind vermeldde Ulla dat Johnny haar een week of twee voor Kerstmis in Zürich zou komen bezoeken. Hij zou logeren in hotel Baur au Lac en zou me graag ontmoeten. Als ik het niet klaar kon spelen om te komen, voegde Ulla eraan toe, zou Johnny me zeker zelf schrijven. Ik zorgde precies twee weken voor Kerstmis in Zürich te zijn. Met een militair vliegtuig vloog ik vanuit Engeland eerst naar Parijs waar ik een auto kocht, een van die stevige Citroëns met voorwielaandrijving die op besneeuwde wegen zo makkelijk te hanteren zijn. Zwitserland leek wel een beetje op Portugal: het was neutraal, maar het barstte er van de geheimagenten van alle in de oorlog betrokken landen. Ik wilde vrij zijn om me te bewegen voor het geval Johnny snel het land uit zou moeten.

Via Genève, in de valleien blijvend, reed ik rechtstreeks naar Zürich. Het weer bleef goed. Johnny was nog niet in hotel Baur au Lac aangekomen, maar het was pas tien december. Ik logeerde niet in Baur au Lac maar nam een kamer in hotel Zum Storchen, niet ver ervandaan. De eerste dagen liep ik tweemaal per dag bij Baur au Lac aan om naar de heer Jepsen te vragen. De receptionisten en de portiers begonnen zijn naam en de mijne te kennen. Dat wilde ik ook.

Hoogstwaarschijnlijk werden sommigen van hen door de Abwehr betaald - en anderen door de Britse inlichtingendienst - en ik wilde dat de Abwehr wist dat ik Johnny niet in de steek liet. Terwijl de dagen voorbijgingen begon ik steeds vaker naar Baur au Lac te gaan; ik at er, en bezocht zelfs de vervelende *thé-dansants* zonder te dansen en zonder thee te drinken. Tenslotte verhuisde ik naar het hotel en stak mijn neus vrijwel niet meer buiten de deur.

Een paar dagen voor Kerstmis was Johnny nog steeds niet komen opdagen. Ik stond in de verleiding naar Bern te gaan om een bezoek te brengen aan de man van de Abwehr van wie ik wist dat hij bij de Duitse ambassade was gestationeerd, in de hoop daar iets over Johnny te weten te komen. Maar het was een slag in het duister en ik aarzelde, omdat ik er ook rekening mee moest houden dat ik een of ander mij onbekend project van het XX Comité in de war zou kunnen sturen. Gelatine en Ballon waren nog steeds actief met het om de tuin leiden van de Duitsers. Ik ging niet naar Bern. Op de avond voor Kerstmis gaf ik het wachten in Zürich op en ging terug naar Londen, met het plan voor

een laatste poging in mijn hoofd. Daarvoor had ik de toestemming van het comité nodig, want de mogelijkheid bestond dat Garbo en zijn organisatie van niet bestaande agenten erdoor in gevaar kwamen. Ik wilde naar Lissabon gaan en Schroeder openlijk chanteren, door Jepsens vrijlating te ruilen tegen het Arabel-net, de naam waaronder Garbo's organisatie bij de Duitsers bekend stond. Anders zou ik dreigen de Engelsen alles te vertellen wat ik van Arabei wist. De Gestapo zou naar mijn mening meer prijs stellen op Arabei dan op Johnny's huid. Nu het Driewieler-net in staking was vormde dat hun enige contact in Engeland, afgezien van een paar zelfstandige agenten.

Het plan leek onfeilbaar. Ik joeg de Citroen door het grauwe winterlandschap, nam in Parijs een militair vliegtuig en ging rechtstreeks naar kantoor zodra ik in Engeland was. Tar en Wüson waren aanwezig. Ik gaf ze niet de kans ook maar iets te zeggen en vertelde ze mijn plan. Tar onderbrak me.

'Het is te laat, Dusko. Het spijt me, ouwe jongen, maar Johnny is dood.' Mijn mond viel open, de onuitgesproken woorden over mijn plan welden me nog naar de lippen. 'Hoe?' kreunde ik. 'Op de vlucht doodgeschoten.'

'Op de vlucht doodgeschoten' - de afgezaagde, officiële benaming voor moord. 'Hij stond op het punt vrijgelaten te worden. Schellenbergs bureau had de opdracht al gegeven. Een Abwehr-officier had de opdracht hem in Oranienburg op te halen. Toen hij daar aankwam kreeg hij de mededeling dat Johnny bij een poging tot vluchten was doodgeschoten.' Er zijn momenten dat je niets weet te zeggen. Ik liep het kantoor uit. Jock wachtte buiten met de Citroen. Ik opende het portier en liet me op de achterbank vallen. 'Naar huis.' Hij reed zonder een woord te zeggen.

Meer dan de helft van een week zat ik in Clock House voor me uit te staren. De hele oorlog lang was ik objectief en tamelijk ongeëmotioneerd geweest. Maar nu waren mijn gevoelens zuiver subjectief, er was niets theoretisch meer aan. Het is één ding om te weten dat er mensen vermoord worden, maar het is iets anders als je degenen die vermoord is hebt gekend. Haat, koude, bittere, alles vernietigende haat welde in me op. Ik wilde wraak. Wie verantwoordelijk was voor Johnny's dood zou nooit meer genieten van de warmte van de zon, van het lichaam van een vrouw, van de schoonheid van het leven. Omdat hij Johnny van dat alles beroofd had. De oorlog was nu mijn persoonlijke bloedvete geworden. Ik joeg nu op Johnny's moordenaars.

Mijn werk maakte de jacht gemakkelijker. Ik knoopte de losse eindjes aan elkaar voor de inlichtingendienst. Het meeste dat ik deed ging bijna automatisch. Het kon me allemaal niet zo veel schelen, behalve als het ging om het opsporen van oorlogsmisdadigers. Onder hen bevond zich ergens de man met wie ik persoonlijk zou afrekenen. Soms in het uniform van luitenant-kolonel, soms in

burger, volgde ik onze oprukkende legers.

Ik had een vrij goed idee waar ik moest beginnen. De Gestapo had achter Johnny's arrestatie en de moord op hem gezeten. Kaltenbrunner, het hoofd van de Gestapo, had zijn doodvonnis getekend, had de opdracht gegeven hem dood te schieten 'tijdens een poging te ontvluchten'. Maar Kaltenbrunner had dat niet uit eigen initiatief gedaan. Kaltenbrunner had geen relaties met Johnny; hij had geen reden om bang voor hem te zijn. Kaltenbrunner bekrachtigde alleen een bevel. Er was één directe verbinding tussen Johnny en Kaltenbrunner: Walter Salzer. Walter Salzer, Kaltenbrunners manusje-van-alles een voormalige employee van de firma Jebsen. Salzer, die voor Johnny de zaken met de S.D.-lieden regelde.

Johnny had te maken gehad met twee groepen, de Abwehr en de S.D. De Abwehr beschermde hem, had geprobeerd hem vrij te krijgen, dus moest het de S.D. - of de er nauw mee verbonden Gestapo geweest zijn die bang voor hem was, die hem voorgoed het zwijgen op wilde leggen. De S.D. en/of Slazer. Uit alles wat Hahn me verteld had viel op te maken dat Salzer zonder twijfel de man was die ik zocht. Ik bracht Hahn opnieuw een bezoek. Hij wist niet waar Salzer woonde of waar hij in deze laatste dagen van de oorlog kon uithangen, maar hij kon me wel zijn uiterlijk nauwkeurig beschrijven. Salzer was vooraan in de veertig, ongeveer een meter vijfenzeventig lang, had dun bruin haar, en terugwijkend voorhoofd en kleine blauwe ogen, droeg een bril en was tamelijk corpulent. Hij had een litteken van een sabelhouw op zijn linkerwang waardoor hij een scheve grijns over zich had, en zijn linkerhand was ernstig verbrand, zodat hij bijna altijd handschoenen droeg. Als ik Salzer ooit tegen het lijf liep zou ik hem onmogelijk voor een ander kunnen houden.

Toen de oorlog in mei afgelopen was begon ik heel Duitsland uit te kammen. Achter het stuur van een jeep trok ik kriskras door het land, bezocht alle bezettingszones - de Engelse, de Amerikaanse, de Franse en de Russische - en inspecteerde ieder kamp, iedere gevangenis waar officieren van de S.S. of de S.D. werden vastgehouden. Met opzet woonde ik de appels bij en bekeek iedere man, lettend op een sabelhouw en een ernstig verbrande hand.

Uit de archieven in ieder kamp haalde ik de kaarten van alle officieren die iets met Frankrijk te maken hadden gehad. Daarna liet ik ze bij me brengen om ze te ondervragen. Het moeten er honderden geweest zijn. Sommigen gaven toe Salzer gekend te hebben, maar niemand wist of wilde zeggen, waar hij was. Anderen zeiden van mening te zijn dat hij dood was. Sommigen leidden me bewust op een dwaalspoor, ongetwijfeld uit gevoel van solidariteit.

Ik won ook informatie in bij de Duitse burgerlijke autoriteiten en bezocht het politiebureau van elke stad en elk dorp waar ik doorheen kwam.

Nergens was de naam Walter Salzer bekend. Als er al iemand was die iets van Walter Salzer af wist hield hij zijn mond, en ik deed alles wat mogelijk was. In het Duitsland van na de oorlog, waar je voor een paar sigaretten een vrouw of een familie-erfstuk kon krijgen, moet ik er een wagonlading van hebben uitgedeeld zonder enig resultaat. Kaltenbrunner was de enige man die misschien had kunnen vertellen wat ik wilde weten, maar hij was onbereikbaar. Hij werd vastgehouden in de gevangenis van Wiesbaden als een van de belangrijkste oorlogsmisdadigers, en ieder contact met hem was verboden. Ik kreeg het advies mijn vragen via de officiële kanalen te stellen, maar dat was niet de weg die ik wilde nemen. Johnny's moordenaar was mijn persoonlijke prooi.

Op mijn ronde kwam ik ook in Freiburg en werd achtervolgd door de herinneringen aan onze studiejaren. Freiburg lag in de Franse zone, en oorlogsmisdadigers vielen onder auspiciën van het Deuxième Bureau, zoals de Fransen hun inlichtingendienst noemen. Ik liet me aandienen bij de commandant, een majoor, die me een lijst gaf met ongeveer tweehonderd verdachte personen die in zijn ressort waren opgepakt. Achter het bureau dat me tijdelijk ter beschikking was gesteld begon ik de kaarten door te kijken, die van officieren die in Frankrijk waren geweest apart leggend. Toen ik halverwege was kreeg ik een kaart in handen waarop de naam Friedrich von Kaghanek vermeld stond. Er was geen mogelijkheid van een vergissing, niemand anders ter wereld droeg die naam. Het was een schok hem tegen te komen op een lijst van mensen die verdacht werden van oorlogsmisdaden - bijna ongelooflijk.

Ik hield Freddy's kaart en die van drie anderen apart, zocht de majoor op en vroeg hem met de vier gevangenen te mogen spreken. Hoewel ik op dat moment alleen maar geïnteresseerd was in Freddy kon ik hem niet als enige aanwijzen. Het zou een vreemde indruk maken als een Britse overste nauwe persoonlijke relaties bleek te hebben met een Nazi die van oorlogsmisdaden werd verdacht. Ik was voor de Franse majoor een volslagen onbekende, hij wist niets meer van me dan wat op mijn identiteitspapieren stond.

'Ik zal de gevangenis bellen en ze hier laten brengen,' bood de majoor aan.

'Dat is niet nodig,' zei ik. 'Ik geef er de voorkeur aan onder vier ogen met ze in hun cellen te spreken.' De waarheid was dat ik niet wilde dat Freddy in bijzijn van derden plotseling en onverwacht met me geconfronteerd zou worden.

'Zoals u wilt,' stemde de majoor toe, 'maar die Von Kaghanek kan misschien gevaarlijk zijn. Hij staat op de nominatie om ter dood te worden veroordeeld, en je kunt nooit weten .. .' 'Wat is de aanklacht tegen hem?' Ik deed of ik alleen beroepshalve geïnteresseerd was.

'Hij was het hoofd van de S.D. in Monte Carlo en is verantwoordelijk voor het

feit dat veel van mijn landgenoten naar concentratiekampen en de dood in zijn gezonden.'

Hoofd van de S.D. in Monte Carlo! Ik had aangenomen dat Freddy de hele oorlog veilig in zijn opgemaakt bedje in het Vaticaan had doorgebracht. Johnny en ik hadden het nooit meer over hem gehad, sinds we elkaar voor het laatst in Rome hadden ontmoet, en ik weet niet of hij op de hoogte was van Freddy's benoeming in Monte Carlo. De gevangenis van Freiburg was er tijdens de oorlog niet slechter en niet beter op geworden. Het was nog steeds de naargeestige plaats die ik me herinnerde uit de tijd dat ik er zelf had gezeten. Alleen de bewakers waren veranderd. Een Franse kapitein en twee sergeants brachten me naar de cellen. Ik bewaarde Freddy voor het laatst en ondervroeg de drie anderen alleen in hun cel. Een van hen gaf toe Salzer gekend te hebben, maar dat was alles. Of alles wat ik uit hem kon krijgen. 'We kunnen u met deze man beter niet alleen laten,' zei de kapitein toen we voor Freddy's cel stonden. 'Hij is gevaarlijk.' 'Dat is mijn verantwoordelijkheid,' zei ik. 'Zet u hem maar met zijn gezicht tegen de muur en laat ons alleen.'

De twee sergeants ontsloten de zware ijzeren deur en gingen de cel binnen. Even later kwamen ze terug. 'Ga uw gang.'

Ik liep naar binnen en deed de deur achter me dicht. De cel was gelijk aan die waarin ik had gezeten. Een raampje hoog in de muur, een ijzeren brits, een krukje, en een ton. Freddy stond met zijn gezicht tegen de muur.

'Freddy,' zei ik zacht, 'vertoon geen tekenen van opwinding. Ik ben het, Dusko Popov. Je kunt je nu omdraaien maar wees voorzichtig in je gedragingen.'

'Dusko!' fluisterde hij opgewonden. 'Maar wat doe jij daarin?' Freddy wees naar mijn uniform. Dat scheen hem al evenzeer te verbazen als mijn aanwezigheid. Dat was de enige keer dat ik Graf Von Kaghanek ergens van versted heb zien staan.

'Vraag me nu niet om uitleg, Freddy. Ik ben hier om je te helpen, als dat mogelijk is. Vertel me alles over jezelf.'

Ik bood hem een sigaret aan en haalde vervolgens mijn zakken leeg om alle pakjes en repen chocola die ik gewoonlijk bij me had bij hem achter te laten.

Freddy inhaleerde diep, en we gingen zitten, hij op de brits, ik op het krukje.

'Het is waar dat ik het hoofd van de S.D. in Monte Carlo was. Niet dat ik dat zo graag wilde,' zei Freddy. 'Maar het is maar goed dat ik het was. Ik heb gedaan wat ik kon. Ik heb een paar mensen gered, maar het was onmogelijk ze allemaal te redden. Dat zou alleen maar tot resultaat hebben gehad dat ik werd overgeplaatst en er iets ergers in mijn plaats was gekomen.' 'Kun je bewijzen wat je zegt, Freddy?'

'Daar hebben die idioten me de kans niet voor gegeven,' zei Freddy kwaad. 'Ze

staan me niet toe met wie dan ook te spreken. Ik heb kans gezien een aantal mensen, voor het grootste deel joden, naar Noord-Afrika te krijgen en ik heb voor anderen onderduikadressen verzorgd. Als ik brieven mocht schrijven weet ik zeker dat ik ze zou kunnen vinden. Er waren veel vooraanstaande mensen bij.' Ik regelde het zo dat Freddy ongeveer twintig brieven mocht versturen. De mensen die hij had geholpen antwoordden hem en spraken hun dank uit voor het feit dat hij hun leven had gered. Sommige brieven bevatten geld, als terugbetaling voor de fondsen die Freddy degenen die op dat moment geen cent bezaten had verstrekt. Freddy werd op alle punten van de aanklacht vrijgesproken en uit de gevangenis ontslagen.

hoofdstuk 26

Me vastklampend aan strohalmen, nadat alle andere mogelijkheden vruchteloos waren gebleken, besloot ik te proberen Salzer via zijn verleden op het spoor te komen. Ik reed naar Hamburg, waar hij bij een van de firma's van de familie Jebesen had gewerkt. Het kantoor stond vroeger in de Avelhoffstrasse, in het centrum van de stad, en een puinhoop was alles wat ervan was overgebleven. De bombardementen van de geallieerden hadden bijna de helft van die belangrijke havenstad en vrijwel de hele Avelhoffstrasse vernietigd.

Ik zat in mijn jeep en staarde naar de hoop stenen en cement. Hier had Walter Salzer eens gewerkt. Zijn naam, zijn adres, zijn curriculum vitae hadden ergens in een archiefkast onder die puinhoop gezeten. Terwijl ik overlegde wat ik nu moest doen dook er ineens een kind op uit de ruïne van een huis aan de overkant van de straat. Ik stapte uit om die nader te bekijken en ontdekte de toegang tot de kelder, half verborgen achter een hoop geblakerde stenen. 'Woon jij hier?' vroeg ik het kind. 'Ja, mijn vader is de conciërge . . . was de conciërge.' Ik gaf het joch een reep chocolade. 'Vraag hem of hij hier wil komen.'

De chocola miste haar miraculeuze uitwerking niet. De jongen dook de kelder in en kwam onmiddellijk terug in gezelschap van een man die te oud leek om zijn vader te kunnen zijn. Hij had de oorlog letterlijk aan den lijve ondervonden. Met een pakje Players in mijn hand vroeg ik hem of hij iemand kende die me wat meer kon vertellen over de vroegere bewoners van het pand aan de overkant. 'Dat is Herr Mayerdorf, mijn voormalige collega.' Hij wendde zijn blik geen ogenblik van het pakje sigaretten af. 'Hij woont bij zijn schoondochter in een van de voorsteden - in Mariënthel, Am Neumarkt 27.' Herr Mayerdorf, ontdekte ik, bewoonde een behoorlijke flat, en de aanblik van een pakje sigaretten deed niets in zijn herinnering opborrelen. Hij kon zich Walter Salzer niet herinneren, hoewel hij meer dan tien jaar voor de firma had gewerkt. Een slof Chesterfields en de toezegging van meer van die dingen gaf hem opeens zijn geheugen terug. 'Ach ja, Herr Salzer. Sinds 1939 was hij niet meer bij de zaak, herinner ik me nu. Nee, ik weet niet waar hij woont, maar misschien weet de directeur, Herr Doktor Ziegler, dat wel. Herr Salzer stond op heel goede voet met Dokter Ziegler. Hij kwam bij hem thuis.' 'En waar is dat?'

Hij schudde zijn hoofd. 'Dokter Ziegler is naar Keulen verhuisd. Het adres weet ik niet.'

Iedere Duitser moest bij de politie in zijn gemeente zijn ingeschreven. Ik maakte de acht uur durende autorit naar Keulen, maar moest tot de volgende morgen

wachten tot ik de ondervoede balieklerk, die het beheer over de registratiekaarten voerde, te spreken kon krijgen. Hij wist uit te vissen dat Herr Doktor Ziegler inmiddels weer naar Hamburg verhuisd was.

Ik volgde dezelfde procedure en kreeg Zieglers nieuwe adres in Hamburg. De machtigen waren gevallen. Ziegler had een huurkamer in een huis dat vroeger door één gezin werd bewoond. Hij was niet thuis, maar zijn Haushalterin was bereid wat roddelpraatjes tegen een paar repen chocola uit te wisselen.

'Eigenlijk ben ik niet op zoek naar meneer Ziegler,' loog ik tegen zijn hospita. 'Ik ben op zoek naar mijn schoonzuster. Ze is getrouwd met een man die bij dezelfde firma heeft gewerkt als Doktor Ziegler, Herr Salzer.'

Nee, Herr Salzer kende ze niet, maar toen ik begon over de verbrande hand en de sabelhouw herinnerde ze zich hem.

'Ja, een man die daarop lijkt kwam Doktor Ziegler bezoeken, kort nadat hij hier was komen wonen. Hij heeft zelfs de nacht bij Herr Doktor doorgebracht. Hij kon niet meer weg omdat het na Sperrzeit was.' Dat was alles wat ze van hem wist, maar het gaf me een beetje houvast. Salzer leefde nog. De bommen hadden hem gespaard en hij was ook niet in een Russisch gevangenkamp verdwenen.

Ditmaal wilde ik me niet verlaten op een slof sigaretten. Ik haastte me naar het kantoor van de Engelse militaire inlichtingendienst. De bevelvoerend officier was kapitein Clive Aldridge, een neef van Ian Wilson, wat een hoop kostbare tijd uitspaarde. Met een minimum aan uitleg vroeg ik om twee betrouwbare soldaten plus vervoer en het gebruik van kantooruimte voor vierentwintig uur.

Ik gaf de twee soldaten opdracht naar Zieglers huis te gaan en hem op te pakken zodra hij terugkwam. Ze moesten hem naar de militaire inlichtingendienst brengen en hem niet toestaan met wie dan ook te spreken.

'Jullie kunnen me in de Officers Club vinden,' zei ik. Ik moest me die middag een paar keer weerhouden om naar Zieglers huis te gaan. De twee soldaten kwamen pas tegen de avond opdagen. 'We hebben hem opgesloten,' rapporteerden ze. 'Hij is de hele dag niet thuis geweest.'

'Prachtig, wel bedankt.' Ik voelde me als een spin die zich verlustigt bij de aanblik van zijn diner. 'Laat hem vannacht maar zitten. Dat maakt hem wel murw. Meld je morgen om negen uur op mijn kantoor.' Het kantoor dat kapitein Aldridge me beschikbaar had gesteld leverde precies het decor dat ik wenste. Het was groot en goed gemeubileerd, naar ik aannam een van de weinige in deze klasse die in het plat gebombardeerde Hamburg te vinden waren. Een echt directiekantoor, compleet met leren fauteuils en donker gepolijst hout. Als ik Zieglers type juist geschat had, zou het hem overtuigen van mijn gezaghebbende functie. Ik moest al mijn voordelen uitbuiten om hem aan het praten te krijgen. Een keurig geüniformeerde juffrouw van het Vrouwelijk

Hulpcorps zat achter een schrijfmachine in de ontvangstruimte. Ik legde haar uit wat mijn plannen waren.

'Ik zal hier vanmorgen een man ondervragen en ik wil dat hij de indruk krijgt dat ik tot de vaste staf behoor. Geef me af en toe een telefoontje door en trek je niets aan van de nonsens die ik zeg. Ook zou het een goed idee zijn als je nu en dan binnenkomt om me een dossier te geven of me een brief te laten tekenen. En versier dat bureau een beetje, geef me een stapel dossiers, wat papieren, wat je maar bij de hand hebt.' Ze vond het een leuk spelletje. Ze had het kantoor in de kortste keren voor elkaar en het bureau was bedolven onder stapels paperassen. Ik nam het dikste dossier en schreef er in grote blokletters de naam SALZER op. De twee soldaten verschenen een paar minuten later om hun orders in ontvangst te nemen.

'Breng de gevangene hier, maar probeer er eerst achter te komen of hij Engels spreekt.'

'Daar valt niet aan te twijfelen, sir. Hij vloekte als een bootwerker toen we hem gisteravond inrekenden. Dat kan hij beter dan ik,' antwoordde de korporaal.

'Prima. Voer maar een stuk toneel voor hem op. Por hem maar een beetje aan.' Ze kwamen terug met de voormalige Herr Direktor tussen zich in, in een tempo dat zijn waardigheid weinig goed deed.

'Herr Ziegler, sir.' Ze brachten een stram saluut.

Ik deed of ik in het dossier zat te lezen. Misschien is het een afgezaagd trucje, maar het werkt wel ontmoedigend.

'Ik moet ten sterkste protesteren . . .' begon Ziegler in het Duits.

'Schnauze,' zei ik, want die taal ken ik ook. 'Ga zitten en wacht tot je iets gevraagd wordt.'

Hij ging zitten op de harde houten stoel tegenover mijn bureau die ik hem aanwees. Hij was achter in de vijftig, klein, mager en had een donker uiterlijk. Hij had geen toestemming gekregen zich te scheren en zijn stoppelbaard deed hem er sjofel uit zien. En zo voelde hij zich ongetwijfeld. Ondanks zijn arrogantie was het duidelijk dat hij bang

was, maar er viel niet aan te twijfelen dat hij intelligent was. Anders had hij geen directeur in Jepsens firma kunnen zijn.

Nog steeds voorgevend in het dossier te lezen hield ik dit zo dat hij de naam die erop stond kon zien. Ik legde het geopend voor me, pakte een pen en vroeg in het Duits: 'Kent u Walter Salzer?'

'Ja. Hij heeft vroeger bij onze firma gewerkt,' antwoordde hij vlot.

'Wanneer hebt u hem voor het laatst gezien?'

'Eind 1944, hier in Hamburg.'

Ik tikte met mijn wijsvinger op het dossier. 'Hij heeft u ongeveer een maand

geleden thuis bezocht, Herr Ziegler.' Ik stond op, liep om het bureau heen en keek op hem neer. 'Geen leugens meer. Waar is Walter Salzer op dit moment? Wat is zijn adres?' 'Dat weet ik niet.'

'Ziegler, misschien begrijp je me niet goed. Ik moet Salzer hebben. Ik weet dat jij weet waar hij zit, en je komt hier de deur niet uit voordat je me dat verteld hebt. Als je niet meewerkt vind ik hem wel op een andere manier, maar dat zal langer duren. Jij bent intelligent genoeg om te begrijpen dat me dat tegenover jou niet vriendelijker zal stemmen.' Ik slenterde terug naar mijn stoel en keek hem aan. 'Nou, waar is Salzer?' Ziegler keek angstig, maar waarschijnlijk geloofde hij niet dat ik hem iets kon maken. 'Ik heb u al gezegd dat ik niet weet waar hij is,' snoefde hij. 'Daar kunnen uw dreigementen niets aan veranderen. Ik kan u niets zeggen. Overigens is de behandeling die u mij laat ondergaan tegen de wet. Wie is uw superieur? Ik zal me bij hem beklagen.' 'Sta op, Ziegler,' beval ik hem ruw. 'Loop naar de muur en ga er met je gezicht naar toe staan. Vlug een beetje,' snauwde ik toen hij opnieuw wilde protesteren, 'of moet ik een bewaker binnenroepen om je een beetje te helpen?'

Hij probeerde mijn bevel waardig op te volgen, maar er is geen man die zijnwaardigheid behoudt als hij als een schooljongen in de hoek wordt gezet. 'Je hebt een half uur om van gedachten te veranderen.' Ik hield mezelf bezig met lezen, een telefoontje aannemen en brieven tekenen die de secretaresse me bracht. Ik gaf haar een haastig gekrabbeld briefje met de mededeling dat ik zogenaamd met Londen zou telefoneren. Ze hoefde alleen maar aan de lijn te blijven en zich niet te verbazen over de dingen die ik zou zeggen.

Toen de tijd verstreken was zei ik: 'Het halve uur is om, Ziegler. Heb je me iets te zeggen?'

Hij draaide zijn hoofd niet om en zijn onnatuurlijk hoge stem weerkaatste tegen de muur. 'Ik weet niets.'

Ik kon niet begrijpen waarom hij zo koppig was. Was het loyaliteit, opstandigheid jegens de overwinnaar, of was hij bang zelf in de zaak betrokken te raken?

Ik nam de hoorn van de haak. 'Juffrouw Harley, vraag een ijlgesprek met Londen voor me aan. Ik wil generaal Menzies spreken.'

Een paar minuten later belde ze terug. 'Generaal Menzies is aan de lijn, sir.'

Ik zei: 'Dank u, juffrouw Harley,' en liet er direct op volgen: 'Goede morgen, sir . . . Jazeker, sir, ik ben ermee bezig. Ik heb op dit moment een burger op mijn kantoor, sir, die weet waar Salzer is, maar hij wil niets zeggen . . . Nee, ik heb hem op leugens betrapt, daar is geen twijfel over mogelijk, hij weet waar Salzer is ... Nee, ik geloof niet dat ik hem kan dwingen, sir, zelfs niet op die manier. Hij is een door de wol geverfde Nazi of hij heeft zelf iets te verbergen. Hoe dan ook,

ik geloof niet dat we hem verder nog nodig hebben. Ik heb nog een ander spoor. Daar kan ik binnen een paar dagen meer van weten . . . Uitstekend, sir, maar ik zou graag willen weten wat ik met de man die hier zit moet doen. We hebben geen reden om een aanklacht tegen hem in te dienen, dus ik kan hem niet vasthouden zonder het risico te lopen dat er enorme heibel ontstaat. Maar ik kan hem ook niet laten lopen. Dan zou hij Salzer waarschuwen. Hij zou zelfs een manier kunnen vinden om hem te waarschuwen als we hem vasthouden. U kent die gevangenistamtam wel. Ik zou graag de vrije hand hebben . . . Jawel, sir, uitstekend. Natuurlijk zal ik alle mogelijke voorzorgsmaatregelen nemen.' Ik belde af en gaf een paar tikjes op de haak om juffrouw Harley weer aan de lijn te krijgen. Ditmaal vroeg ik haar me met een niet bestaande kapitein Smith te verbinden.

'Bill?' begon ik weer in mijn alleenspraak. 'Ik heb een geval voor de vuilafvoermaatschappij ... Ja, de baas gaat ermee akkoord ... Zo snel mogelijk, maar het moet lijken op een ongeluk. En luister goed, je moet hem hier komen halen. Hij is niet officieel gearresteerd, en ik wil niet dat hij gezien wordt als we dat kunnen vermijden. Ik houd hem in mijn kantoor tot je de zaak geregeld hebt. . . Goed, we drinken er een borreltje op. Ik zie je straks op dat diner.'

Ik wijdde me zogenaamd weer aan mijn werk. Ziegler zei geen woord. Een half uur ging voorbij, een uur. Hij stond daar zonder zich te bewegen. Ik was ervan overtuigd dat hij mijn bluff doorzien had. Misschien was mijn toneelspel niet overtuigend genoeg of mijn scenario te zwak, of wist of vermoedde hij dat we dergelijke methoden niet gebruikten. Op de een of andere manier zou ik hem toch wel dwingen me te vertellen wat hij wist, maar ik dacht liever niet over de methoden die ik aan zou moeten wenden.

Om kwart over elf schraapte hij zijn keel. 'Mag ik alstublieft iets tegen u zeggen?'

'Alleen als je besloten hebt me te vertellen wat ik wens te weten.' 'Wat gebeurt er met mij als ik u help?'

'Dat weet je beter dan ik. Als je volgens de bezettingsmacht niets op je kerfstok hebt word je losgelaten.' 'Dan wil ik iets zeggen.' 'Kom hier en ga zitten.'

Ziegler draaide zich om en liep onzeker in de richting van het bureau. Mijn toneelvoorstelling had bij het publiek wel degelijk aangeslagen. Hij zag grauw en het zweet droop van hem af. 'Ziegler,' zei ik, 'jij interesseert me helemaal niet. Zeg me waar Salzer is en je kunt hier als vrij man de deur uit lopen zodra ik je verhaaltje gecontroleerd heb.'

Zijn lippen trilden. 'Salzer houdt zich verborgen in een huis dat 'Schloss' heet, in de buitenwijken van Minden. Hij woont daar onder de naam Hugo Ulrich en is zogenaamd ingenieur.'

'Weet jij wat er met Johann Jebesen is gebeurd ?'

'Hij werd vermoord, in een concentratiekamp. Salzer heeft het me verteld. Hij zei dat Kaltenbrunner de opdracht gegeven had. Herr Jebesen wist te veel van bepaalde deviezentransacties.'

'Wie was van mening dat hij te veel wist? Salzer of Kaltenbrunner?'

'Dat zou ik niet weten.'

'Woont Salzer in dat huis 'Schloss' met iemand samen?'

'Nee, hij is alleen. Hij heeft daar een kamer gehuurd.'

Ik liet de korporaal komen om Ziegler naar zijn cel terug te brengen. Daarna regelde ik het met Aldridge dat hij hem de volgende avond los kon laten als hij niets van me had gehoord.

hoofdstuk 27

Het vermoorden van een Duitser leverde in augustus 1945 geen moeilijkheden op. Er werden vele rekeningen vereffend en in de alom heersende verwarring werd een onderzoek nooit erg doorgevoerd. Vooral niet als er een oorlogsmisdadiger bij betrokken was. Ik ging echter voorzichtig te werk, voornamelijk omdat ik een schandaal wilde vermijden dat een terugslag zou kunnen hebben op de inlichtingendienst. Mijn eigen reputatie interesseerde me geen lor. Wat die betrof had ik naar mijn gevoel net zo goed een nest ratten uit kunnen roeien. Diezelfde avond zorgde ik ervoor een alibi te hebben. Ik reed naar Bad Oyenhausen, waar het hoofdkwartier van de Britse inlichtingendienst was gevestigd. Bad Oyenhausen lag op een afstand van ongeveer vier uur rijden van Hamburg en een uur van Minden. Op het hoofdkwartier dineerde ik met een aantal officieren en ging vroeg naar bed, onder het voorwendsel dat ik vroeg in de ochtend naar Parijs zou vertrekken om daar voor het invallen van de schemering te kunnen zijn. Ik had in Parijs een enorm groot huis, dat door het leger voor me gevorderd was. Dat was de normale gang van zaken. Tijdens de oorlog was het gerekwireerd als woning voor een hoge Duitse officier en de eigenaar was nog niet komen opdagen. Het huis was veel te groot voor mijn persoonlijk gebruik en was van lieverlee een soort doorgangshuis voor vluchtelingen uit Dubrovnik geworden. Ik wist dat mijn gasten er graag een eed op zouden willen afleggen dat ik op onverschillig welk uur en welke dag dan ook die ik ze zou noemen in Parijs was aangekomen.

Om vijf uur 's morgens was ik op weg naar Minden. Af en toe kwam ik een ander militair voertuig tegen of haalde er een in, maar een man in uniform in een jeep was een van die dingen waar niemand op lette. In de buitenwijken van Minden liep de hoofdweg door een uitgestrekt woud, en op een gegeven moment zag ik een bospaadje dat me voor mijn doel uitstekend geschikt leek. Het liep dood tussen de bomen en was waarschijnlijk een brandgang. Het leidde in elk geval niet naar een huis en had ook verder geen recht van bestaan. Het onkruid dat erop groeide zag eruit of het in eeuwen niet beroerd was. Minden was een stad met minder dan vijftigduizend inwoners, gelegen aan het kruispunt van twee kanalen. Er was niet veel van overgebleven. Om me te oriënteren reed ik een paar rondjes door het centrum van de oude stad. De kathedraal uit de elfde eeuw was ineengestort en het uit de dertiende eeuw daterende stadhuis was een leeg geraamte. Minden was net zo leeg en vernield als ik mezelf voelde. Ik was bepaald niet in een opgewekte stemming, hoewel ik mijn prooi vrijwel onder

handbereik had.

Ik wilde de weg niet vragen en reed zowat een uur in de buitenwijken rond voordat ik het 'Schloss' gevonden had. Het was een groot huis dat je niet makkelijk over het hoofd zag. Ik klopte op de deur van de portierswoning en vroeg naar Herr Ingenieur Ulrich. 'Eerste etage, de vierde deur aan uw linkerhand,' zei de Hausmeisterin, 'maar hij is er niet. Hij is boodschappen gaan doen. Ik heb hem voorbij zien komen met zijn mandje. Kunt u straks terugkomen?' 'Ik wacht hier wel,' zei ik en koos een stoel in de hal uit van waaruit ik de ingang, de portiersloge en de trap in de gaten kon houden. 'Het kan wel een tijdje duren,' zei de vrouw. 'U weet hoe het tegenwoordig in de winkels is ...' Ze haalde haar schouders op, met een veelzeggend gebaar.

Het duurde inderdaad lang, maar ik was bereid daar voor eeuwig te blijven zitten, als ik Herr Salzer maar te zien zou krijgen. Het was een prachtige ochtend in augustus en dat kwam me als het summum van ironie voor. Ik dacht aan Johnny en het leek me onrechtvaardig dat zijn moordenaar nog leefde en ervan genoot. Hoe kon hij door de zon beschenen worden? Ik wenste hem een Walkuriaanse storm en bittere kou toe.

Er kwamen veel mensen voorbij, voornamelijk ouderen en kinderen. Ze keken me tersluiks aan, verwonderd een Engelse luitenant-kolonel in de lobby te zien zitten, en vervolgden hun weg. Ik rookte de ene sigaret na de andere en strooide overal peuken om me heen. Rond de middag opende ik de weekendtas die ik bij me had. In een open jeep kon je niets laten staan. Ik had een paar broodjes bij me die ik de vorige avond in de officiersmess klaar had laten maken. Als je door Duitsland reisde moest je zorgen dat je je eten bij je had. Mijn maag rammelde, maar de broodjes kreeg ik niet makkelijk naar binnen. Iedere hap die ik doorslikte kostte me moeite.

Toen het bijna twee uur was geworden kwam de man die ik zocht de lobby binnen. Niemand hoefde me te zeggen wie hij was. Ondanks de zomerse warmte droeg hij een handschoen en de sabelhouw was duidelijk te zien. Hij droeg een mandje aardappelen en keek me met geveinsde onverschilligheid aan toen hij de trap op liep. Ik wist dat hij op zijn minst nieuwsgierig had moeten zijn. Alle anderen waren het ook geweest. Het is niet normaal dat Engelse officieren bij je op de stoep zitten.

'Salzer,' riep ik vanuit mijn stoel.

Hij verstrakte, maar bleef in hetzelfde tempo de trap oplopen zonder zich om te draaien.

'Salzer,' riep ik opnieuw, en liep achter hem aan de trap op.

Ditmaal draaide hij zich wel om. Ik had het onmogelijk tegen iemand anders kunnen hebben.

'U vergist zich, meneer. Ik heet Ulrich, ingenieur Hugo Ulrich.'

Ik opende mijn pistoolholster. 'Kom naar beneden, Salzer. Ik heb jou het een en ander te zeggen.'

Hij keek me lange tijd aan, alsof hij zich probeerde te herinneren of hij me al eens eerder had ontmoet, en kwam langzaam de trap af. Ik walgde van zijn houterige manier van doen en zijn pafferig voorkomen. Dat was nu wat er in ruil voor Johnny's leven was overgebleven. 'Zet die mand daar in de hoek en trek die handschoen uit.' Hij gehoorzaamde me zonder een woord van protest.

'In mijn jeep kunnen we wat makkelijker praten.' Ik gaf hem een teken dat hij voor me uit moest lopen.

Toen we bij de jeep waren gaf ik hem het sleuteltje. 'Stap in, jij rijdt.' Hij ging als een geslagen man achter het stuur zitten. Ik denk dat zijn kleine kamertje en het aardappeldieet hem de das om hadden gedaan. De glorievolle dagen van het Derde Rijk waren voorbij. Ik trok mijn pistool en hield het op mijn schoot op hem gericht. 'Rijden. Ik zal je wel vertellen waar we heen gaan.' Hij reed langzaam en zijn gezicht was een grijs masker terwijl hij op mijn aanwijzingen door de stad reed tot we op de hoofdweg kwamen. Toen we de zijweg indraaiden wierp hij me van onder zijn zakkerige ogen een blik toe waarin ik zijn angst kon lezen. Ik gebaarde met mijn pistool en hij hield zijn mond. Toen het pad doodliep kon hij niets anders doen dan stoppen. Ik reikte voor hem langs en zette het contact af.

'Uitstappen.'

Hij bewoog zich moeilijk en hees zich van achter het stuur alsof zijn benen verlamd waren. Ik hield mijn pistool op hem gericht en liep naar de andere kant van de jeep. Maak er nou maar een eind aan, zei ik tegen mezelf. Schiet hem kapot en rij weg. Ik kon de aanblik van dat onmenselijk stuk onderworpenheid niet langer verdragen. Het enige wat ik wilde was het ver achter me te laten. Dit was geen man meer, dit was een zak stront. De woede die me maandenlang had voortgedreven veranderde in walging. Volgens een Frans spreekwoord is wraak een gerecht dat koud gegeten moet worden. Ik was voldoende afgekoeld, maar hoe jaag je een kogel door een zak drollen? 'Weet je eigenlijk wel waarom je hier bent?' zei ik op half gefluisterde toon tegen het object. Hij schudde zijn hoofd.

'Waarom ben je ondergedoken? Waarom heb je een andere naam aangenomen?'

'Ik heb nooit iets gedaan, ik heb nooit kwaad gedaan.' Hij trilde over al zijn leden. 'Maar zij .. Ik heb bij de S.D. gezeten. Ze arresteren iedereen die bij de S.D. heeft gezeten.'

'Ik heb het over Johann Jebesen. Waarom heb je hem in Lissabon ontvoerd?'

Hij was zo door angst verlamd dat hij me aankeek als een rund dat naar

de slachtbank wordt geleid. 'Daar heb ik geen opdracht voor gegeven. Dat heeft Kaltenbrunner gedaan,' antwoordde hij.

'Maar wel op jouw aanwijzingen,' zei ik beschuldigend.

'Nee, ik handelde op bevel.'

'Bevel van wie?'

'Mijn superieuren.'

'Superieuren! Het zijn altijd de superieuren. Altijd hetzelfde smoesje.

Hoe heten ze? Wie waren ze?'

'Gewoon, superieuren,' bracht hij er stotterend uit.

'En die moord op Jebesen in Oranienburg? Wie heeft daarvoor de opdracht gegeven?'

'Zij ook. Mijn superieuren.'

Ik voelde de woede weer in me opwellen. Ik greep hem bij zijn hemd en drukte hem mijn pistool hardhandig in de maag. 'En die hebben zeker geen naam?'

Hij werd nu goed bang. 'Nee, ja, ik bedoel dat ik het allemaal uit kan leggen.

Jebesen deed dingen die niet door de beugel konden. Zwarte markt.

Valutatransacties. Maar dat was niet tegen u gericht. Niet tegen de geallieerden.

Tegen u hebben we niets gedaan.' Ik greep hem nog wat harder beet. 'Alstublieft,

ik kan het allemaal uitleggen,' hijgde hij. 'Ik zal het zelf wel uitleggen,' zei ik, en

voelde hoe mijn gezicht zich in woede vertrok. 'Jij hebt Jebesen laten vermoorden

om je eigen stinkende huid te redden. Daarom ga ik jou nu vermoorden. Nu. Op

dit moment. Later krijg ik de rest van het zootje nog wel, iedereen die samen met

jou verantwoordelijk was.' Salzer zakte door zijn knieën. Ik had moeite hem

overeind te houden. Ik zette hem tegen een boom. Hij liet een wind en de stank

deed me een stap terugdeinzen. Hij had zijn broek vol gescheten. Daar stond hij,

trillend, zijn benen een stukje van elkaar. Ik hief mijn pistool maar kon er niet

toe komen de trekker over te halen. Ik gooide het ding in de jeep en schreeuwde:

'Vuile schoft, ik zal je met mijn eigen handen vermoorden!'

Ik gaf hem een klap in zijn gezicht, zo hard dat de huid op de knokkels van mijn

vuist opensprong. Ik was dermate razend van woede dat ik nu niet meer weet of

ik kotste van mezelf, omdat ik hem niet kapot had geschoten, of nog misselijker

werd door de aanraking met zijn smerige lijf. Mijn hoofd leek me tien keer zo

groot als normaal en mijn ogen leken een floers voor zich te hebben. Ik zag hem

als door een waas. Ik gaf hem nog een opdonder en hij viel op zijn knieën. 'Vecht

dan, vuile schoft!' brulde ik.

Hij bleef op zijn knieën liggen. Ik haalde uit; mijn zware legerlaars belandde in

zijn ribben. Ik hoorde een bons en tegelijkertijd iets kraken. Ik hoorde het wel,

maar het leek niet tot de werkelijkheid te behoren. Het enige wat ik wilde was

dat monster vernietigen. Ik greep hem bij zijn strot, maar toen ik hem zo zag,

keek naar die zak met waardeloos en stinkend vlees, kon ik mijn vingers niet tot toeknijpen dwingen. Ik hield hem nog vast, wilde hem loslaten maar was er niet toe in staat. We bleven allebei in die houding, ik weet niet meer hoe lang. Eindelijk gooide ik hem van me af. Ik wist dat ik hem niet wilde doden, of het niet kon.

Ik keerde me van hem af en strompelde naar een andere boom, met het gevoel alsof er in me een vulkaan was losgebarsten. Eerst kwamen de broodjes die ik als lunch had genuttigd en daarna, terwijl ik bleef braken en mijn geest wat helderder werd, alles wat ik in de afgelopen vijf jaar had meegemaakt, alle intriges, alle smerige politieke manipulaties. Ik kotste mijn zonden en mijn schaamte en mijn leed uit. Toen het afgelopen was voelde ik me leeg. Leeg en op een bepaalde manier bevrijd. Bevrijd van de hele troep. Ik stapte in de jeep en reed weg. Ik dacht dat Salzer nog steeds op de grond lag. Ik keek niet om.

Dusko Popov

